

KOLENDAR

MOHORJEVE DRŽBE

ZA LETO

1961

VSEBINA

Astronomski in cerkveni koledar	2	Jože Dolenc: Franc S. Finžgar pa Mohorjeva družba. (Ob pisateljevi devetdesetletnici)	127
Kalendarij	4	Pannonicus: Stanko Cajnkar — šestdesetletnik	132
Po dvajsetih letih	28	Gustav Strniša: <i>Usoda</i>	134
Miro Zakrajšek: Deset let delavskih svetov	29	V. N.: Dr. Ivan Grafenauer — osemdesetletnik	135
Bojan Zavašnik: Peti kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije	32	Stanko Cajnkar: Matiji Mundi v spomin	137
Rudi Vogrič: Oblike in stopnje ljudske oblasti v socialistični Jugoslaviji	35	Jože Gregorič: Ljudski pesnik Andrej Kančnik	139
M. Z.: Krajevni odbori — organi lokalne pobude	40	<i>Janez Golob: Nevihta</i>	143
Ing. Janez Perovšek: O razvoju kmetijstva pri nas	42	<i>Leopold Stanek: Tecí, čas</i>	143
Janez Erjavec: Tudi kmetijski proizvajalci so zdravstveno zavarovani	49	Felix Timmermans: Božič	144
Lojze Jakopič: Buldozerji na belokranjskih steljnikih	54	Janez Kmet: Zaprznela ljubezen	152
Stane Lenardič: Nerazvite države — pereč problem sedanosti	58	<i>Janez Golob: Neznanka</i>	158
Dr. Valter Bohinec: Alaska, devetinštirideseta v krogu Združenih držav	65	<i>Janez Golob: Dobra tema</i>	158
V. Ribarič: Ob prvih uspehih astronautike	74	<i>Tina Cundrč: Pomladni večeri</i>	158
S. V.: Svet v besedi in podobi	80	Jože Kroflič: Eca	159
P. K.: Predori, prekopi, mostovi	89	Jože Kroflič: Lučke	161
J. F. Perkonig: Koroški Slovenec	94	S. G.: Ena izmed mnogih	163
Dr. Rudolf Ravnik: V šolah na slovenskem Koroškem v starih časih	97	<i>Janez Golob: Zreli čas</i>	167
Ludvik Zorzut: Domovina Furlanov	100	Fran Roš: Zlati vnučki	168
Silvo Kranjec: Bistra nekda in sedaj	114	<i>Fran Roš: Zvezde nad gorami</i>	171
Jože Dolenc: Ivanu Preglju v spomin	123	<i>Ludvik Zorzut: Obmejni koledniki</i>	171
		<i>Joško Kragelj: Orglice</i>	172
		Basnigoj: Drobne zgodbe življenja	179
		Kmetovalčev koledar	185
		Poštne, brzozjavne in telefonske pristojbine	192

NAZNANILO

Udje Mohorjeve družbe dobijo letos za redno udnino 436 din naslednje štiri knjige:

1. Koledar Mohorjeve družbe za leto 1961.
2. Janez Jalen: Izpodkopana cesta (Slovenske večernice 111. zvezek).
3. Dr. Anton Trstenjak: Človek v stiski.
4. Dr. inž. Anton Kúhelj: Tehnika v vsakdanjem življenju.

Udje prejmejo knjige pri svojih poverjenikih. Stroške za odpremo knjig naj udje povrnejo svojim poverjenikom, pri katerih proti dopla-

čilu naročijo in dobijo lahko tudi doplačilne knjige, in sicer:

1. F. S. Finžgar: Izbrano delo, I. knjiga.
2. F. S. Finžgar: Izbrano delo, II. knjiga.
3. F. S. Finžgar: Izbrano delo, III. knjiga.
4. Ksaver Meško: Izbrano delo, V. knjiga.
5. Kesten Hermann: Otroci Gernike, Mohorjeva knjižnica, 134. zvezek.
6. Pavla Žagar: Naša kuharica.

Cene knjigam so navedene na tretji strani koledarskega ovitka.

6271

KOLENDAR

MOHORJEVE DRUŽBE

ZA LETO

1961

CELJE 1960

PREMAKLJIVI PRAZNIKI

Sedemdesetnica 29. jan.	Angelska nedelja 3. sept.
Pelavnica 15. febr.	Rožnovenska nedelja 1. okt.
Velika noč 2. apr.	Žegnanjska nedelja 15. okt., 29. okt.
Križev teden 8., 9. in 10. maja	Misijonska nedelja 22. okt.
Vnebohod 11. maja	Kristus Kralj 29. okt.
Binkošti 21. maja	Zahvalna nedelja 5. nov.
Sv. Trojica 28. maja	1. adventna nedelja 3. dec.
Sv. Rešnjje Telo 1. jun.	
Srce Jezusovo 9. jun.	

Nedelj v predpustu je šest, po binkoštih pa 27. Z zvezdico (*) zaznamovani prazniki (svečnica, oznanjenje, velikonočni ponedeljek, binkoštni ponedeljek, rojstvo Device Marije in sv. Štefan) niso več cerkveno zapovedani prazniki.

POSTI IN ZDRŽKI

V vseh slovenskih škofijah imamo z držek od mesnih jedi in mesne juhe (znamenje †) vse petke v letu, strogi post (zdržek od mesnih jedi in mesne juhe ter pritrgovanje v jedi, znamenje ††) na pepelnico, na veliki petek, na dan pred praznikom Brezmadežne in 23. decembra.

V NAŠEM KOLEDARJU

se oziramo na svetnike vseh slovenskih škofij. Za vsak dan smo napisali najprej tiste svetnike, ki jih ta dan Cerkev časti v bogoslužju. Upoštevali smo tudi svetnike, ki jih časti ljudstvo in se jim priporoča. Novorojencem dajemo najraje imena svetnikov, ki so blizu dneva rojstva. Kadar ne najdemo primerne imena, pojdimo k dušnemu pastirju. Ta nam bo povedal tudi, kako bi se glasilo tuje ime svetnika po slovensko. Nekaj takih imen boste našli tudi v našem koledarju.

GODOVINSKO ŠTEVILO

Zlato število	5	Nedeljska črka	A
Sončni krog	10	Rimsko število	14
Epakta	XIII	Letni vladar	Sonce

ZAČETEK LETNIH ČASOV

Začetek pomladi dne 20. marca ob 21. uri 32 minut; Sonce stopi v znamenje ovna (pomladansko enakonočje).

Začetek poletja dne 21. junija ob 16. uri 30 minut; Sonce na povratniku raka.

Začetek jeseni dne 23. septembra ob 7. uri 43 minut; Sonce stopi v znamenje tehtnice (jesensko enakonočje).

Začetek zime dne 22. decembra ob 3. uri 20 minut; Sonce na kozorogovem povratniku.

MRKI SONCA IN LUNE

V letu 1961 bodo štirje mrki, dva sončna in dva lunina.

1. Dne 15. februarja bo popolni sončni mrk. Kot popolni mrk bo viden iz krajev v ozkem pasu, ki gre čez južno Francijo, srednjo Italijo, srednji del Jugoslavije, čez južno Romunijo, Krimski polotok, južno Rusijo in srednjo Sibirijo. V Jugoslaviji bodo videli popolni mrk iz naslednjih krajev: Zadra, Šibenika, Splita, Mostarja, Dubrovnika, Sarajeva, Titograda, Kragujevca in Niša.

Kot delni mrk bo viden iz ostalih krajev Evrope, iz severne Afrike in večjega dela Azije (razen vzhodne Sibirije), iz južne Kitajske in zahodne Indije ter iz južnih pokrajin Indijskega polotoka.

V Ljubljani bo viden delni mrk. Začetek mrka bo ob 7. uri 37,2 minute, konec mrka ob 9. uri 55,7 minute. Ob največji stopnji mrka bo Luna zakrila 977 tisočink (približno 98 %) sončnega navideznega premera. Lunina ploskev začne zakrivati sončno ploskev v točki sončnega roba, ki leži 64° vzhodno od smeri proti zenitu in jo zapusti v točki sončnega roba, ki leži 103° vzhodno od smeri proti zenitu.

2. Dne 2. marca bo delni lunin mrk, ki bo viden iz Severne Amerike, na Tihem oceanu, iz Azije, Indijskega oceana in Avstralije. Pri nas ne bo viden.

3. Dne 11. avgusta bo kolobarjasti sončni mrk, ki bo viden iz južne Afrike, iz krajev od vzhodnih obalah Brazilije in z Antarktike. Pri nas ne bo viden.

4. Dne 26. avgusta bo delni lunin mrk, ki bo viden iz Evrope, Afrike, na Atlantskem oceanu ter iz severne in južne Amerike. Ob največji stopnji mrka bo pokrila zemljina senca 992 tisočink premera lunine ploskve. Mrk je torej skoraj popoln.

Trenutki posameznih stopenj mrka so:

Luna stopi v senco	ob 2. uri 35,5 minute
Sredina mrka	ob 4. uri 8,8 minute
Luna izstopi iz sence	ob 5. uri 42,1 minute

V Ljubljani vzide Luna dne 25. avgusta ob 18. uri 37 minut in zaide dne 26. avgusta ob 5. uri 20 minut. Zadnja stopnja mrka — izstop iz sence — torej pri nas ne bo vidna.

VIDLJIVOST NEKATERIH NEPREMIČNIC

Venera je v začetku leta Večernica. Dne 29. I. je v največji navidezni razdalji vzhodno od Sonca. Giblje se v ozvezdju Vodnarja in zahaja po 21. uri. Naslednjega meseca je v ozvezdju Rib in je vidna na zahodnem nebu do 21. ure 30 minut. V največjem sijaju je 5. marca. Po zastoju dne 19. III. pride 10. IV. v spodnjo konjunkcijo s Soncem in je zato v aprilu nevidna. V prvi polovici maja se pokaže na vzhodnem nebu kot Danica. Dne 16. V. je spet v največjem sijaju. Vzhaja ob 3. uri zjutraj in pride

nato dne 20. VI. v največjo navidezno razdaljo zahodno od Sonca. Giblje se tedaj v ozvezdju Ovna in vzhaja dve uri po polnoči. Dne 16. VII. sreča zvezdo Aldebaran v ozvezdju Bika, dne 24. VIII. pa zvezdo Poluks v ozvezdju Dvojčkov. V teh mesecih vzhaja že pred drugo uro po polnoči. Dne 22. IX. gre mimo zvezde Kraljevič (Regulus) v Levu. Nato vzhaja pozneje, sredi oktobra ob 4. uri, sredi novembra pa ob 5. uri 30 minut. Venera je do konca leta Danica.

Venera sreča Luno: 20. I.; 18. II.; 18. III.; 11. V.; 9. VI.; 8. VII.; 7. VIII.; 7. IX.; 7. X.; 6. XI.; 6. XII.

Venera sreča Urana 22. IX., Neptuna 20. XI.

Mars je bil 30. XII. 1960 v opoziciji s Soncem; zato je v začetku leta viden vso noč. Giblje se v ozvezdju Dvojčkov do konca aprila. Zahaja pa vedno prej; sredi marca ob 3. uri, sredi aprila ob 1. uri 45 minut. Maja je viden le v prvi polovici noči. Junija se giblje v ozvezdju Leva, kjer sreča 27. VI. zvezdo Kraljevič (Regulus). Sredi julija zahaja ob 22. uri, sredi avgusta pa že ob 20. uri 30 minut. Meseca septembra preide v ozvezdje Device, kjer sreča 20. IX. zvezdo Spiko, zaide pa že ob 19. uri. Od oktobra naprej je le komaj še viden, saj pride 14. XII. v konjunkcijo s Soncem.

Mars sreča Luno: 1. I.; 28. I.; 24. II.; 24. III.; 22. IV.; 20. V.; 18. VI.; 17. VII.; 14. VIII.; 12. IX.; 11. X.

Mars sreča Urana 16. VI., Neptuna 17. X.

Jupiter je v začetku leta neviden, ker je 5. I. v konjunkciji s Soncem. Na vzhodnem nebu se pokaže šele sredi marca, ko vzide ob 4. uri. V drugi polovici maja je viden po polnoči. Junija vzide že ob 22. uri 30 minut; dne 25. VII. pa pride v opozicijo s Soncem in je tedaj vso noč nad obzorjem. Od marca do avgusta se giblje v ozvezdju Kozoroga, septembra pa preide v ozvezdje Strelca. V tem mesecu je viden do polnoči. Oktobra ga moremo opazovati zvečer do 23., novembra pa zahaja že ob 21. uri.

Jupiter sreča Luno: 13. II.; 13. III.; 9. IV.; 7. V.; 3. VI.; 30. VI.; 27. VII.; 23. VIII.; 20. IX.; 17. X.; 14. XI.; 11. XII.

Jupiter sreča Saturna 18. II.

Saturn se giblje vse leto po nebu blizu planeta Jupitera in prihaja skoraj istočasno z njim v enake konfiguracije (= lege nasproti Soncu in Zemlji). V začetku leta je kot Jupiter neviden, ker je 11. I. v konjunkciji s Soncem. Prikaže se na jutranjem nebu šele marca, ko vzhaja ob 4. uri. Aprila in maja se giblje v ozvezdju Kozoroga. V drugi polovici maja je viden po polnoči. Junija preide v ozvezdje Strelca, kjer se zadržuje do konca leta. Vzhaja tedaj ob 22. uri. Dne 19. VII. je v opoziciji s Soncem in je vso noč viden. V naslednjih mesecih vzhaja vedno prej; sredi septembra pol ure po polnoči, oktobra ob 22. uri 30 minut, novembra pa že ob 20. uri 30 minut in je tedaj viden le ob zgodnjih večernih urah nad zahodnim obzorjem.

Saturn sreča Luno: 13. II.; 12. III.; 9. IV.; 6. V.; 2. VI.; 30. VI.; 27. VII.; 23. VIII.; 19. IX.; 17. X.; 13. XI.; 11. XII.

PREGLED

Venera je v največji vzhodni elongaciji (= navidezni kotni razdalji) od Sonca 29. I., v spodnji konjunkciji s Soncem 10. IV. in v največji zahodni elongaciji od Sonca 20. VI. V največjem sijaju je 5. III. in 16. V.

Mars je v zastoju 6. II., v konjunkciji s Soncem 14. XII.

Jupiter je v konjunkciji s Soncem 5. I., v zastoju 26. V., v opoziciji 25. VII., v zastoju 23. IX.

Saturn je v konjunkciji s Soncem 11. I., v zastoju 9. V., v opoziciji 19. VII., v zastoju 27. IX.

HERSCHLOV KLJUČ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da luna vpliva na vreme — podobno kakor vpliva na morsko vodo — vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, precej zanesljiv vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Herschlov ključ pravi, če se luna spremeni:

ob uri	bo poleti (15. 4.—15. 10.)	bo pozimi (16. 10.—14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnika
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku, dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj za trdno grdo, čim bliže pol dneva se luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je vreme do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa sleherni dan.

PROSINEC ♦ JANUAR

1 Nedelja

NOVO LETO.¹ OBREZOVANJE GOSPODOVO; Fulgencij, škof
Detetu dajo ime Jezus (Lk 2, 21)

2 Ponedeljek

Ime Jezusovo; Makarij (Blaženko), opat; Štefanija, dev.

3 Torek

Genovefa, devica; Anter, papež, muč.; Peter, mučenec

4 Sreda

Angela Folinjska, žena; Gregorij, škof; Hermes, mučenec

5 Četrtek

Telesfor, papež, mučenec; Simeon, spoznavalec

6 Petek

RAZGLAŠENJE GOSPODOVO, SV. TRIJE KRALJI

7 Sobota

Lucijan, mučenec; Julija, mučenka; Kanut, mučenec

8 Nedelja

1. PO RAZGLAŠENJU. SVETA DRUŽINA; Bogoljub, muč.

9 Ponedeljek

Dvanajstletni Jezus v templju (Lk 2, 42—52)

10 Torek

Julijan in Bazilisa, mučenca; Peter, škof; Vital, muč.

11 Sreda

Viljem, škof; Agaton (Dobroslov), papež; Gregor X., papež

12 Četrtek

Higin, papež; Pavlin Oglejski, škof; Teodozij, opat

13 Petek

Alfred, opat; Tatjana (Tanja), mučenka; Ernest, škof

14 Sobota

† Spomin Jezusovega krsta; Veronika Milanska, devica
 Hilarij (Radovan), cerkv. učitelj; Feliks (Srečko) Nolanski, sp.

15 Nedelja

2. PO RAZGLAŠENJU; Pavel Puščavnik

16 Ponedeljek

Prvi čudež v Kani Galilejski (Jan 2, 1—11)

17 Torek

Marcel, papež, mučenec; Oton, mučenec; Gerard in tov., muč.

18 Sreda

Anton (Zvonko), puščavnik; Marijan, mučenec; Sulpicij, škof

19 Četrtek

Stol sv. Petra v Rimu; Marjeta, devica; Priska, dev., muč.

20 Petek

Marij in tov., mučenci; Knut, spoznavalec; Pia, mučenka

21 Sobota

† Fabijan in Sebastijan (Boštjan), muč.; Neofit, mučenec

22 Nedelja

Neža (Agnes, Janja), devica, mučenka; Epifanij, škof

23 Ponedeljek

3. PO RAZGLAŠENJU; Vincencij in Anastazij, muč.

24 Torek

Jezus ozdravi stolnikovega služabnika (Mt 8, 1—13)

25 Sreda

Rajmund (Rajko) Penjafortski, spozn.; Zaroka Dev. Marije

26 Četrtek

Timotej, škof, muč.; Felicijan, škof, mučenec

27 Petek

Spreobrnjenje sv. Pavla; Ananija, mučenec; Donat in tov., muč.

28 Sobota

Polikarp, škof, mučenec; Pavla, žena; Alberik, opat

29 Nedelja

† Janez Krizostom (Zlatousti), cerkv. učitelj; Julijan, škof

30 Ponedeljek

Peter Nolasco, spoznavalec; Roger, Egidij, Odorik, spozn.

31 Torek

1. PREDPOSTNA; Frančišek (Branko) Saleški, cerkv. uč.

O delavcih v vinogradu (Mt 20, 1—16)

Martina, devica, mučenka; Feliks IV., papež; Hiacinta, dev.

Janez Bosko, spoznavalec; Marcela, žena; Ludovika, žena

¹ Se praznuje dva dni

Odprimo okna! Z zračenjem zavetnim
zaduhlo mrkost v hiši prevetrimo,
čemernosti nadležne se znebimo,
načrtom vdajmo vedrim se, prijetnim!
Koledniki že s pesmijo vabečo
prinašajo nam novoletno srečo.

(Tone Gaspari)

Začnimo z Bogom vsako delo,
da bo dober tek imelo. — Boljša
je domača gruda ko na tujem
zlata ruda. — Bedak zna več
vprašati, kakor deset modrija-
nov odgovoriti. — Kdor nima v
glavi, naj ne tišči na visoko. —
Dobro orodje je pol mojstra. —
Bolje je z modrim jokati, kakor
z norcem peti. — Kadar ima
Bog praznik, tudi hudobec ne
petkuje.

Srce modrega išče pouka, usta
nespametnih se pasejo z neved-
nostjo (Preg 15, 14). — Če brat
bratu pomaga, sta kakor trdno
mesto (Preg 18, 19). — Gospod
sovraži krivo pričó in tega, ki
med brati razprtije trosi (Preg
6, 19). — Sin, z mladega uk
sprejemaj in našel boš modrost
do sivih las (Sir 6, 18). — Za-
poved je svetilo in postava je
luč (Preg 6, 23).

Na spreobrnitev Pavla jasno
vreme obeta sadov lepo breme.
Če v prosincu ni snega, ga
mali traven dá.

Če Vinka sonce peče, v sode
vino teče.

V prosincu toplota, v svečanu
mrzlota.

Sv. Makarij jasen ali meglen,
naznanja enako jesen.

Prosinec mrzel da poka, sadje
v jeseni in moka.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	7.45	7.45	7.45	7.45	7.44	7.44	7.44	7.44	7.44	7.43	7.43	7.43	7.42	7.42	7.41	7.41
zaide	16.27	16.28	16.29	16.30	16.31	16.32	16.33	16.34	16.35	16.36	16.37	16.38	16.39	16.40	16.42	16.43
Dan traja	8.42	8.43	8.44	8.45	8.47	8.48	8.49	8.50	8.51	8.53	8.54	8.55	8.57	8.58	9.01	9.02
Luna vzide	16.28	17.18	18.12	19.08	20.06	21.06	22.06	23.08	—	0.11	1.17	2.25	3.34	4.44	5.51	6.52
zaide	6.45	7.41	8.22	8.59	9.32	10.02	10.30	10.57	11.24	11.52	12.23	12.58	13.39	14.29	15.27	16.35
mena		☽ 0.6								☾ 4.03						☾ 22.30
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Sonce vzide	7.40	7.40	7.39	7.38	7.37	7.36	7.35	7.34	7.33	7.32	7.31	7.30	7.29	7.28	7.27	
zaide	16.44	16.46	16.47	16.48	16.50	16.51	16.53	16.55	16.56	16.59	16.59	17.00	17.02	17.03	17.05	
Dan traja	9.04	9.06	9.08	9.10	9.13	9.15	9.18	9.21	9.23	9.26	9.28	9.30	9.33	9.35	9.38	
Luna vzide	7.46	8.32	9.12	9.47	10.19	10.49	11.19	11.50	12.23	12.59	13.40	14.25	15.14	16.06	17.02	
zaide	17.48	19.04	20.20	21.33	22.43	23.51	—	0.57	2.00	3.00	3.56	4.49	5.38	6.21	6.59	
mena						☽ 17.14									☾ 19.47	

SVEČAN & FEBRUAR

1	Sreda	Ignacij (Ognjeslav) Antiohijski, škof, muč.; Brigita, devica
2	Četrtek	Svečnica, darovanje Gospodovo*; Kornelij, škof; Lavrencij, škof
3	Petek	† Blaž (Vlaho), škof, mučenec; Oskar (Anzgar), škof
4	Sobota	Andrej Korsini, škof; Janez de Britto, mučenec
5	Nedelja	2. PREDPOSTNA; Agata (Dorošlava), dev., muč. Prilika o sejalcu in semenu (Lk 8, 4—15)
6	Ponedeljek	Tit, škof; Doroteja (Rotija, Dora), devica, mučenka
7	Torek	Romuald, opat; Rihard, spoznavalec; Julijana, žena
8	Sreda	Prešernov dan Janez iz Mate, spoznavalec; Juvencij, škof; Štefan, opat
9	Četrtek	Ciril Aleksandrijski, škof, cerkv. učitelj; Apolonija, dev., muč.
10	Petek	† Sholastika, devica; Sotera, devica, mučenka; Viljem, spozn.
11	Sobota	Lurška Mati božja; Adolf, škof; Gregorij II., papež
12	Nedelja	3. PREDPOSTNA; Sedem svetih ustanoviteljev Jezus ozdravi slepca (Lk 18, 31—43)
13	Ponedeljek	Albuin (Albin), škof; Katarina de Ricci, devica; Julijan, muč.
14	Torek	Pust; Valentin (Zdravko), muč.; Vital, muč.; Ivana Valois
15	Sreda	†† Pepelnica; Favstin in Jovita, mučenca; Jordan, spozn.
16	Četrtek	Onezim, škof, mučenec; Julijana, dev., muč.; Porfirij, muč.
17	Petek	† Frančišek Clet, muč.; Silvin, škof; Hildegarda, žena
18	Sobota	Simeon, škof, mučenec; Flavijan, škof; Lucij, mučenec
19	Nedelja	1. POSTNA; Julijan, mučenec; Konrad, spozn. Hudič trikrat skuša Jezusa (Mt 4, 1—11)
20	Ponedeljek	Sadot in tov., mučenci; Leon, škof; Elevation, škof, muč.
21	Torek	Feliks (Srečko), škof; Irena (Miroslava), dev.; Saturnin, muč.
22	Sreda	Kvatre; Petrov stol v Antiohiji; Marjeta (Biserka) Kortonska
23	Četrtek	Peter Damiani, cerkv. učitelj; Marta, devica, mučenka
24	Petek	† Kvatre; Matija (Bogdan), apostol; Sergij, mučenec
25	Sobota	Kvatre; Valburga, devica; Viktorin in tov., muč.
26	Nedelja	2. POSTNA, KVATRINA; Andrej, škof; Viktor, spozn. Jezus se na gori spremeni (Mt 17, 1—9)
27	Ponedeljek	Gabrijel Žalostne Matere božje, spozn.; Baldomir, spozn.
28	Torek	Roman, opat; Antonija Florentinska, žena

SUŠEC • MAREC

1	Sreda	Albin, škof; Antonina, mučenka; Leon, mučenec; Feliks III., papež
2	Četrtek	Pavel, mučenec; Neža Praška, devica; Milena, žena
3	Petek	† Kunigunda, žena; Marin, mučenec; Feliks in tov., muč.
4	Sobota	Kazimir, spoznavalec; Lucij, papež, muč.; Hadrijan, muč.
5	Nedelja	3. POSTNA; Janez Jožef od Križa, spozn. Jezus izžene hudiča (Lk 11, 14—28)
6	Ponedeljek	Perpetua in Felicita, mučenki; Fridolin, opat
7	Torek	Tomaž Akvinski, cerkv. učitelj; Gvdioz (Veselko), škof
8	Sreda	Janez od Boga, spozn.; Beata (Blažena), mučenka
9	Četrtek	Franciška Rimska, žena; Gregor Niški, spoznavalec
10	Petek	† Štirideset mučencev; Makarij, spoznavalec; Viktor, muč.
11	Sobota	Sofronij, škof; Krištof Milanski, spoznavalec
12	Nedelja	4. POSTNA; Gregorij Veliki, papež, cerkv. učitelj Jezus nasiti pet tisoč mož (Jan 6, 1—15)
13	Ponedeljek	Kristina, devica, mučenka; Teodora (Božidara), mučenka
14	Torek	Matilda, žena; Karel (Dragotin), spozn.; Leon, škof, muč.
15	Sreda	Klemen Marija Dvořak, spozn.; Ludovika Marillac, dev.
16	Četrtek	Hilarij in Tacijan, mučenca; Herbert, škof; Julijan, muč.
17	Petek	† Patricij (Patrik), škof; Jedrt, devica; Jožef iz Arimateje
18	Sobota	Ciril Jeruzalemski, cerkv. učitelj; Salvator, spoznavalec
19	Nedelja	5. POSTNA, TIHA; JOŽEF, ŽENIN DEV. MARIJE Judje hočejo Jezusa kamnati (Jan 8, 46—59)
20	Ponedeljek	Feliks, Larg, Dionizij, mučenci; Klavdija in tov., muč.
21	Torek	Benedikt, opat; Serapion, škof; Nikolaj Flüe, spoznavalec
22	Sreda	Lea, žena; Katarina Švedska, žena; Katarina Genovska, žena
23	Četrtek	Viktorijan, mučenec; Jožef Oriol, spoznavalec; Oton, škof
24	Petek	† Zalostna Mati božja; Gabrijel, nadangel; Simon, otrok, muč.
25	Sobota	Oznanjenje Device Marije; Džma, desni razbojnik
26	Nedelja	6. POSTNA, CVETNA; Maksima, muč.; Emanuel, muč. Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Mt 21, 1—9)
27	Ponedeljek	Janez Damaščan, cerkv. učitelj; Rupert, škof; Lidija, mučenka
28	Torek	Janez Kapistran, spoznavalec; Sikst III., papež
29	Sreda	Ciril, mučenec; Bertold, spoznavalec; Pastor, mučenec
30	Četrtek	Veliki četrtek; Janez Klimak, spozn.; Kvirin, mučenec
31	Petek	†† Veliki petek; Modest Krški, škof; Balbina, devica

MALI TRAVEN ♡ APRIL •

1	Sobota	Velika sobota; Hugon, škof; Venancij, škof, mučenec	☺
2	Nedelja	VELIKA NOČ, VSTAJENJE GOSPODOVO; Frančišek Pavelski Jezus vstane od mrtvih (Mr 16, 1—7)	
3	Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek* ; Rihard, škof; Sikst I., papež	
4	Torek	Izidor Seviljski, cerkv. učitelj; Benedikt, spoznavalec	
5	Sreda	Vincencij Ferreri, spoznavalec; Irena, devica, mučenka	
6	Četrtek	Marcelin, mučenec; Viljem, opat; Timotej in Diogen, mučenca	
7	Petek	† Herman Jožef, spoznavalec; Donat, mučenec	
8	Sobota	Albert, škof, mučenec; Julija, devica; Dionizij, škof	☺
9	Nedelja	1. POVELIKONOČNA, BELA; Marija Kleofova, žena Jezus se prikaže apostolom (Jan 20, 19—31)	
10	Ponedeljek	Ezekiel, prerok; Apolonij in tov., mučenci; Mehtilda, mučenka	
11	Torek	Leon Veliki, papež, cerkv. učitelj; Domnij (Dujam), škof, muč.	
12	Sreda	Lazar, tržaški mučenec; Julij I., papež; Viktor, mučenec	
13	Četrtek	Hermenegild, mučenec; Ida, devica; Maksim in tovariši, mučenci	
14	Petek	† Justin, mučenec; Valerijan, mučenec; Lambert, škof	
15	Sobota	Peter Gonzales, spoznavalec; Anastazija, devica	☺
16	Nedelja	2. POVELIKONOČNA; Bernarda Lurška, devica Jezus, dobri pastir (Jan 10, 11—16)	
17	Ponedeljek	Anicet, papež, mučenec; Rudolf, mučenec; Robert, opat	
18	Torek	Antija, mučenec; Apolonij, mučenec; Konrad, spoznavalec	
19	Sreda	Leon IX., papež; Ema, žena; Jurij, škof; Sokrat, mučenec	
20	Četrtek	Obletnica ustanovitve KPJ Sulpicij, mučenec; Neža Montepulčanska, devica; Teodor, spozn.	
21	Petek	† Anzelm, cerkv. učitelj; Simeon, škof; Konrad Parzham, spozn.	
22	Sobota	Soter in Gaj, papeža, mučenca; Leonida, mučenec	☺
23	Nedelja	3. POVELIKONOČNA; Vojteh (Adalbert), škof, mučenec Jezus napove svoj odhod (Jan 16, 16—22)	
24	Ponedeljek	Jurij (Georgij, Zora), mučenec; Fidelis Sigmarinški, mučenec	
25	Torek	Marko, evangelist; Ermin, škof; Štefan, škof, mučenec	
26	Sreda	Mati dobrega sveta; Klet in Marcelin, papeža, mučenca	
27	Četrtek	Ustanovitev OF Hozana Kotorska, devica; Peter Kanizij, cerkv. učitelj	
28	Petek	† Pavel od Križa, spoznavalec; Vital, muč.; Ludovik Marija Grignon	
29	Sobota	Peter, mučenec; Robert, opat; Hugon, opat; Pavlin, škof	
30	Nedelja	4. POVELIKONOČNA; Katarina Sienska, devica Jezus obljubi Svetega Duha (Jan 16, 5—14)	☺

APRIL - MALI TRAVEN

Ozare sveže so ozelenele,
v razorih rjavih tiho kalček klije,
od morja blage sape so zavele,
toploto sočno njiva slastno pije.
O vigrəd, čas želja in hrepenenja,
iz sebe v nas natakaj sok življenja!

(Tone Gaspari)

Bog ima tako dolgo šibo, da z njo vsakogar doseže. — Vsaka povodenj se uteče. — Kdor hoče, temu ni nič težko. — Bolezen po vrvi, zdravje po niti. — Kdor lahko z vedrom zajemlje, ne vpraša po korcu. — Brez potu ni medu. — Častna obleka sramote ne pokriva.

Rahel odgovor jezo utolaži, trda beseda srd vnema (Preg 15, 1). — Poslušaj, moj sin, nauk svojega očeta in ne puščaj vne-mar postav svoje matere (Preg 1, 8). — Drugi naj te hvalijo, ne pa tvoja usta (Preg 27, 2). — Bolje je malo po pravici, kakor obilni prihodki po krivici (Preg 16, 8).

O sv. Juriju še slepe mlade vrane, kmetje bodo volje razigrane.

Če v dežju drevo cvete, nikdar sadja ne daje.

Dež v aprilu je res božji dar iz nebes.

Če malega travna grmi, se slane več bati ni.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	5.43	5.41	5.39	5.37	5.35	5.33	5.31	5.30	5.28	5.26	5.24	5.22	5.20	5.18	5.16	5.15
zaide	18.30	18.31	18.33	18.34	18.35	18.36	18.38	18.40	18.41	18.42	18.43	18.45	18.46	18.48	18.49	18.51
Dan traja	12.47	12.50	12.54	12.57	13.00	13.03	13.07	13.10	13.13	13.16	13.19	13.23	13.26	13.30	13.33	13.36
Luna vzide	18.49	19.55	21.01	22.08	23.13	—	0.16	1.14	2.05	2.51	3.31	4.07	4.39	5.11	5.42	6.15
zaide	6.03	6.31	7.01	7.35	8.14	8.59	9.51	10.50	11.56	13.06	14.18	15.32	16.45	17.57	19.07	20.15
mena	☉ 6.48							☾ 11.16							☾ 6.38	
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.		
Sonce vzide	5.13	5.11	5.09	5.08	5.06	5.04	5.02	5.01	4.59	4.57	4.55	4.53	4.52	4.50		
zaide	18.52	18.53	18.54	18.56	18.57	18.58	18.59	19.01	19.02	19.03	19.05	19.06	19.08	19.09		
Dan traja	13.39	13.42	13.45	13.48	13.51	13.54	13.57	14.00	14.03	14.06	14.10	14.13	14.16	14.19		
Luna vzide	6.49	7.26	8.08	8.54	9.43	10.36	11.31	12.28	13.28	14.29	15.31	16.35	17.41	18.48		
zaide	21.21	22.22	23.18	—	0.09	0.54	1.33	2.08	2.39	3.08	3.36	4.03	4.31	5.01		
mena					☾ 22.50									☉ 19.41		

VELIKI TRAVEN ★ MAJ •

1 Ponedeljek

MEDNARODNI PRAZNIK DELA¹

Jožef, ženin bl. Device Marije, Delavec; Jeremija, prerok
Atanazij, cerkv. učitelj; Evgenij, škof, muč.; Boris, spozn.
Najdenje sv. križa; Aleksander (Saša), papež; Emilija, devica
Monika, žena; Florijan (Cvetko), mučenec; Gothard, škof
† Pij V., papež; Maksim, škof; Angel, mučenec
Janez Evangelist pred Latinskimi vrati; Benedikta, devica
5. POVELIKONOČNA; Stanislav, škof, mučenec
Jezus uči o moči molitve (Jan 16, 23—30)

8 Ponedeljek

Križev teden; Prikazanje nadangela Mihaela; Peter, škof
Križev teden; Gregorij Nacianski, škof, cerkveni učitelj
Križev teden; Izidor, kmet; Antonin, škof; Job, očak
VNEBOHOD GOSPODOV; Filip in Jakob (Zdenko), apostola
† Pankracij in tov., mučenci; Nerej in Ahilej, mučenca
Servacij, škof; Robert Belarmin, škof, cerkveni učitelj
6. POVELIKONOČNA; Bonifacij, škof; Pashal, papež
O pričevanju Svetega Duha (Jan 15, 26—16, 4)

15 Ponedeljek

Zofija (Sonja), mučenka; Janez de la Salle, spoznavalec
Kraljica apostolov; Janez Nepomuk, mučenec; Ubald, škof
Pashal Bajlonski, spoznavalec; Brunon, škof; Jošt, opat
Venancij, mučenec; Erik, mučenec; Aleksandra, Julita, Klavdija, m.
† Peter Celestin, papež; Ivo, spoznavalec; Pudencijana, devica
Bernardin Sienski, spoznavalec; Plavtila, žena; Akvila, muč.
BINKOŠTI, PRIHOD SVETEGA DUHA; Andrej Bobola, muč.
O Svetem Duhu in o ljubezni (Jan 14, 23—31)
Binkoštni ponedeljek*; Emil, mučenec; Renata, žena

22 Ponedeljek

Janez de Rossi, spoznavalec; Deziderij (Željko), škof, mučenec
Kvatre; Marija, Pomočnica kristjanov; Ivana, žena; Suzana, muč.
Rojstni dan maršala Tita

23 Torek

Gregorij VII., papež; Urban I., papež, mučenec; Leon, spozn.
† Kvatre; Filip (Zdenko) Neri, spoznavalec; Eleverij, papež, muč.
Kvatre; Beda Castiljivi, cerkv. učitelj; Janez I., papež, muč.

24 Sreda

1. POBINKOŠTNA, KVATRINA. PRESVETA TROJICA; Bernard Mentonski
Jezus razpošlje apostole (Mt 28, 18—20)

25 Četrtek

26 Petek

Maksim, škof, mučenec; Marija Magdalena Paciška, dev.
Feliks I., papež, mučenec; Ivana Orleanska, devica, mučenka
Marija Devica, Kraljica; Kancij in tov., mučenci

27 Sobota

28 Nedelja

29 Ponedeljek

30 Torek

31 Sreda

¹ Se praznuje dva dni

MAJ - VELIKI TRAVEN

Zbujenih pevk so goste cvetne veje,
 uglašajo prešerno kljune mlade,
 iz sna budijo polje, gozd, livade —
 popevka maja neizmernost greje.
 Tesnoba mračna z jutrom je zbledela,
 kot plamen radost se je v srcu vnela.

(Tone Gaspari)

Mirna vest je najboljše
 vzglavje. — Življenja razva-
 line so življenja novine. — Ne
 hvali dneva pred večerom. —
 Kdor hoče, da ga drugi spoštu-
 jejo, naj sam sebe spoštuje. —
 Komur Bog ni dal razuma, temu
 ga tudi kovač ne skuje. — Hva-
 ležnost dobroto razveseli.

Kjer vidiš, da je mnogo rok,
 zaklepaj. — Vse, kar izdaš,
 preštej in pretehtaj prejemke
 in izdatke vse zapiši (Sir 42, 7).
 — Z lačnim in potrebnim jej
 svoj kruh (Tob 4, 17). — Kdor
 govori laži, se pogubi in kriva
 priča ne bo brez kazni (Preg
 18, 19). — Kjer pijanost kra-
 ljuje, ni skrivnosti (Preg 31, 4).

Pred Pankracijem naj polet-
 nih ne bo dni, da za Ksaverijem
 slana polj več ne mori.

Brez dežja Pankrac in Urban,
 dobre trgatve up je dan.

Slana v začetku maja, zoritvi
 sadja nagaja.

Če je majnika lepo, je dobro
 za kruh in seno.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	4.50	4.48	4.47	4.45	4.44	4.42	4.41	4.39	4.38	4.37	4.35	4.33	4.32	4.31	4.29	4.28
Sonce zaide	19.10	19.11	19.12	19.13	19.14	19.15	19.17	19.18	19.19	19.21	19.22	19.23	19.24	19.26	19.27	19.28
Dan traja	14.20	14.23	14.25	14.28	14.30	14.33	14.36	14.39	14.41	14.44	14.47	14.50	14.52	14.55	14.58	15.00
Luna vzide	19.57	21.04	22.10	23.10	—	0.05	0.52	1.33	2.09	2.42	3.12	3.42	4.13	4.46	5.22	6.01
Luna zaide	5.34	6.11	6.55	7.45	8.43	9.48	10.56	12.07	13.19	14.31	15.41	16.51	17.59	19.05	20.08	21.03
mena						€	16.58						⊙	17.55		
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Sonce vzide	4.27	4.26	4.25	4.24	4.23	4.23	4.22	4.21	4.20	4.19	4.18	4.18	4.17	4.16	4.15	
Sonce zaide	19.30	19.31	19.32	19.33	19.34	19.35	19.36	19.37	19.38	19.39	19.40	19.41	19.42	19.43	19.44	
Dan traja	15.03	15.05	15.07	15.09	15.11	15.12	15.14	15.16	15.18	15.20	15.22	15.23	15.25	15.27	15.29	
Luna vzide	6.44	7.32	8.24	9.19	10.16	11.15	12.14	13.15	14.18	15.22	16.29	17.37	18.47	19.56	21.01	
Luna zaide	22.02	22.50	23.31	—	0.08	0.41	1.11	1.38	2.04	2.31	3.00	3.31	4.06	4.47	5.35	
mena					⊙	17.19							⊙	5.37		

ROŽNIK JUNIJ

1 Četrtek
2 Petek
3 Sobota
4 Nedelja

PRESVETO REŠNJE TELO; Angela Merici, devica
† Marcelin, Peter in tov., mučenci; Evgenij I., papež
Klotilda, žena; Pavla, devica, mučenka; Oliva, devica

5 Ponedeljek
6 Torek
7 Sreda
8 Četrtek
9 Petek
10 Sobota
11 Nedelja

2. POBINKOŠTNA; Kvirin, škof, mučenec
Prilika o veliki večerji (Lk 14, 16—24)

Bonifacij, mučenec; Valerija, mučenka; Ferdinand, spoznavalec
Norbert, škof; Bertrand Oglejski, škof; Klavdij, škof
Robert, opat; Ana Garzia, devica; Peter in tov., mučenci
Medard, škof; Viktorin, spoznavalec; Viljem, škof
† Presv. Srce Jezusovo; Primož in Felicijan, muč.; Mati milosti božje
Marjeta (Biserka), žena; Bogumil, škof; Timotej, škof

12 Ponedeljek
13 Torek
14 Sreda
15 Četrtek
16 Petek
17 Sobota
18 Nedelja

3. POBINKOŠTNA; Barnaba, apostol; Feliks, mučenec
Prilika o izgubljeni ovci in denarju (Lk 15, 1—10)

Janez Fakundski, spozn.; Leon III., papež; Antonina, muč.
Anton (Zvonko) Padovanski, cerkv. učitelj; Peregrin, škof, muč.
Bazilij Veliki, cerkv. učitelj; Elizaj, prerok; Marcijan, škof
Vid, Modest in Krescencija, mučenci; Germana, devica
† Frančišek (Branko) Regis, spozn.; Gvido Kortonski, spozn.
Adolf, škof; Rajnerij, spoznavalec; Ciriaka in Muska, mučenki

19 Ponedeljek
20 Torek
21 Sreda
22 Četrtek
23 Petek
24 Sobota
25 Nedelja

4. POBINKOŠTNA; Efremski, cerkv. učitelj
Čudežni ribji lov (Lk 5, 1—11)

Julijana Falconieri, devica; Gervazij in Protazij, mučenca
Silverij I., papež, mučenec; Prakseda, devica; Pavel, mučenec
Alozij (Vekoslav, Slavko), spoznavalec; Evzebij, škof, mučenec
Ahacij, mučenec; Pavlin Nolanski, škof; Inocenc V., papež
† Agripina, devica, mučenka; Janez, mučenec; Feliks, mučenec
Rojstvo Janeza Krstnika; Neronovi mučenci

26 Ponedeljek
27 Torek
28 Sreda
29 Četrtek
30 Petek

5. POBINKOŠTNA; Viljem, opat; Henrik, škof
Jezus obsoja farizeje (Mt 5, 20—24)

Janez in Pavel, mučenca; Vigilij, škof, mučenec; Pelagij, muč.
Hema (Ema) Krška, žena; Ladislav, spoznavalec
Irenej, škof, mučenec; Pavel I., papež; Potamienna, dev., muč.
PETER IN PAVEL, apostola; Marcel, mučenec; Marija, žena
† Spomin apostola Pavla; Lucina, žena; Emilijana, mučenka

JUNIJ - ROŽNIK

*Spet rosa rožno gredo je umila,
da v blesku sonca mavrice spreminja,
ob oknu z nagljem še živi stopinja,
ki jo ljubezen mlada je vodila.
Kadar spomin preteklost to objema,
vse misli k domu ljubemu prevzema.*

(Tone Gaspari)

Kjer je mnogo besedi, je mnogo laži. — Potrpljenje je tista roža, ki je zasajena v božjem vrtu, pa jo nebeški Oče daje porednim otrokom, da jih pokori. — Izkušnja je kos preroka. — Čas vse v kozji rog užene. — Komur leža dobro de, malo prida je. — Navada je lahka, odvada je težka.

Moževa razumnost se spozna po njegovi potrpežljivosti (Preg 19, 11). — Več zaleže svarjenje modremu kakor sto palic bedaku (Preg 17, 18). — Sovraštvo vzbuja prepire, ljubezen pa vse pregreške pokriva (Preg 10, 12). — Človeško srce si izmisli svojo pot, Gospod pa njegove stopinje vodi (Preg 16, 9).

Kakor vreme na Medarda kane, tako ves mesec ostane.

Sv. Vid dežja ne daj, da bo lepe žetve kaj.

O svetem Vidi se skozi noč vidi.

Kakršno je vreme kresnic, tako bo tudi žanjic.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	4.15	4.14	4.14	4.13	4.13	4.12	4.11	4.11	4.11	4.11	4.10	4.10	4.10	4.10	4.09	4.09
zaide	19.45	19.46	19.47	19.48	19.49	19.50	19.50	19.51	19.52	19.53	19.53	19.54	19.54	19.55	19.55	19.55
Dan traja	15.30	15.32	15.33	15.35	15.36	15.38	15.39	15.40	15.41	15.42	15.43	15.44	15.44	15.45	15.46	15.46
Luna vzide	21.59	22.51	23.35	—	0.13	0.46	1.17	1.46	2.16	2.47	3.20	3.57	4.39	5.25	6.15	7.09
zaide	6.32	7.36	8.45	9.58	11.10	12.21	13.31	14.40	15.48	16.54	17.57	18.58	19.54	20.44	21.29	22.08
mena	☾ 22.19															
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.		
Sonce vzide	4.09	4.09	4.10	4.10	4.10	4.10	4.11	4.11	4.11	4.11	4.12	4.12	4.12	4.13		
zaide	19.56	19.56	19.57	19.57	19.57	19.57	19.57	19.58	19.58	19.58	19.58	19.58	19.58	19.57		
Dan traja	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.47	15.46	15.46	15.46	15.44		
Luna vzide	8.06	9.03	10.02	11.03	12.03	13.05	14.09	15.16	16.25	17.34	18.42	19.45	20.42	21.31		
zaide	22.42	23.13	23.41	—	0.07	0.33	1.00	1.29	2.01	2.39	3.23	4.16	5.18	6.27		
mena	☽ 10.02															

• MALI SRPAN • JULIJ •

1	Sobota	Presveta Rešnja Kri; Teobald, spoznavalec; Aron, spoznavalec
2	Nedelja	6. POBINKOŠTNA; Obiskanje Device Marije Jezus nasiti štiri tisoč mož (Mr 8, 1—9)
3	Ponedeljek	Leon II., papež; Heliodor, škof; Trifun in tov., mučenci
4	Torek	DAN BORCA Urh (Ulrik), škof; Berta, žena; Prokop, opat; Ozej in Agej, pr.
5	Sreda	Ciril in Metod, slovanska apostola; Anton Zaccaria, spoznavalec
6	Četrtek	Tomaz Moore, mučenec; Izaija, prerok; Bogomila, žena
7	Petek	† Vilibald, škof; Benedikt XI., papež; Klavdij, mučenec
8	Sobota	Elizabeta (Jela, Špela), žena; Hadrijan III., papež; Evgen III.
9	Nedelja	7. POBINKOŠTNA; Kraljica miru; Brikcij, škof O lažavih prerokih (Mt 7, 15—21)
10	Ponedeljek	Amalija (Ljuba), devica; Sedem bratov mučencev; Rufina, dev., muč.
11	Torek	Pij I., papež, mučenec; Olga, žena; Janez, mučenec
12	Sreda	Mohor in Fortunat, mučenca; Nabor in Feliks, mučenca
13	Četrtek	Anaklet, papež, mučenec; Evgen, mučenec; Joel in Ezdra, preroka
14	Petek	† Bonaventura, cerkv. učitelj; Frančišek Solan, spoznavalec
15	Sobota	Vladimir, spoznavalec; Henrik, spoznavalec; Justa, mučenka
16	Nedelja	8. POBINKOŠTNA; Karmelska Mati božja; Evstahij, spozn. O krivičnem oskrbniku (Lk 16, 1—9)
17	Ponedeljek	Aleš (Aleksij), spoznavalec; Donata in tov., mučenke; Marcelina, d.
18	Torek	Kamil Lelijski, spoznavalec; Miroslav (Friderik), škof, muč.
19	Sreda	Vincencij Pavelski, spoznavalec; Avrea (Zlata), devica
20	Četrtek	Hieronim Emiliani, spoznavalec; Marjeta, mučenka; Elija, prerok
21	Petek	† Prakseda, devica; Danijel (Danilo), prerok; Angelina
22	Sobota	DAN VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA Marija Magdalena (Majda), spokornica; Lavrencij, spoznavalec
23	Nedelja	9. POBINKOŠTNA; Apolinarij, škof, mučenec Jezus joka nad Jeruzalemom (Lk 19, 41—47)
24	Ponedeljek	Kristina, devica, mučenka; Vincencij, mučenec; Viktor, muč.
25	Torek	Jakob (Rado), st., apostol; Krištof, mučenec; Pavel, mučenec
26	Sreda	Ana, mati Device Marije; Valens, škof; Hiacint, mučenec
27	Četrtek	Sergij, mučenec; Natalija (Božena), mučenka; Pantaleon, mučenec
28	Petek	† Viktor (Zmagoslav) I., papež, mučenec; Nazarij in tov., mučenci
29	Sobota	Marta, devica; Urban II., papež; Olaf, mučenec
30	Nedelja	10. POBINKOŠTNA; Abdon in Senen, mučenca Prilika o farizeju in cestinarju (Lk 18, 9—14)
31	Ponedeljek	Ignacij (Ognjeslav) Lojolski, spoznavalec; Fabij, mučenec

Nič več se z rovtov ne love pripevi
 grabljic in senosekov v strme skale,
 s pasišč odmrli zvoncev so odmevi,
 nad rušjem rahle so meglice vstale.
 Večer spokojno na vrhove sega,
 svetost miru globoko v dušo lega.

(Tone Gaspari)

Človek se mora po ljudeh
 ravnati, ne ljudje po človeku.
 — Dober glas gre v deveto vas,
 slab pa v deveto deželo. —
 Veselo srce kodeljo prede. —
 Pametni se pri ognju ogreje,
 nespametni opeče. — Na sedem
 let vsaka reč prav pride. —
 Kogar hoče sreča končati, ga
 prej razvadi kakor neumna
 mati. — Drži se novega pota
 in starega prijatelja.

Kadar zmanjka drv, ugasne
 ogenj; kadar odpraviš podpiho-
 valce, ponehajo prepiri (Preg
 27, 14). — Lenuh se zdi sebi
 modrejši od sedmih mož (Preg
 28, 13). — Kakšno življenje ima
 tisti, ki si ga z vinom krajša?
 (Sir 31, 33.) — Boljši je suh
 grizljaj z veseljem kakor polna
 hiša gostije s prezirom (Preg
 17, 1).

Če Marijinega dneva ne bo
 lepo, se dež ves mesec ustavil
 ne bo.

Mrzel in moker mali srpan,
 trtnemu sadu močno je v bran.

Jakobova ajda in Ožbaltova
 repa je malokdaj lepa.

Je tega mesca presuho, osta-
 ne grozdje prav drobno.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	4.13	4.14	4.15	4.15	4.16	4.17	4.17	4.18	4.19	4.20	4.21	4.22	4.23	4.24	4.25	4.26
zaide	19.57	19.57	19.57	19.57	19.56	19.56	19.55	19.55	19.54	19.53	19.53	19.52	19.52	19.51	19.50	19.50
Dan traja	15.44	15.43	15.42	15.42	15.40	15.39	15.38	15.37	15.35	15.33	15.32	15.30	15.29	15.27	15.25	15.24
Luna vzide	22.13	22.49	23.21	23.52	—	0.21	0.51	1.23	1.59	2.38	3.22	4.10	5.02	5.58	6.55	7.54
zaide	7.40	8.55	10.09	11.22	12.32	13.40	14.46	15.50	16.51	17.48	18.40	19.26	20.07	20.43	21.16	21.45
mena					€ 4.33						☉ 20.12					
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Sonce vzide	4.26	4.27	4.28	4.29	4.30	4.31	4.32	4.34	4.35	4.36	4.37	4.38	4.39	4.40	4.41	
zaide	19.49	19.48	19.47	19.46	19.45	19.45	19.44	19.43	19.42	19.40	19.39	19.38	19.37	19.36	19.34	
Dan traja	15.23	15.21	15.19	15.17	15.15	15.14	15.12	15.09	15.07	15.04	15.02	15.00	14.58	14.56	14.53	
Luna vzide	8.52	9.53	10.54	11.55	12.59	14.05	15.12	16.20	17.25	18.25	19.19	20.05	20.45	21.21	21.53	
zaide	22.11	22.37	23.03	23.30	23.59	—	0.33	1.13	2.00	2.57	4.03	5.15	6.32	7.49	9.05	
mena					☽ 0.14						☉ 20.50					

VELIKI ŠRPAN & AVGUST

1	Torek	Vezi sv. Petra; Makabejski bratje; Fides (Vera) in tov., mučenci
2	Sreda	Porcijunkula; Alfonz Ligvorij, cerkv. učitelj; Štefan I., papež
3	Četrtek	Najdenje sv. Štefana; Lidija, žena; Julijan Peter Eymard, spozn.
4	Petek	† Dominik (Vladimil), spoznavalec; Perpetua, žena
5	Sobota	Marija Snežna; Ožbalt (Osvald), spoznavalec; Kasijan, škof
6	Nedelja	11. POBINKOŠTNA; Spremenjenje Gospodovo Jezus ozdravi gluhonemega (Mr 7, 31—37)
7	Ponedeljek	Kajetan, spoznavalec; Albert, spozn.; Peter in Julijan, muč.
8	Torek	Ciriak, Larg, Smaragd, mučenci; Marin, mučenec; Miron, škof
9	Sreda	Janez Vianney, spoznavalec; Roman, mučenec; Peter Faber, spozn.
10	Četrtek	Lavrencij (Lovro), mučenec; Pavla, devica, mučenka
11	Petek	† Tiburcij in Suzana, muč.; Aleksander, škof; Filomena, muč.
12	Sobota	Klara (Jasna), devica; Hilarija, mučenka; Herkulan, škof
13	Nedelja	12. POBINKOŠTNA; Janez Berhmans, spoznavalec Prilika o usmiljenem Samarijanu (Lk 10, 23—37)
14	Ponedeljek	Evzebij, spoznavalec; Demetrij (Mitja), mučenec; Kalist, škof
15	Torek	VNEBOVZETJE DEVICE MARIJE; Tarzicij, mučenec
16	Sreda	Joahim, oče Device Marije; Rok, spoznavalec; Serena, žena
17	Četrtek	Hiacint, spoznavalec; Pavel in Julijana, mučenca; Miron, mučenec
18	Petek	† Helena (Jelena, Alenka), žena; Agapit (Ljubo), mučenec
19	Sobota	Janez Eudes, spoznavalec; Marijan, spoznavalec; Ludovik, škof
20	Nedelja	13. POBINKOŠTNA; Bernard, cerkv. učitelj Jezus ozdravi deset gobavih (Lk 17, 11—19)
21	Ponedeljek	Ivana Frančiška Šantalska, žena; Fidelis, mučenec
22	Torek	Brezmadežno Srce Marijino; Timotej, mučenec; Hipolit, škof
23	Sreda	Filip Benicij, spoznavalec; Valerijan, mučenec; Viktor, škof
24	Četrtek	Jernej, apostol; Avrea (Zlata), mučenka; Roman, škof
25	Petek	† Ludovik IX., spoznavalec; Lucija, devica; Patricija, devica
26	Sobota	Ceferin, papež, mučenec; Rufin, škof; Viktor, mučenec
27	Nedelja	14. POBINKOŠTNA; Jožef Kalasancij, spoznavalec Jezus uči o božji previdnosti (Mr 6, 24—33)
28	Ponedeljek	Avguštin, škof, cerkv. učitelj; Pelagij, mučenec
29	Torek	Obglavljenje Janeza Krstnika; Marija, Zdravje bolnikov; Sabina, m.
30	Sreda	Roza (Roža) iz Lime, devica; Feliks, mučenec; Gaudencija, dev., m.
31	Četrtek	Rajmund (Rajko) Nonat, spoznavalec; Pavlin, škof; Aristid, spozn.

AVGUST - VELIKI SRPAN

*Na bregu zremo čez morja sinjino,
ko brod zapustil brazde je zelene,
obrazje drage, v vidu izgubljene,
pozdravlja le še molk in vzdih v daljino.
Ob zlati zarji nov privid mameči
šepeče bajko o varljivi sreči.*

(Tone Gaspari)

Kdor s tujim denarjem hišo zida, kamenje na svoj grob nosi. — Kadar konja lovijo, mu ovsu molijo, kadar ga pa ujemó, mu z bičem dado. — Bog ni dal nemu človeku vsega, dal je vsem vse. — Na lesniki nikdar jabolko ne zraste. — Pezdir v tujem očesu vidiš, bruna na svoji glavi pa ne čutiš. — Poredni otroci pa slaba mačka naredijo pridno gospodinjno.

Kdor samo na veter gleda, nikdar ne seje, in kdor le na oblake pazi, nikoli ne žanje (Prid 11, 11). — Pojdi k mravlji, lenuh, in oglej si njene poti in uči se modrosti (Preg 6, 13). — V dobrih dneh ne pozabljalj hudih in v hudih dneh ne pozabljalj dobrih (Sir 11, 23). — Sladek je počitek delavcu, naj je malo ali veliko, ako je pa bogatin sit, ne more spati (Prid 5, 13).

Po vremenu svetega Jerneja se rada vsa jesen nareja.

Srpna če veter zvedri, vreme še dolgo trpi.

Velike maše sonce dá dosti vina sladkega.

Če Lovrenc je jasen, bo grozdec strden in vincar bo glasen, prijetna jesen.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	4.43	4.44	4.45	4.46	4.47	4.49	4.50	4.51	4.52	4.53	4.55	4.56	4.57	4.58	4.59	5.01
zaide	19.33	19.31	19.30	19.29	19.27	19.26	19.25	19.23	19.22	19.20	19.19	19.17	19.16	19.14	19.13	19.11
Dan traja	14.50	14.47	14.45	14.43	14.40	14.37	14.35	14.32	14.30	14.27	14.24	14.21	14.19	14.16	14.14	14.10
Luna vzide	22.23	22.56	23.28	—	0.01	0.38	1.21	2.07	2.57	3.52	4.48	5.47	6.46	7.45	8.45	9.46
zaide	10.18	11.29	12.37	13.43	14.45	15.43	16.37	17.25	18.07	18.44	19.18	19.48	20.15	20.41	21.07	21.33
mena		€ 12.48									☉ 11.36					
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Sonce vzide	5.03	5.04	5.05	5.06	5.08	5.09	5.10	5.11	5.12	5.14	5.15	5.16	5.17	5.18	5.20	
zaide	19.09	19.07	19.05	19.04	19.02	19.00	18.59	18.57	18.55	18.54	18.52	18.50	18.48	18.46	18.44	
Dan traja	14.06	14.03	14.00	13.58	13.54	13.51	13.49	13.46	13.43	13.40	13.37	13.34	13.31	13.28	13.24	
Luna vzide	10.49	11.52	12.57	14.03	15.07	16.03	17.04	17.54	18.37	19.15	19.49	20.22	20.54	21.26	22.00	
zaide	22.01	22.32	23.08	23.50	—	0.40	1.40	2.48	4.03	5.20	6.39	7.56	9.10	10.22	11.31	
mena		☽ 11.52									☽ 11.36					

KIMAVEC & SEPTEMBER

1	Petek	† Egidij (Tilen), opat; Verena, devica; Ana, prerokinja
2	Sobota	Štefan, spoznavalec; Maksima, mučenka; Antonin, mučenec
3	Nedelja	15. POBINKOŠTNA, ANGELSKA; Pij X., papež Jezus obudi mladeniča iz Naima (Lk 7, 11—16)
4	Ponedeljek	Rozalija, devica; Mojzes, prerok; Ida, žena; Kandida, mučenka
5	Torek	Lavrencij Justiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
6	Sreda	Zaharija, prerok; Onezifor, mučenec; Petronij, škof
7	Četrtek	Marko Križevčan, Štefan Pongrac, Melhior Grodetski, mučenci
8	Petek	Rojstvo Device Marije*; Peter Klaver, spoznavalec
9	Sobota	Aleksander in Tiburcij, mučenca; Gorgonij, mučenec
10	Nedelja	16. POBINKOŠTNA; Nikolaj Tolentinski, spoznavalec Jezus ozdravi vodeničnega, uči o ponižnosti (Lk 14, 1—11)
11	Ponedeljek	Prot in Hiacint, mučenca; Ertruda (Erna), devica
12	Torek	Ime Marijino; Gvido, spoznavalec; Silvin, škof
13	Sreda	Notburga, devica; Filip, mučenec; Mavriliij, škof
14	Četrtek	Povišanje sv. križa; Krescencij, mučenec; Rozula, mučenka
15	Petek	† Žalostna Mati božja; Nikomed, mučenec; Albin, škof
16	Sobota	Ljudmila, žena; Edita, devica; Kornelij, papež, mučenec
17	Nedelja	17. POBINKOŠTNA; Rane sv. Frančiška O največji zapovedi (Mt 22, 35—46)
18	Ponedeljek	Jožef Kupertinski, spoznavalec; Irena in Zofija, mučenki
19	Torek	Januarij in tov., mučenci; Suzana, devica, mučenka
20	Sreda	Kvatre; Evstahij in tov., mučenci; Dionizij, mučenec
21	Četrtek	Matej, apostol in evangelist; Jona, prerok
22	Petek	† Kvatre; Tomaž Vilanovski, škof; Mavricij in tov., mučenci
23	Sobota	Kvatre; Lin, papež, mučenec; Tekla, devica, mučenka
24	Nedelja	18. POBINKOŠTNA, KVATRNA; Marija Dev., Rešiteljica jetnikov Jezus ozdravi mrtvoudnega (Mt 9, 1—8)
25	Ponedeljek	Pacifik, spoznavalec; Kleofa, mučenec; Avrelija, dev.
26	Torek	Ciprijan in Justina, mučenca; Kanadski mučenci
27	Sreda	Kozma in Damijan, mučenca; Fidencij, mučenec; Hiltruda, devica
28	Četrtek	Venčeslav, mučenec; Lioba (Ljuba), devica; Silvin, škof
29	Petek	† Mihael, nadangel; Evtihij in tov., mučenci
30	Sobota	Hieronim (Jerko), cerkv. učitelj; Zofija, žena; Gregorij, škof

*Ko je brezskrbnost pravljica, srebrna
v neznano odletela k rajski ptici,
ko mladi zbirajo razuma zrna,
ko rast duhá stremi na pol k resnici —
tedaj lahko besed srditih žela
za vedno omrače jasnino čela.*

(Tone Gaspari)

Kdor devet rokodelstev ob-
enem opravlja, ne zna nobe-
nega. — Noben dan ni tako
dolg, da bi ne bilo večera. —
Brat bratu najgloblje izkoplje
oči. — Ako kupuješ, česar ne
potrebuješ, boš prodajal, kar
potrebuješ. — Med pravico in
krivico ni srede. — V premisle-
kih bodi podoben polžu, v de-
janjih ptici.

Ne hvali moža zaradi njegove
lepote in ne zaničuj človeka
zaradi njegovega obraza (Sir
10, 31). — Vsaka krivica je ka-
kor na oba kraja oster meč (Sir
21, 3). — Človeško življenje
ima dneve odštete (Sir 37, 30).
— Pri vsakem svojem dejanju
zvesto poslušaj vest; tako se
namreč izpolnjujejo zapovedi
(Sir 33, 7).

Če se zgodaj selijo ptiči, bo
huda zima o božiči.

Kdor po mali maši kosi, za
pečjo suši.

Til meglen, grda jesen.

Na malo mašo lepo, dva me-
seca suho.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	5.21	5.23	5.24	5.25	5.26	5.28	5.29	5.30	5.31	5.32	5.34	5.35	5.36	5.37	5.38	5.40
zaide	18.42	18.40	18.38	18.36	18.34	18.32	18.30	18.28	18.27	18.25	18.23	18.21	18.19	18.17	18.15	18.13
Dan traja	13.21	13.17	13.14	13.11	13.08	13.04	13.01	12.58	12.56	12.53	12.49	12.46	12.43	12.40	12.37	12.33
Luna vzide	22.38	23.19	—	0.04	0.53	1.46	2.42	3.40	4.39	5.39	6.39	7.40	8.42	9.45	10.49	11.53
zaide	12.35	13.36	14.32	15.22	16.07	16.46	17.20	17.51	18.19	18.45	19.11	19.37	20.04	20.34	21.08	21.46
mena	☾ 0.06															
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.		
Sonce vzide	5.42	5.43	5.44	5.45	5.47	5.48	5.49	5.51	5.52	5.53	5.54	5.55	5.56	5.58		
zaide	18.12	18.10	18.08	18.05	18.03	18.01	17.59	17.58	17.56	17.54	17.52	17.50	17.48	17.46		
Dan traja	12.30	12.27	12.24	12.20	12.16	12.13	12.10	12.07	12.04	12.01	11.58	11.55	11.52	11.48		
Luna vzide	12.56	13.57	14.53	15.43	16.28	17.07	17.43	18.17	18.49	19.21	19.56	20.33	21.13	21.57		
zaide	22.32	23.26	—	0.29	1.38	2.53	4.09	5.26	6.43	7.58	9.11	10.20	11.25	12.24		
mena	☽ 21.24															

VINOTOK ♦ OKTOBER

1 Nedelja

- 2 Ponedeljek
- 3 Torek
- 4 Sreda
- 5 Četrtek
- 6 Petek
- 7 Sobota

8 Nedelja

- 9 Ponedeljek
- 10 Torek
- 11 Sreda
- 12 Četrtek
- 13 Petek
- 14 Sobota

15 Nedelja

- 16 Ponedeljek
- 17 Torek
- 18 Sreda
- 19 Četrtek
- 20 Petek
- 21 Sobota

22 Nedelja

- 23 Ponedeljek
- 24 Torek
- 25 Sreda
- 26 Četrtek
- 27 Petek
- 28 Sobota

29 Nedelja

- 30 Ponedeljek
- 31 Torek

19. POBINKOŠTNA, ROŽNOVENSKA; Remigij, škof

Prilika o kraljevi svatbi (Mt 22, 1—14)

Angeli varuhi; Teofil (Bogoljub), spoznavalec; Eleverterij, muč. Terezija Deteta Jezusa, devica; Kandid, mučenec
 Francišek Asiški, spoznavalec; Edvin, spoznavalec
 Placid in tov., mučenci; Marcelin, škof; Flavijana, devica
 † Bruno, spoznavalec; Fides, devica, muč.; Marija Frančiška, dev.
 Rožnovenska Mati božja; Marko, papež; Sergij, mučenec

20. POBINKOŠTNA; Brigita, žena; Simeon, starček

Jezus ozdravi sina kraljevega uradnika (Jan 4, 46—53)

Posvečenje cerkva (v ljublj. škofiji); Janez Leonard, spozn. Francišek Borgia, spoznavalec; Hugolin, mučenec; Pavlin, škof
 Materinstvo Device Marije; Emilijan (Milan), spoznavalec
 Maksimilijan Celjski, škof, mučenec; Serafin, spoznavalec
 † Edvard, spoznavalec; Koloman, mučenec; Venancij, opat
 Kalist I., papež, mučenec; Just, škof; Gaudencij, mučenec

21. POBINKOŠTNA (žegnanjska v ljublj. šk.); Terezija Avilska, d.

Prilika o usmiljenem hlapcu (Mt 18, 23—35)

Hedvika (Jadviga), žena; Gerard Majella, spoznavalec
 Marjeta Marija Alakok, devica; Viktor in tov., mučenci
 Luka, evangelist; Julijan, spoznavalec; Janez, mučenec
 Peter Alkantarski, spoznavalec; Etbin, opat; Lucij, mučenec
 † Janez Kentski, spoznavalec; Irena, mučenka; Felician, mučenec
 Uršula in tovarišice, mučenke; Hilarion, opat; Jakob, škof

22. POBINKOŠTNA, MISIJONSKA; Vendelin, opat

O davčnem denarju (Mt 22, 15—21)

Posvečenje cerkva (v goriški šk.); Ignacij, škof; Teodor, muč.
 Rafael, nadangel; Kristina, devica; Feliks, mučenec
 Krizant in Darija, mučenca; Krispin, mučenec; Gaudencij, škof
 Evarist, papež, mučenec; Lucijan, mučenec; Gavidioz, škof
 † Frumencij, škof; Vincencij in Sabina, mučenca
 Simon in Juda, apostola; Cirila, devica; Fidelis, mučenec

23. POBINK., KRISTUS KRALJ; (žegnanjska v lavant. in goriški šk.)

O božjem kraljestvu (Jan 18, 33—37)

Marcel in Kasijan, mučenca; German, škof; Klavdij in tov., muč.
 Alfonz Rodriguez, spoznavalec; Volbenk, škof; Kristof, muč.

LISTOPAD ☆ NOVEMBER

- 1 Sreda**
 2 Četrtek
 3 Petek
 4 Sobota
5 Nedelja

 6 Ponedeljek
 7 Torek
 8 Sreda
 9 Četrtek
 10 Petek
 11 Sobota
12 Nedelja

 13 Ponedeljek
 14 Torek
 15 Sreda
 16 Četrtek
 17 Petek
 18 Sobota
19 Nedelja

 20 Ponedeljek
 21 Torek
 22 Sreda
 23 Četrtek
 24 Petek
 25 Sobota
26 Nedelja

 27 Ponedeljek
 28 Torek
29 Sreda
 30 Četrtek

DAN MRTVIH — VSI SVETI; Severin, spoznavalec; Marija, dev., muč.

Spomin vernih duš; Just, mučenec; Viktorin, škof, mučenec
 † Hubert, škof; Silvija, žena; Valentin in tov., mučenci
 Karel (Dragotin) Boromejski, škof; Vital, mučenec

**24. POBINKOŠTNA, ZAHVALNA; Zaharija in Elizabeta
 Jezus pomiri vihar na morju (Mt 8, 23—27)**

Leonard (Lenart), opat; Feliks, muč.; Sever, škof
 Engelbert, škof; Vilibrord, škof; Herkulan, mučenec
 Bogomir, škof; Štirje kronani mučenci; Maver, škof
 Posvečenje bazilike presv. Odršenika; Teodor (Božidar), muč.
 † Andrej Avelinski, spoznavalec; Demetrij (Mitja), škof
 Martin (Davorin), škof; Menas, mučenec; Valentin, mučenec

**25. POBINKOŠTNA; Martin, papež, mučenec; Kuno, škof
 Prilika o pšenici in ljuljki (Mt 13, 24—30)**

Stanislav Kostka, spoznavalec; Didak, spoznavalec
 Jozafat Kunčević, škof, mučenec; Klementin, muč.
 Albert Veliki, cerkv. učitelj; Leopold, spoznavalec
 Jedrt, devica; Otmar, opat; Edmund, škof; Marko, mučenec
 † Gregorij Čudodelni, škof; Hugon, škof; Viktorija, mučenka
 Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla; Roman, mučenec

**26. POBINKOŠTNA; Elizabeta (Jela, Špela), žena
 Prilika o gorčičnem zrnu (Mt 13, 31—35)**

Feliks Valois, spoznavalec; Edmund, mučenec; Simplicij, škof
 Darovanje Device Marije; Kolumban, opat; Albert, škof
 Cecilija, devica, mučenka; Maver, mučenec; Filemon, muč.
 Klemen (Milivoj) I., papež, mučenec; Felicita, mučenka
 † Janez od Križa, cerkv. učitelj; Krizogon, mučenec
 Katarina, devica, mučenka; Erazem, mučenec; Jukunda, devica

**27. POBINKOŠTNA; Silvester, opat; Konrad, škof
 O razdejanju Jeruzalema (Mt 24, 15—35)**

Virgilij, apostol Koroške; Čudodelna svetinja; Valerijan, škof
 Gregorij III., papež; Jakob, spoznavalec; Ruf in tov., muč.

DAN REPUBLIKE¹

Saturnin, mučenec; Gelazij, papež; Filemon, mučenec
 Andrej (Hrabroslav), apostol; Justina, devica, mučenka

¹ Se praznuje dva dni

NOVEMBER - LISTOPAD

Pod steno sred planin na kraju padlih
kot lučka bela sveti se očnica,
ki v mraku nočnem rajnkim je svetlica;
šelest gozdovja, skrivni tok izvira
je vzdih, ki tu nikoli ne odmira:
svetlost srca najdražja je družica.

(Tone Gaspari)

Hišni prag je najvišja planina. — Kdor v jezi pije in v žalosti molči, nikdar dolgo ne živi. — Sonce ne sme za goro iti, dokler človek svojemu sovražniku ne odpusti. — Od žalosti ne moreš v zemljo, ne od radosti v nebesa. — Z lastnimi žulji je malokdo obogatel. — Grunt pravi: obdeluj me, če ne, bom jaz tebe.

Če je tvoj sovražnik lačen, daj mu jesti; če je žejen, daj mu piti, zakaj žerjavico boš zbral nad njegovo glavo (Preg 28, 4). — Znamenje dobrega srca je vesel obraz (Sir 14, 2). — Konju bič, oslu uzda, neumnežu pa šiba po hrbtu (Preg 22, 3).

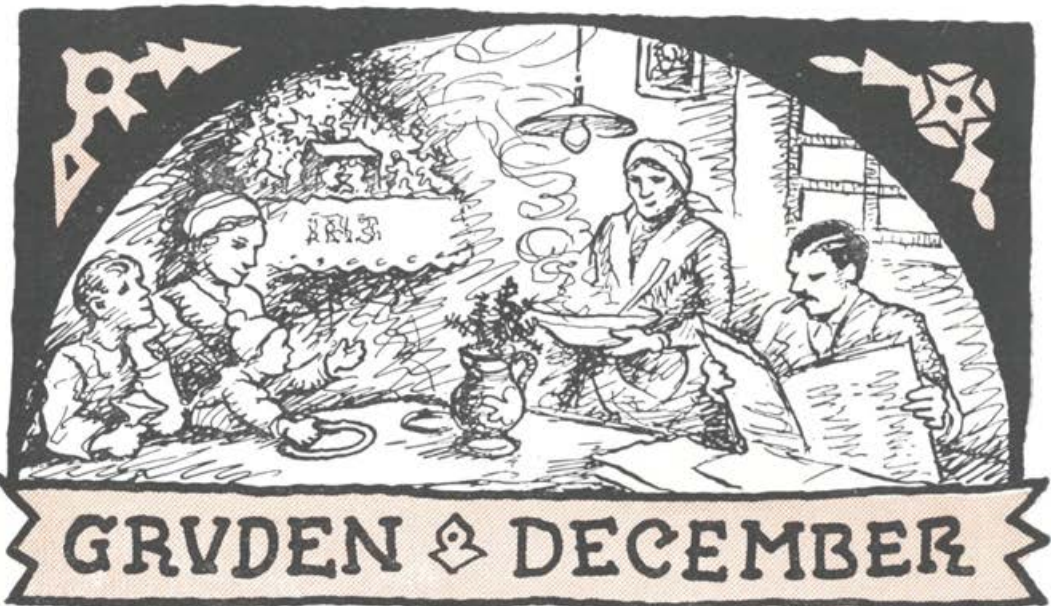
Sveti Martin naj bo suh, da pozimi raste kruh.

Sneg sv. Andreja polju ni kaj prida odeja.

Če mokro zemljo sneg pokrije, bo malo prida za kmetije.

Deževni vsi sveti, pozimi tudi zameti.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	6.41	6.43	6.45	6.46	6.48	6.49	6.50	6.52	6.53	6.55	6.56	6.57	6.59	7.00	7.02	7.03
Sonce zaide	16.49	16.48	16.47	16.45	16.44	16.42	16.40	16.39	16.38	16.37	16.35	16.34	16.33	16.32	16.31	16.30
Dan traja	10.08	10.05	10.02	9.59	9.56	9.53	9.50	9.47	9.45	9.42	9.39	9.37	9.34	9.32	9.29	9.27
Luna vzide	—	0.19	1.18	2.19	3.19	4.22	5.26	6.31	7.37	8.43	9.46	10.45	11.38	12.25	13.06	13.41
Luna zaide	13.55	14.25	14.52	15.18	15.44	16.10	16.38	17.09	17.45	18.26	19.15	20.12	21.15	22.23	23.35	—
mena							☾	10.59							☽	13.13
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.		
Sonce vzide	7.04	7.06	7.07	7.09	7.10	7.11	7.13	7.14	7.16	7.17	7.18	7.20	7.21	7.22		
Sonce zaide	16.29	16.28	16.27	16.26	16.25	16.24	16.23	16.22	16.22	16.21	16.20	16.20	16.19	16.19		
Dan traja	9.25	9.22	9.20	9.17	9.15	9.13	9.10	9.08	9.06	9.04	9.02	9.00	8.58	8.57		
Luna vzide	14.14	14.45	15.15	15.46	16.20	16.57	17.38	18.24	19.15	20.10	21.08	22.06	23.05	—		
Luna zaide	0.48	2.08	3.13	4.25	5.37	6.47	7.54	8.55	9.50	10.38	11.19	11.55	12.26	12.54		
mena					☾	10.44								☽	13.19	

GRVDEN & DECEMBER

1	Petek	† Marijan in tov., mučenci; Natalija (Božena), žena
2	Sobota	Bibijana, devica, mučenka; Pavlina, mučenka; Blanka, žena
3	Nedelja	1. ADVENTNA; Frančišek Ksaverij, spoznavalec O poslednji sodbi (Lk 21, 25–33)
4	Ponedeljek	Barbara, devica, mučenka; Peter Krizolog, cerkv. učitelj
5	Torek	Nikolaj Tavelič, mučenec; Saba (Savo), opat; Julijan, muč.
6	Sreda	Nikolaj (Miklavž), škof; Apolinarij, tržaški mučenec
7	Četrtek	†† Ambrozij, škof, cerkv. učitelj; Agaton, mučenec
8	Petek	BREZMADEŽNO SPOČETJE DEVICE MARIJE
9	Sobota	Peter Fourier, spoznavalec; Valerija, mučenka; Ciprijan, opat
10	Nedelja	2. ADVENTNA; Loretska Mati božja; Melkijad, papež Janez Krstnik pošlje svoja učenca k Jezusu (Mt 11, 2–10)
11	Ponedeljek	Damaz, papež; Evtihij, mučenec; Sabin, škof
12	Torek	Aleksander (Saša), mučenec; Maksencij in tov., mučenci
13	Sreda	Lucija, devica, mučenka; Otilija, devica, mučenka
14	Četrtek	Spiridion (Dušan), škof, mučenec; Just, mučenec
15	Petek	† Anton in tov., mučenci; Kristina, devica; Konrad, spozn.
16	Sobota	Evzebij, škof, mučenec; Albina, devica; Adon, škof
17	Nedelja	3. ADVENTNA; Lazar, škof; Vivina, devica Janez Krstnik pričuje o Kristusu (Jan 1, 19–28)
18	Ponedeljek	Gracijan, škof; Teotim in Bazilijan, mučenca
19	Torek	Urban V., papež; Tea, mučenka; Favsta, žena
20	Sreda	Kvatre; Evgenij in Makarij, mučenca; Julij, mučenec
21	Četrtek	Tomaž, apostol; Severin, škof; Glicerij, mučenec
22	Petek	† Kvatre; Demetrij (Mitja) in tov., mučenci; Frančiška Cabrini
23	Sobota	†† Kvatre; Viktorija (Zmagoslava), devica, mučenka
24	Nedelja	4. ADVENTNA, KVATRINA; Sveti večer; Adam in Eva Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Lk 3, 1–6)
25	Ponedeljek	BOŽIČ, ROJSTVO GOSPODOVO; Anastazija, mučenka
26	Torek	Štefan, prvi mučenec; Marin, mučenec; Arhelaj, škof
27	Sreda	Janez Evangelist, apostol; Fabiola, žena; Maksim, škof
28	Četrtek	Nedolžni otroci; Kastor in tovariši, mučenci; Cezarij, muč.
29	Petek	† Tomaž Becket, škof, mučenec; David, kralj
30	Sobota	Evgenij, škof; Liberij, škof; Rajnerij, škof
31	Nedelja	NEDELJA V BOŽIČNI OSMINI; Silvester, papež Simeon in Ana oznanjata Gospoda (Lk 2, 33–40)

DECEMBER - GRUDEN

*Mejnik poslednji skrili so zameti,
prezgodnja noč zastrla je sledove,
ledena burja segla čez pragove.
Od kod popotniku naj se odzove
le medel svit, ki mogel bi ogreti?
Glej, zvezde daljni sij je up z obeti!*

(Tone Gaspari)

Bog zapre ena vrata, pa odpre stotera. — Kdor se na tujo pomoč zanaša, v situ vodo prenaša. — Marsikdo je že dejal: Jaz sem ti prijatelj zvest — v potrebi pa je naredil iz dlani pest. — Bog je star gospodar. — Nekateri človek je tako visok, kakor bi svet na njem stal. — Srečna smrt je lepega življenja dozorek.

Obrekovanje potare modrega in mu stre moč srca (Prid 7, 3). — Kdor da revežu, ne bo v potrebi; kdor zaničuje prosilca, bo trpel pomanjkanje (Preg 29, 5). — Boljše je dobro ime kakor drago mazilo (Prid 7, 3). — Kdor preprosto živi, bo srečen (Preg 28, 8).

Dež in veter pred božičem koplje jamo rad mrličem.

Božični dež vzame rž.
Zelen božič — bela velika noč.

Prvega tedna v adventu mraz, trajal bo ves zimski čas.

Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

Dan	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Sonce vzide	7.23	7.24	7.25	7.26	7.28	7.29	7.30	7.31	7.32	7.33	7.34	7.34	7.35	7.36	7.37	7.38
zaide	16.18	16.18	16.18	16.17	16.17	16.17	16.17	16.16	16.16	16.16	16.16	16.16	16.16	16.17	16.17	16.17
Dan traja	8.55	8.54	8.53	8.51	8.49	8.48	8.47	8.45	8.44	8.43	8.42	8.42	8.41	8.41	8.40	8.39
Luna vzide	0.05	1.05	2.07	3.09	4.13	5.20	6.27	7.34	8.37	9.35	10.25	11.08	11.46	12.19	12.49	13.19
zaide	13.21	13.45	14.11	14.38	15.07	15.41	16.20	17.07	18.02	19.04	20.13	21.25	22.37	23.50	—	1.02
mena								☉ 0.52						☽ 21.06		
Dan	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Sonce vzide	7.38	7.39	7.40	7.40	7.41	7.41	7.42	7.42	7.43	7.43	7.43	7.44	7.44	7.44	7.44	
zaide	16.17	16.18	16.18	16.18	16.19	16.19	16.20	16.20	16.21	16.22	16.22	16.23	16.24	16.25	16.25	
Dan traja	8.39	8.39	8.38	8.38	8.38	8.38	8.38	8.38	8.38	8.39	8.39	8.39	8.40	8.41	8.42	
Luna vzide	13.49	14.20	14.55	15.33	16.16	17.05	17.58	18.54	19.53	20.52	21.52	22.52	23.52	—	0.53	
zaide	2.13	3.23	4.32	5.39	6.42	7.40	8.31	9.16	9.54	10.27	10.57	11.23	11.48	12.13	12.39	
mena						☽ 1.42								☉ 4.57		

Po dvajsetih letih

Pred dvajsetimi leti je bilo! Dolgo je že tega, vendar se človeku, ki je vse te stvari doživljal in spremljal, dozdeva, kot da je nedavno kakor na filmskem platnu gledal vse te dogodke: 25. marca 1941 je bil v dunajskem dvorcu »Belvedere« podpisani trojni pakt, po katerem naj bi Jugoslavija pristopila k fašistični osi Rim—Berlin. Nečedni mešetarji so prodali narodne koristi Jugoslavije. Takratna vlada šestnajstih ljudi je barantala proti volji ljudstva, ki je že naslednji dan odgovorilo: Ne! Šestnajst milijonov Jugoslovancev je demonstriralo za čast in svobodo domovine. Prvi se je zganil Beograd 26. marca zvečer z demonstracijami delavcev in študentov, nato je val demonstracij zajel vso državo. Dne 27. marca 1941 je vojaški puč vrgel vlado Dragiše Cvetkovića, ki je podpisala trojni pakt. Spregovorilo je ljudstvo in reklo: Ne! Komunistična partija je z letaki pozivala kmete, delavce, meščane in mladino, vojake, podoficirje in oficirje, naj v tej usodni uri združijo vse svoje moči, da bi zagotovili mir in neodvisnost naših narodov. Upor svobodoljubnega Beograda je kakor ognjena bakla razplamtel plamen upora po vsej državi. Sedemindvajseti marec je pokazal iskreno ljubezen ljudstva do svobode in odločnost, da se bojuje proti kateremukoli napadalcu.

6. aprila 1941 so motorizirani oddelki in letala Hitlerjeve vojske zahrbtno napadli Jugoslavijo. 6. april je bil odgovor na 27. marec: fašizem se je hotel maščevati nad upornostjo jugoslovanskih narodov, ki so v zgled vsej zaslužnjeni Evropi dvignili zastavo upora.

27. aprila 1941 je bila v Sloveniji ustanovljena »Osvobodilna fronta« za boj proti okupatorju. V naslednjih mesecih se je že razplamtela oborožena vstaja po vsej državi, osvobojeni so bili prvi večji teritoriji naše domovine v Srbiji, v Črni gori, v Bosni...

Jugoslavija je postala zgled in spodbuda vsem okupiranim deželam, kako se je treba upreti in boriti. Navedeni spominski dnevi in z njimi združeni dogodki označujejo pot nove Jugoslavije. Ta pot je vodila od oborožene vstaje skozi štiri leta bojov do

končne zmage. Vodila je pod geslom: V upor, k orožju, za svobodo, za samoodločbo, zedinjenje in enakopravnost narodov Jugoslavije, za demokratično oblast. Sredi najhujših bojov so bili že 26. in 27. novembra leta 1942 v Bihaću jasno začrtani obrisi bodoče Jugoslavije, ki se je porajala v hudih bojih z mnogo močnejšim sovražnikom, se krepila, utrjala demokratične pridobitve in zorela v novo skupnost bratskih narodov.

Po dvajsetih letih nam kljub spominu na strahotne žrtve, kljub trpljenju in vsemu hudemu, kar so prestali naši narodi, vsega tega ne more biti žal, zakaj pot oborožene vstaje, na katero so krenili naši narodi leta 1941, je bila edino pravilna, in samo z velikimi žrtvami je bilo mogoče postaviti trdne temelje novi Jugoslaviji. Vse, kar smo dosegli v tistih hudih letih, smo si morali priboriti s svojimi lastnimi silami. Samo tako je bila možna pot do zmage in samo tako smo si pridobili ugled in priznanje vsega svobodoljubnega človeštva.

Dvajseto obletnico teh dogodkov praznujemo v okoliščinah, ki nas morajo navdajati s ponosom. Največji optimisti si ne bi mogli predstavljati, kje bo Jugoslavija po dveh desetletjih na svoji poti, ki so jo izbrali njeni narodi, ko sta jih Partija in Fronta pozvali k upor. Na tej poti smo dosegli svobodo in enakopravnost, uresničili načelo federativne ureditve države, ki je postala velika bratska, ljudsko demokratična in popolnoma enakopravna skupnost jugoslovanskih narodov, katere prihodnost temelji na razvoju neposredne socialistične demokracije. Zemlja je postala last tistega, ki jo obdeluje, tovarne upravljajo delavci. Silen družbeni razvoj je v zadnjih letih prinesel nove oblike samoupravljanja, dosegli smo velikanske uspehe na vseh področjih, zlasti v industriji, zadnja leta tudi v kmetijstvu. Za vse je dovolj dela, dovolj kruha. Leta 1960 smo leto dni pred rokom z uspehom izpolnili osnovne naloge petletnega plana in z letom 1961 začnemo obdobje naslednjega perspektivnega plana, ki naj prinese še krepkejši razvoj na vseh gospodarskih področjih, še več popolnejših in vsebinsko globljih družbe-

nih sprememb v notranjem izpopolnjevanju in bogatenju naše socialistične ureditve. Kakor je pred dvajsetimi leti Osvobodilna fronta povedla slovenski narod v boj za svobodo, ga v tem boju vzpodbujala in vodila k zmagi, v letih po vojni pa v boj za obnovo in za zgraditev močnih gospodarskih temeljev boljšega življenja delovnih ljudi, tako je danes v novi obliki kot Socialistična zveza delovnega ljudstva Jugoslavije pobudnica novih oblik in metod dela, mogočen vrelec, iz katerega bomo lahko dolgo bogato zajemali, mobilizator novih uspehov v gospodarskem razvoju prihodnjih let, ki naj bi prinesel vsem delovnim ljudem čim večje izboljšanje življenjske ravni.

Teh dvajset let je zgodovinsko kratka doba, a je bilo v tem času ustvarjenega za človeka več kakor prej cela stoletja. Spomnimo se samo na zaostalost in revščino, na narodno neenakopravnost v na pol kolonialni in zaostali stari Jugoslaviji. Spomnimo se na opustošenje po vojski, ki so nam ga zapustili okupator in njegovi pomagači ter primerjajmo z našo deželo v sedanosti. V tako kratkem obdobju je s krepkimi koraki krenila na pot blaginje in sreče, velikih delovnih uspehov. Pred dvajsetimi leti smo sredi najhujše vojne vihrje, ki je divjala v Evropi, vzdignili zastavo upora. Ves svet je gledal na Jugoslovane kot na neustrašene borce in partizane, drzne junake in revolucionarje. Danes gleda svet na našo deželo s spoštovanjem zaradi njenega doslednega boja za mir, za ohranitev njene neodvisnosti, za enakopravne odnose med narodi in državami. V našo deželo prihajajo držav-

niki, politiki, gospodarstveniki in strokovnjaki iz vseh držav ne zato, da bi občudovali tako imenovani »jugoslovanski eksperiment«, ampak zato, da na kraju samem vidijo, kako smo napredovali, kaj smo dosegli s svojo socialistično demokracijo, kako delajo naše komune, kako delavski sveti, kakšno je naše družbeno samoupravljanje, kakšni uspehi našega industrijskega razvoja in vzpona v kmetijstvu, kaj je vse tisto, kar spodbuja našega delovnega človeka k ustvarjalnosti.

27. marec 1941, 6. april 1941, 27. april 1941 in potem cela vrsta spominskih dni v naših koledarjih, ki označujejo dneve vstaje jugoslovanskih narodov pred dvajsetimi leti, so naši svetli zgodovinski dnevi, povezani z velikanskimi žrtvami, navdajajo nas pa s ponosom, ker pomenijo za vse jugoslovanske narode konec starega in začetek novega, začetek poti nove Jugoslavije. Kakor smo jo takrat smelo ubrali, tako jo danes smelo nadaljujemo. V teh dvajsetih letih se je moral vsak prepričati, da je bila to edino pravilna pot in da tudi s sedanje ne moremo in ne smemo kreniti, če nečemo sami sebi škodovati. Spet smo pred velikimi in težkimi nalogami, ki nam jih prinaša naš nadaljnji razvoj, ki nam jih narekuje nov petletni plan, ki ga začinjamo v letošnjem letu in katerega izpolnitev bo pomenila nov vzpon naše dežele, prinesla nam bo nove tovarne in elektrarne, ceste in železniške proge, nove šole in zdravstvene ustanove, nova stanovanja, nove gospodarske uspehe, od katerih je odvisno boljše in srečnejše življenje vseh državljanov nove Jugoslavije.

Miro Zakrajšek

Deset let delavskih svetov

V letu 1960 so praznovali naši delavski sveti svojo desetletnico.

Ko je Zvezna ljudska skupščina sprejela dne 27. junija 1950 Zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, je nekdo zapisal, da je to zakon največjega zaupanja v upravljalske sposobnosti delavskega razreda. Toda dejansko ni šlo samo za zaupanje, marveč predvsem tudi za družbeno nujnost.

V začetni fazi graditve naše družbene skupnosti, je bilo — zaradi podedovane zaostalosti, vojnega razrušenja, boja proti še dokaj močnim ostankom kapitalističnega sistema in starih pojmovanj — še nujno potrebno čvrsto centralistično vodenje, da smo postavili prve temelje za graditev socializma. Toda že kmalu po nacionalizaciji v letu 1946, ko smo uspeli povečati materialne sile in ko se je okrepila socialistična zavest, se je začelo kazati, da država s svo-

jo upravo le nekaj časa, samo v prvem obdobju, lahko uspešno vodi gospodarjenje s podružabljenimi sredstvi. Nadaljnji socialistični razvoj pa nujno terjā čedalje močnejšo ustvarjalno pobudo in sodelovanje celotnega delavskega razreda in delovnih množic sploh. Če ta spodbuda nima zadostnih možnosti, da bi se uveljavila, začne družbeni razvoj hrometi in se dušiti v birokratizmu. Spodbuda in ustvarjalnost širokih množic pa se lahko polno uveljavi le, če dobi delavski razred neposredno v svoje roke upravljanje proizvodnje in delitve.

Naša Partija, ki se je zavedala te zgodovinske nujnosti, je zato, brž ko so to dopuščali objektivni pogoji, začela z vso odločnostjo utirati pot nadaljnji demokratizaciji revolucionarnega sistema oblasti, procesu postopnega odmiranja države, uvajanju samoupravljanja.

Dne 23. decembra 1949 je Centralni odbor Zveze sindikatov Jugoslavije izdal navodilo za ustanovitev in delo delavskih svetov. Tedaj so se v več sto podjetjih širom po državi prvič v zgodovini pojavili delavski sveti. Imeli so sicer samo posvetovalne pravice, kljub temu pa so s svojimi, čeprav povsem začetniškimi izkušnjami, odigrali pomembno vlogo.

Komaj pol leta kasneje, 27. junija 1950, je Zvezna ljudska skupščina sprejela Zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih.

«. . . Pred to Ljudsko skupščino je danes v pretresu predlog enega izmed najpomembnejših zakonov socialistične Jugoslavije — predlog temeljnega zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih. Sprejetje tega zakona bo najpomembnejše zgodovinsko dejanje Ljudske skupščine po sprejetju zakona o nacionalizaciji proizvodnih sredstev. S prevzemom proizvodnih sredstev v državne roke še ni bilo uresničeno akcijsko geslo delavskega gibanja 'tvarne delavcem', kajti geslo 'tvarne delavcem, zemljo kmetom', ni neko abstraktno propagandistično geslo, temveč geslo, ki ima v sebi globok vsebinski smisel. To geslo vsebuje celotni program socialističnega odnosa v proizvodnji, glede na družbeno lastnino, glede na pravice in

dolžnosti delovnih ljudi — in ga moremo in moramo potemtakem uresničiti v praksi, če hočemo zares zgraditi socializem.

Ta naš zakon o izročitvi tovarn, podjetij itd. v upravo delovnim kolektivom je logična posledica razvoja socialistične graditve naše države. Ta zakon je dosledno nadaljevanje v vrsti ukrepov, ki jih izvaja naša ljudska oblast na svoji neomajni poti v socializem . . .«

Z uzakonitvijo delavskega samoupravljanja se je začela nova faza našega družbenega razvoja. Delavski razred je dobil v svoje roke neposredno upravljanje proizvodnje in delitve, s tem pa je postal tudi pglavitna gibalna sila družbenega napredka.

Delavski sveti so začeli dobivati vedno večje pristojnosti, s tem pa seveda večje dolžnosti. Skladno z razvijanjem delavskega samoupravljanja smo prilagajali tudi gospodarski sistem. Materialna osnova njihove aktivnosti se je okrepila z udeležbo proizvajalcev na dobičku, kasneje pa z novo delitvijo dohodka podjetij ter z večjimi pristojnostmi glede upravljanja osnovnih in obratnih sredstev. Zdaj razpolagajo delavski sveti s 46,5 odstotkov skupnega družbenega proizvoda, v njihovih rokah je celotna proizvodnja, vse bolj pa se uveljavljajo tudi v delitvi. Med izredno pomembne rezultate moramo prišteti prodor doslednejšega nagrajevanja po delovnem učinku, ki ga je prišteti političnemu uspehu sindikatov. Spričo vsega tega izginjajo ostanki prejšnjih meznih odnosov in se krepi upravljalna zavest neposrednih proizvajalcev. Proizvajalci ne trpijo več tega, da bi kdo upravljal mimo njih, ne da bi sami neposredno sodelovali in odločali.

Gonilna sila, ki žene neposredne proizvajalce k aktivnosti v organih delavskega samoupravljanja k nenehnemu razvijanju proizvodnje in proizvodnosti, je v skladnosti individualnega interesa posameznega proizvajalca in delovnega kolektiva s koristmi socialistične družbe kot celote. To je težnja proizvajalcev, da bi z boljšim delom in gospodarjenjem vsakega posameznika in podjetja prispevali k hitrejšemu splošnemu napredku družbe in s tem hkrati tudi k boljšemu življenju posameznika. Rezultat delavskega samoupravljanja se kaže po po-

litični plati v čedalje večji družbeni afirmaciji delavskega razreda, po gospodarski plati pa v naraščajoči proizvodnji in proizvodnosti dela.

Na podlagi izkušenj delavskih svetov v industriji se je delavsko upravljanje razširilo še na druge gospodarske veje: v trgovino, gostinstvo, železniški in poštni promet, pomorstvo in še drugam. Močno se je razvila tudi notranja mehanizacija delavskega samoupravljanja. V tem pogledu je praksa že davno prerasla zakonodajo s tega področja. Delavski sveti so si ustvarili mnoga pomožna telesa, kakor so komisije, ki omogočajo pritegnitev v neposredno upravljanje še večjega števila proizvajalcev ter kvalitetnejše delo organov samoupravljanja. Že kmalu po uzakonitvi delavskih svetov so v mnogih podjetjih začeli uvajati tudi obratne delavske svete. Pomen in vloga teh organov sta močno zrasla še zlasti zdaj, ko uvajamo doslednejše nagrajevanje po delovnem učinku in z nastajanjem ekonomskih enot v podjetjih.

Konec leta 1958 je v državi sodelovalo v delavskih svetih v podjetjih s 30 in več delavci ter uslužbenci nad 135.000 izvoljenih članov, v delavskih svetih podjetij, ki zaposlujejo od 7 do 29 delavcev in uslužbenecv, pa nad 85.000 članov. V desetih letih je delalo v delavskih svetih blizu 800.000 ljudi.

Praksa je kmalu začela nakazovati tudi potrebo po vertikalnem povezovanju osnovnih institucij samoupravljanja z nastajanjem takih oblik združevanja, kot so zbornice, združenja, poslovne skupnosti in podobno. To povezovanje je umestno in koristno, če služi tistim, ki se združujejo za skupne naloge, kot ustvarjanje večjih možnosti za nadaljnje razvijanje proizvodnih sil, za specializacijo proizvodnje, za opravljanje skupnih, zahtevnejših nalog in podobno. Poudariti pa kaže, da mora sloneti takšno povezovanje na demokratični osnovi ter nikakor ne sme slabiti samostojne vloge in funkcij delavskih svetov in drugih organov upravljanja, ki se za to združevanje odločijo.

Izredno pomemben prispevek k nadaljnjemu razvijanju delavskega samoupravljanja pomeni I. kongres delavskih svetov Jugoslavije, ki je bil junija 1957. leta v

Beogradu. Le-ta je tudi jasno izpričal, da je naš delavski razred zavzel svoje vodilno mesto v našem sistemu socialistične demokracije, katerega nepogrešljivi osnovni temelj je delavsko samoupravljanje.

Delavsko samoupravljanje v podjetjih pa je zahtevalo tudi ustrezno ureditev organizacije samoupravljanja na teritorialni osnovi, kjer se vsklajujejo interesi proizvajalcev z interesi potrošnika.

Prvi korak k uvedbi sedanjega komunalnega sistema je pomenil splošni zakon o ljudskih odborih iz leta 1952. Le-ta je uvedel namesto dotedanjih poverjeništev svete ljudskih odborov kot državno družbene organe, v katerih delajo razen izvoljenih odbornikov tudi drugi državljani. Na podlagi tega zakona so bili uvedeni v okrajnih in mestnih ljudskih odborih tudi zbori proizvajalcev, kar je pomenilo razširitev in okrepitev vloge neposrednih proizvajalcev tudi izven podjetij, v teritorialnih oblastvenih organih. Prek zborov proizvajalcev, ki smo jih v letu 1957 uvedli tudi pri občinskih ljudskih odborih, si je delavski razred na demokratičen način zagotovil vodilno vlogo glede na ostale sloje prebivalcev, katerih udeležba pri ustvarjanju narodnega dohodka je manjša. Hkrati pa se je z uvedbo zborov proizvajalcev zmanjšala potreba po državnoadministrativnem vmešavanju v gospodarstvo.

Nadaljnji bistveni korak pri graditvi socialistične družbe je pomenil Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve FLRJ, sprejet leta 1953. Medtem ko je Ustava, sprejeta v letu 1946, dala splošno ljudsko premoženje v roke države, je novi Ustavni zakon odstranil formalno pravno nasprotje med Ustavo in že doseženo stopnjo družbenega razvoja ter uzakonil samoupravljanje v gospodarstvu in komuni kot temelj družbene in politične ureditve države.

V letu 1955 je začel funkcionirati novi komunalni sistem. Občina — komuna je postala osnovna politično-teritorialna organizacija samoupravljanja delovnega ljudstva in osnovna družbeno-ekonomska skupnost prebivalstva na določenem ozemlju.

»Komuna je kot politična oblika upravljanja, ki je nastala prek ljudskih odborov, širokih političnih in strokovno-kvalificira-

nih svetov, zborov volivcev, referendumov krajevnih odborov, stanovanjskih skupnosti in drugih oblik neposrednega upravljanja — najizrazitejša institucija neposredne socialistične demokracije, ki uresničuje vladavino delovnega ljudstva prek delovnih ljudi samih in zanje same. Ko prevzema komuna zmerom bolj v svoje roke upravljanje družbenih zadev in razpolaga pri tem z ustreznimi sredstvi, ni samo in tudi ne predvsem šola demokracije, ampak je ta demokracija sama osnovna celica samoupravljanja državljanov s skupnimi zadevami ...» (Program in statut ZKJ, str. 170 — ČZP Ljudska pravica, Ljubljana.)

Kot nujni sestavni deli naše socialistične demokracije, katere temelji so delavski sveti in komune, so dalje številni organi družbenega upravljanja. Ti organi, ki nekako zaokrožajo zgradbo samoupravljanja, delujejo na številnih področjih splošnih interesov, kjer družbeno upravljanje postopoma izločuje državo iz neposrednega

upravljanja in nadomešča poseganje državnih organov. Razen predstavnikov v teh institucijah zaposlenih ljudi, so v organih družbenega upravljanja tudi drugi državljani kot predstavniki družbe (v šolskih odborih, upravnih odborih, kulturnih, zdravstvenih in socialnih ustanovah, v skupščinah zavodov za socialno zavarovanje, v hišnih svetih itd.). Še zlasti in vedno bolj pomembne postajajo v okviru komunalnega sistema stanovanjske skupnosti.

Šele tedaj, ko imamo pred očmi ne le delavsko samoupravljanje, marveč tudi komune in družbeno upravljanje, ki zaokrožajo celotno mrežo oziroma organizacijo samoupravljanja, nam je jasen veličastni zgodovinski proces nastajanja nove družbenopolitične strukture naše skupnosti. Ta proces se je začel z uvedbo delavskih svetov pred desetimi leti, na sedanji stopnji razvoja pa seveda odpira tudi nekatere nove probleme.

Bojan Zavašnik

Peti kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije

V aprilu lanskega leta je zasedal v Beogradu V. kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. Ta najvišji jugoslovanski vseljudski parlament se je sestel v času, ko smo zaključili eno najpomembnejših obdobij v povojni socialistični graditvi in smo že razpravljali o pglavlnih smernicah nadaljnega gospodarskega in družbenega razvoja Jugoslavije.

Prehojena pot, od IV. kongresa SZDLJ dalje, je bila izredno plodna in bogata. V teh letih smo prebrodili številne težave, bolje spoznali svoje moči, premagali marsikatero podedovane neskladnosti, srečali pa smo se tudi z novimi nalogami.

Predvojne statistike so zaznamovale v Jugoslaviji nad 75 odstotkov kmečkega prebivalstva. Od leta 1950 do danes se je zmanjšalo število kmečkega prebivalstva za milijon in skokovito se je spremenila socialna struktura prebivalstva. Danes živi v mestih in industrijskih središčih okrog 50 odstotkov Jugoslovancev. Če je bila Jugoslavija še do nedavna zaostala agrarna

dežela in le izvoznik polizdelkov in surovin, jo danes v raznih poročilih Organizacije združenih narodov že prištevajo med tiste države, ki se gospodarsko najhitreje razvijajo. O tem nazorno pričča podatek, da se je dohodek na prebivalca povečal od predvojnih 100 na današnjih 360 dolarjev.

Sorazmerno kratek je čas, ko so delavski sveti delali prve negotove korake. Tudi dolgo še ni, ko sta decentralizacija in graditev novega gospodarskega sistema postala imperativ našega nadaljnega razvoja. V zadnjih letih so zvezna in republiške ljudske skupščine opravile ogromno delo, da bi zgradile pravno stavbo samoupravnega sistema, ki je naletelo na veliko zanimanje mnogih sociologov, zgodovinarjev in objektivnih analitikov sodobnega sveta. Zdaj smo prišli v mirnejše obdobje, mirno in skrbno lahko proučujemo družbena gibanja, izpopolnjujemo zakone in sprejemamo nove.

Komuna je zdaj živa in dinamična družbena celica. Okoli milijon Jugoslovancev

Predsednik SZDLJ Josip Broz-Tito govori na kongresu

sodeluje v raznih organih samouprave, izvolili smo na stotine svetov, pravih malih parlamentov, v katerih razpravljamo, neposredno odločamo in v njih se srečujejo razne želje in interesi. Nismo država, v kateri se »od zgoraj navzdol« zapoveduje, kaj bo kdo delal. Komune gradimo kot del družbe, v kateri človek glasno misli. Vemo, da bo treba samoupravo neprestano izpopolnjevati in da bo treba še marsikaj storiti za sprostitev vseh ljudskih ustvarjalnih sil.

Hkrati z velikimi gospodarskimi in družbenimi dosežki so zadnja leta značilna tudi po novih uspehih na vseh področjih ljudske prosvete in kulture. Dobro se še spominjamo, da je imela Jugoslavija pred vojno okrog 70% nepismenih. Zdaj imamo 2,5 milijona šolskih otrok in mladine, ki se uči, naše univerze vzgojijo na leto 8500 strokovnjakov, v najbolj oddaljenih vaseh je čutiti dih novega, ljudje niso več zado-

voljni s tistim, kar je bilo. V gospodarstvo prihaja vsako leto 150.000 novih državljanov, povečini mladih ljudi, ki so odrasli in se izobrazili v povojni socialistični graditvi. Dasiravno smo precej storili, da bi odpravili eno izmed najtežjih posledic preteklosti, vendar prav tako dobro vemo, da potrebujemo še okrog 60.000 fakultetno izobraženih ljudi, okrog 180.000 srednje kvalificiranega kadra in na deset tisoče ljudi z najširšim znanjem z vseh področij človeške dejavnosti.

Lansko leto je bila končana druga petletka, ki je bila, zahvaljujoč naporom in zavesti naših delovnih ljudi, skrajšana za eno leto. Spričo izredno naglega materialnega in družbenega razvoja lahko danes že trdimo, da se je Jugoslavija uvrstila med napredne agrarno-industrijske države. V sorazmerno kratkem desetletnem obdobju doseči tako prepričljiv napredek ni le rezultat delovnega navdušenja naših ljudi,

marveč je predvsem odlika družbenega in gospodarskega sistema. Vsi naši uspehi so neločljivo zvezani z obstojem delavskih svetov in komun, z vsem mehanizmom delavskega in družbenega upravljanja, skratka s sistemom neposredne demokracije. Ti uspehi hkrati dokazujejo tudi pravilnost naše poti in posebnost razvoja jugoslovan-ske družbe v socializem.

Ti uspehi so bili kongresu tudi izhodišče, ko je povedal svoje mnenje o nadaljnjem razvoju, odkrival nove perspektive in pokazal na nove naloge, ki se jih bomo lotili v naslednjih petih letih.

V novem petletnem perspektivnem načrtu se predvideva nadaljnje povečanje industrijske in kmetijske proizvodnje ter zboljšanje življenjskega standarda.

Na podlagi uspehov, ki smo jih doslej dosegli, in na podlagi dokaj umerjenih ocen lahko računamo, da bo ob koncu naslednjega petletnega obdobja letni pridelek znašal približno 4,5 milijona ton pšenice in rži, približno 10 milijonov ton koruze (1959. leta 8,7 milijonov ton), približno 6 milijonov ton sladkorne pese (1959. leta 2,4 milijona ton), nad milijon ton mesa (v letu 1959 nekaj več kakor pol milijona ton) itd. Zaradi odločilnega vpliva družbenih proizvodnih sredstev lahko pričakujemo, da bo leta 1965 prispevek družbenih gospodarstev in različnih oblik kooperacije v skupni vrednosti kmetijske proizvodnje znašal skoraj 70 odstotkov, tržnih presežkov pa najbrž 90 odstotkov. Vsekakor se bo s tem položaj socialističnih sil na vasi tako okrepil, da bo njihov vpliv imel popolno premoč.

Po dosedanjih uspehih in pričakovanjih glede prihodnjega razvoja kmetijstva lahko računamo, da se bo v naslednjem petletnem obdobju pomembno povečala delovna storilnost. Pričakujejo, da bodo družbena gospodarstva v letu 1965 porabila, da bi pridelala 100 kg pšenice, največ 1 uro živega dela namesto 2,5 ure, kolikor je bilo potrebnih v letu 1958. S tem bi lahko presegli raven delovne storilnosti Združenih držav Amerike iz leta 1955 in Sovjetske zveze iz leta 1957 (sovhozi so za 100 kg pšenice porabili 1,8 delovnih ur, kolhozi pa 7,3). Povprečna poraba živega dela za 1 cent pšenice je leta 1959 v Angliji in na Danskem

znašala 2,9, v Belgiji 4,2, v Grčiji 25, na Japonskem 54 delovnih ur itd.

Investiranje v sodobno kmetijsko opremo bo tudi v prihodnje eden izmed najpomembnejših činiteljev za povečanje proizvodnje in delovne storilnosti. Medtem ko smo v letih 1957 do 1960 v kmetijstvo vlagali povprečno okoli 77 milijard na leto, bomo v naslednjih petih letih verjetno lahko investirali več kakor 150 milijard dinarjev na leto. Tako bo leta 1965 vas imela na razpolago približno 70.000 traktorjev v primerjavi z 32.000 v letu 1959. Seveda se bo močno povečalo tudi število kombajnov ter drugih strojev in naprav.

Tako visoka raven tehnične opremljenosti kmetijstva bo seveda zagotovila tudi pričakovani dvig delovne storilnosti kakor tudi veliko večje povprečne donose, zlasti v socialističnih gospodarstvih in v kooperaciji med kmeti in zadrugami. Če glede tega vzamemo povprečni pridelek vsega žita na prebivalca, kar je zelo zanesljiv kriterij, potem bomo v letu 1965 v naši državi pridelali nad 850 kg žita na osebo. Po podatkih organizacije FAO so v času od leta 1953 do 1957 v Združenih državah Amerike pridelali 900, na Danskem 839, v Italiji 288, v Sovjetski zvezi 613 kg žita na osebo itd. Glede proizvodnje živine pričakujejo, da bomo v letu 1965 v naši državi proizvedli nad 50 kg mesa na prebivalca. S tem bi Jugoslavija vsekakor dosegla raven porabe mesa v bolj razvitih evropskih državah ter presegla večino drugih držav.

Razumljivo je, da naloge, ki jih predvideva petletni perspektivni plan, ne bodo lahke. S požrtvovalnim delom in z zavestjo, da hočemo oblikovati novo družbo, bomo prav gotovo uresničili vse, karkoli smo si naložili.

V zadnjih letih se je že bolj uveljavila politika aktivne koeksistence, ki smo jo vedno zastopali, zrasel pa je tudi ugled Jugoslavije kot doslednega borca za enakopravne odnose v svetu, za pravice kolonialnih in zatiranih narodov. Nagel razvoj mednarodnih dogodkov je postavil na dnevni red nova vprašanja ali pa je znova aktualiziral stara. Kolonialni sistem vse bolj razpada, azijski in afriški narodi, rešeni starih spon, iščejo lastne poti državnosti in gospodarskega razvoja. Beseda

Jugoslavija je v svetu vedno močno odjeknila.

V vseh dosedanjih prizadevanjih pri razvijanju sistema socialistične demokracije in ekonomike je Socialistična zveza najaktivneje sodelovala. Njeno delo je postalo sestavni del našega vsakdanjega življenja, v njej so dobili družbeno priznanje in ugled tisoči naših državljanov. Ni ga področja v našem življenju, ki ne bi zanimalo milijone članov te naše najbolj množične politične organizacije. Socialistična zveza je postala prava vseljudska tribuna, na kateri se oblikuje javno mnenje. Socialistična zveza ni več organizacija, v kateri se zbirajo ljudje zato, da bi poslušali razlage državne politike in ukrepov raznih organov. To obdobje je za nami. Danes se stotine ljudi ukvarja s politiko, sklepajo, upravljajo in s pravico terjajo, da bi preko Socialistične zveze povedali svoje mnenje.

V zadnjih nekaj letih se je marsikaj spremenilo. Vse to je vplivalo na vsebino in oblike dela Socialistične zveze. Boj za kar

najbolj popolno samoupravo, za socialistični humanizem, za višjo življenjsko raven, proti drobnim in velikim samovoljnostim, za aktivni odnos ljudi do družbenih dogajanj, za njihovo pravico, da smejo odkrito povedati svoje mnenje — vse to je danes vsebina dela Socialistične zveze delovnega ljudstva.

Spričo tega je V. kongres lahko zaključil, da se Socialistična zveza čedalje bolj spreminja v organizacijo samoupravljanja vseh delovnih ljudi, da postaja velika šola demokratizma, v kateri se svobodno vzgaja in oblikuje lik novega človeka, državljana socialistične skupnosti.

Enotna akcija vseh socialističnih sil naše dežele pri izpolnjevanju nalog, o katerih je govoril V. kongres SZDLJ, nam bo omogočila, da novo petletno plansko obdobje ne bo samo obdobje novih dosežkov na področjih socialističnih družbenih odnosov, marveč obdobje še močnejše stabilizacije socializma in socialistične demokracije v naši deželi.

Rudi Vogrič

Oblike in stopnje ljudske oblasti v socialistični Jugoslaviji

Socialistična demokracija je politični nazor marksizma leninizma, ki ga v naši socialistični praksi uveljavljamo kot neposredno ljudsko demokracijo tako na gospodarskem, političnem kot na ostalih področjih družbenega življenja. Socialistično demokracijo kot družbeni sistem pa smo uveljavili z ustavnim zakonom 13. I. 1953, ko ga je Zvezna ljudska skupščina sprejela in tako spremenila drugi del ustavnih določil, ki so bila v ustavi sprejeta 31. januarja 1956. V ustavi so ostala osnovna načela v njenem prvem delu in 19. poglavje, v katerem je določena naloga Jugoslovanske armade ter tretji del s prehodnimi in zaključnimi določbami.

Ker so ustava in ustavni predpisi temeljna podlaga družbeni in državni organizaciji, naj nam bralec dovoli besedo dve o njihovem pomenu. Naša ustava, ki smo jo sprejeli leta 1946, je na podlagi stanja, kakršnega so ustvarile množice jugoslo-

vanskih narodov v revoluciji in zgradile državno pravne temelje za novo federativno ljudsko republiko Jugoslavijo. Bistvene značilnosti takratnega družbenega stanja v Jugoslaviji pa so bile: nove oblike politične organizacije družbe — NOO (narodnoosvobodilni odbori), ki so pomenili kakovostno povsem drugo oblast od predvojnne; svobodna odločitev narodov Jugoslavije preko svojih predstavniških teles na podlagi samoodločbe, da žive v skupnosti enakopravnih narodov kot zvezna država; obstoj najvišjih ljudskih predstavništev posameznih narodov Jugoslavije; odločna volja jugoslovanskega ljudstva, ki je bila očitna že v začetku revolucije, da uveljavi republikansko ureditev države, in v tem času začetek podružbljevanja zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev. To so bile torej nekatere bistvene značilnosti družbenega stanja ob sprejemu ustave. Zategadelj je povsem razumljivo, da v njenih

določilih ni bilo moč pravno uveljaviti kaj drugega kot dejanske družbene razmere, nastale v ljudski revoluciji, za katero je dala pobudo, jo organizirala in jo zmagovalno vodila Komunistična partija Jugoslavije.

Kot smo že povedali, je prvi del ustave o osnovnih načelih še vedno veljaven tak, kakršnega je sprejela ustavodajna skupščina leta 1946. Za bralca, ki ne pozna dovolj teh načel, bomo v naslednjem omenili nekaj poglavitnih osnovnih načel ustave, pa čeprav le s skopimi besedami.

V prvem poglavju je povedano, da je Jugoslavija zvezna ljudska država, republikanske oblike, ki je nastala po svobodni odločitvi narodov Jugoslavije, da žive v skupnosti enakopravnih narodov. Sestavljajo jo LR Srbija, LR Hrvatska, LR Slovenija, LR Bosna in Hercegovina, LR Črna gora in LR Makedonija. V sestavu LR Srbije pa sta še avtonomna pokrajina Vojvodina in avtonomna Kosovsko-metohijska oblast. Razen tega so v tem poglavju še določila o grbu, državni zastavi in o glavnem mestu federativne ljudske republike Jugoslavije. V drugem poglavju je poudarjena predvsem ljudska oblast, ki izhaja iz ljudstva in mu tudi pripada. Zatem sta poglavji o osnovnih pravicah narodov in ljudskih republik in o družbeno-ekonomski ureditvi. Za slehernega državljana pa je zlasti pomembno peto poglavje, v katerem so določene pravice in dolžnosti. Nekaj teh naj na kratko tudi omenimo.

Poglavitno načelo tega dela ustave je, da smo vsi državljani enaki pred zakonom in enakopravni ne glede na narodnost, raso in veroizpoved. Ljudje tudi ne morejo imeti nobenih prednosti in ugodnosti spričo svojega rojstva, položaja, premoženja ali stanja izobrazbe. Ženske in moški so enakopravni na vseh področjih družbenega življenja, in sicer od izpolnjenega 18. leta dalje.

V istem poglavju je še določilo, s katerim je ustavno zajamčena državljanom svoboda vesti in veroizpovedi. Za tem je določilo, ki obvezuje državo, da ščiti zakon in družino, določilo o nedotakljivosti osebnosti državljanov in njihovih stanovanj. Posebej sta poudarjeni dve dolžnosti državljana: delati po svojih sposobnostih in

častno braniti domovino. Na podlagi teh poglavij imajo državljani še pravico prošelj in pritožb na organe oblasti in tožiti pri pristojnih sodiščih uradne osebe za kazniva dejanja, storjena v službi.

Naslednja poglavja ustave pa so bila z ustavnim zakonom leta 1953 zamenjana. To je bilo potrebno zaradi drugačnega družbenega stanja, ki je nastalo v osmih letih po osvoboditvi. Seveda ustavni zakon ni formalno zamenjal ustave, čeprav je dejansko uveljavil drugačen družbeni sistem, in sicer kot ga imenujemo socialistično demokracijo. Kaj pa je v bistvu socialistična demokracija, je najbolje povedano v drugem členu ustavnega zakona, ki pravi: »Vsa oblast v federativni ljudski republiki Jugoslaviji pripada delovnemu ljudstvu. Delovno ljudstvo izvršuje oblast in vodi družbene zadeve po svojih predstavnikih v ljudskih odborih in ljudskih skupščinah, v delavskih svetih in v drugih samoupravnih organih in tudi neposredno z volitvami, z odpoklicem, z referendumom na zborih volivcev, v svetih državljanov, z udeležbo državljanov v upravi in pravosodju in v drugih neposrednih oblikah.« V nadaljnjih členih so podrobneje opisane temeljne oblike socialistične demokracije. Zatem so omenjene še pravice in dolžnosti federacije, ki jih izvršujejo zvezni organi, oblasti v mejah pristojnosti, določene z ustavo. Zvezni organi oblasti pa so: Zvezna ljudska skupščina, izvršilni organi Zvezne ljudske skupščine in zvezna uprava.

Zvezna ljudska skupščina

Zvezna ljudska skupščina je najvišji organ oblasti in izvršuje svoje pravice ter dolžnosti na podlagi določil ustave. V pristojnost Zvezne ljudske skupščine sodi sprememba ustave, volitev in razrešitev predsednika republike, volitev in razrešitev članov Zveznega izvršnega sveta, volitev in razrešitev sodnikov zveznega vrhovnega sodišča, dalje vsa zvezna zakonodaja, sprejemanje zveznega družbenega plana in zveznega proračuna, odločanja o smeri zunanje, gospodarske in ostale temeljne družbene politike, odločanje o razglasitvi vojnega stanja, ratificiranje mednarodnih pogodb in podobno, potrditev sprememb

meja med posameznimi republikami, presojanje, če so republiške ustave ter republiški in zvezni zakoni v skladu z zvezno ustavo, in amnestija za kazniva dejanja, ki so določena z zveznimi zakoni.

Poglejmo, kako je urejena Zvezna ljudska skupščina. Sestavljata jo dva doma, in sicer Zvezni zbor in Zbor proizvajalcev. Zvezni zbor sestavljajo ljudski poslanci, ki jih izvolijo državljani na podlagi splošne, enake in neposredne volilne pravice, in ljudski poslanci, ki jih izmed svojih članov izvolijo republiški zbori in pokrajinski oziroma oblastni zbor. Državljeni volijo v okrajih in mestih praviloma na 60.000 prebivalcev enega poslanca, republiški zbor vsake republike pa voli 10 poslancev, pokrajinski zbor avtonomne pokrajine 6 in oblastni zbor avtonomne oblasti 4 poslance. V zbor proizvajalcev pa volijo delavci in uslužbenci gospodarskih organizacij po pravilu enega poslanca na 70.000 proizvajalnega prebivalstva. Poslance za Zbor proizvajalcev volijo proizvajalci vsakega posebej v svoji proizvajalni skupini.

Oba zbora Zvezne ljudske skupščine sta pri sklepanju enakopravna, ko gre za spremembo ustave, sprejem družbenega plana in proračuna, pri sprejemu popolnih zveznih zakonov, n. pr. o denarju, kreditnem sistemu, bankah in finančnem poslovanju, o socialnem zavarovanju in še o vrsti zakonodajnih aktov. Razen tega sta enakopravna še pri ratificiranju mednarodnih pogodb, pri razpisu referendumov o podaljšanju mandata ali o njenem razpustu ter o deklaracijah in resolucijah v zadevah s področja gospodarstva, dela in socialnega zavarovanja. Ker oba zbora večidel zasebno ločeno, se mora vsak zakon ločeno sprejeti z enakim besedilom. V primeru, da ni dosežena soglasnost, se zadeva prepusti posebni komisiji, sestavljeni iz poslancev obeh zborov, in če še zatem ni dosežen sporazum, se pereče vprašanje preloži za sedem dni. Po tem času se razpravlja ponovno o zadevi. Če še tokrat ni doseženo soglasje, se Zvezna ljudska skupščina razpusti in razpišejo volitve za novo.

Ker je Jugoslavija skupnost več narodnosti, imajo tisti poslanci, ki jih izvolijo republiške ljudske skupščine in predstavniška telesa avtonomne pokrajine oziroma

avtonomne oblasti pravico posebej sklepati, kadar gre za vprašanja, ki zadevajo enakopravnost narodov Jugoslavije. Ti poslanci se zberejo kot zbor narodov.

Zvezna ljudska skupščina ima lahko posebne odbore in komisije za določena vprašanja. Podobno imata svoje odbore in komisije Zvezni zbor in Zbor proizvajalcev oziroma Zbor narodov. Naloge odborov so proučevanje zakonskih predlogov in obravnavanje tistih vprašanj, ki jih predlagajo člani odborov oziroma za katere je zbor pristojen. Skupščinski odbori imajo pravico zahtevati od Zveznega izvršnega sveta odgovore na določena vprašanja.

Dva izvršilna organa Zvezne ljudske skupščine: predsednik republike in Zvezni izvršni svet

Zvezna ljudska skupščina ima dva izvršilna organa, in sicer predsednika republike in Zvezni izvršni svet. Tema prepušča predstavljanje države, skrb za izvajanje zakonov in podobno.

Predsednik republike predstavlja Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo doma in v mednarodnih odnosih in med drugim razglša zakone z ukazom, imenuje in odpokliče z ukazom veleposlanike in pooblašene ministre, sprejema akreditivna in odpoklicna pisma tujih diplomatskih predstavnikov in podeljuje z ukazom odlikovanja in častne naslove. Hkrati je predsednik republike tudi predsednik Izvršnega sveta in vrhovni poveljnik oboroženih sil. Predsednika republike volijo poslanci Zvezne ljudske skupščine iz svojih vrst, in sicer na podlagi predloga 20 ljudskih poslancev.

Kot naslednji izvršilni organ Zvezne ljudske skupščine je Zvezni izvršni svet, ki skrbi za izvajanje zveznih zakonov, usmerja delo zveznih upravnih organov in podobno. Razen tega imenuje in razrešuje državne sekretarje in podsekretarje, guvernerja Narodne banke FLRJ, zveznega javnega tožilca ter v ostalem deluje na podlagi ustave in zakona. Akti, ki jih izdaja Zvezni izvršni svet, so uredbe, odloki, odločbe in razna navodila. Člane Zveznega izvršnega sveta volijo poslanci izmed članov Zveznega zbora.

Zvezna uprava

Nedvomno bi bilo za predsednika republike in za Zvezni izvršni svet neposredno opravljanje izvršilnih zadev iz pristojnosti zvezne oblasti preveč zahtevno. Zategadelj obstojajo razni državni sekretariati, samostojne uprave, upravni zavodi ipd. Vseh teh ne bomo posebej omenili, saj jih je nad 80, pač pa bomo omenili le nekaj pglavlitnih.

Zvezni izvršni svet ima za neposredno izvrševanje svojega dela 9 odborov, in sicer: za koordinacijo, za notranjo politiko, za gospodarski, perspektivni družbeni plan, za ekonomske odnose s tujino, za socialno politiko in zdravstvo, za prosveto in kulturo, za organizacijska in upravna vprašanja ter za proračunska in uslužbenska vprašanja. Razen tega ima še naslednje komisije: administrativno, za pomilostitve ter za vloge in pritožbe. Najpomembnejše upravne ustanove Zveznega izvršnega sveta so državni sekretariati za zunanje zadeve, za notranje zadeve, za finance, za narodno obrambo in za blagovni promet ter Komite za zunanjo trgovino in Zvezni zavod za gospodarsko planiranje. Kajpak so za izvajanje politike izvršnega sveta pomembne tudi druge upravne ustanove, ki jih, kot rečeno, ne bomo posebej imenovali.

Republiška ureditev oblasti

Ustavna ureditev Ljudske republike Slovenije temelji na načelnih določilih o republiških organih oblasti v zveznem ustavnem zakonu. Vsaka republika ima svojo ustavo, katere sistem so vskladili z republiškim ustavnim zakonom, potem ko je bil sprejet zvezni ustavni zakon leta 1953.

Razlika med republiško ustavno ureditvijo in zvezno je v tem, da republiški organi oblasti nimajo tistih pravic in dolžnosti, ki jih imajo zvezni organi oblasti na podlagi in v mejah zvezne ustave oziroma zveznega ustavnega zakona. Kljub temu pa bomo v nekoliko daljšem odstavku povedali nekaj o nekaterih zadevah o republiških organih oblasti, ki jih pri zveznih nismo omenili, četudi so značilne tudi za nje.

Ljudsko skupščino Slovenije sestavljata, podobno kot ljudske skupščine ostalih re-

publik, Republiški zbor in Zbor proizvajalcev. Delo Ljudske skupščine je na skupnih ali na ločenih sejah obeh zborov, na sejah odborov skupščine ali posameznih zborov in v komisijah. Seveda je delo vseh teh organov precej zahtevno in se medsebojno nenehno prepleta. Da bi bilo njihovo poslovanje smotrno urejeno, ima skupščina svoj poslovnik, podobno pa tudi oba zbor. S poslovníkom republiške Ljudske skupščine je določeno delovno področje na skupnih sejah obeh zborov. Te seje so praviloma javne, razen če sklène skupščina, da pri obravnavi posameznih vprašanj ni navzočje občinstvo. Skupne seje se začno s čitanjem zapisnika prejšnje seje, zatem pa obravnavajo vprašanja, ki so na dnevnem redu. K razpravi se lahko oglasi vsak poslanec, razen teh pa lahko sodelujejo pri obravnavi predstavniki Izvršnega sveta, ki niso poslanci. Na povabilo Ljudske skupščine LRS pa se sme udeležiti skupne seje obeh zborov in na njej govoriti poslanec Zvezne ljudske skupščine, predstavnik druge ljudske republike ter domači ali tuji javni delavec.

Po poslovniku sprejema Ljudska skupščina na skupni seji obeh zborov predloge, deklaracije, resolucije in priporočila, odloke ali sklepe, medtem ko razen teh aktov na ločenih sejah obeh zborov sprejemajo še predloge zakonov. Kajpak vse predloge obravnavajo, razen v izjemnih primerih, še prej odbori in komisije skupščine ali posameznih zborov. Stalni odbori in komisije Ljudske skupščine Slovenije pa so:

— odbor za družbeno nadzorstvo, ki obravnava s stališča načel družbenega sistema in politike delo raznih organov in organizacij, razen tega pa tudi, kako gospodarske in družbene organizacije delijo in porabljajo družbena sredstva;

— administrativni odbor, ki pregleduje vsake tri mesece finančno poslovanje skupščine;

— odbor za vloge in pritožbe razpravlja o pritožbah in vlogah državljanov;

— odbor za volitve, ki obravnava predloge za izvolitev in razrešitev sodnikov;

— komisija za razlago zakonov, katera daje obvezno razlago republiških zakonov;

— komisija za ljudske odbore, ki odloča v primerih sporov med Okrajnim zborom

in Zborom proizvajalcev okrajnega ljudskega odbora ter proučuje ugovore ljudskih odborov proti aktom Izvršnega sveta Ljudske republike Slovenije.

Kot je povedano, imata tudi oba zbora svoje odbore in komisije. Tako ima vsak zbor svoj odbor za gospodarstvo, zakonodajni odbor, odbor za proračun in mandatno-imunitetni odbor. Vrh tega ima republiški zbor odbor za organizacijo oblasti in upravo, odbor za prosveto in kulturo in odbor za zdravstvo in socialno politiko. Zbor proizvajalcev pa ima še odbor za gospodarske organizacije in odbor za vprašanja dela in socialnega zavarovanja.

Nedvomno bi bilo preveč, če bi omenjali še ostala določila poslovnikov, od načina volitev predsednika in podpredsednikov do pravic in dolžnosti poslancev.

Izvršni svet LR Slovenije

Za izvajanje zakonov in za nadzorstvo nad zakonitostjo in delom republiške uprave skrbi republiški izvršni svet, ki ga izvoli Ljudska skupščina. Za neposredno opravljanje določenih izvršilnih zadev skrbijo republiški državni sekretariati in drugi upravni organi, za zadeve družbenega upravljanja pa sveti. V Sloveniji imamo naslednje državne sekretariate: za notranje zadeve, za pravosodno upravo, za finance in za blagovni promet.

Za določena vprašanja družbenega upravljanja pa ob stojajo ti sveti: Svet za šolstvo, Svet za kulturo in prosveto, Svet za zdravstvo, Svet za socialno varstvo in Svet za znanost.

Ureditev občin in okrajev

Skladno z uvajanjem delavskega samoupravljanja in z uveljavljanjem novega gospodarskega sistema se je čedalje močneje kazala potreba po uveljavljanju ustreznih oblik socialistične demokracije tudi na področju ljudske samouprave. To se je zgodilo s sprejemom splošnega zakona o ureditvi občin in okrajev, ki ga je sprejela Zvezna ljudska skupščina v juniju leta 1955. V

uvodnem delu tega zakona sta opisana občina in okraj, pri čemer je poudarjeno, da je »občina temeljna politično-teritorialna organizacija samouprave delovnega ljudstva in hkrati temeljna družbeno-ekonomska skupnost prebivalcev na njenem območju,« medtem ko je okraj »politično-teritorialna organizacija samouprave delovnega ljudstva in družbeno-ekonomska skupnost občin in prebivalcev na njegovem območju.« Na ta način so bili postavljeni temelji našemu komunalnemu sistemu, ki smo ga potem nenehno izpopolnjevali z dopolnilnimi zakoni. Preden pridemo na samo organizacijo občinskih oziroma okrajnih ljudskih odborov, naj omenimo iz tega dela zakona še statut, s katerim so občine in okraji določili svoje pravice in dolžnosti v skladu s tem zakonom.

Sama organizacija ljudskih odborov pa je takšna: občinske in okrajne ljudske odbore sestavljajo občinski oziroma okrajni zbori in zbori proizvajalcev. Le-ti se volijo za obdobje štirih let, in sicer v različnem številu. Za občinski zbor določa zakon 15 do 70 članov, za okrajni zbor pa 40 do 100 članov, medtem ko se za zbor proizvajalcev posebej določa število članov, pri čemer se upošteva gospodarska razvitost politično-teritorialne enote. Seveda je pa tudi pri tem okvirno določeno, da zbor proizvajalcev ne more imeti manj kot tri četrtine in ne več kot toliko članov, kolikor ima občinski oziroma okrajni zbor. Delo obeh zborov je podobno urejeno, kot smo že povedali za delo republiške Ljudske skupščine, kajpak ob pogojih in v razmerah, ki so značilne za družbeni razvoj občine oziroma okraja.

Če zanima bralca, kako se voli odbornike ljudskih odborov, potem povemo, da za občinski ljudski odbor volimo neposredno, medtem ko odbornike okrajnega ljudskega odbora posredno, in sicer iz vrst občinskih odbornikov ter v določenem razmerju med občinskimi ljudskimi odbori. Način volitev za zbor proizvajalcev pa se razlikuje od volitev za občinski oziroma okrajni zbor v tem, da se odbornike voli po dveh proizvajalskih skupinah: skupina industrije, obrti in trgovine ter skupina kmetijstva.

Omeniti moramo še vlogo krajevnih odborov. S statutom ljudskega odbora je določeno, kje se ustanovijo krajevni odbori, katerih namen je, zagotoviti čim večjo udeležbo državljanov v komunalnem samoupravljanju. Te odbore sestavljajo občinski odborniki, ki živijo na njihovem območju, in odborniki, ki jih izvolijo volivci na svojih zborih.

Za izvrševanje politike družbeno-ekonomskega razvoja, ki ga določa ljudski odbor, skrbe razni izvršilni in upravni organi. Ti organi so: predsednik in podpredsednik ljudskega odbora, sveti, ki se ustanovijo s statutom ljudskega odbora, upravni organi, tajnik ljudskega odbora, sodnik za prekrške, krajevni uradi in še nekateri. Od teh naj omenimo predvsem delovno področje svetov ljudskih odborov in krajevnih uradov. Sveti opravljajo določene izvršilne in upravne zadeve s področja, za katere so ustanovljeni, kot n. pr. svet za gospodarstvo, svet za socialno skrbstvo in zdravstvo, svet za šolstvo ipd. Krajevni uradi pa so bili ustanovljeni predvsem zato, da bi čimbolj približali občinsko upravno poslovanje prebivalstvu, kjer prebiva. Delovno področje teh krajevnih ura-

dov je določeno s statutom ljudskih odborov, okvirno pa ga določa že ustrezni republiški zakon. Le-ta navaja, da lahko obsega delovno področje krajevnega urada med drugim vodenje matičnih knjig, volilnih imenikov, evidence vojaških obveznikov, izdajanje raznih potrdil, opravljanje dostavne službe in pravno pomoč.

Kakor terja razvoj socialističnih odnosov v proizvodnji nenehno spreminjanje in prilagajanje oblik upravljanja materialnim razmeram in družbeni zavesti proizvajalca, je podobno v razvoju komunalnega sistema. Zakon, ki je bil sprejet leta 1955, je bil že večkrat spremenjen in dopolnjen. Nove družbene razmere, ki jih predvsem spreminja krepitev gospodarstva in razvoj družbenih odnosov v proizvodnji, bodo zahtevale v določenih obdobjih ponovne spremembe in dopolnitve v komunalnem sistemu. In ne le to! Na V. kongresu Socialistične zveze Jugoslavije je tovariš Kardelj govoril tudi o potrebnih spremembah ustavnega zakona. To pomeni, da si moramo biti v svesti nenehnega razvijanja in izpopolnjevanja našega družbenega socialističnega sistema, v kar sodi tudi razvoj oblik ljudske oblasti.

M. Z.

Krajevni odbori — organi lokalne pobude

Prednike sedanjih krajevnih odborov je uvedel že Splošni zakon o ljudskih odborih leta 1952, ki je določil ustanavljanje tako imenovanih vaških odborov. Le-ti naj bi omogočili državljanom v manjših krajih večje sodelovanje z občinskimi ljudskimi odbori pri obravnavanju in urejanju krajevnih problemov.

Predvsem zaradi objektivnih vzrokov pa ti organi niso mogli zaživeti polnokrvnega življenja. Tedanje občine so bile namreč še vedno v bistvu le administrativne enote z dokaj skromnimi pristojnostmi in majhne po teritorialnem obsegu. V takšnih občinah seveda tudi vaški odbori niso mogli razviti posebne aktivnosti.

Uvedba sedanjega komunalnega sistema v letu 1955 pa je omogočila naslednikom vaških odborov — krajevnim odborom —

bistveno spremenjene življenjske pogoje. Takrat so začele nastajati komune kot osnovne politično-teritorialne organizacije samoupravljanja in osnovne družbeno-ekonomske skupnosti državljanov na njihovih področjih. Delavski sveti in komune so postali temelji našega družbenega sistema.

Komuna, ta osnovna celica družbenega organizma, v kateri se rešujejo in vsklajujejo interesi proizvajalcev in potrošnikov, pa potrebuje za svoje življenje in delovanje razvejan mehanizem samoupravljanja. Le-tega sestavljajo razen delavskih svetov in ljudskega odbora še drugi organi družbenega samoupravljanja, kot so: hišni sveti, sveti stanovanjskih skupnosti, šolski odbori, upravni odbori zdravstvenih, kulturnih in drugih ustanov, ki zaokrožajo zgradbo samoupravljanja v komuni.

V tem zaokroženem mehanizmu samoupravljanja v komuni imajo zelo pomembno mesto in vlogo tudi krajevni odbori, zlasti še, ker bi se spričo dokajšnje teritorialne obsežnosti komun — če jih primerjamo s prejšnjimi majhnimi občinami — sicer lahko oslabil stik med ljudskim odborom in volivci v oddaljenih vaseh in ne bi bile dovolj upoštevane zadeve, ki so pomembne morda le za posamezne kraje v komuni. Zato je večina ljudskih odborov začela naglo ustanavljati krajevne odbore, ki jih je bilo ob koncu leta 1959 v Sloveniji okrog 1580.

Krajevni odbor pomaga opravljati nekatere posle lokalne narave, za katere ga pooblasti s statutom ali z drugimi predpisi občinski ljudski odbor, daje občinskemu ljudskemu odboru mnenja, predloge in pobude za urejanje posameznih problemov, hkrati pa na svojo pobudo sam organizira urejanje nekaterih krajevnih problemov, ki žulijo prebivalstvo na njegovem območju.

Ob pomoči krajevnih odborov lahko občinski ljudski odbori ter njihovi sveti in upravni organi dosti bolj dosledno obravnavajo in urejajo razna komunalna in tudi druga vprašanja. Krajevni odbori namreč take zadeve dokaj bolj konkretno poznajo kot občinski ljudski odbor, zato mu lahko svetujejo najprimernejše rešitve. V mnogih primerih je ravno krajevni odbor dal pobudo, da je občinski ljudski odbor sprejel ta ali oni umesten odlok. Tako so krajevni odbori predlagali v nekaterih primerih spremembo vrednostnih razredov gozdov in uvedbo vodarine, da bi zagotovili potrebna sredstva za vzdrževanje in obnavljanje vodovodov in vodnjakov. Zelo dragocena so mnenja, ki jih posredujejo krajevni odbori občinskim ljudskim odborom oziroma njihovim organom pri urejanju raznih drugih zadev, kakor pri obravnavanju predlogov za dodeljevanje socialne podpore, predlaganje skrbnikov za mladoletne in druge osebe ipd. V mnogih primerih so krajevni odbori predlagali otvoritev trgovine, raznih obrtnih delavnic, adaptacijo šolskega posloplja, obravnavali so razna šolska, zdravstvena in druga vprašanja, kmetijsko problematiko itd.

Nekateri občinski ljudski odbori so v okviru svojih statotov prepustili krajevnim

odborom v upravljanje razne komunalne naprave, kakor — denimo — krajevne vodovode, javno razsvetljavo, pokopališča, parke, vaška pota, šolska posloplja, skupne pašnike ipd.

Nekajletne izkušnje pa so pokazale, da so zaživel res polno življenje le tisti krajevni odbori, ki so jim občinski ljudski odbori prepustili nekatera namenska sredstva. V takih primerih so krajevni odbori uporabili ta sredstva z dosti večjim haskom, kot bi bil dosežen, če bi probleme urejali centralni občinski organi sami. Krajevni odbor, ki dobi sredstva, denimo, za ureditev ali vzdrževanje vaških poti, namreč pridobi prebivalce za prostovoljno delo, za to, da pomagajo s prevoznimi sredstvi in tudi z materialom. Na ta način opravi vas ali naselje delo, ki je nekajkrat več vredno, kot so znašala sredstva, ki jih je v ta namen dala na razpolago občina, s tem pa morda namesto enega napravi ali popravi več komunalnih objektov, ki jih potrebuje tamkajšnje prebivalstvo. Iz prejšnjih let je po takih akcijah zelo znan, denimo, krajevni odbor Trstenik v občini Kranj. Pod njegovim vodstvom so si prebivalci te vasi, ob delni pomoči občine, sami zgradili več kilometrov dolg vodovod, novo šolsko posloplje in še druge objekte. Te akcije so tudi sicer zelo združile in okrepile vaški kolektiv. Seveda pa bi lahko naštevali še mnoge podobne primere.

Vsi ti pozitivni primeri poudarjajo potrebo po nadaljnji krepitvi materialne osnove teh organov lokalnih pobud. Praksa nam namreč kaže to, da so se najmanj razgibali ravno tisti krajevni odbori, ki jim občinski ljudski odbori doslej še niso dali nobenih sredstev. Uveljavljanje krajevnih odborov v krajevni skupnosti je odvisno tudi od tega, ali najdejo stik in konstruktivno sodelovanje tudi z drugimi organi upravljanja na svojih območjih (s šolskim odborom, združenim svetom, upravnim odborom kmetijske zadruge, upravnimi odbori vodovodnih skupnosti itd.). Pri ustvarjanju takšne aktivnosti pa so jim seveda dolžne pomagati organizacije Socialistične zveze in druge krajevne politične organizacije. Zlasti organizacije Socialistične zveze bodo tem organom odslej lahko nudile še več pomoči, ko se bodo — po sklepu

V. kongresa Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije — tudi organizacijsko bolj prilagodile komunam ter stanovanjskim skupnostim in krajevnim odborom.

V zadnjem času dobivajo krajevni odbori še dosti večjo vlogo in nalogo. V mestih in industrijskih krajih nastajajo in se razvijajo stanovanjske skupnosti kot instrument državljanov za urejanje njihovih vsakodnevnih problemov. Na vaseh pa je opravljanje teh, za delovne ljudi izredno važnih zadev, zaupano krajevnim odborom, ki v nekaterih krajih že začenjajo delati na teh področjih.

Zlasti skraja je bilo v nekaterih krajevnih odborih čutiti napačno težnjo, da bi se razvijali predvsem v organe oblasti, v nekakšno nižjo oblastveno stopničko v komunalnem sistemu, v nekakšen krajevni ljudski odbor. Take težnje je bilo moč zaznati zlasti tam, kjer so krajevne odbore ustanavljali za območja bivših malih občin.

Ing. Janez Perovšek

O razvoju kmetijstva pri nas

Kako rešujemo vprašanje kmetijske proizvodnje, je zanimivo za kmete, ker so življenjsko povezani s to proizvodnjo in vedo, da mora tudi kmetijstvo napredovati vzporedno z drugimi vejami gospodarstva, če hočemo uspešno tekmovati s kmetijsko proizvodnjo drugih držav in tudi na vasi izboljšati življenjske pogoje. Istočasno zanima to vprašanje delavce in vse ostalo mestno prebivalstvo, ker je to v najtesnejši zvezi z njihovo prehrano in z boljšimi življenjskimi pogoji, kakor stalno ponavljamo. Mislim, da ne bi bilo prav, da ostanemo pri razglabljanju tega vprašanja samo na praktičnem delu, to je, kdaj bomo dobili zadosti mleka, zelenjave, ampak da se skušamo poglobiti v vsa osnovna vprašanja, od katerih je odvisen nadaljnji razvoj v našem kmetijstvu.

Naš cilj socialistične politike na vasi se v ničemer ne razlikuje od cilja, od smotra ostalih socialističnih dežel v Vzhodni Evropi ali Sovjetske zveze. Cilj je isti: oblikovati moramo velike socialistične proizvodjalne enote, ki delajo na osnovi znan-

Takšno poenostavljeno določanje območij krajevnih odborov seveda ni ustrezalo vlogi in mestu teh organov, ker ni upoštevalo tega, da je treba določati njihova območja po elementih, interesih in pogojih, ki združujejo posamezna naselja, vasi in kraje v zaokrožene enote. Po načelu takih skupnih interesov in pogojev posameznih krajevnih skupnosti bo treba mrežo krajevnih odborov v prihodnje v marsikateri občini še izpopolniti, razširjati oziroma tu in tam korigirati. Tako se bodo krajevni odbori organizacijsko še bolj prilagajali potrebam. Nove naloge, ki so jih dobili v zadnjih letih in ki so podobne nalogam, kakršne opravljajo stanovanjske skupnosti v mestih in industrijskih krajih, pa še jasneje nakazujejo smer njihovega razvoja: krajevni odbori postajajo čedalje pomembnejši organi družbenega upravljanja, ki imajo zahtevno vlogo v okviru občinske samouprave.

stvenih dosežkov, z modernimi sredstvi za proizvodnjo, podružbljajo proces proizvodnje in postopoma s takim načinom dela podružbljajo tudi samo zemljo. Ta cilj je mogoče doseči na različne načine. Naša neposredna naloga je, v razmeroma kratkem času doseči tolikšno proizvodnjo, da bomo pokrili vse jugoslovanske potrebe za potrošnjo, obenem pa proizvajali tudi za izvoz.

Kako doseči ta neposredni cilj, kako doseči končni smoter naše socialistične politike na vasi? To je vprašanje načina našega dela. Vprašati se moramo, kako delajo ostale socialistične dežele in ali to ustreza tudi naši praksi. Če pogledamo izkušnje najstarejše socialistične dežele, Sovjetske zveze, in njene rezultate, odkar se je lotila preobrazbe kmetijstva, dobimo naslednji odgovor:

V tridesetih letih je Sovjetska zveza izredno naglo izvedla kolektivizacijo* zemlje

* Kolektivizacija ali združevanje kmečke zemlje v velika zadružna kmetijska posestva.

ter zajela preko 90 odstotkov zemlje v socialistični sektor, v kolhoze in sovhoze. Toda ta kolektivizacija zemlje je šla hitreje, kot je bilo mogoče sovjetskemu gospodarstvu to kmetijstvo opremiti z zadostnim številom traktorjev, kombajnov, hlevov, živine, intenzivnih semen, umetnih gnojil in drugih tehničnih sredstev. Ker država ni imela dovolj sredstev za tak obseg modernizacije kmetijstva, se je morala Sovjetska zveza zateči k enostavni delovni kooperaciji, to se pravi, morali so s starim orodjem in materialom, kakršnega je kmet posedoval, to kmetijstvo v velikih proizvodnih enotah organizirati. Pokazalo pa se je, da je zasebno kmečko posestvo ob starem orodju mnogo bolj rentabilno kakor pa združno veliko posestvo, če ostane pri motiki, konjih, okopavnikih in drugem orodju. To najbolje potrjujejo podatki o proizvodnji. Leta 1913 je carska Rusija pridelala 80 milijonov ton žita, leta 1953 pa Sovjetska zveza 81 milijonov ton žita. To ni noben bistven napredek. Leta 1953 je znašal povprečen pridelek pšenice nekaj čez 7 q na hektar, leta 1913 pa čez 8 q na ha.

Leta 1953 so ugotovili, da je preko 50% vse goveje živine in preko 50% vseh krav, ki jih ima Sovjetska zveza, na ohišnicah kolhoznikov, ki imajo samo 7% obdelovalne zemlje. Porazna je ugotovitev, da na preko 90% obdelovalne zemlje socialističnega sektorja redijo samo nekaj nad 40% glav goveje živine in krav. Zaradi tega je tudi proizvodnja mleka in mesa izvirala preko polovice iz samih ohišnic kolhoznikov. Glavna oskrba tako velike države je izhajala iz 7 odstotkov obdelovalne zemlje ohišnic kolhoznikov. Eno govedo pride na 55 ha zemlje v sovhozih in na 33 ha v kolhozih, toda na 0,44 ha zemlje na ohišnicah kolhoznikov.

Pri nas postavljamo pred družbena kmetijska posestva zahtevo, da čimprej dosežejo 3 do 5 glav goveje živine na en hektar obdelovalne zemlje. Iz tega zaključujemo, da ni odstotek kolektivizirane zemlje istočasno tudi merilo proizvodnje in merilo same socializacije. Združene zemlje je bilo že za časa grofov veliko, pa vendar ne moremo reči, da je bil to socializem. Ni samo zemlja tisto, kar odloča o sistemu in družbenem redu. Tukaj se v bistvu razlikujemo

v teoriji in praksi od drugih socialističnih dežel. Po naši teoriji, ki je v skladu z marksizmom, prvenstveno odločajo proizvodjalna sredstva, družbeni in gospodarski odnosi, ne pa samo združena zemlja v veliki posestva.

Če nimaš modernih proizvodjalnih sredstev na velikih kmetijskih posestvih, moraš torej računati, da proizvodnja ne bo rastla, ampak da se bo zmanjševala. Ko smo pri nas leta 1948 organizirali kmečke delovne zadruga, smo tudi odkrili, da se v okviru kmečkih delovnih združenj ob starem orodju in pomanjkanju reproduktivnega materiala pojavi v proizvodnji kriza. Vsak naš kmet, pa tudi vsak sovjetski kolhoznik, je lahko iz te prakse zaključeval, da je ta proizvodnja nižja, kakor je bila njegova proizvodnja na kmečkem posestvu; da se je njegov položaj poslabšal in da so dohodki manjši. Postal je nezadovoljen in je šel v nasprotovanje. To je zahtevalo kontrolo in centralizem v upravljanju in ogromen birokratski aparat, ki je od zunaj budno pazil in dajal naloge kolhozom, s tem pa dušil samoiniciativo. Ker ta sistem ne stremi k višji proizvodnji, ki bi dajala višji dohodek, je bilo treba preiti na teorijo delovnega dne, na tako obračunavanje nagrajevanja, ki ni moglo zadovoljiti proizvajalcev, niti imeti uspehov v proizvodnji. Ta birokratski aparat okoli kolhozov in sovhozov je bil tudi potem, ko je v Sovjetski zvezi narastla zaloga modernih proizvodjalnih sredstev na zadovoljivo višino, še vedno zainteresiran, da ostane pri starem stanju, ker je malo delal, poceni živel in se je, seveda, upiral spremembam, tudi ko so proizvodjalna sredstva zahtevala spremembo gospodarskih odnosov v samih kolhozih. Mnenja so bili, naj bodo strojne traktorske postaje še naprej ločene od kolhozov, ker so pač državna last. Ločitev osnovnih proizvodjalnih sredstev od samih proizvajalcev je škodljivo delovala na proizvodnjo. Jasno je, da se je leta 1953 in kasneje, ko je Sovjetska zveza končno hotela priti s svojo kmetijsko proizvodnjo na čisto, morala vprašati, kako naprej.

Hruščev je imel toliko poguma, da je pogledal resnici v obraz in energično razčistil položaj na tem področju. Njegove zelo kritične analize se strinjajo z analizami in po-

stavkami naših politikov o tem vprašanju. Ukinili so strojno-traktorske postaje ter dali proizvajalna sredstva kolhozom. Ukinili so obvezni odkup, prešli so na stimulative cene ter razvili interes kolhozov kot celote in interes posameznika. Zadnje vesti iz Sovjetske zveze kažejo na velike spremembe in na velike uspehe v kmetijski proizvodnji. To se pravi, da samo proizvajalna sredstva, pa čeprav velika, niti dobro organizirana strokovna služba, niti zadostna količina reprodukativnega materiala ne zadostuje za napredek v kmetijski proizvodnji, če ni ustreznega samoupravljanja proizvajalcev in sproščenih stvarnih interesov, ki proizvajalce same po sebi priganjajo k večji produktivnosti.

Zaradi takih izkušenj v Sovjetski zvezi in nekaj lastnih izkušenj iz obdobja kmetijskih delovnih zadrug smo prišli do zaključka, da tako pri nas ne smemo delati.

Od leta 1954 naprej se je gospodarstvo v naši državi že toliko okrepilo, da bi lahko vsako leto več sredstev vložili tudi v kmetijstvo. Zato se je moral najti čimprej odgovor na vprašanje, kako vlagati ta sredstva, da bomo imeli od njih v najkrajšem času največji učinek, morali smo dobiti odgovor, kako naj sploh delamo, da bomo obenem utrjevali tudi socializem na vasi. Bila je teorija, zlasti pri strokovnjakih in enem delu združnikov, da je najbolje vlagati sredstva v privatna kmetijska gospodarstva, da jim zidamo hleve, dajemo dober material, slično kot v zahodno-evropskih državah. Malolastniško kmetijstvo v Zahodni Evropi, ki ga pospešujejo na ta način, kaže spričo ogromnih sredstev, ki jih vlagajo, zelo počasno rast kmetijske proizvodnje, ki je mnogo počasnejša, kakor če se vlaga v velike proizvajalne enote, kakor na primer v velike ameriške farme. Medtem, ko je indeks porasta kmetijske proizvodnje v Zahodni Evropi po vojni 120—130, je indeks v Ameriki od 150—160.

Naš kmet na splošno ostaja pri filozofiji, da daje iz proizvodnje samo toliko, kolikor je za njega in za njegovo vzdrževanje potrebno. Naša socialistična skupnost pa rabi mnogo več kmetijskih pridelkov, kakor jih je v stanju dati maloposestniško kmetijstvo v takem stanju, kot smo ga do nedavna imeli. Proizvodni uspehi na naših sociali-

stičnih posestvih in v kooperaciji so nam dali jasen odgovor, da zasebna kmečka posest ni področje, kamor bi vlagali milijarde. Po drugi strani se nikoli ne bomo odločili za prisilno združevanje zemlje in ustvarjanje velikih proizvajalnih enot na podlagi splošne kolektivizacije.

Naša revolucija je imela drugačen značaj kakor revolucija v Sovjetski zvezi. Pri nas je kmet zelo številno sodeloval v narodnoosvobodilni vojni in borbo tudi materialno podpiral. Kot glavni zavezniki delavskega razreda so si delovni kmetje pod vodstvom Komunistične partije priborili velike pridobitve, od agrarne reforme do zdravstvene zaščite in boljšega življenja sploh. Po razvojni poti kolektivizacije bi oni prišli na slabše življenje celo za nekaj desetletij. Toda naše politično vodstvo ne vodi računa samo o tej politični strani vprašanja, temveč predvsem tudi o gospodarskih razlogih.

V Sovjetski zvezi, na Madžarskem, v Romuniji, v Češkoslovaški in v Bolgariji je odstotek skupne proizvodnje na socializirani zemlji nižji kakor znaša odstotek kolektivizirane zemlje. Tudi njihove investicije dajejo slabši efekt kakor v naši državi. Zaradi tega si ne moremo samo s stališča kmečkih interesov, ampak tudi z našega gospodarskega stališča privoščiti nobenih nasilnih ukrepov, ker bi kmetijska proizvodnja začela upadati, namesto da bi bila v porastu. Iz dosedanjih misli pa lahko sklepamo, da ne moremo najti ustreznih primerov preosnove kmetijstva ne na Zahodu, ne na Vzhodu. Zato smo se morali odločiti za posebno in svojsko pot, ki je za sedaj edinstvena in ki se je še nihče na svetu ni poslužil. Vkljub temu pa smo ostali najbolj dosledni izvajalci načel Marxa, Engelsa in Lenina. Naslonili smo se na najvažnejša izkustva kmetijske znanosti in upoštevali združno organizacijo, ki je imela na našem področju veliko tradicijo, zdaj pa nam daje velike prednosti pri pospeševanju kmetijske proizvodnje in utrjevanju socialističnih odnosov na vasi. Jasno je namreč, da ne moremo dovoljevati na vasi v interesu večine delovnih kmetov in skupnosti krepitve kapitalističnih posameznikov.

Naša politika na področju kmetijstva je bila prvič v celoti podana leta 1957 v resoluciji Zvezne ljudske skupščine. Pred kratkim smo dobili obsežno delo tov. Edvarda Kardelja, v katerem avtor razpravlja o problemih socialistične politike na vasi. Posebno kmetje so to knjigo vzeli v roke z velikim zanimanjem, ker jim daje, lahko bi rekli, odgovor na tisoč vprašanj. Knjiga je izšla v kmečki zbirki Glavne zadrugne zveze Slovenije. Res je na nekaterih mestih preprostemu človeku težko razumljiva, toda glavne misli bodo ravno kmetu prej jasne kot drugim, ki s kmetijstvom nimajo opravka. Vedoželjen kmet bo vzel to knjigo v roke tudi zato, ker ve, da nobena knjiga ne govori tako naravnost in toliko o naši vasi in kmetijstvu z vsemi težavami, ki smo jih podedovali. Ko kmet odpira to knjigo, si odpira istočasno vpogled v bodočnost naše vasi in bodoči razvoj našega kmetijstva.

Videli smo torej, da so glavni pogoj napredka tista nova sredstva za proizvodnjo, ki jih gospodarstvo Jugoslavije zmore vlagati v kmetijstvo. Ta proizvodjalna sredstva pa ne smemo drobiti, ampak dajati v roke družbenim kmetijskim posestvom in zadrugam, kjer se jih lahko poslužujejo vsi kmetje. Pri tem nastaja vedno ožje gospodarsko sodelovanje med zadruho in kmetom — zasnovano na večji koristi i kmeta i zadruge, kar imenujemo na kratko kooperacija. Videli smo nadalje, da mora imeti ob večji proizvodnji večji dohodek, naj bo to družbeno kmetijsko posestvo ali zadruha, naj bo to delavec na posestvu ali kmet v zadruzi. Svoje koristi pa bodo proizvajalci najbolj skladno zaščitili, obenem pa vnašali bogate izkušnje in misli za izboljšanje proizvodnje samo pod pogojem, da soddločajo pri upravljanju. Zaradi tega je nadvse važno poglobljati delo delavskih in združnih svetov. To so najosnovnejši pogoji napredka naše kmetijske proizvodnje v bodoče.

Kako se je pravzaprav pojavil problem kmetijstva v tako ostri obliki? S povečanim razvojem industrije je prišlo do tega, da je šlo mnogo kmečkega življa v mesta. Ta živelj je zaslužil denar in je pritiskal na potrošne predmete. Tisti, ki so ostali na vasi, so kmetijske pridelke bolj prodajali

in so več zaslužili, ne da bi tudi več proizvajali. Nenadoma je bilo v kmetijski državi, kakor je Jugoslavija, premalo pšenice. Vsi so razmišljali, kako je to mogoče, ko pa smo jo pred vojno izvažali. Doživeli smo naravnost vratolomne družbene premike. Pred vojno je Jugoslavija imela 75 % kmečkega prebivalstva, sedaj ga ima le 50 %, medtem ko Slovenija prej 60 % in sedaj 33 % kmečkega prebivalstva. Istočasno se je izboljšal položaj samega kmeta. Kmetje sedaj bolje živijo kot nekoč. Družba je stala pred dejstvom, da je morala žito uvažati. 70 % našega primanjkljaja v zunanje-trgovinski bilanci je odpadlo na uvoz kmetijskih proizvodov. Odpraviti ta uvoz bi pomenilo v korenini ozdraviti naše zunanje-trgovinske odnose. Kako naj se to napravi? Nekateri so predlagali, da bi povečali industrijski izvoz in še močnejše razvijali industrijo. Socialistična država pa mora razvijati vse veje gospodarstva, če hoče, da bo to gospodarstvo kompletno in na zdravih temeljih.

Tudi podeželje mora postopoma napredovati in mora doživeti socialistično preobrazbo. Odločili smo se, da moramo povečati kmetijsko proizvodnjo. Kmetijska proizvodnja pred vojno je bila zelo zastopala. V povprečju smo pridelali 10 centov pšenice na hektar ter 13 centov koruze. Nadalje smo imeli 900 litrov mleka na kravo. Umetnih gnojil smo trosili 0,44 kg na hektar kmetijskega zemljišča. V Banatu so imeli, v glavnem Nemci, 3000 traktorjev, kar se je med vojno uničilo. Po vojni smo jih nekaj uvozili ter smo imeli leta 1948 spet 2000 traktorjev. Leta 1956, ko smo se lotili prvega programa preobrazbe kmetijstva, smo imeli 13.000 traktorjev, po petletnem planu 1957—1961 moramo doseči število 40.000 traktorjev, medtem ko jih imamo trenutno 33.000.

Zakaj smo tako krvavo potrebovali traktorje? Analiza stanja privatnih gospodarstev v Jugoslaviji, ki je bila napravljena v letu 1956, je pokazala porazno dejstvo, da nad 50 % kmetijskih gospodarstev v Jugoslaviji nima svoje vprežne sile (konj). Preko 50 % gospodarstev je bilo odvisnih od premožnejših posestnikov, ki so imeli vprežno silo. Vsak boljši kmet je obdeloval sebi, drugo pa, če mu je ostalo zadosti časa.

Tako je ostajalo neobdelanih vsako leto 600.000 ha njiv, ali dvakrat toliko njiv, kot jih ima cela Slovenija. Če vzamemo pridelek samo 10 centov na hektar, bi to predstavljalo 60.000 vagonov pšenice, vse to samo zaradi dejstva, ker nismo utegnili obdelati teh 600.000 hektarov zemlje. V modernem kmetijstvu izraza »počivanje zemlje« več ne poznamo. In za takim »počivanjem zemlje« se je skrivalo zaostalo kmetijstvo. Traktorji so to žalostno stanje odpravili in zemlja ne ostaja več neobdelana.

Na osnovi novih znanstvenih dosežkov v kmetijstvu smo zadnja tri leta doživeli v Jugoslaviji mnoge svetovne rekorde. Nenadoma smo imeli zelo spoštovane obiske kmetijskih ministrov iz Anglije, Poljske, strokovnjakov in politikov pa iz cele vrste držav, ker se jim je zdel nenaden napredek nerazumljiv in so hoteli vedeti, koliko je resnice. Rekord pri pšenici so dosegli preko 100 centov in pri hibridni koruzi preko 170 centov na hektar. Tak pridelek pšenice in hibridne koruze je desetkrat večji kot je bil pred vojno. Lansko leto smo v Sloveniji v organizirani proizvodnji v povprečju dosegli 33 q pšenice po hektaru, kar je trikrat več kakor druga leta. Družbena kmetijska posestva so dosegla pri pšenici nad 40 centov pridelka, pri hibridni koruzi pa povprečno preko 50 centov pridelka na hektar. Govorim o teh dveh poljščinah ločeno, ker zajemata več kot polovico vseh ornih površin Jugoslavije. Jugoslavija ima namreč 10 milijonov ha obdelovalne zemlje in od tega sedem milijonov hektarov njiv. Na dveh milijonih hektarov je posejana pšenica in na dveh in pol milijonih hektarov koruza. Oba pridelka sta zelo zelo važna: pšenica za prehrano ljudi, koruza za živinorejo.

Zaradi modernizirane proizvodnje na družbenih kmetijskih posestvih in v kooperaciji se je v zadnjih petih letih povečal skupni pridelek pšenice od 280.000 na 440.000 vagonov in koruze od 380.000 na 670.000 vagonov. Socialistične kmetijske organizacije so dale na tržišče 44 % pšenice, 48 % sladkorne pese, 19 % mesa itd. Letos bodo družbena kmetijska posestva, ekonomije kmetijskih zadrug in nova kmetijska industrija proizvedli samo v Slove-

niji 20.000 glav pitane goveje živine, 50.000 mesnatih prašičev in bekonov, 3.800.000 brojlerjev ali piščancev za pohanje, 30 milijonov jajc in 70.000 rac. Vprašanje preskrbe Ljubljane z mlekom je bilo dolga leta zelo pereče, rešeno pa je šele sedaj, ko so družbena kmetijska posestva v okolici povečala število krav na 4000, t. j. 40.000 litrov mleka na dan, s čimer so v celoti pokrite vse potrebe Ljubljane.

Socialistični sektor je torej izvojeval gospodarsko zmago nad privatnim sektorjem — zmago nad zaostalim kmetijstvom. Čeprav imamo v socialističnem sektorju samo 10 % zemlje, je njegov delež v skupni tržni proizvodnji 25 do 40 %. V Jugoslaviji je proizvodnost socialističnega sektorja dosti višja kakor v drugih socialističnih deželah. Tam imajo v rokah več zemlje, a manjšo proizvodnjo. Samo tak socialistični sektor je resnično upravičen, ko postaja prvorazredni gospodarski činitelj in celo glavni činitelj na tržišču. Tak socialistični sektor bo vlekel za seboj tudi privatni sektor, da bo ta z njim tekmoval. Vloga družbenega kmetijskega posestva je torej zelo važna. Zato moramo osredotočiti glavne sile na družbena kmetijska posestva, kajti manjša polovica družbenih kmetijskih posestev je še zmeraj takih, da še nimajo tolikšne gospodarske vloge. Ta posestva je potrebno najprej opremiti ter urediti za moderno in veliko proizvodnjo.

Prehajamo na industrializirano kmetijstvo, ker samo tako kmetijstvo lahko reši naš položaj. Pri tem se seveda oziramo tudi na izkušnje Amerike, Sovjetske zveze ter drugih dežel, in sicer izkušnje tehničnega in organizacijskega značaja. Za nas so na primer poučni naslednji podatki iz ameriškega kmetijstva. Dvanajst odstotkov ameriških farm obdeluje 44 % obdelovalne zemlje v Ameriki. Pri obdelavi polovice ameriške površine uporabljajo samo 25 do 30 % vseh traktorjev in kombajnov, kolikor jih ima Amerika. Oni zmorejo obdelovati skoraj polovico obdelovalne zemlje s 25 % traktorjev. To pomeni, da so stroji na zelo velikih farmah najbolj gospodarnostno izkoriščeni. To so farme, ki imajo po več tisoč hektarov, kajti šele take farme dajejo tako prednost. Samo take farme lahko dajejo delavcu takšno plačo, da je enaka

plači industrijskega delavca. Majhni farmerji imajo dosti nižji zaslužek od delavca v industriji ali na veleposestvih. Dva milijona malih farmerjev ima letno manj kot 1000 dolarjev dohodka in to je manj, kot določa zakon zaslužek industrijskemu delavcu (dolar na uro).

Za nas je važna izkušnja, da so velika proizvodjalna sredstva najbolj racionalno izkoriščena v okviru velikih proizvodjalnih enot. Taka organizacija najbolj poceni proizvodnjo in daje delavcu največji zaslužek. Mi potrebujemo poceni blago, delavcu pa moramo dati dober zaslužek. Ne gre za to, da bi to že jutri dosegli, temveč nam mora biti to smer k cilju. Med razvojem bomo imeli še mnogo težav, preden bomo imeli vse v taki obliki. Po ocenah strokovnjakov bi imela Jugoslavija dovolj pridelkov zase in za izvoz, če bi uspela uvesti moderno proizvodnjo na 3 do 4 milijonih hektarov. Naša družbena posestva trenutno izkoriščajo dobrih milijon hektarov, torej 1/10 od skupnih jugoslovanskih obdelovalnih površin. Zelo naglo se širi moderna proizvodnja tudi na zasebni kmečki zemlji preko kooperacije, ki je letos zajela milijon in pol hektarov. Postavljenemu cilju smo torej zelo blizu. Zato je važno, da širimo površine v neposrednem izkoriščanju družbenih kmetijskih posestev in zadrug preko odkupa, zakupa in melioracij, po drugi strani pa kooperacijo na zasebni zemlji, ki ostane kmetova last. Namen je torej doseči čim višjo proizvodnjo tudi na zasebnih kmečkih gospodarstvih.

Prav zaradi tega, ker je prišlo do družbeno gospodarskih sprememb, je mnogo kmetov odšlo v mesta in marsikje zemlja ni več nujna za preživljanje neke družine. Možno je tudi, da so se vsi otroci do zadnjega zaposlili v mestu in onemogli starši ne morejo vsega posestva sami obdelati ter bi en del lahko dali v prodajo ali v zakup. Mnogo je delavcev in uslužbencev, ki so zemljo podedovali, pa zato ne morejo prejemati otroških dodatkov. Imamo različne primere. Neki kmet je dal v zakup posestvo, veliko 10 ha. Njegova žena je zaposlena s pitanjem telet. Ona je mlajša in zdrava. Mož, ki je starejši, je prevzel čuvanje posestva, ker potrebuje posestvo nočnega čuvaja. Tako dobita okoli 100.000

dinarjev zakupnine in mesečne plače. Izhajata pa seveda mnogo bolje kakor poprej, ko sta morala dajati samo za davek 500.000 dinarjev. Sedaj jima ostaja več, medtem ko je delo manj naporno.

Če sta ostala na posestvu samo sin in mati, je socialistično posestvo prevzelo sina, da se je šolal v dveletni šoli za kmetijskega tehnika. Po končanem šolanju pride sin nazaj in se zaposli na posestvu kot tehnik.

Delavec ali uslužbenec, ki je lastnik zemlje, ne prejema otroškega dodatka. Kdor ima več kot deset arov zemlje, ne prejema otroškega dodatka. Če preračunamo, koliko izgubi na otroških dodatkih zato, ker vztraja pri tisti parceli, vidimo, da izgubi pri treh otrocih na otroškem dodatku čez dva milijona din. Če ta znesek delimo s 40, kolikor znaša cena za en kvadratni meter odlične zemlje, dobimo 6 ha izvrstnih njiv. Mnogo meščanov sedi na takih parcelicah. V njihovem interesu je, da se jih rešijo. Tako zemljo lahko prevzemajo kmetijske organizacije, ne da bi ogrožale enega samega kmeta pri njegovih koristih. Take zemlje je precej, zlasti v okolici Ljubljane in industrijskih središč. Tako je sedaj dobilo posestvo Zadobrova, ki je imelo 230 ha, novih 150 hektarov obdelovalne zemlje v zakup. Iste primere imamo v Mengšu, na Primorskem, v Prekmurju. Ta proces gre zelo naglo naprej. Na ta način prihajamo do večjih proizvodjalnih enot, do večjih družbenih kmetijskih posestev in zadružnih ekonomij.

Poleg tega pa moramo računati tudi na kmeta samega. Delati moramo skupaj s kmetom, s pomočjo njegove zemlje, ki ostane v njegovi lasti. Vlagali bomo družbena proizvodjalna sredstva na njegovo zemljo in zelo povečali pridelke. Del pridelka ali dohodka dobi kmetijska organizacija, del pa lastnik zemlje. Toda take odnose je mogoče ustvarjati samo pri visoki proizvodnji. Če bi namreč pri mali proizvodnji delili pridelek ali dohodek, bi kmet to občutil kot nekakšno desetino. Na delitev pridelka med družbenim sektorjem in kmetom smo upravičeni iti samo, če dosežemo 3 do 4-krat večjo proizvodnjo, kakor je bila do sedaj in tudi njemu povečamo dohodke s kooperacijo. Mnogokje teče

zemlja v proizvodnji neizkoriščena. Njen trak je prazen. Bolj gospodarno je, če dobro obdelamo zemljo, damo seme visoke kakovosti, umetna gnojila, rastlino zaščitimo pred boleznimi in škodljivci, krmimo živali izdatnejših pasem z ustrežno krmo, tako da proizvodni trak polno obložimo in dobimo dosti večjo proizvodnjo. Na podlagi večje proizvodnje lahko dosežeta večji dohodek zadruga in kmet. V tem je bistvo kooperacijskega načina proizvodnje. Če tega ne moremo nuditi kmetu in če ne moremo sproščati materialnih koristi za zadrugo in za kmeta, je kooperacija nezanemljiva.

Zelo važna je zato strokovna služba, da bomo pravilno uporabljali umetna gnojila, traktorje, semena in živino; tedaj bo kooperacija naraščala. Če ne bomo dobro delali, pa nam bo sama po sebi padala. Vsa stvar sloni na gospodarskih in ne na političnih osnovah.

Jugoslovansko gospodarstvo nima toliko sredstev, da bi lahko na vseh desetih milijonih moderniziralo proizvodnjo, ampak zaenkrat samo na manjšem delu. Že zaradi teh gospodarskih razlogov predvidevamo takšen razvoj, ki ga bo odvijal razvoj industrije. Čim več kmečkega prebivalstva bo našlo sredstva za preživljanje v industriji, toliko več bo na razpolago zemlje za velike proizvajalne enote. Lahko pa se bodo kmetje povezovali s posestvi in zadrugami v najbolj razvito kooperacijo. Vselej pa bo treba upoštevati njihovo pravico na rento od zemlje, ki jim pripada kot lastnikom. Renta se v obračunih mora upoštevati. Tisti kmet, ki bo hotel na svoji zemlji sam obdelovati, ga prav nobeden ne bo motil, če bo njegovo gospodarstvo dajalo dovolj pridelkov in se bo držal zakonitih predpisov glede proizvodnje.

Glavno je to, da se kmet lahko počuti na svoji zemlji trdnega in da ima zagotovila Socialistične zveze in Zveze komunistov, da se ne bo v Jugoslaviji nasilno posegalo po njegovi zemlji, da je lastništvo zaščiteno.

Mnogi so napak tolmačili vlogo kooperacije in enostavno potegnili med kooperacijo in podružbljanjem zemlje enačaj, češ da je kooperacija podružbljanje zemlje. Podružbljanje zemlje se ne bo dokončno rešilo ne z zakupom, ne odkupom in ne s

kooperacijo, dokončno se bo rešilo s polno industrializacijo dežele, ko bo vsak lahko izbral delovno mesto za svoj življenjski obstoj kjer bo hotel in ko nič ne bo ogrožen z revščino, če zemlje ne bi imel. Toda to je še precej daleč in naša generacija tega v celoti ne bo dočakala.

Vsi gospodarski pogoji silijo k temu, naj se zemlja povsem prilagodi modernim proizvodnim sredstvom. Zemlja je sedaj zaradi razbitosti na majhne kose v nasprotju z modernimi sredstvi. Traktor sedaj težko dela, kombajn, škropilnice in trosilniki tudi. Zato se bo morala prilagoditi zemlja procesu moderne proizvodnje, ne pa traktor in kombajn. Ko bo kooperacija napredovala in ko bomo imeli večja družbena kmetijska posestva, in ko bo zaslužek v kooperaciji in na družbenem posestvu enak zaslužku delavca v industriji, bomo lahko rento na zemljo postopoma zmanjševali. Ko bomo lahko po več desetletjih črtali rento, bo zemlja praktično podružbljena. Renta in kooperacija sta važni za prehodno obdobje. To omogoča najbolj človeški način prehoda v socialistično kmetijstvo. Taka preobrazba teče ob povečanju proizvodnje, ne ob globokih krizah in za to ravno gre. Če bo šel kmet v bolj razvito kooperacijo, bo potrebno tudi davek spremeniti, kajti ni prav, da plača ves davek kmet, če ne dobi celotnega pridelka, ampak ga deli z drugo.

O kmetu pravijo dostikrat, da je nazadnjaški. Za nekatere to drži. Kmet je takšen, dokler takšen biti mora in mu drugače ne kaže. Če bo videl, da se giblje mimo njega novo življenje, bo to vplivalo na njegovo razmišljanje. Materialni pojavi spreminjajo zavest, ne pa obratno. Ko bo kmet na vasi videl, kako traktor v kombinaciji z njegovo živinorejo daje boljše gospodarske uspehe, boljše pšenico, hibridno koruzo, intenzivne pasme živine itd., tedaj bo spremenil mišljenje in bo vstopil v kooperacijo z zadrugo. Če ne letos, pa prihodnje leto, ali še nekaj let kasneje — toda do stika bo prišlo prav gotovo.

Naše zadruge še ne morejo v celoti tako delovati, kakor sem pisal, ampak se bodo tega postopoma lotile po svojih možnostih. Če zadruga nima modernih sredstev za proizvodnjo, niti strokovnih moči, se bo ome-

jila na kupoprodajne odnose, na pospeševanje kmetijstva itd. Bolj razvita zadruga bo napravila večji korak naprej in bo napravila večjo preobrazbo ter bo imela tudi večjo proizvodnjo. Naše zadruge bodo prehajale na lastno proizvodnjo in take zadruge bodo v bodočnosti za družbo najbolj koristne, ker bodo vodile računa tudi o družbenih koristih in ne samo o koristih kmeta. Ta dva interesa se bosta v zadrugi včasih borila, a možno jih je tudi lepo vskladiti. Kmetje preko zadružnega sveta lahko preprečijo napredno vlogo zadruge, toda na obstoju take zadruge socialistična skupnost sploh ni zainteresirana. Za take primere bomo imeli tudi neke ukrepe. Če bi kmet hotel z vso silo ostati pri starem načinu gospodarjenja, bo lahko občina na osnovi zakona o izkoriščanju kmetijskega zemljišča kmetu predpisala agrotehnične

ukrepe, ki jih bo ta moral obvezno izvršiti. Potem bo moral kmet poiskati pri zadrugi gnojila, ker mu bodo sicer za nekaj časa, za eno do pet let vzeli zemljo, ne pa nacionalizirali. Po tem času bo dobil zemljo nazaj. Če bo kmet delal nered na melioracijskih površinah, mu bodo vzeli to zemljo za deset let: skratka ob večjih sredstvih, ki jih bo družba dajala za kmetijstvo, bodo večje zahteve v proizvodnji. Zaradi uspehov, ki smo jih zadnja leta dosegli, so dobili agronomi, delavci na družbenih posestvih in vodilni zadržniki mnogo večji pogum, da bomo dosegli postavljeni cilj in da bomo v relativno kratkem času založili Jugoslavijo z osnovnimi proizvodi, ki jih mora dati kmetijstvo. Napravili pa bomo tudi viden korak naprej v socialistični preobrazbi našega podeželja.

Janez Erjavec

Tudi kmetijski proizvajalci so zdravstveno zavarovani

Zdravje je največja dobrina za vsakega človeka. Sodobna družba in posamezniki si na najrazličnejše načine prizadevajo izboljšati zdravstveno stanje ljudi in storiti vse za preprečevanje obolenj. Pomembni so uspehi, ki so bili doseženi v zadnjih desetletjih na področju zdravstva. Teh uspehov mora postati deležno v čim večji meri vse človeštvo. Napredek in razvoj pa je zlasti zaradi nujne večje uporabe moderne in drage aparature in drugih pripomočkov zdravstveno službo podražil. Sodobni in dolgotrajni načini zdravljenja zahtevajo znatna gmotna sredstva, katera premore le redkokdo sam. Razen tega zahteva sodoben način skrbi za zdravje prebivalstva ne samo zdravljenje obolelega, ampak predvsem preprečevanje obolenj. Vsega tega pa ni mogoče doseči, če ni skrb za zdravje vsega prebivalstva urejena, če bi bili sodobnih pridobitev znanosti na področju zdravstva lahko deležni samo gmotno dobro stoječi prebivalci. Predvsem v socialistično urejeni državi je treba vsem ljudem

omogočiti in zagotoviti primerno zdravstveno varstvo. Ker pa si ga posameznik ne more ali si ga le težko zagotovi, se iščejo oblike, da se z vzajemno pomočjo omogoči obolelemu nuditi zdravstveno varstvo in povrniti zdravje. Najbolj primerne oblike za takšno vzajemno pomoč pa so različne vrste zavarovanja.

Socialno zavarovanje delavcev in uslužbencev, to je oseb, ki so v delovnem razmerju, ima pri nas že lepo preteklost, saj segajo njegovi začetki že dobrih sto let nazaj. Razvilo se je že več panog tega zavarovanja, tako zlasti zdravstveno, pokojninsko in invalidsko zavarovanje. Pomembni ekonomski uspehi v naši državi po osvoboditvi in v zadnjih letih posebej še razvoj kmetijske proizvodnje s pomočjo zadružne kooperacije in drugih oblik socialističnega gospodarjenja v kmetijstvu pa so omogočili, da se tudi na kmečko prebivalstvo razširijo nekatere oblike socialnega zavarovanja. Uspešno vodenje potrebne zdravstvene politike pri vseh prebivalcih ni

omogočeno, dokler zdravstveno varstvo ni zagotovljeno tudi onim, ki so še samostojni proizvajalci, to pa so danes predvsem še kmetijski proizvajalci.

Postalo je nujno, da se tudi zanje vpelje zdravstveno zavarovanje. Zato je Zvezna ljudska skupščina sprejela 30. junija 1959 zakon o uvedbi zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev. Ta zakon pa je določil le glavna načela za pravice, obseg, organizacijo in finansiranje zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev. Poudaril je, da je namen zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev, zagotoviti kmetijskim proizvajalcem zdravstveno varstvo po načelu vzajemne obremenitve s stroški. Določil je tudi, da je zdravstveno zavarovanje kmetijskih proizvajalcev lahko osnovno in razširjeno. Osnovno zdravstveno zavarovanje določijo ljudske republike s svojimi zakoni in mora biti splošno, obvezno in enotno za vse kmetijske proizvajalce v ljudski republiki; razširjeno zdravstveno zavarovanje pa se lahko vpelje v posameznih okrajih ali pa tudi v posameznih občinah. Zvezni zakon o uvedbi zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev je tudi predvidel, da se stroški za določeno zdravstveno pomoč plačujejo v celoti iz sklada zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev, za druge oblike zdravstvene pomoči pa da plača sklad le del stroškov, ostanek pa sam zavarovanec, ki koristi to zdravstveno pomoč. Zvezni zakon je še tudi določil, katero zdravstveno pomoč je treba najmanj zagotoviti z osnovnim zdravstvenim zavarovanjem brez neposrednega plačila dela stroškov od zavarovanca samega. Zakoni ljudskih republik pa naj bi predvsem določili: obseg zdravstvenega varstva iz osnovnega zdravstvenega zavarovanja; pogoje in način za uvedbo razširjenega zdravstvenega zavarovanja; delež, ki ga prispevajo zavarovanci k stroškom za posamezne oblike zdravstvene pomoči; način obračunavanja in zaračunavanja stroškov za zdravstveno pomoč skladom in zavarovancem; višino prispevka in način finansiranja zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev; formiranje organov, ki upravljajo sklade zdravstvenega zavarovanja kmetijskih pro-

izvajalcev, ter način njihovega upravljanja, kakor tudi druga razmerja, ki izvirajo iz izvajanja tega zavarovanja.

Ljudska skupščina LR Slovenije je sprejela zakon o zdravstvenem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev 26. novembra 1959. S tem republiškim zakonom je bilo na območju LR Slovenije zdravstveno zavarovanje kmetijskih proizvajalcev vpeljano s 1. januarjem 1960 s tem, da lahko uveljavljajo kmetijski proizvajalci pravice iz osnovnega zdravstvenega zavarovanja od 1. aprila 1960 dalje. Republiški zakon je točneje določil, koga štejemo za kmetijskega proizvajalca in je torej zdravstveno zavarovan po tem zakonu. To so predvsem osebe, ki se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo kot rednim poklicem ali se v pridobitne namene ukvarjajo z lovom ali ribolovom, čeprav imajo dohodke morda tudi od kakšnega drugega samostojnega poklica. Za kmetijske proizvajalce se štejejo tudi zakupniki kmetijskih zemljišč, ki se kot taki ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo; potem člani kmetijskih obdelovalnih združenj; kmečki obrtniki, ki se pretežno ukvarjajo s kmetijstvom, in preužitkarji, ki jim je kmečki preužitek glavni vir za preživljanje.

Pravice do zdravstvenega zavarovanja po tem zakonu pa nimajo tisti kmetijski proizvajalci, ki so zdravstveno zavarovani že po drugih predpisih, in tudi ne tisti kmetijski proizvajalci, ki opravljajo tudi obrt ali kakšno drugo samostojno delavnost, če so zdravstveno zavarovani po pogodbi ali kot člani sklada za zavarovanje obrtnikov.

Razen samih kmetijskih proizvajalcev so zdravstveno zavarovani tudi člani njihove družine. To so zakonci in otroci (zakonski, nezakonski, posvojeni, pastorki, otroci brez staršev, ki jih je vzel kmetijski proizvajalec k sebi in jih preživlja), dalje starši, očim, mačeha in stari starši, bratje, sestre in vnuki, razvezani zakonec, če mu mora po sodni odločitvi drugi zakonec, ki je kmetijski proizvajalec, plačevati preživnino. Odrasli otroci, bratje, sestre in vnuki so upravičeni do zdravstvenega zavarovanja le, če se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo kot rednim poklicem in jim je to glavni vir preživljanja. Če se šolajo, so

upravičeni do zdravstvenega zavarovanja do konca rednega šolanja, vendar največ do petindvajsetega leta starosti; če pa so nezmožni za delo, so upravičeni do zdravstvenega zavarovanja, dokler traja nezmožnost.

Zvezni zakon je določil minimalni obseg osnovnega zdravstvenega zavarovanja, ki se zagotavlja kmetijskim proizvajalcem brez njihovega neposrednega plačila dela stroškov za zdravstveno pomoč; to je predvsem zdravljenje določenih nalezljivih bolezni, za zdravljenje duševno bolnih v ustreznih zdravstvenih zavodih, kadar je bolnik nevaren za življenje drugih in za opravljanje dezinfekcije, dezinfekcije ali deratizacije v stanovanju, če je to potrebno zaradi nalezljive bolezni, in za cepljenja, ki so obvezna po posebnih predpisih. Republiški zakon je ta obseg osnovnega zdravstvenega zavarovanja, ki se zagotavlja kmetijskim proizvajalcem brez njihovega neposrednega plačila dela stroškov za zdravstveno pomoč, še znatno razširil. Tako predvsem za zdravljenje tuberkuloze; raka; zdravljenje otrok do treh let starosti in to za vse bolezni; zdravljenje revmatizma pri osebah do 18 let starosti; na bolnično zdravljenje ozdravljivih oziroma popravljivih nakaz; na vse vrste zdravniške in babiške pomoči na domu v zvezi z nosečnostjo, če je taka pomoč na domu medicinsko potrebna, razen ob porodu; in še na nekatere druge manj pogoste primere.

Za ostale oblike zdravstvene pomoči osnovnega zdravstvenega zavarovanja morajo kmetijski proizvajalci sami plačati del stroškov. Delež zavarovancev samih znaša od 10 do 50 % stroškov za ustrezno zdravstveno pomoč; samo pri stroških za cepljenja, ki niso obvezna po posebnih predpisih, znaša ta delež 75 %. V nekaterih primerih je delež lastnega prispevka kmetijskega proizvajalca bolj simbolične narave in vzgojnega pomena, da bo smotrno uporabljati posamezne oblike zdravstvene pomoči in jih znal prav ceniti. Osnovno zdravstveno zavarovanje obsega tudi prevoze z reševalnim vozilom v določenih primerih in če je tak prevoz iz zdravstvenih razlogov nujen.

Brezplačna za samega kmetijskega proizvajalca je tale zdravstvena pomoč:

1. Zdravljenje v kateremkoli zdravstvenem zavodu:

a) za 35 vrst nalezljivih bolezni, ki jih zakon posebej našteva,

b) bolnikov z aktivno tuberkulozo katerekoli oblike,

c) revmatičnih bolnikov do 18 let starosti,

d) onih, ki se poškodujejo ali zbolijo na fizikalnih tekmah ali vajah;

2. zdravljenje v bolnišnicah:

a) duševnih bolnikov, če je bolnik nevaren za življenje drugih,

b) oseb, ki so v socialnih ali prosvetnih zavodih,

c) učencev in študentov, ki imajo brezplačno oskrbo v internatih,

d) zdravljenje ozdravljivih oziroma popravljivih telesnih nakaz;

3. ambulantno zdravljenje:

a) rakastih obolenj,

b) otrok do 3 let starosti.

4. Zdravniška in babiška pomoč na domu, razen ob porodu.

5. Cepljenja, če so obvezna po posebnih predpisih.

6. Desinfekcija, desinsekcija in deratizacija v stanovanju, če je to zaradi nalezljivih bolezni zdravstveno potrebno.

Za nekatere oblike zdravstvene pomoči pa morajo koristniki — kmetijski zavarovanci sami prispevati del stroškov, in sicer v takšnih odstotkih:

1. **10 % stroškov za:**

a) porodniško pomoč doma in v bolnišnicah in za zdravljenje v bolnišnici v zvezi z nosečnostjo ali porodom razen splava,

b) zdravljenje 6 taksativno naštetih epidemičnih bolezni v kateremkoli zdravstvenem zavodu,

c) zdravljenje okolici nevarnih duševnih bolnikov v ustreznem zdravstvenem zavodu,

d) bolnično zdravljenje otrok do 3 let starosti in oskrba doječih mater, ki so pri otroku v bolnišnici,

e) bolnično zdravljenje življenjsko nevarnih poškodb in nujni zdravniški posegi v bolnišnici;

2. **15 % stroškov** za bolnično zdravljenje predšolskih otrok, učencev ter študentov vseh šol;

3. **20 % stroškov** za bolnično zdravljenje raka, leukemije in podobnih malignih obolenj;

4. **25 % stroškov za:**

a) ambulantno zdravljenje (splošno in specialno),

b) zdravljenje sladkorne bolezni v vseh zdravstvenih zavodih;

5. **30 % stroškov** za zdravljenje v splošnih in specialnih bolnišnicah za vsak dan zdravljenja nad 14 dni;

6. **50 % stroškov za:**

a) zdravljenje v splošnih in specialnih bolnišnicah do 14 dni,

b) preglede in zdravljenje na bolnikovem domu in potne stroške zdravnika,

c) izdiranje zob,

d) vsa zdravila in sanitarni material, če ni vračunan že v ceni za posamezne storitve;

7. **75 % stroškov** za cepljenja, ki niso obvezna.

Pravico do prevoza z rešilnim avtom ima:

1. zavarovana oseba, ki je zbolela za nalezljivo boleznijo in je zdravljenje te bolezni obvezno,

2. duševni bolnik, ki je okolici nevaren,

3. življenjsko nevarno poškodovana oseba ali oseba, ki so ji posegi v bolnišnici nujno potrebni.

V omenjenih treh primerih zavarovane ne prispeva k stroškom prevoza z rešilnim avtomobilom, če gre za bolezen, za zdravljenje katere zavarovaneč ničesar ne prispeva, sicer pa prispeva za prevoz zavarovana oseba isti odstotek kot za zdravljenje tiste bolezni oziroma poškodbe.

Okrajni in občinski ljudski odbori s svojimi odbori lahko vpeljejo na svojem območju tudi razširjeno zdravstveno zavarovanje kmetijskih proizvajalcev. Z razširjenim zdravstvenim zavarovanjem se lahko zagotovijo kmetijskim proizvajalcem nekatere ali vse zdravstvene storitve, ki po zveznem in republiškem zakonu niso zagotovljene z osnovnim zdravstvenim zavarovanjem. Vendar se z razširjenim zdravstvenim zavarovanjem kmetijskim proizvajalcem ne sme nuditi večji obseg zdravstvenih storitev, kot so zagotovljene delavcem in uslužbencem z zakonom o zdravstvenem zavarovanju. Z razširjenim zdravstvenim

zavarovanjem se lahko zagotovijo kmetijskim proizvajalcem tudi večje ugodnosti v osnovnem zdravstvenem zavarovanju, tako da za določene storitve plačujejo manjši lastni delež, kot to določa republiški zakon, ali pa da se jim storitve, za katere morajo po republiškem zakonu sami plačati del stroškov, zagotavljajo brez plačila lastnega deleža v celoti v breme sklada. Z razširjenim zdravstvenim zavarovanjem se bodo lahko zagotovili zlasti: ortopedski pripomočki in proteze, zdravljenje zobnih in ušnih bolezni, zobotehnična in zobna protetična dela, prevozi z reševalnim avtomobilom še za druge primere, ki jih ne določa republiški zakon, ter zdravljenje v naravnih zdraviliščih in okrevališčih.

Od zobozdravstvenih storitev se v osnovnem zdravstvenem zavarovanju zagotavlja samo izdiranje zob. Nedvomno so tudi druge oblike zobozdravstvene pomoči potrebne tudi pri kmetijskih proizvajalcih. Vendar so zmogljivosti naše zobozdravstvene službe še premajhne, da bi mogle nuditi potrebno pomoč še kmetijskim proizvajalcem, saj ponekod sedanje zmogljivosti ne zadostajo niti za zavarovance delavskega zavarovanja. Kjer pa so v občini ali okraju zmogljivosti zobozdravstvene službe zadostne, bodo mogli ljudski odbori celotno ali en del zobozdravniške pomoči predvideti v razširjenem zdravstvenem zavarovanju.

Kmetijskim proizvajalcem se bo morda zdelo, da jim zdravstveno zavarovanje premalo nudi, da bodo morali nositi sami prevelik del stroškov za nekatere oblike zdravstvene pomoči in da bo prevelik prispevek, ki ga bodo morali plačati v sklad zdravstvenega zavarovanja. Vendar je takšno mnenje zmotno. Zdravstveno varstvo kmetijskih proizvajalcev bo v LR Sloveniji za leto 1960 stalo okoli tri milijarde dinarjev. Računa se, da bo delež, ki ga bodo morali plačati sami zavarovanci kot njihov prispevek za določene storitve, znašal okoli 680.000.000 dinarjev, torej bo moral sklad plačati še preko dve milijardi in tri sto milijonov dinarjev. Sklad pa bo svoja sredstva le v manjšem delu zbral s prispevkom zavarovancev, komaj okoli ene milijarde dinarjev. Okoli 1.300.000.000 din pa bodo v sklad prispevali ljudski odbori

in republika. Ta znesek je določen v približno takšni višini, kot so znašali doslej izdatki za brezplačno zdravljenje kmetijskih proizvajalcev. Z uvedbo zdravstvenega zavarovanja za kmetijske proizvajalce so namreč zanje prenehale veljati ugodnosti o brezplačnem zdravljenju nekaterih bolezni oziroma druge ugodnosti in olajšave za plačevanje stroškov zdravstvene pomoči.

Sredstva, ki so potrebna okrajnim skladom za zdravstveno zavarovanje kmetijskih zavarovancev, se bodo zbrala na dva načina. En del teh sredstev bodo dali ljudski odbori oziroma republika iz svojih proračunov kot dotacijo skladom, drugi del pa se bo zbral s prispevkom kmetijskih proizvajalcev in drugih državljanov, ki imajo davku zavezane dohodke od kmetijstva. Tudi ta prispevek je torej dvojne oblike. Vsi državljanji, ki imajo davku zavezane dohodke od kmetijstva, bodo plačali v sklad zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev določen odstotek od katastrskega dohodka, čeprav sami niso zavarovanci tega sklada; ta odstotek je za leto 1960 določen na 2%. Kmetijski proizvajalci pa bodo poleg tega prispevka po katastrskem dohodku plačali zase in za vsakega družinskega člana, ki je po zakonu o zdravstvenem zavarovanju kmetijskih proizvajalcev zdravstveno zavarovan, še poseben prispevek za vsakega člana; za leto 1960 je ta prispevek določen na 1200 dinarjev za celo leto.

Finansiranje sklada zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev se torej za sedaj še ne opravlja po načelu, da zavarovanci sami vzajemno nosijo celotne stroške zavarovanja. Saj prispevajo v sklad določen odstotek od katastrskega dohodka tudi državljanji, ki niso kmetijski zavarovanci; razen tega pa prispevajo ljudski odbori in republika znatne zneske še iz svojih proračunov. Bodoči razvoj finansiranja tega sklada bo moral iti nedvomno v smeri večjega prispevanja neposredno zavarovancev samih. Sicer pa se bo višina potrebnih sredstev itak določala po potrebah sklada, torej po tem, v kakšnem obsegu bodo kmetijski zavarovanci uveljavljali svoje pravice iz tega zavarovanja.

Kadar pa ljudski odbori uvedejo razširjeno zdravstveno zavarovanje, morajo seveda tudi določiti, kako se bodo zbirala potrebna denarna sredstva za to razširjeno zdravstveno zavarovanje. Finansiranje razširjenega zdravstvenega zavarovanja mora biti ločeno od finansiranja osnovnega zdravstvenega zavarovanja.

Sklade zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev upravljajo posebni organi družbenega upravljanja, sestavljeni iz predstavnikov, ki jih volijo kmetijski proizvajalci, iz predstavnikov okrajnega ljudskega odbora, zavoda za socialno zavarovanje, združnih in drugih organizacij, ki so zainteresirane za izvajanje zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev. Tako bo upravljanje teh skladov lahko zares demokratično in smotno.

Kmetijskih proizvajalcev in njihovih družinskih članov, ki so zdravstveno zavarovani, je v LR Sloveniji nekaj preko 500.000, torej približno polovico toliko, kot je zavarovanih oseb v delavskem zavarovanju. Tako je zdaj praktično celotno prebivalstvo zdravstveno zavarovano. Zdravstveno stanje kmečkega prebivalstva se bo z uvedbo zdravstvenega zavarovanja kmetijskih proizvajalcev postopoma lahko znatno popravilo, dočim je zdaj znatno zaostajalo za zdravstvenim stanjem ostalega zavarovanega prebivalstva. Ker je moral kmetijski proizvajalec doslej sam plačati stroške zdravljenja, se je le nerad napotil k zdravniku ali v bolnišnico in le, če je bila nujna sila. To pa se je poznalo tudi pri njihovem zdravstvenem stanju. Umrljivost kmečkega prebivalstva je znatno večja kot umrljivost delavcev in uslužbencev in njihovih družinskih članov, ki so bili že doslej zdravstveno zavarovani. Tako je bila umrljivost zavarovanega prebivalstva pri nas 6,2 na 1000 prebivalcev in 13,3 pri nezavarovanem prebivalstvu. Zdej se bodo mogle te razlike polagoma zmanjšati in končno odpasti. Kmečko prebivalstvo bo v večji meri deležno pomoči naše hitro se razvijajoče zdravstvene službe, zdravo kmečko prebivalstvo pa bo dosevalo še večjo proizvodnjo in še večje gošpodarske uspehe.

Buldozerji na belokranjskih steljnikih

Bela krajina. Dežela prosojnih belih brez in sanjavih steljnikov, dežela zelenega Jurija, velikonočnih pisanic, poletnega kresovanja, zvonkega dekliškega smeha v platnenih belih krilih in prešernega vriska vasovalcev tostran in onkraj Kolpe. V ozadju pa tajinstveni, molčeči Gorjanci; starodavna, mogočna grča, ki bedi nad svojo pokrajino sanj in pravljic. — Taka se je dolga desetletja prikazovala Bela krajina navzven!

Le malokdo, razen Belokranjcev, je vedel za nezabeljen ovseni močnik, ob katerem so rastle generacije Belokranjcev. Malokdo si je znal predstavljati, koliko truda, znoja in bede skriva v sebi grobo in močno belokranjsko platno, ki so ga prodajali po svetu. Nihče ni vedel za bridke solze številnih Belokranjcev, ki so morali z doma na tuje, ker jim skopa, kislja zemlja ni mo-

gla dati niti dovolj bornega ovsenega in koruznega močnika. — To podobo Bele krajine so domačini hranili zase. Niso se je sramovali, le trpeli so ob njej. In verovali.

Da, mnogi so verovali, da jim bo tujina dala toliko kruha, da ga bodo jedli na stara leta še doma. Kolikšna prevara! Iz tujine se jih je vrnilo majhno število. Bili so starci; onemogli, zgarani in bolni. Večina se jih je vrnila domov brez kruha. Malo jih je bilo, ki so verjeli, da bi mogla kislja belokranjska zemlja roditi.

Pa vendar... Nov čas, nova generacija! Mladi so začeli celo verjeti, da bi mogla kislja belokranjska zemlja roditi zlato pšenico, preživeti črede pitane govede, dajati vagone zdravega sadja in cisterne rujnega vina...

Dragatuš. Belokranjska vas.

Lansko pomlad so buldozerji začeli spreminjati steljnike v polja

Še včeraj so nosili kratke hlače, hodili so v šolo in nosili sveče pod nosom. Danes so se zbrali v zadrugi, tam so modrovali kot možje in nato izdelali pomemben načrt. Kmalu so se po vasi razširile govornice, da bodo »mladi zadružniki«, tako so se imenovali, delali za vasjo na zemlji nekakšne poskuse s krompirjem, pšenico in travami, da si menijo sami urediti višnjevo plantažo in drevesnico, da jim bo kmetijska zadruga pri vsem gmotno pomagala, z nasveti pa agronom iz Črnomlja.

Mladi dragatuški zadružniki so ustanovili kmetijsko gospodarsko šolo. Nad 50 kmečkih fantov in deklet jo je obiskovalo trikrat tedensko. Starejši vaščani so bili začudeni. Ne, kaj takega se v Dragatušu še ni godilo. Da bi se fantje, ki so doslej uganjali le norčije in ob večerih po vasi brezsmiselno zapravljali čas, tako zresnili? V šolo hodijo in se pridno uče. Tudi dekleta hodijo v šolo. Skupaj s fanti. Pomenkujejo se o živinoreji, o sadjarstvu, o italijanski pšenici in celo o hmelju pletejo načrte. V Dragatušu jih je do tistega leta malo poznalo hmelj, a glej, mladina je celo razpravljala, kako bi bilo, če bi v Dragatušu, torej v Beli krajini, poskusili pridelovati hmelj.

Pred štirimi leti, ko so končali prvi letnik kmetijsko-gospodarske šole, so mladi zadružniki spomladi skrbno pripravili za vasjo svojo parcelo. Hoteli so poskusiti vse tisto novo, kar so se pozimi učili v razredu. Parcelo so temeljito pognojili, preorali, zrahljali in jo razdelili na majhne, enake kvadrate. Štirikrat po štiri parcelice so vrljale sortnim poskusom s krompirjem in prav toliko gnojilnim poskusom. Podobne poskuse so isto leto pripravili tudi s pšenico, koruzo in s travami. Do jeseni so vodili točno evidenco o vremenu, padavinah, o času cvetenja in zorenja, o času in moči napada rastlinskih škodljivcev in boleznih, o količini in moči škropiv, in seveda jeseni zlasti o količini in kakovosti pridelkov. Dobljeni podatki so bili dragoceni. Niso pa bili popolnoma zanesljivi. Za takšne bi bilo treba delati iste poskuse še dve leti. Povprečja bi dala trdne rezultate.

Toda mladi zadružniki niso hoteli biti znanstveniki. Poskusi so jim kljub vsemu pokazali, koliko je treba gnojiti, kako zem-

ljo obdelovati, kaj saditi in podobno, da dobe mnogo večje pridelke kot doslej.

Skrivaj in javno so poskusne parcele obiskovali tudi starejši zadružniki...

»Ni slaba reč tole!« je pripomnil ta in oni in se čudil velikim razlikam pri istih sortah, le da je bila zemlja različno gnojena. Razlike so bile tudi pri istem gnojenju in med različnimi sortami. Celu na občnem zboru kmetijske zadruge so tisto zimo govorili o poskusih mladih zadružnikov.

Mladim je v vasi rasel ugled. Zaupala jim je tudi zadruga, ki so jo vodili napredni možje. Mladi zadružniki so jim pomagali. Izkušnje pri poskusih so v tej ali oni obliki začeli uporabljati doma na domačem posestvu.

In dejstva so takšna: Še pred petimi leti je dal dragatuški okoliš (21 vasi s 320 zadružniki) ob najboljši letini na tržišče 1 do 2 vagona krompirja in 150 do 200 prašičev. Pred dvema letoma je zadruga odkupila že 11 vagonov krompirja in 750 prašičev — razen jajc, sadja, masla, fižola, medu... To so pridelki, ki jih v Dragatušu prej niso nikdar toliko pridelali, da bi lahko kaj prodali. Počasi, toda zanesljivo povečujejo zadružniki hektarske donose. Pred desetimi leti je bil povprečni hektarski pridelek v dragatuški okolici pri pšenici 11 mtq, pred dvema letoma so nekateri dosegli že 28 do 30 mtq. Pri krompirju celo do 400 mtq. Uspeh so kmetovalci dosegli zaradi globokega oranja (zoral jim je zadružni traktor), večjih količin in pravilne uporabe umetnega gnoja, boljših in zdravih semen, učinkovite in pravočasne zaščite itd. Mladi zadružniki, ki so obiskovali kmetijsko-gospodarsko šolo, so lahko največ pomagali pri uporabi modernejših agrotehničnih ukrepov in metod.

Lani je kmetijska zadruga na podlagi uspehov v prejšnjih letih že v večjem merilu sklenila s posamezniki pogodbe o proizvodnem sodelovanju. Kmetovalcem je na svoj riziko jamčila visoke donose pod pogojem, če bodo pravilno obdelovali, zadosti gnojili, uporabili zdrava semena itd. V bistvu ni bilo to nič novega. Pogodba je le vezala, hkrati pa je zadruga na podlagi več takih pogodb zanesljivo lahko računala na tržne viške. Lani je 52 zadružnikov sklenilo z zadrugo pogodbo za pridelovanje koruze

na 8 ha, pšenice na 28 ha, krompirja na 5 ha, sena na 9 ha in za 220 bekonov.

Ves aktiv mladih zadrušnikov je delal samo za večji uspeh pogodbenega sodelovanja. Šlo je za uveljavitev uporabe moderne agrotehnik na širokem področju. Kmetijska zadruga je nudila usluge s stroji, semeni, gnojili, zaščitnimi sredstvi in celo s krediti. Povsod tam, kjer so mladi zadrušniki skupno s starši skrbeli za kooperacijske površine, je bil uspeh pogodbenega sodelovanja očiten. Povprečni hektarski pridelek pri italijanski pšenici je bil lani 31 mtq, dva kmetovalca pa sta dosegla pridelek celo 45 mtq na hektar. Pri krompirju je bilo povprečje 310 mtq. Neki zadrušnik ga je pridelal celo 415 mtq na hektar... Letos so italijansko pšenico posejali po pogodbi s kmetijsko zadrugo na 110 hektarih, krompir na 34 hektarih, koruzo na 90 hektarih, pri pogodbenem pitanju živine pa so trikratno preseglji sprejeti plan.

Eden od mladih zadrušnikov je pisal lansko jesen svojemu stricu v Ameriko: »Pomisli, stric, letos smo pridelali na njivi ob našem steljniku 312 mernikov pšenice. Da bi videl kakšna pšenica! Pri nas redimo sedaj 6 prašičev in sedem govedi, razen volov...«

Stric, ki je šel z doma v tujino, ko so ob najboljši letini pridelali na njivi ob steljniku 88 mernikov pšenice, v hlevu pa so vedno redili le dve kravici, enega vola in dva prašiča, je odgovoril nečaku: »Propaganda vam je že tako v glavo zlezla, da ste siti iz praznega krožnika!« Stric ni mogel verjeti. Kako bi, če pa je šel sam zaradi revne zemlje z doma.

Nečak se ni dal ugnati. Stricu je v pismu priložil sliko: »Našega steljnika ni več. Preorali smo ga in že lani smo na njem pridelali hmelj...!«

Stric ni mogel na sliki prepoznati stare domače parcele, pa je užaljen pisal očetu: »Veš, Franc, tvoj mulc naj pa rajši bolj dela, da ne bo imel toliko časa za neumnosti. Preveč sem mu že poslal, da bi z menoj norca bril. Komur od ameriških Belokranjcev sem pokazal sliko, vsak se je smejal. V Beli krajini — pa hmelj...«

Res, kdor ni sam, z lastnimi rokami in pametjo pridelal 300 mernikov pšenice namesto 90, ta ne more verjeti in ne razumeti,

kako se belokranjska kislja zemlja spreminja.

Lansko pomlad so zabrnili buldozerji. Začeli so ruvati vitke bele breze. Steljnike so jeli spreminjati v plahte rdeče zemlje, nad katero so starejši dvomljivo in v strahu zmajevali z glavami, mlajši pa so jo drobili v dlaneh, da bi začutili njene moči.

»Tod bodo čez tri leta plodna polja!« so mladi zadrušniki prepričevali. Kmetijska zadruga je z 41 lastniki sklenila pogodbo za dobo 15 let, da v lastni režiji in na lastni riziko preorje in obdela 56 ha steljnikov od Dragatuša do Podloge.

»Kje bomo odslej dobili steljo za živino? Kaj ni škoda milijonov za takšen dvomljiv podvig?« je govorila večina. Nekateri so šli celo tako daleč, da niso pustili svojim otrokom, da bi sodelovali pri tem delu. Toda delo je bilo kljub vsemu opravljeno. Z buldozerji so steljnike očistili, preorali, zrahljali zemljo, velike površine pa posejali z deteljami, s hibridno koruzo, z ovsom, največ pa z lupino, ki bo služila za zeleno gnojenje.

Lupina je zrastle do 2 metra visoko, gošta in bujna kot miniaturni pragozd. Podorali so jo. Oves je dal pridelka 1000 kg na hektar, koruza pa ni dozorela, ker je bila prepozno sajena. Porabili so jo živinorejci za pitanje bekonov.

Zemlja se je v enem letu tako popravila, da so jeseni na 13 hektarih v najboljši legi zasejali italijansko pšenico, na 12 hektarih rž, ponekje pa krmne mešanice. Zemlja potrebuje samo še več hlevskega gnoja. Potem bo zelo zelo dobra zemlja. Gnoj bo dala živina. Še to leto bo zadruga zgradila velik in moderen hlev za 200 glav živine. Čez leto dni pa morda še enega.

Kaj ni to pot k uresničitvi sanj, da bo belokranjska zemlja rodila zlato pšenico, preživela črede pitane govedi, dajala vagono zdravega sadja in cisterne rujnega vinca?

In hmelj? Lani je že prvič rodil. Začeli so z njim pred tremi leti. Na treh parcelah, na 6 hektarih. Poskusno. Zopet so hmeljišča pripravili samo mladinci, postavili kole in napeli žice pod vodstvom strokovnjakov, pa tudi obirati je morala le mladina. Starejši so novotarijo gledali od daleč, z nezaupanjem. Res nabiralci niso veliko za-

Takole so začeli v Dragatušu s hmeljem. Prišel je agronom in mladim zadružnikom razložil, kako bo treba delati na novih hmeljiščih.

služili, ker je hmelja prvo leto malo. Povprečni pridelek je bil 200 kg na hektar. Toda v tako kratkem času doslej nobeden teh mladih fantov in deklet ni zaslužil toliko ne z lipovcem in gobami, ne z nabiranjem zdravilnih zelišč.

Kakovost belokranjskega hmelja je zelo dobra. Na 40 hektarih nasadov drugega letnika so lani pridelali 40.000 kg hmelja. Zaradi obilne moče so morali škropiti nasade po sedemkrat do osemkrat namesto trikrat ali štirikrat. Pri pregledu kobul so morali strokovnjaki priznati, da je kakovost belokranjskega hmelja celo boljša od savinjskega, ker mu ustrežata zemlja in podnebje. Najboljši nasadi drugega letnika so v Črnomlju, Dobrinčah in v Kostanjevici. Najboljši prvi letnik, ki je v okraju posajen na 110 hektarih, pa je v Straži, Škocjanu in v Srebrničah. Rdeči pajek se lani v hmeljišču še ni pojavil.

Kmetijska proizvodnja je vsako leto večja, vedno več je pridelkov za prodajo. Tako

je v belokranjski hiši tudi več denarja. Pozna se to pri majhnih, drobnih stvareh: pri prehrani, oblačenju, v vedno večji potrebi po kulturnoprosvetnem in športnem udejstvovanju. Tudi stanovanja so lepše opremljena in na polici igra radio. Dragatuški prebivalci zaslužijo tudi v bližnjem rudniku in v nekaterih podjetjih, a večini je kmetijstvo glavni poklic. Najbolj razveljavijo pa je to, da se mnogo mladih fantov loteva kmetijstva v prepričanju, da jih bo nekdanj skopa zemlja v prihodnje dostojno preživljala.

Pa tudi drugače gre življenje v Dragatušu novo pot. Lani je na primer v tem kraju 45 žena in deklet obiskovalo 6-tedenski kmetijsko-gospodinski tečaj, kar se že pozna pri pripravljanju bolj zdrave, pestre in okusne hrane. Zadruga štipendira na fakulteti v Ljubljani po enega agronoma in veterinarja, na srednji kmetijski šoli v Novem mestu in na nižji v Mali Loki pa tudi po enega mladince. Mladinska organizacija

in aktiv mladih združnikov skrbita za redna strokovna predavanja v okviru Delavske univerze. Dragatuška kmetijska zadruga potrebuje strokovnjake, ki bodo kos moderni kmetijski proizvodnji, zato skrbno usmerja mladince, ki kažejo nadarjenost in veselje do obdelovanja zemlje.

Ob večerih se mladina sestaja v šoli pri pevskih vajah. Dragatuški pevci so znani kot najboljši v Beli krajini, pa tudi tamburaški orkester in dramsko skupino imajo. Kulturno prosvetno društvo »Oton Župančič« pripravi vsako leto na občinski praznik lep spored. To je 5. maja, ko se ljudje spominjajo goljufije na volitvah leta 1935. Prebivalci Dragatuša so se tedaj uprli, žan-

darji pa so enega od njih ubili. Istega dne leta 1944 pa so Nemci z bombnim napadom porušili pol vasi.

Mladina pa pogreša primeren prostor, kjer bi se lahko sestajala, imela sestanke in vaje, brala knjige in časopise, poslušala radio in nemara gledala tudi televizijo. »Tudi to še pride,« pravijo v zadrugi, »toda najprej moramo gledati, da bomo več pridelali.«

In res, Belokranjci na sodoben način pridelujejo več in več. Prve težave so za njimi, prvi poskusi so prinesli uspeh in vlili ljudem zaupanje. Zdaj verjamejo v lepšo prihodnost, ker so že stopili čez njen prag.

Stane Lenardič

Nerazvite države — pereč problem sedanjosti

Med najbolj perečimi mednarodnimi problemi, ki neizogibno zahtevajo rešitev, je vprašanje nerazvitih držav. Otočki blagostanja ne morejo obstajati v morju revščine, zaostalosti in lakote. Tak položaj je nevaren in skriva v sebi eksplozivno silo, ki se je bo nakopičilo vedno več, čim bolj bodo čakali in zavlačevali z uspešnim reševanjem. Namreč, prepad med bogatimi »metropolami« in revnimi »proletarskimi narodi« se ne zmanjšuje, temveč se vedno bolj pogloblja. Velike razlike v gospodarskem razvoju raznih držav, nasprotje, ki smo ga podedovali po kapitalističnem svetovnem sistemu, se vedno bolj zaostčuje in tako stanje je stalna grožnja svetovnemu miru ter skriva v sebi nevarnosti daljnosežnih zapletov v prihodnosti.

»Velik in poseben problem v sodobnem svetu,« je izjavil predsednik Tito med drugim, ko je govoril o tem vprašanju dne 26. decembra 1958 na univerzi v Bandungu, »je neenakomernost v gospodarskem razvoju, jez, ki loči visoko razvite države od zaostalih držav. V sodobnem razvoju proizvajalnih sil je tendenca, da se ta jez še bolj poglobi. V gospodarsko nerazvitih državah sedaj še vedno živi več kot dve tretjini človeštva in uresničuje samo 18 % svetovnega dohodka. Odstranitev te neenakomernosti zahtevajo tudi čisto gospodar-

ski interesi visoko razvitih držav; to je prav tako nujno potrebno tudi iz političnih razlogov in drugih mednarodnih potreb, kajti če se ta neenakomernost ne bo odstranjevala, ne more biti stvarne enakopravnosti niti trajnega miru.«

Do druge svetovne vojne na dnevnih redih mednarodnih konferenc še ni bilo vpisano vprašanje zaostalih držav. Takrat to vprašanje še niso smatrali za tako pereče, kot je postalo v sedanjem času. Šele po drugi svetovni vojni se je položaj temeljito spremenil in vprašanje zaostalih držav je sedaj že splošno priznано kot ključni svetovni problem.

Pod »nerazvito državo« sedaj razumemo vrsto držav, ki so v primerjavi z visoko razvitimi industrijskimi državami gospodarsko in drugače zaostale. Med taka nerazvita področja prištevamo Azijo, Afriko, Latinsko Ameriko, in še nekatera druga področja, izvzemši nekaterih izjem. (Na primer Japonska v Aziji.)

Med nerazvitimi državami je precejšnja razlika tako v stopnji njihovega gospodarskega razvoja, kulturni ravni, družbenopolitični ureditvi itd. Ta področja so bila surovinske baze in tržišča za industrijsko visoko razvite metropole. Poglavitna področja proizvodnje so v nekaterih teh deželah ostala skoraj nedotaknjena, kajti kapitali-

zem je razvil le določene veje gospodarstva kot so proizvodnja surovin, prometna sredstva pa samo toliko, kolikor je bilo nujno potrebno za izkoriščanje tamkajšnjih bogastev. V teh deželah so ustvarili enostransko gospodarsko strukturo in večina teh dežel izvažava v glavnem samo eno vrsto pridelkov ali surovin. Prav zaradi tega je njihovo gospodarstvo tako občutljivo za cene surovin na svetovnem trgu. Če cene padajo, pride njihovo gospodarstvo v izredno težaven položaj.

V nerazvitih državah, kjer se velika večina prebivalstva preživlja s kmetijstvom, se tehnika proizvodnje v zadnjih stoletjih ne le ni razvila, temveč se je celo poslabšala. Nekateri strokovnjaki menijo, da se na primer v Indiji način proizvodnje na vasi ni spremenil od tedaj, ko so čete Aleksandra Velikega prodrle v Indijo. Morda se je celo ponekod poslabšal, ker so propadli mnogi namakalni sistemi, ki so jih takrat imeli, potem so jih pa zanemarili.

Kakšne so razlike med industrijsko razvitimi in zaostalimi državami, si lahko predstavljamo, če jih primerjamo v luči raznih statistik. V gospodarsko nerazvitih državah živi še sedaj večina človeštva. Od 2790 milijonov ljudi, kolikor jih živi na Zemlji, jih je v industrijsko razvitih kapitalističnih državah 20,5 %, v državah, ki se prištevajo v »socialistični tabor« 37,5 %, 42 % jih je pa v gospodarsko zaostalih državah. Na gospodarsko razvitost kake države kaže tudi količina električne energije, ki jo proizvaja dotična država. Od celokupne svetovne proizvodnje električne energije 1762 milijard kilovatnih ur odpade na industrijsko kapitalistične države 75 %, na »socialistični tabor« 20 % in na gospodarsko zaostale države vsega skupaj 5 %. Na svetu proizvajajo letno 270 milijonov ton jekla, od tega v industrijsko razvitih kapitalističnih državah 180 milijonov, v »socialističnem taboru« 80 milijonov in v gospodarsko nerazvitih državah 10 milijonov ton.

Po računih strokovnjakov je potrebno za življenjski minimum normalnemu človeku povprečno 2 tisoč kalorij dnevno. Povprečna potrošnja v Združenih državah Amerike je 3100 kalorij, v Veliki Britaniji 3 tisoč kalorij, v nerazvitih državah pa porabi

oseba povprečno na dan 1400 do 1600 kalorij. Posledice slabe prehrane se čutijo tudi v povprečni življenjski starosti. V nerazvitih državah dosežejo povprečno starost 30 let, medtem ko je v industrijsko razvitih državah, n. pr. v ZDA ali Skandinaviji povprečna življenjska starost od 60 do 70 let.

Toda vedno niso bile take razlike. Skupina strokovnjakov OZN, ki je proučevala probleme nerazvitih držav, je leta 1951 sestavila posebno poročilo, v katerem je med drugim rečeno, da »so se razlike v preteklih 200 letih v tehniki med razvitimi in zaostalimi državami vedno bolj poglobljale.« Sedaj živi 18 % prebivalcev Zemlje v razvitih državah Evrope in Amerike in ti razpolagajo s 60 % celokupnega svetovnega dohodka, 67 % prebivalcev zaostalih držav pa uživa samo 15 % svetovnega dohodka.

Še pred 100 leti je bil celokupni svetovni dohodek približno osmino sedanjega. Takrat so dežele Azije in daljnega Vzhoda prispevale k svetovnemu dohodku 40 %, medtem ko sedaj le 10 %. Pred sto leti je bil dohodek Severne Amerike tolikšen, kot je sedaj celokupen dohodek Afrike; predstavljal je 10 % svetovnega dohodka. Sedaj imajo ZDA 36 % svetovnega dohodka.

Kako se pogloblja prepad med razvitimi in zaostalimi državami, nam jasno govorijo tudi statistični podatki. Vzemimo samo obdobje od leta 1949 do leta 1958. V tem desetletju se je nacionalni dohodek na osebo prebivalca v ZDA povečal od 1470 na 2057 dolarjev. V Indiji se je povečal od 54 na 61 dolarjev. Po mnenju nekaterih strokovnjakov pa se je v mnogih zaostalih državah dohodek na osebo celo zmanjšal.

Pred sto leti pa je bila slika sveta čisto drugačna. Iz opisov raznih raziskovalcev in svetovnih popotnikov v 16. in v začetku 17. stoletja lahko vzemo, da so bila, recimo v Indiji takrat velika in bogata mesta, mnogo večja kot so bila takrat London, Pariz ali druga evropska mesta.

V 17. in 18. stoletju so industrijsko razvite države tekmoval, katera si bo prigrabila več ozemlja s surovinami in si razširila svoje tržišče. Trgovci teh držav so v tistem času odpirali svoje postojanke v Aziji, Afriki in Ameriki. V XIX. stoletju so si Afriko razdelile zahodnoevropske sile:

Velika Britanija, Francija, Nemčija, Italija, Španija, Belgija in Portugalska. Med poglavitnimi vzroki, da se je začela prva svetovna vojna, je bil boj za kolonije.

Že površen pregled nam pokaže, kako so nerazvite dežele postajale v zadnjem stoletju vedno bolj siromašne. V začetku XIX. stoletja je bil dohodek na prebivalca v Angliji približno 300 dolarjev, v nerazvitih deželah približno 120 dolarjev. Razvite države so doživele nagel gospodarski razvoj, tako da je sedaj povprečni dohodek na prebivalca 8-krat večji kot v nerazvitih deželah. Za mnoge nerazvite dežele pa še sploh niso znani podatki, ker so bile še do nedavnega v mejah kolonialnih imperijev.

Medtem ko se je v industrijsko razvitih državah naglo povečal odstotek prebivalstva, ki se ne preživlja s kmetijstvom, se je zlasti v nekaterih nerazvitih državah odstotek kmetov še povečal. V ZDA je v 50 letih ostalo v kmetijstvu le 15 % prebivalstva. V Indiji, kjer se je sredi preteklega stoletja preživljalo s kmetijstvom 55 % prebivalstva, se je sedaj to število povečalo na 74 %. To je imelo za Indijo hude posledice in so še v nedavni preteklosti ljudje množično umirali za lakoto. Tak primer velike lakote je bil leta 1943 med drugo svetovno vojno, ko je po uradnih podatkih umrlo za lakoto 3,5 milijonov ljudi. Tudi v sedanjem času je ena poglavitnih skrbi indijske vlade, kako zagotoviti v prihodnosti hrano, da ne bi prišlo do novih katastrof. Težave so pa v tem, ker se prebivalstvo množi hitreje, kot napreduje kmetijska proizvodnja.

Podoben položaj je na primer tudi v Afriki. Če govorimo o kmetijskih problemih, je treba omeniti, da se tam prebivalstvo množi hitreje kot hrana, ki je na razpolago. Potrebno bo še tudi precej časa, da se bo kmetijstvo Afrike preusmerilo, kajti doslej so gojili v glavnem le tiste kulture, ki so jih lahko izvažali v matične države. Poleg tega bo treba njihovo kmetijstvo, kot tudi v drugih nerazvitih deželah, modernizirati. Skratka: potrebno bo precej časa, da bodo odstranili posledice kolonializma.

Jugoslavija — srednje razvita država

Še pred dobrim desetletjem je tudi naša država spadala med nerazvite dežele. Strokovnjaki OZN so sprejeli kot eno izmed meril za primerjavo med razvitimi in nerazvitimi deželami nacionalni dohodek in kot mejo med razvitimi in nerazvitimi deželami so postavili 200 dolarjev dohodka na osebo. Zaradi boljšega pregleda pa so uvedli tudi kategorijo srednje razvitih, kjer pride na prebivalca od 200 do 600 dolarjev letnega dohodka.

Če vzamemo za merilo letni dohodek na osebo, potem je bil v Jugoslaviji v letih 1938/39 148 dolarjev na osebo, leta 1959 pa se je dohodek dvignil na 335 dolarjev (Slovenija 590 dolarjev). S takim dohodkom na osebo prištevajo nekateri ekonomisti Jugoslavijo v skupino srednje razvitih držav.

V primerjavi z nerazvitimi deželami Azije je nacionalni dohodek v Jugoslaviji tri in pol krat večji. V primerjavi z Zahodno Evropo je tam trikrat večji, v ZDA pa šestkrat večji kot v Jugoslaviji.

V povojnih letih se je naša dežela zelo intenzivno industrializirala in je prišlo tudi do sprememb v strukturi prebivalstva. Število nekmetijskega prebivalstva se je naglo povečalo. Medtem ko je bilo tik pred drugo svetovno vojno kmečkega prebivalstva kakih 75 %, ga je bilo leta 1953 samo kakih 60 %, leta 1958 približno 55 %, leta 1965 pa ga bo po sedanjih računih še 41 %. V Sloveniji je še 33 % kmečkega prebivalstva in 67 % industrijskih in drugih delavcev. Tako se hitro približujemo stanju, ko bo v Jugoslaviji delavsko, nekmečko prebivalstvo že v večini.

Naša država se v novem socialističnem sistemu še nadalje hitro in vsestransko razvija ter smo že dosegli takšno stopnjo razvoja, da lahko sedaj nudimo nerazvitim deželam znatno tehnično in drugo pomoč, v mejah naših možnosti pa že tudi kredite. V relativno kratkem času smo prehodili ogromno in naporno pot. Od gospodarsko nerazvite države smo že dosegli raven srednje razvitih držav ter se že približujemo stopnji, ki je značilna za razvite države. Ta pot ni bila lahka. Zahtevala je velike žrtve, toda prehodili smo jo v krat-

kem času. Za tako pot so nekatere druge države potrebovale po več desetletij.

Tudi naši državi je bila potrebna tehnična in finančna pomoč iz tujine. Toda za sedanje obdobje je značilno, da smo se že postavili na lastne noge in vedno manj potrebujemo tuje pomoči. Naš nadaljnji razvoj sloni v glavnem na izkoriščanju lastnih sredstev. Razen svojih sredstev pa smo pripravljene sprejeti tudi kredite iz inozemstva.

Jugoslavija se skupno z drugimi nerazvitimi državami že leta prizadeva, da bi pomoč nerazvitim deželam dajali preko OZN.

OZN in pomoč nerazvitim državam

Že več let v OZN in izven nje živo razpravljajo o potrebi javnega finansiranja nerazvitih držav. Vendar v OZN doslej še ni bila ustanovljena organizacijska oblika za univerzalno zbiranje in delitev mednarodne pomoči. Programi OZN za pospeševanje gospodarskega razvoja so bili doslej po svojem obsegu še dokaj skromni. Za odločnejše angažiranje OZN za reševanje tega problema je značilno 14. zasedanje Generalne skupščine, na katerem so sprejeli nekaj konkretnih sklepov. Resolucije o mednarodnem investicijskem fondu, SUNFEDU (specialni fond OZN za gospodarski razvoj), organiziranju komisij za industrijski razvoj, o stabilizaciji surovinskih tržišč in dolgoročnem planiranju svetovnega gospodarskega razvoja, vse to so dokazi, kako se OZN vedno bolj zanima za te probleme.

Ekonomsko-socialni svet OZN se je na letošnjem zasedanju ukvarjal izključno z vprašanjem industrijskega razvoja na svetu v skladu z resolucijo, sprejeto na zasedanju leta 1959. Na tem zasedanju je govoril tudi stalni delegat Jugoslavije v OZN Dobrivoje Vidič in je med drugim dejal: »Sedanji položaj v nerazvitih deželah je tak, da se v njih v določeni meri razvija proces industrializacije ter so si številne nerazvite države že pridobile znatne izkušnje in lahko bistveno prispevajo k proučevanju vprašanj v zvezi s pospešitvijo nadaljnega razvoja industrije. Sama po sebi se vsiljuje ugotovitev, da uspešno izvajanje in nadaljnje razvijanje te dejavnosti OZN zahteva

čim širšo izmenjavo izkušenj industrijskih držav z izkušnjami in prakso nerazvitih dežel tudi v okviru OZN.« Jugoslavija je podprla ustanovitev organa OZN za industrijski razvoj.

Nerazvite države se vztrajno borijo, da bi dobivale pomoč pod okriljem OZN, ker ni političnih in drugih pogojev. To bi bilo tudi jamstvo, da ne bi pomoči izrabljali za medblokovsko obračunavanje. Ni je nerazvite države, ki ne bi želela, da bi večino pomoči dobivala s posredovanjem OZN in ni je nerazvite dežele, ki ne bi menila, da je bilateralni način — seveda je predvsem vprašanje pogojev — najslabši način za dajanje pomoči in kreditov.

Bilateralna pomoč je včasih dana tudi s pogojem, da se bo porabila samo za graditev določenih objektov, kateri pa za nerazvito državo niso najbolj potrebni. Končno je bilateralna pomoč lahko tudi sredstvo blokovskega pritiska na neko nerazvito izvenblokovsko državo. »Edina rešitev tega problema je v sistematični in široko organizirani mednarodni akciji,« je pred nedavnim dejal tov. Kardelj, »za finansiranje razvoja proizvodnih sil nerazvitih držav. Odlaganje reševanja tega zelo perečega vprašanja sodobnega človeštva pomeni hkrati prevzemati na sebe odgovornost za vse tisto, kar se bo moralo neizogibno zgoditi v pogojih, ko so vedno večje množice človeštva tako rekoč brez vsake perspektive obsojene na propadanje v siromaštvu. Nihče nima pravice, da bi kazal presenečenje, če v takih pogojih narodi zgrabijo za orožje, pride do državljanskih vojn ali da se zatekajo k raznim oblikam diktature, se norčujejo iz 'demokratskih idealov' bogatih ali da se zatekajo k širokim ljudskim revolucijam. Problemi teh držav postajajo vedno bolj problemi vsega človeštva. S tega stališča je treba iskati tudi načine za reševanje teh problemov.«

Skupina strokovnjakov OZN, ki so proučevali, koliko bi morali dajati pomoči nerazvitim državam, da bi se prepad med razvitimi in nerazvitimi ne poglobljaj, je ugotovila, da bi bilo potrebno 15 milijard dolarjev letno. Po podatkih OZN so nerazvite države prejele v letu 1958 3,3 milijarde dolarjev in če dodamo še skupno bilateralno in večstransko pomoč, ki so jo dali

izven OZN in je znašala v letu 1956/57 2,5 milijard dolarjev, si ni težko predstavljati, koliko so že v zastanku s pomočjo. Razlika se vedno bolj veča, potreba po pomoči pa neprenehoma narašča.

Pri nerazvitih državah, ki so si priborile neodvisnost, se pojavlja najvažnejše vprašanje lastnega gospodarskega razvoja. Nerazvite države nimajo same dovolj potrebnih sredstev za hitrejši gospodarski razvoj. Kje in kako dobiti sredstva pa je zelo težak in zapleten problem. Rešujejo ga lahko na več načinov. Eden izmed načinov so lastni prihranki. To pomeni, da potrebujejo določen višek sredstev, ki ga bodo lahko investirali za nove tovarne in graditev drugih gospodarskih objektov. Toda akumulacija v nerazvitih državah je izredno nizka in računajo, da ponekod ne presega povprečno niti 5% nacionalnega dohodka. V takih pogojih je težko priti do potrebnih sredstev »s stiskanjem pasu« še posebno, če gre za gosto naseljene dežele, ki so že itak na najnižji lestvici potrošnje.

Vendar stanje le ni tako tragično kot ga prikazujejo nekateri ekonomisti. Namreč, narodi v nerazvitih deželah niso sami krivi, da so zaostali in živijo v revščini. Kot nam je znano, so kolonialne države črpale iz svojih kolonij ogromna bogastva. Nekatere države so si z žulji svojih kolonij ustvarile velik gospodarski napredek (Nizozemci so na primer v obdobju pred prvo svetovno vojno črpali iz Indonezije, ki je znana kot zelo bogata dežela po naravnih bogastvih, 46% nacionalnega dohodka Indonezije).

To pomeni, da imajo tudi te dežele lastna sredstva za gospodarski razvoj. Rešiti se morajo kolonialne dediščine in še raznih drugih obveznosti iz kolonialnega obdobja. Toda akumulacija v teh deželah se ni stekala samo v žepu tujcem, temveč tudi določenim reakcionarnim krogom v dotični deželi, kateri pa ta denar niso investirali v objekte, ki bi pomenili gospodarski napredek za to deželo. V nekaterih deželah so zgradili čudovite dvorce, razkošna svetišča, gradili so cerkve in samostane, nalagali denar v tujino in podobno. Namesto da bi ta denar uporabili za graditev industrije, prometa, kulturnih ustanov in podobno, so potrošili denar za neproduktivne namene, od česar njihova dežela ni imela nobenih

koristi. S političnimi spremembami v teh deželah pa se je začelo spreminjati tudi to stanje. Novi napredni politični režimi so izvedli agrarno reformo, s čimer so odvzeli reakcionarnim krogom možnost, da bi pobirali za svoj žep del akumulacije. Sredstva za akumulacijo prihajajo sedaj v roke ljudem, ki jih nalagajo v objekte, potrebne za nadaljnji gospodarski razvoj dežele. Po vsem tem bi lahko ugotovili, da gospodarski razvoj v nerazvitih deželah ni izključno in samo odvisen od tuje pomoči. Najvažnejši izvor akumulacije je pa njihova bogata delovna sila, ki jo je treba organizirati v celotne napore za napredek dežele.

Nadaljnji način so sredstva, ki jih dobijo z zunanjo trgovino. Toda tudi tu imajo velike težave, ker so podedovali monokulturna gospodarstva in so v glavnem izvozniki surovin, katerih cene se na svetovnem tržišču hitro spreminjajo.

Tretji način pa je javna ali privatna gospodarska pomoč iz tujine.

Prav gotovo je, če ne bi bilo kolonializma, bi bil tudi položaj nerazvitih držav drugačen, kot je sedaj. V času, ko smo že globoko stopili v dvajseto stoletje civilizacije, ne more biti nobenega dvoma več, da je skrajni čas nuditi nerazvitim deželam učinkovito pomoč v njihovih naporih za gospodarski razvoj. Nerazvite države imajo pravico do pomoči in ne prosijo nobene miloščine. Sedaj se odvija druga industrijska revolucija. Atomska energija in njena uporaba v mirnodobne namene, elektronika in druge iznajdbe so odprle perspektivo za hitrejši napredek blagostanja v vsaki državi. Toda uvedba sodobne tehnike pride zopet v prvi vrsti v poštev za industrijo visoko razvite države. Ker te države laže in hitreje pridobivajo bogastvo, nove tehnične iznajdbe v sedanjih pogojih prispevajo k poglobljanju razlik med razvitimi in nerazvitimi deželami. Pomoč nerazvitim državam s strani razvitih pa je objektivna nujnost. Če si hočejo te države odpreti nova tržišča za svoje izdelke, potem morajo pomagati nerazvitim, da se bo dvignila njihova življenjska raven in bodo lahko kupovali njihove izdelke.

Na splošno se opaža pri velikih silah, da v današnjih pogojih nudijo pomoč nerazvitim državam z blokovega stališča. Zato

te države raje dajejo pomoč na bilateralni podlagi kot pa preko organizacije OZN. Doslej se je več kot 750 milijonov ljudi osvobodilo kolonialnega jarma in sedaj velesile tekmujejo, katera si bo priborila več vpliva in simpatij na teh področjih. Boj se sicer ne vodi v smislu direktnega vključevanja te ali one dežele v ta ali oni blok, temveč za krepitev vpliva in za podrejanje z miroljubnimi sredstvi. Gre tudi za uveljavljanje in propagiranje te ali one ideologije. Medtem ko ena stran meni, da bi morala gospodarska pomoč ustvarjati ugoden položaj za privatno investiranje in da je najboljši sistem tisti, ki sloni na »privatni pobudi«, pa druga stran propagira, naj bi gospodarska pomoč krepila »državni sektor«.

Toda praksa v zadnjem času je pokazala, da nerazvite države, četudi so prisiljene sprejemati pomoč tudi na bilateralni podlagi, pa se niso pripravljene »prodajati« za tako pomoč. Slišati je tudi javne kritike. Letos marca meseca so se sestali v La Pazu, glavnem mestu Bolivije, predstavniki petih socialističnih strank in treh gibanj, ki so na oblasti v Latinski Ameriki. Med drugim so kritizirali ZDA, ker gospodarsko pomoč državam Latinske Amerike »pogujejo s tem, da bi morali sprejeti politiko dajanja prednosti svobodni pobudi,« kar »odpira pot akciji imperialističnim monopolom in uničuje možnost nacionalne industrije«.

Tak način pomoči, taka blokovska borba z ekonomskimi sredstvi za nerazvite dežele skriva v sebi veliko nevarnost za svetovni mir. Vsaka blokovska borba pa najsi jo vodijo s takimi ali drugačnimi sredstvi, pogloblja blokovska nasprotja in stalno prinaša nove zaplete. Gospodarska pomoč nerazvitim deželam ne sme biti v nobenem pogledu vezana na politične pogoje. Rešitev je v tem, da se vsakemu narodu prizna enakopravnost ter mu prepustijo svobodno pot, da bo lahko šel čim hitreje naprej po svoji prirodni poti, ne da bi mu pri tem skušali vsiljevati razne obrazce. Ko je indijski premier Nehru govoril o potrebi samostojne poti, je med drugim poudaril, da se Indija mora učiti od drugih narodov,

ki so hitro dosegli materialni napredek, »toda ne smemo za vsako ceno poizkušati posnemati neke druge države.«

Razorožitev in nerazvite države

Gospodarsko zaostajanje večine sveta za razvitim delom je tudi poglobilna ovira gospodarskemu razvoju vsega človeštva v smeri takega blagostanja, kakršnega bi že lahko dosegli z ozirom na sodobno tehniko. Če bi razvite države hotele žrtvovati dva do tri odstotke svojega nacionalnega dohodka za pomoč nerazvitim, bi s skupnimi napori lahko dosegli, da bi nerazvite države že stopile na pot stalnega, hitrejšega in postopnega gospodarskega napredka. Celotna pomoč, ki jo sedaj prejema približno 740 milijonov prebivalcev v nerazvitih deželah, ne presega letno 1,4 dolarjev na osebo. Če pa to primerjamo, koliko potrošijo države za oboroževanje, vidimo, če računamo, da je na Zemlji skupno 2 milijardi 700 tisoč ljudi, da so v enem desetletju dali za oboroževanje skoraj tri sto dolarjev na osebo ali letno 30 dolarjev na osebo. Za oboroževanje potrošijo približno sedaj 100 milijonov dolarjev letno. Verjetno so se izdatki že povečali ter znašajo približno 120 milijonov dolarjev letno. To je pa že znesek, ki ustreza celotnemu letnemu dohodku nerazvitih dežel.

Če bi prišlo do razorožitve, bi se tako sprostila ogromna sredstva, katerih del bi lahko uporabili za pomoč nerazvitim državam. Tu gre za denar, ki bi ga prihranili na račun oboroževanja. Tako doseženi prihranki bi bili važen prispevek k izboljšanju življenjskega standarda in pospešitvi gospodarskega razvoja nerazvitih dežel.

Nadaljnje tekmovanje v oboroževanju, ko je že doseženo ravnovesje sil, je nesmiselno. V atomski dobi, v kateri živimo, je nesmiselno računati, da bi še reševali pereče mednarodne probleme s silo. Vedno več je državnikov, ki se strinjajo, da je svetu potrebna razorožitev in da je to problem, ki je že dozorel za ureditev.

Nerazvite države vidijo rešitev v socializmu

Za reševanje svojih problemov nerazvite dežele ne morejo najti že izoblikovanih obrazcev, ker jih ni. Vsaka dežela jih mora

reševati na svoj način, prilagojen tamkajšnjim pogojem. V mnogih nerazvitih državah opažamo, kako tamkajšnji politični voditelji in državniki govorijo, da je rešitev v socializmu, v socialistični poti gospodarstva in splošno družbenega razvoja. Indijski premier Nehru je letos marca izjavil: »... naš ideal je socialističen in mislim, da bi to moral biti vsake ljudske skupnosti. Drugo pa je vprašanje, kakšno obliko bo ta ideal dobil...«

V Kambodži se imenuje stranka, ki jo vodi princ Sihanuk, »Stranka socialistične skupnosti«. O socializmu so govorili tudi nekateri delegati azijskih, afriških in latinsko-ameriških držav na V. kongresu Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. »Ne dvomim v to,« je med drugim izjavil član Izvršnega komiteja Narodne socialistične stranke Indije, »da je rešitev sveta v dinamični socialistični demokraciji.« El Mangub Rifat, vodja delegacije Nacionalne unije ZAR, je med drugim izjavil: »Zemljo razdeljujemo med felahe in krepimo socialistični sektor, zaostale množice dvigamo na stopnjo, na kateri jim bosta zagotovljena enakopravnost in razvoj v svobodi, da zgradimo socialistični sistem in demokracijo v ZAR.« Delegat iz Gane, član izvršnega komiteja Ljudske konvencije Gane, je med drugim poudaril: »Stranka Ljudske konvencije je usmerjena k ustvarjanju blaginje v deželi, zasnovana na socialističnih načelih, prilagojenih tako, da bi ustrezala načinu življenja prebivalcev Gane...«

»Tudi pri nas v Latinski Ameriki,« je dejal sekretar Demokratične akcije Venezuele, Hector V. Acosta, »kjer poteka boj za nacionalno osvoboditev iz stoletnih vezi, ki onemogočajo splošen razvoj, obstajajo revolucionarne in demokratične tendence, v katerih je mogoče jasno razbrati usmeritev k socializmu, četudi odvisno od nacionalnih pogojev in drugih oblik ter rešitev, ki pridejo v poštev v problematiki vsake države.« Predstavnik Kongresne stranke Nepala, Perašu Narašu Čamdari, je med drugim izjavil: »Ko je prišla naša partija na oblast, je jasno povedala, da je njen glavni cilj vzpostaviti socialistično družbeno ureditev z demokratičnimi sredstvi. Trdno smo prepričani, da lahko so-

cializem, in samo socializem, prinese narodu naše dežele gospodarsko blaginjo in napredek...«

Vse te in še mnoge druge izjave kažejo, kako se v nerazvitih državah zavedajo, da jim kapitalistična družbena ureditev ne more nuditi možnosti za reševanje njihovega gospodarskega in družbenega napredka. Dejstvo je, da se je socialistični sistem že uveljavil kot družbeno-ekonomski sistem, ki je sposoben najhitreje razviti proizvodjalne sile in doseči napredek. Zakaj so v teh deželah socialistične ideje tako priljubljene, lahko najdemo delno odgovor v tem, da se zavedajo, kako bi morali čakati še desetletja in desetletja, da bi se rešili svoje stoletne zaostalosti, če bi šli na kapitalistično pot razvoja.

To je izredno pomembno vprašanje, v zvezi s katerim je treba ugotoviti, da v mnogih teh državah delavski razred, zlasti industrijski, kakršnega imamo v razvitih državah, tam še sploh ne obstaja. V političnih gibanjih, ki so narodnoosvobodilna in antikolonialna, pa ponekod še sodeluje buržoazija. Navzlic vsemu pa so ponekod že sprejeli socializem kot poglavitno usmeritev in dolgoročno perspektivo svojega družbenega razvoja.

Izkušnje v nekaterih nerazvitih državah so pokazale, da je tak razvoj možen. To tudi potrjuje, kar je ugotovil program ZKJ, ko pravi: »... Vrh tega se v nerazvitih deželah, ki so se šele osvobodile kolonialnega suženjstva, kažejo tendence, obstajajo pa tudi možnosti, da bodo določene dežele obšle določene faze kapitalističnega razvoja in da bodo prešle neposredno k izgradnji ekonomskih osnov za izgradnjo socializma. Edino takšen kurz lahko v teh deželah zagotovi hitrejši razvoj proizvodjalnih sil oziroma osvoboditev teh dežel iz spon stoletne ekonomske in kulturne zaostalosti.«

Taka usmeritev je tudi edino možna, če bodo hoteli aktivizirati množice in jih vključiti v graditev dežele. Ni moč misliti, da bi to ljudstvo, ki se je s tolikimi napori in žrtvami osvobodilo kolonialnega gospodarstva, sedaj bilo pripravljeno samo zamenjati gospodarje in namesto za kolonialiste delati dalje za domače kapitaliste. Pogoj za napredek teh dežel je mobilizacija širo-

kih ljudskih množic, kar pa ne bo mogoče izpeljati, če množice ne bodo videle, da vlagajo svoje napore za tak napredek, ki jim bo prinašal koristi za dvig lastnega materialnega položaja.

Razvoj v svetu gre naprej. Če je bilo XIX. stoletje obdobje utrditve imperIALIZMA, pomeni XX. stoletje njegovo postopno razpadanje. Smo tudi v začetku popuščanja mednarodne napetosti in v odnosih Vzhod—Zahod so še vzpostavili številne zelo koristne stike. Politika razgovorov vedno bolj prevzema mesto dosedanjih politik s pozicij sile. V tem obdobju popuščanja pa tudi problem nerazvitih dežel prihaja vedno bolj na prvo mesto v mednarodni politiki.

Dr. Valter Bohinec:

Alaska, devetinštirideseta v krogu Združenih držav

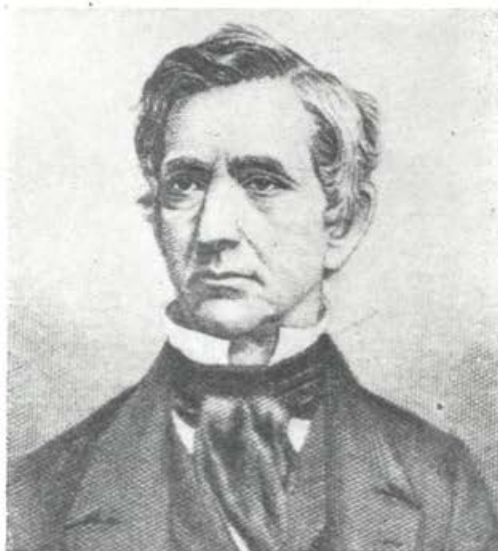
Leta 1867, ko je bil predsednik Združenih držav Amerike Andrew Johnson, je njegov sekretar za zunanje zadeve William Seward za smešno nizko vsoto 7.200.000 dolarjev kupil od Rusov Alasko, deželo, ki je skoraj šestkrat tako velika kakor Jugoslavija, a je takrat imela le kakih 40.000 prebivalcev. Večina Amerikancev je tedaj bila proti temu nakupu, češ da nima smisla izdajati javna sredstva za večni sneg, Alasko pa so v posmeh svojemu zunanjemu ministru imenovali »Icebergijo«, deželo ledenih gora, »Sewardovo ledenico« ali tudi »Mroževino«, nakup sam pa »Sewardovo neumnost«. Nikdo, niti Rusi niti Seward sam pa ni takrat slutil, kaka bogastva krijejo tla »Mroževine«. Danes se klanjajo spominu daljnovidnega Williama Sewarda in ga proslavljajo kot »očeta 49. države«.

Kako je prišlo do te presenetljive, v svetovni zgodovini vprav edinstvene prodaje? Odkritelji Alaske so bili Rusi. Neka poročila pravijo, da so prišli prvič tja že sredi 16. stoletja, in sicer novgorodski begunci, ki so se po ponesrečeni vstaji proti Ivanu Groznemu izselili v Sibirijo in od tod z majhnim brodovjem dosegli ameriško obalo. Tu so baje zgradili mestece Anadir, ki pa je pozneje propadlo. Vdrugič je

Vedno bolj se utrjuje prepričanje, da je od rešitve tega problema odvisna stabilizacija svetovnega gospodarstva in utrditev miru.

Človeku se zdi skoraj nemogoče: pred desetimi leti so Jugoslavija in pet arabskih držav sprožile v OZN problem nerazvitih držav. Toda takrat ni bilo še nobenega interesa. Po desetih letih pa se je iskra že tako razplamtela, da nihče ne more ostati ob strani ali nasprotovati, češ da hitra gospodarska pomoč nerazvitim deželam ni potrebna. V enem desetletju je vprašanje nerazvitih držav postalo eno najvažnejših vprašanj svetovne politike.

Alasko odkril l. 1741 ruski mornariški častnik Vitus Bering, ki je bil danskega rodu. Prevozil je kot prvi po njem imenovano,

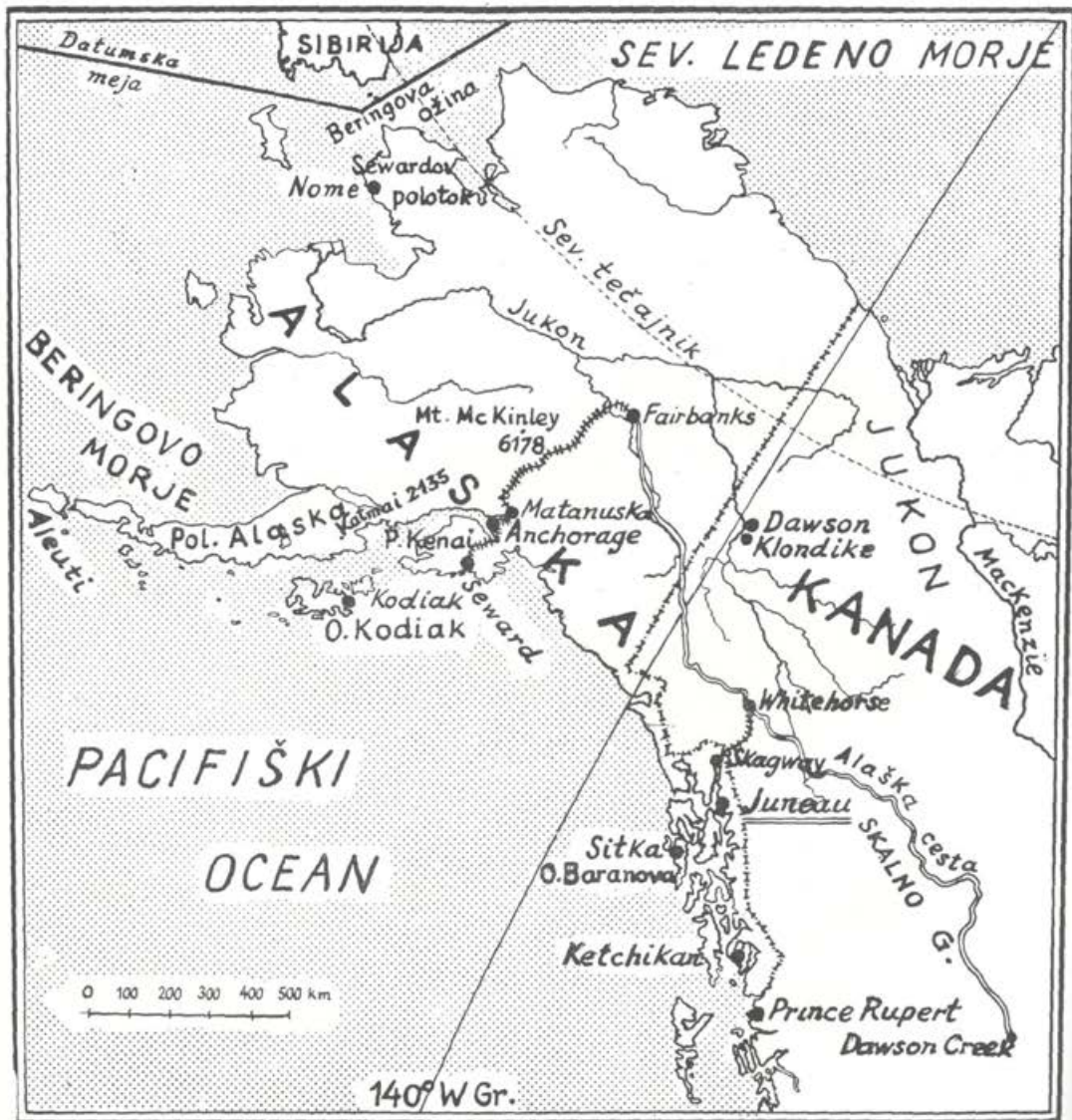

William Seward,
imenovan »oče 49. ameriške države«.

le 92 km široko morsko ožino, odkril bogastvo tamošnjega morja s tjulenji, in umrl za skorbutom na Beringovem otoku pred

Kamčatko, kjer je nasedla njegova ladja. Rusi, ki so aleutsko ime Al-aj-ek-sa (= velika dežela) prilagodili svojemu jeziku, se za to novo posest več desetletij niso zmenili in dežela je bila v rokah »promišljenikov«, samozvanskih in krutih lovcev na kožuharje, zlasti vidre; morili so domačine, Indijance in Eskime, da so le prišli do njihove dragocene kožuhovine. Šele l. 1784 je podjetni trgovec Grigor Ivanovič Šelikov zaprosil carja za dovoljenje, da sme skupaj

z ženo Natalijo trgovati v Ruski Ameriki — tako so takrat tudi imenovali Alasko. Tako je prišlo do ustanovitve Rusko-ameriške kožuhovinarske družbe, ki se je sčasoma razvila v močnega tekmeča angleške, po Hudsonovem zalivu imenovane kompanije. Šelikov je na velikem otoku Kodiaku, ki leži južno od širokega korena polotoka Alaske, ustanovil prvo rusko naselje, kjer se je naselilo 192 ljudi. Zlomil je moč krvavih promišljenikov in si pridobil prija-

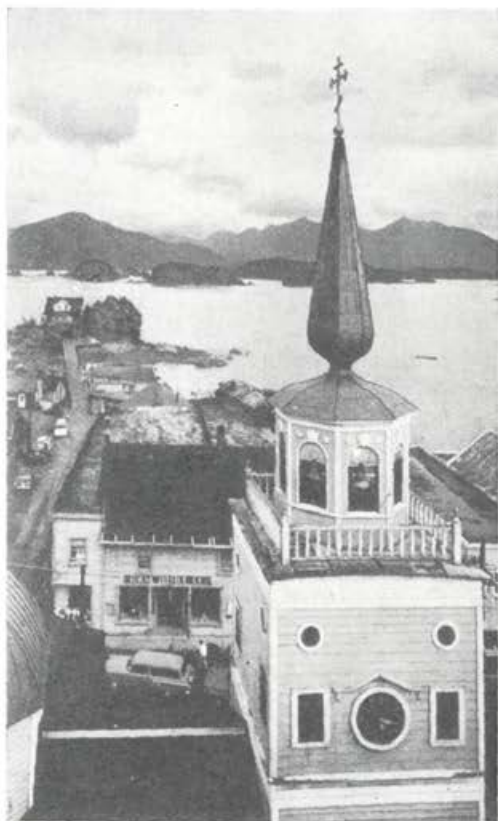
Pregledni zemljevid Alaske.

teljstvo in lovsko pomoč domačinov na Aleutih in na polotoku Alaski.

Po smrti Šelikova je podjetje vodila nekaj časa njegova vdova, nato pa je vodstvo Rusko-ameriške družbe prevzel pretkani trgovec Aleksander Andrejevič Baranov, ki je že prej sodeloval s Šelikovom. Bil je dalj kot četrto stoletja, od l. 1791 do 1818, gospodar družbe in s tem Alaske. V začetku novega stoletja se je sporazumel s Hudsonci za 141. dolžinsko stopinjo kot mejno črto obojnih področij koristi. Vzdolž te črte poteka še danes meja med Alasko in Kanado. Dalje na vzhod zdaj Rusi niso več mogli, zato pa so se obrnili proti jugu in raztegnili svoje delovanje vzdolž pacifiške obale do Fort Rossa severno od San Franciska. Ladje Baranova, ki so imele svoje središče v Sitki, na še sedaj po Baranovu imenovanem otoku, so oskrbovale vrsto utrjenih, le nekaj koč obsegajočih naselij in v njih prevzemale nabrano kožuhovino.

Pri Sitki je Baranov zgradil prvi svetilnik v severnem Pacifiku in s tem olajšal pristajanje ameriškim ladjam, tudi tistim, ki so se tu ustavljale na poti v daljno Kitajsko. Prihajalo jih je na stotine, saj je bila Sitka najživahnejše in najbolj gostoljubno pristanišče ob vsej obali. Imela je veliko skladišče z bogato izbiro blaga, žago, livarno in ladjedelnico, lepe, tudi trinadstropne, iz hlodov zgrajene in udobno opremljene hiše, pa razkošna gostišča. Baranov je svojim gostom prirejal pojedine in veselice, po prekrokanih nočeh pa, sam trezen, s svojimi vinskih bratci sklepal zase ugodne kupčije. Ko ga je l. 1818 zamenjal nov guverner, je odpotoval v Rusijo, a je med potjo umrl na odprtem morju.

Nasledniki Baranova so bili večinoma pomorski častniki, ki so sicer nadaljevali veselo življenje v Sitki, a so bili slabi trgovci. Rusko-ameriška družba, ki je hotela samo zaslužiti in nabrati čimveč bogastva, je s prevelikim izkoriščanjem malone zdesetkalo dragoceno divjad. Častniki so sedaj, verjetno v želji, da se ubranijo konkurence in da rešijo za Rusijo čimveč kožuhovine, prepovedali tujim ladjam pristajanje v Alaski; približati so se smele obali le na 150 km. Posledica tega ukrepa pa je bila, da so ameriški trgovci ob dolgi, otokov bogati obali, ki jo je bilo težko nadzoro-

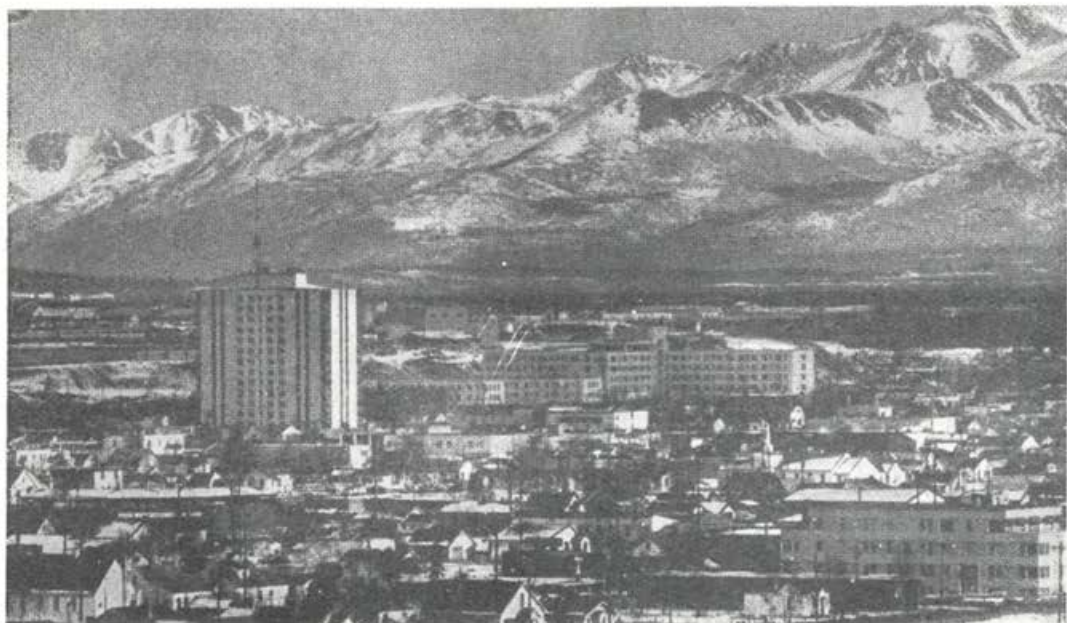
Pravoslavna cerkev v Sitki.

vati, prebijali blokado in ilegalno kupovali in odnašali kože, ki jih je bil Baranov prej leto za leto redno pošiljal v Rusijo. Ko je bilo kož vedno manj, je ruski dvor kmalu izgubil zanimanje za oddaljeno in nekoristno kolonijo. Že za časa krimske vojne so se začeli Rusi v strahu, da ne bi segli Angleži po Alaski in jo združili s Kanado, pogajati z Združenimi državami za prodajo Alaske, vendar se niso mogli sporazumeti. V šestdesetih letih pa je ruski poslanik v Washingtonu pogajanja obnovil in posrečilo se mu je, da je od Amerikancev ponujeno vsoto 5 milijonov dolarjev povišal na 7 milijonov. Tej vsoti je moral Washington primakniti nazadnje še 200.000 dolarjev, kolikor je znašala razlika med takratnim newyorškim in londonskim tečajem dolarja. Ruski car je na kupnino takoj pristal in tudi ameriški kongres je po daljših debatah odobril kupčijo. Domačinov, Indijancev in Eskimov, ki so se kajpak čudili

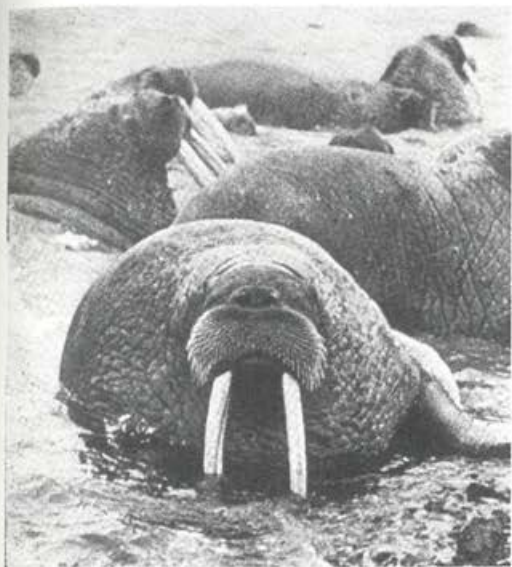
temu barantanju, nihče ni vprašal. Ker pa z Amerikanci doslej niso imeli slabih izkušenj, so spremembo vladavine sprejeli molče. Tako je Seward pridobil svoji domovini za borih 5 centov za en hektar ozemlje, ki bi segalo, če bi z njim pokrili Evropo, od Severnega morja pri Nizozemski do Črnega morja v Romuniji, pa od Tirenskega morja nad Sicilijo do Atlantskega oceana pri Gibraltarju.

Neki ameriški novinar je takrat zapisal: »Ta pogodba nam nalaga dolžnost, da uredimo za 40.000 prebivalcev, ki se po tej deželi potikajo na krpljah, upravo in da pošljemo tja vojake in vojne ladje, ne da bi imeli možnost, da iztisnemo iz dežele le en cent dohodka. V severni širini 60° nobeno še tako veliko prizadevanje ne bo moglo usposobiti donosnih rudnikov. Devetindevetdeset odstotkov vsega tega ozemlja je brez vsake vrednosti.« Mož se vsaj za naslednja tri desetletja ni motil, ker so Amerikanci Alasko izprva zanemarjali še bolj kot ruski car. Toda 16. avgust 1. 1896 je deželo zbudil iz spanja Trnuljčice. Neki prospektor, to je iskalec zlata iz Juneaua, sedanjega glavnega mesta Alaske, George Cormack, je na ta dan nedaleč od Klondika, pritoka zgornjega Jukona, našel zlato

v tolikšni količini, da so bili mnogi prepričani, da bo ta kovina sploh prišla ob vrednost. Že v naslednjem letu so časniki vsega sveta poročali z velikimi napisi, da je ladja iz Alaske pripeljala v Seattle tono zlata. Začela se je doba »zlate opojnosti« Alaske, ki nam je dobro znana iz knjig Jacka Londona. Na tisoče in tisoče ljudi z vseh zemljin je kljub strašnim žrtvam, ki jih je terjala težavna pot in ostro arktično podnebje, drlo v Klondike, kakor so brž imenovali tudi tamošnjo pokrajino, in na kanadski strani je tu nastalo celo veliko mesto, Dawson. Zgradili so tudi železnico od pristanišča Skagwaya do zgornjega toka Jukona, od koder so ladje prevažale ljudi do Dawsona. Ko je ponehalo zanimanje za Klondike, so našli zlato pri Nomeju na Sewardovem polotoku, nato pri Fairbanksu, »zlatem srcu« Alaske, in še na drugih krajih. Tudi do Fairbanksa so zgradili železniško progo, ki ima svoj začetek v pristanišču Sewardu. Toda naval kopačev in pralcev zlata je kmalu ponehal. Sprevideli so, da človek tudi v Alaski ne more obogateti kar čez noč in so začeli zapuščati deželo. »Zlata« mesta, ki so bila prej vsemu svetu znana kot bogata in prekipevajoča

Anchorage, največje mesto Alaske.

Čreda mrožev v Beringovem morju.

bučnega in lahkega življenja, so utihnili, Alaska je bila spet brez ljudi.

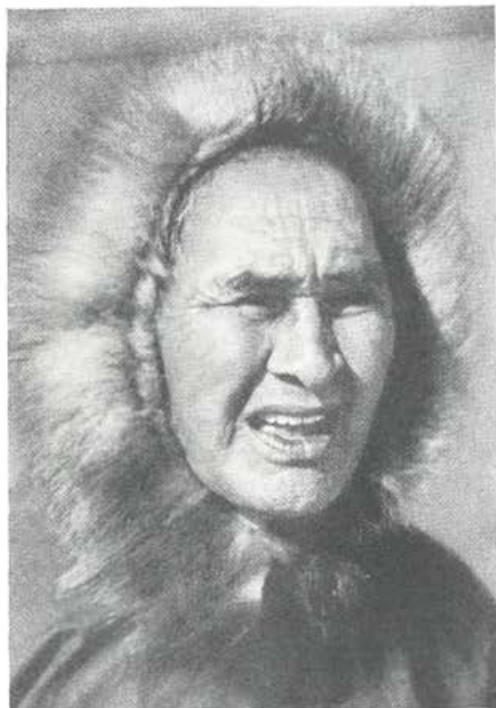
Toda za dobo kožuhovinarjev in dobo prospektorjev je prišla na Alasko tretja imenitna doba, doba neslutenege gospodarskega razmaha, ki ne zavisi od trenutnih dobičkov, kakršne je doslej prinašal lov na kožuharje in lov za zlatom, temveč od urejenega, premišljenega izkoriščanja naravnih zakladov.

V južnem delu Alaske se zajeda med enakoimeni polotok in polotok Kenai Cookov zaliv, ki se v svojem koncu cepi v dva lepa fjorda. Ob severnem fjordu stoji mesto Anchorage (= sidrišče). Nedaleč od tod pa se odpira v notranjost dolina Matanuska, ki je postala znana ob veliki gospodarski krizi v začetku tridesetih let. Takrat je vlada preselila 200 družin s izčrpanih farm v srednjehozadnih Združenih državah v to dolino in tako napravila poskus, ali bi se v Alaski obnesle farme. Izpčetka so naseljenci imeli velike težave. Nekateri, ki spremenjenim razmeram niso bili kos, so se vrnili domov, tisti, ki so vzdržali, in drugi, ki so se jim pozneje še pridružili, pa so dolino Matanusko — ime je indijansko in pomeni blatne vode — spremenili v cvetoč vrt. Tu sejejo oves, ječmen, rž, pšenico in koruzo. Tu raste

najboljši krompir Amerike — pri nekem tekmovanju je dobil prvo nagrado — tu raste povrtnina, ki ji ni enake v Združenih državah: ogromne glave ohrovta, težke 15 do 20 kg, korenje, redkve, čebula, repa, špinaca, solata, cvetača, zelena, vse izredno bujno in bolj okusno kot v Ameriki. Zime so v Alaski — z izjemo Aleutov in južne obale, kjer vlada milo oceanško podnebje — zelo hude in dolge. V notranjosti, n. pr. v Klondiku, so temperature 40 in 50° C pod ničlo nekaj prav navadnega, na Mt. Mac Kinleyu, najvišji gori Alaske in Severne Amerike sploh (6178 m), pade živo srebro kdaj tudi do 70° C pod ničlo. Nasprotno pa so poletja sicer kratka, a zlasti v južnih delih dežele prav topla. Celo v Fairbanksu, ki leži daleč v notranjosti, temperature do 30° C niso redkost. Tu sije sonce poleti do 22 ur na dan, v Matanuski, ki leži bolj južno, pa 20 ur. Ponoči temperatura ne pade tako

Ribiške ladje z bogatim ulovom lososa.

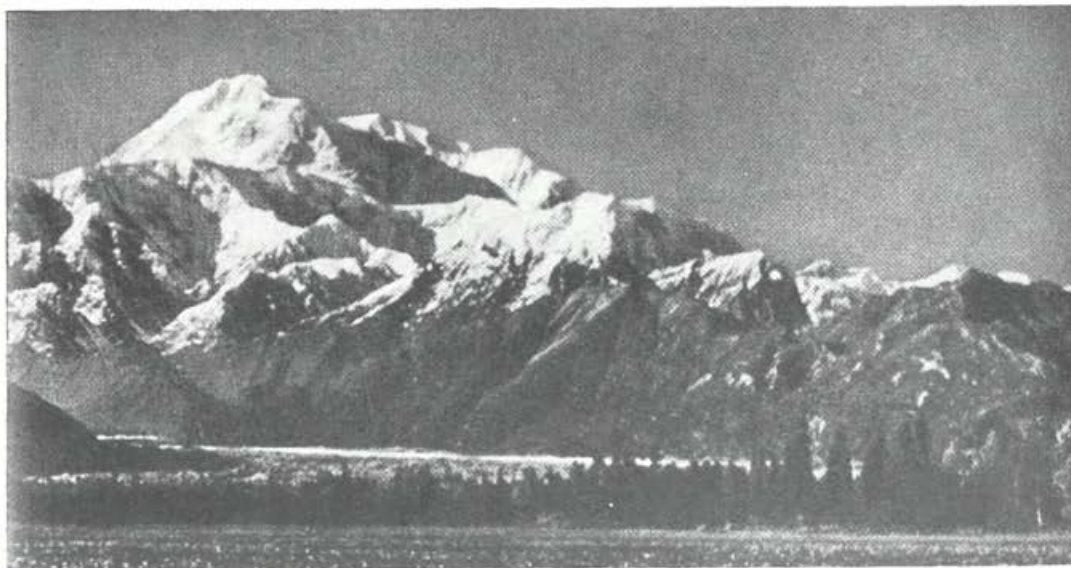

Eskimo z Alaske.

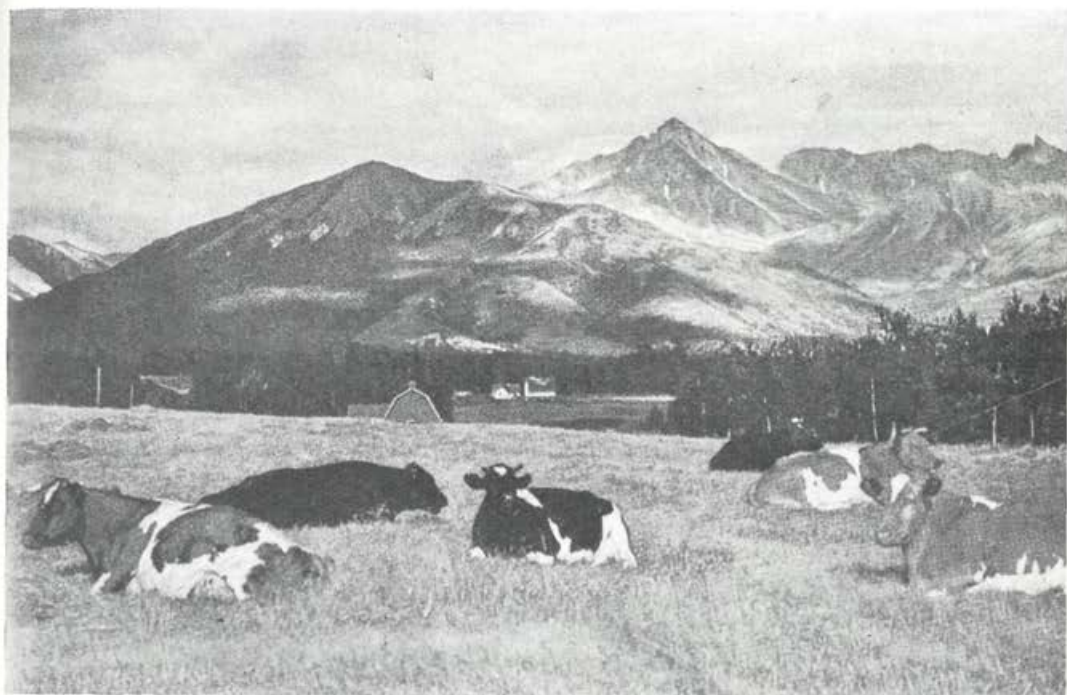
močno kakor pri nas, saj ob 20 urah sonca ni noči, temveč le kratek mrak. Rastline seveda izkoriščajo to sončno blagodat in dozore v nekaj tednih — krompir n. pr.

rabi za svojo rast v Matanuski komaj tretjino časa, ki je zato potrebna n. pr. v državi Washington v približno isti zemljepisni širini, kakor je Slovenija. Tudi živina uspeva tu zelo dobro. Alaska nima le karibujev, ameriških severnih jelenov, ki oživljajo njene severne tundre, temveč na jugu tudi krasno govedo, ki ga morajo seveda pozimi držati v hlevih dalj kot drugod po Ameriki. Pravo čudo je, da se pase v Matanuski, 190 km od severnega tečajnika, govedo, ki v ničemer ne zaostaja n. pr. za švicarsko živino. Tako je poskus z Matanusko pokazal, da ima Alaska veliko bodočnost kot agrarna dežela, saj je dovolj rodovitne zemlje tudi po drugih še nedotaknjenih dolinah.

Alaska ima še drugo bogastvo. To so predvsem veliki iglasti gozdovi (smreke, jelke, cedre), ki pokrivajo zlasti proti Pacifiku obrnjena pobočja južne obale in ki omogočajo precejšnjo lesno industrijo. V Ketchikanu in Sitki so veliki lesni mlinci s proizvodnjo do 500 ton na dan, ki jih porabijo predvsem za izdelovanje umetne svile, nekaj pa tudi za izdelovanje papirja. Kljub nekdanjemu prekomernemu izkoriščanju kožuharjev je Alaska še vedno dežela kož; love zlasti morske vidre in tjujenje na Aleutih. V Beringovem morju se pojavljajo tu in tam še črede mrožev, ki

Mt. Mac Kinley, najvišja gora Alaske in Severne Amerike (1678 m).

V Matanuski, 190 km od severnega tečajnika, se pase krasno govedo.

jih love predvsem zaradi okel in sala, vendar je lov danes urejen in ne uničuje vsega, kar pride pred puško ali harpuno. Neizčrpno je tudi bogastvo rib alaskih morij, rek in jezer. Glavna riba je tu losos, ki ga izvažajo svežega, a tudi nasoljenega, predvsem pa v konzervah. Okoli 23.000 ljudi je v 116 podjetjih zaposlenih s konzerviranjem rib, tako da je to največja industrija v Alaski. Središče konzerviranja lososov je že omenjeni Ketchikan. Bogato rib je tudi področje Aleutov, kjer love predvsem trske in slede.

Kljub temu, da so nakopali v Alaski že veliko zlata, ga skriva zemlja še ogromne množine. Geologi menijo, da so ga doslej izkopali manj kot polovico. Pomembnejše kot zlato pa so druge rude, ki so jih našli v Alaski, predvsem uran, velika premogovna ležišča, platina, železo, kositer, cink, baker. Od 33 strateško važnih rudnin ima Alasko vse razen industrijskih diamantov in boksita. Vrh tega so geologi pred nekaj leti odkrili ogromna ležišča nafte, ki jo na polotoku Kenai že črpajo. Največja ležišča nafte pa so v severni Alaski, v arktični

V dolini Matanuski zrastejo 15 do 20 kg težke glave ohrovtu.

tundri. Mornarica Združenih držav si je tu zagotovila baje največje naftno polje na svetu, ki obsega nič manj kot 70.000 kvadratnih milj (1 ameriška milja = 1,609 kilometrov).

Tudi turisti so že davno opazili, da Alaska, ki jo v prospektih proslavljajo kot deželo ledenikov, ognjenikov in polnočnega sonca, ni ledenica. Dežela je polna turističnih zanimivosti. Posebno privlačna je Dolina 10.000 hlapov v ognjeniški pokrajini Mt. Ketmaja, ki je l. 1912 zadnjič močno bruhal. V njegovi okolici je v zadnjem času bruhalo še 15 drugih ognjenikov, med njimi Mt. Spurr, ki so ga imeli za ugaslega, a je 9. julija 1953 nenadoma izbruhnil in pokrajino daleč naokoli prekril s pepelom. Dežela ima tudi mnogo folklor-

Michael Anthony Stepovich, prvi guverner države Alaske.

nih posebnosti. Ni čudo, da narašča z vsakim letom promet na Alaški cesti, ki so jo Amerikanci zgradili med drugo svetovno vojno, ko so se Japonci izkrkali na Aleutih. V 8 mesecih je 10.000 ameriških vojakov

in 6000 civilistov zgradilo 3000 km avtoceste skozi neskončne pragozdove, skozi odljudne pokrajine Skalnega gorovja in čez večno zaledenela tundrska tla. Cesta se začne pri Dawson Creeku na vzhodni meji Britanske Kolumbije in se za sedaj konča z dvema krakoma, ki držita v najpomembnejši mesti današnje Alaske, v Anchorage in Fairbanks. Anchorage je zrastel kot goba po dežju, hitreje kot katero koli drugo mesto v Ameriki. Svoje ime ima od tod, ker so se tu lahko zasedrale manjše ladje, ko so gradili železnico v Fairbanks. L. 1940 so tu nastanili poveljstvo obrambe Alaske, vojaštvo je pričelo graditi in brž je iz naselja, ki je ob začetku vojne imelo 3700 ljudi, nastalo moderno mesto s 30.000 prebivalci. Danes je Anchorage med najvažnejšimi letalskimi križišči sveta, predvsem za polete čez severni tečaj. Kraj ima tudi krasno lego z lepim pogledom na Mt. Mac Kinley.

Glede prometnih razmer v Alaski je dovolj, če omenimo, da ima dežela 356 letališč in 73 pristajališč za vodna letala. Če upoštevamo še avtomobilski promet po Alaški cesti, se zdi, da železnice in ladje nimajo več tolikega pomena kot prej, celo ko izvemo, da leži na železniški progi v Fairbanks včasih 12 do 14 m snega. Letalo je tu pač najpripravnije prometno sredstvo.

Alaska je eno izmed strateških žarišč sveta, podobno kakor Groenland, ki smo se z njim seznanili v Koledarju za leto 1960. Kakor je Groenland veliko mostišče med Severno Ameriko in Evrazijo, tako je Alaska podobno mostišče med Severno Ameriko in Azijo. Beringova ožina loči obe zemljini in obe največji državi sveta, Sovjetsko zvezo in Združene države, in to, kakor je nekdo nedavno zapisal, ne le v prostoru, temveč tudi v času. Tu skozi gre namreč datumska meja: ko je na radarski postaji v Nomeju na Alaski nedelja, imajo na sovjetski letalski bazi v Anadirju že ponedeljek.

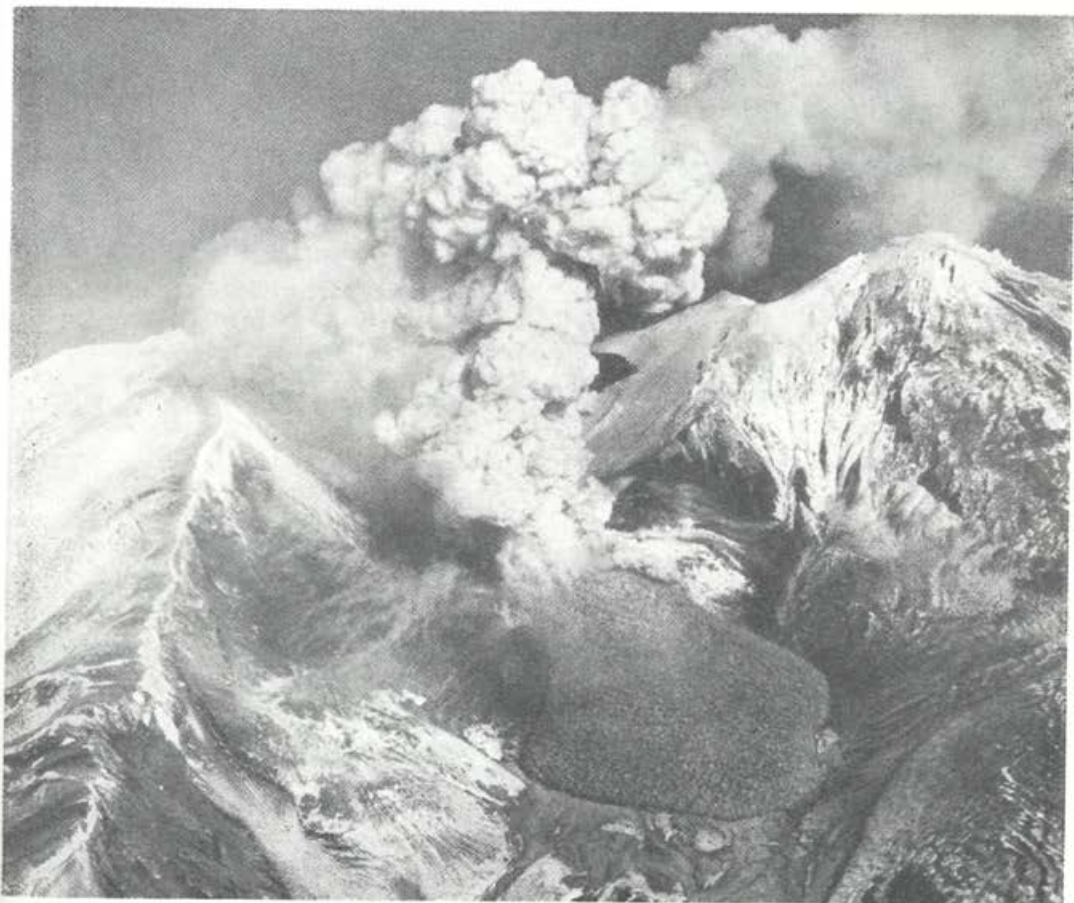
Alaska se zaveda te strateške lege, a se zaveda tudi velikega napredka, ki ga je dosegla v nekaj desetletjih. Število prebivalstva se je v zadnjih 16 letih potrojilo, tako da biva sedaj tu 211.000 ljudi — od teh je 40.000 domačinov — prostora pa ima dežela

še za milijone. Ni čudo, da je Alaska ob tem razvoju tudi srečno dobojevala boj, ki ga je bila skozi več desetletij, da ji namreč priznajo položaj države, enakovredne ostalim 48 državam Severnoameriške Unije. Kongres se za to dolgo ni mogel odločiti, češ da Alaska gospodarsko še ni dovolj razvita. Bil pa je to bolj izgovor, saj je bilo znano, da so sprejemu Alaske kot zvezne države nasprotovali predvsem južni senatorji v bojazni, da se severne države v kongresu ne bi preveč okrepile. Pa tudi v Alaski sami je bilo dovolj nasprotnikov »statehooda«, kakor imenujejo v Ameriki razglasitev za zvezno državo. Nasprotovali so ji zlasti monopolisti, ki nadzirajo v Alaski lov na losose, pridobivanje zlata in pomorski promet. Ti so se bali predvsem novih davkov. Končno pa je le zmagala splošna želja prebivalstva in 30. junija 1958 je

senat Združenih držav sprejel zakon, ki je razglasil Alasko za 49. zvezno državo. Pol leta kasneje, 3. januarja 1959, je predsednik Eisenhower slovesno podpisal tozadevno proklamacijo, ameriška zastava pa je svoje zvezdno polje pomnožila za eno zvezdo.

Ob koncu naj bo še omenjeno zanimivo dejstvo, da je guverner Alaske Michael Anthony Stepovich jugoslovanske krvi. Rodil se je leta 1919 v Fairbanksu, kamor se je bil njegov oče, ki so ga splošno poznali pod imenom »Wise Mike«, to je modri Miha, priselil že leta 1898 iz Srbije, v času torej, ko je Fairbanks zaslovel po svetu kot najdišče zlata. Tudi žena alaskaškega guvernerja, Matilda rojena Baricevich, je jugoslovanskega rodu.

(Viri: L. Fiedler, E. M. B. Grosvenor, E. Gruening, W. R. Moore, H. Tichy idr.)

Izbruh ognjenika Tridenta leta 1953.

Ob prvih uspehih astronautike

V preteklih letih je astronautika ali veda o poletih v vesolje krenila krepko naprej. Želje po potovanju v vesolje najdemo že v najstarejših človeških kulturah in je preteklo že dobrih petdeset let, odkar so posamezni znanstveniki začeli proučevati temelje teoretičnih možnosti v astronautiki, vendar sta znanost in tehnika začeli uresničevati prve zamisli šele v letih po vojni. S tega vidika je astronautika že zelo stara kot misel in želja, zelo mlada pa kot znanost, ki je povezana s prav tako mladimi tehničnimi dosežki.

Pred nekaj leti¹ smo v podobnem članku omenili, da bodo v Združenih državah in Sovjetski zvezi v Mednarodnem geofizikalnem letu (1957/58) izstrelili nekaj umetnih Zemljinih satelitov. Vsi vemo, da so v tem tudi uspeli in da je človek mimo tega poslal že tudi prva telesa v vesoljski prostor okoli Lune in Sonca. To je lep dokaz, kako človeški um zmaga. Z druge strani so uspeli izstrelitve hudo prizadele vse tiste, ki so zaradi nevednosti, starokopitnosti in raznih predsodkov zavzemali stališče popolnega zavračanja vsake možnosti za tak uspeh. Dogajalo se je celo, da so posamezniki trmasto vztrajali na svojih satelitskih »teorijah«, ne glede na to, da je svet že zdavnaj vse potrdil in sprejel dejstvo, da sateliti obstajajo in izpolnjujejo naloge, katere jim je človek zastavil.

Tako nagel vzpon astronautike je nedvomno odprl nove perspektive pri bodočih vesoljskih raziskovanjih, dal pa je tudi mnoge neposredne koristne rezultate, ki bodo pomagali usmerjati bodoče pionirsko delo.

Ni dvoma, da imajo uspehi v astronautiki neprecenljivo vrednost za človeštvo in za mirno sožitje na Zemlji. Lahko pa postanejo tudi mogočno sredstvo za ustvarjanje negotovosti, strahu in vojne psihoze na svetu.

Če pogledamo dosedanje podvige vodilnih astronautičnih sil, vidimo, da jih lahko

porazdelimo po razvoju in namenu v tri stopnje: prva stopnja je pomenila raziskovanje v področju naše atmosfere in to z raketami, ki so sčasoma dosegale vse večje hitrosti, s tem pa seveda tudi večje višine; druga stopnja predstavlja raziskovanje z umetnimi Zemljinih sateliti že praktično izven meja našega ozračja, v tretjo stopnjo pa spadajo že prvi poleti v kozmični prostor. Te usmerjajo sedaj v okolico Lune in Sonca, kasneje jih pa bodo pošiljali tudi v območje drugih planetov.

Raziskovanje visokih zračnih plasti z raketami je v mnogem dopolnilo in izboljšalo rezultate, ki so jih bili prej dobili s pomočjo posrednih znanstvenih metod. Med te prištevamo na primer proučevanje širjenja zvočnih valov v ozračju in sledi, ki jih puščajo za seboj utrinki ali meteoriti, seveda pa tudi študij pojavov polarnih sijev, sprememb v Zemljinem magnetnem polju in posebnosti pri širjenju kratkih radijskih valov. Tudi nekatere spektroskopske in radiometrične metode so znatno prispevale k proučevanju fizikalnih in kemičnih značilnosti visokega ozračja.

Rezultati raziskovanj z raketami so bili zelo pomembni. Američani so začeli z raketami meriti lastnosti visoke atmosfere v puščavski pokrajini White Sands (Beli pesek) v državi New Mexico, kasneje so pa tudi Sovjeti začeli s svojimi poizkusi nekje v sibirskih pokrajinah Sovjetske zveze. Obe velesili v svojih prizadevanjih nista ostali osamljeni, temveč so se jima pridružile še druge države. Sèm prištevamo predvsem Anglijo z njenimi raketnimi preizkuševalnimi napravami v Woomeri v Avstraliji, Francijo, ki je opravila raketne poizkuse v Colomb Bechari v Sahari, in Japonsko.

Izsledki raketnih raziskovanj so izredno zanimivi. S pomočjo njih so izmerili gostoto in temperaturo ozračja v visokih plasteh, proučili razne vrste sončnega sevanja in kozmičnega žarčenja in prilagodili radijsko tehniko posredovanja podatkov na Zemljo. Razen tega so zelo izboljšali načine krmar-

¹ Koledar Mohorjeve družbe za leto 1957, str. 127—131.

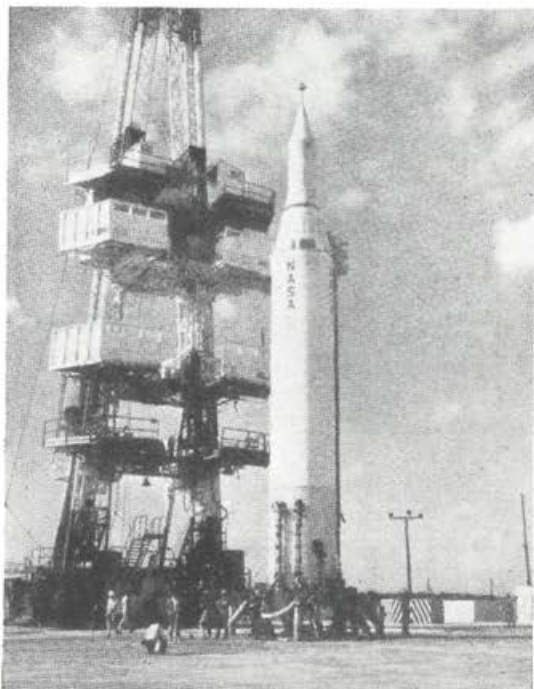
jenja raket. Zgradili so izredne raketne motorje, ki jih lahko štejejo kot najmočnejše na svetu. Izpopolnili so seveda tudi raketna goriva in pa dele, iz katerih so rakete sestavljene. Raketna tehnika je že pred letom 1957 dosegla tako visoko stopnjo, da so lahko za Mednarodno geofizikalno leto z gotovostjo napovedali izstrelitve umetnih Zemljinih lun ali satelitov.

Velik del prizadevanj v izpopolnitvi raket je šel seveda na račun oborožitve, to predvsem za razne vrste vódenih izstrelkov, med katerimi velja predvsem omeniti medcelinske balistične rakete, s katerimi je s poljubnega kraja možno doseči vsako točko na Zemlji.

S takimi, še bolj izpopolnjenimi raketami so uspeli doseči hitrost, ki je potrebna, da se satelit lahko obdrži na svojem tiru okoli Zemlje. Ta hitrost znaša okoli 8 kilometrov na sekundo in je torej več kot desetkrat večja od hitrosti puškine kroglice. Osvežimo si malo princip izstrelitve umetnega satelita: po teoriji in praksi so znanstveniki kmalu uvideli, da z nesestavljeno raketo ne bodo mogli doseči potrebne hitrosti, da bi prišli izven meja našega ozračja. Zato so začeli graditi sestavljene rakete; pri teh odpade raketa, ki je prva delovala, a to šele za tem, ko je porabila vse gorivo. Hip za tem začne delovati motor druge raketne stopnje. Raketa pridobiva vse bolj na hitrosti in na višini in to tem bolj, čim večkrat se ta postopek ponovi. Tako postaja telo rakete sčasoma vse manjše, prazne stopnje odpadajo kot nepotrebno breme na Zemljo, sama konica rakete pa doseže tudi hitrosti, ki so večje kakor 12 km na sekundo. V konici rakete je lahko umetni satelit, ki je tako dosegel ali pa tudi presegel potrebno hitrost za obkrožanje Zemlje. Vprašanje načina konstrukcije je, če so merilni aparati pritrjeni kar v konici rakete ali pa jih nekakšen mehanizem v posebnem telesu oddvoji od rakete in krožijo samostojno okoli našega planeta. Zaradi tega je satelit v ožjem pomenu besede lahko posebno telo, ki se oddvoji od zadnje raketne stopnje, ali pa tudi raketna stopnja sama, toda le pod pogojem, da so v njej naprave, ki služijo raziskovalnim namenom. Spomnimo se še, da je tir umetnega satelita navadno elipsa. Točko na tiru, ki je

Zemlji najbliže, imenujemo prizemlje ali perigej, najbolj oddaljeno točko pa odzemlje ali apogej.

Nastane še vprašanje: kaj je tisto, kar drži satelit na tiru okoli Zemlje in zakaj ga Zemlja takoj ne pritegne nase?

Ameriška raketa Juno II, s katero so 6. decembra leta 1958 izstrelili v smeri proti Luni Pioneerja III.

Zemlja privlači s svojo težnostno silo vsako telo in seveda tudi umetni satelit. Ta se giblje okoli nje po krožnem oziroma elipsnem tiru. Iz vsakdanjega življenja vemo, da se pri vseh krožnih gibanjih pojavlja sredobežna ali centrifugalna sila. Ta sila je očitna na primer tedaj, če se s kolesom vozimo po ovinkih; takrat se vedno moramo s telesom nagniti v ovinek, sicer bi nas sredobežna sila, ki deluje navzven, vrgla na zunanjo stran ovinka. Isto lahko uporabimo tudi v primeru umetnih satelitov. Sredobežna sila, ki deluje v nasprotni smeri kot privlačna sila Zemlje, je tej enaka po velikosti. To ima za posledico, da satelit vztraja na svojem tiru dotlej, dokler mu kakšna zunanja sila (trenje zraka) ne zmanjša hitrosti za toliko, da sredobežna

sila začne pojemati glede na privlačno silo Zemlje, ki je v določeni višini stalna. Satelit zaide na tere, ki so Zemlji bližji, in se končno v gostih zračnih plasteh zaradi hudega trenja z zrakom segreje, vname in zgori. To je obenem tudi satelitova smrt. Splošno pravilo je: čim više izstrelimo satelit, tem dalj časa bo krožil okoli naše Zemlje.

Glede na namene, ki jim naj služijo sateliti, jih lahko delimo na takšne, ki merijo razne fizikalne lastnosti v mejah našega ozračja, na satelite, ki merijo razna sevanja, gostoto izredno majhnih meteoritov, kateri lete z velikanskimi hitrostmi po vesoljskem prostoru, končno pa še na meteorološke satelite. Seveda ne smemo pozabiti še tako imenovanih biosatelitov, ki služijo za preizkušnjo delovanja raznih organizmov v pogojih vesoljskega poleta. V prihodnosti nameravajo zgraditi satelite, ki naj bi služili kot relejne postaje za posredovanje radijskih in televizijskih prenosov v planetarnem merilu. Pred nami je seveda tudi še izgradnja pravcatih vesoljskih laboratorijev, v katerih bodo delovale že žive posadke. Njihovi nameni bodo še vse bolj dalekosežni in bodo omogočili sočasno proučevanje vpliva vesolja na Zemljo v najrazličnejših znanstvenih panogah. Omenimo naj predvsem astronomijo, fiziko, geofiziko, meteorologijo, kemijo, biologijo, botaniko in seveda medicino. Takšni laboratoriji so za zdaj še stvar bližnje ali daljne prihodnosti, saj se že dobro zavedamo, pred kakšnimi problemi so danes astronomi. Omenimo naj le to, v kakšnem nesorazmerju so koristni tovor v satelitu in potrebna moč raketnih motorjev. Že malenkostna dodatna obremenitev rakete zahteva veliko močnejše raketne motorje. Tega pa seveda ni kar tako lahko doseči. Toliko splošno o satelitih. Oglejmo si sedaj v skopih obrisih, kako so se vrstile posamezne izstrelitve umetnih satelitov in kakšne so bile njihove značilnosti.

Dne 4. oktobra 1957 je človek prvič poslal v vesoljski prostor satelit.

Okoli polnoči po lokalnem času so Sovjeti iz svoje baze neke severno od Kaspijskega morja izstrelili prvi satelit, ki je obletel Zemljo in pošiljal radijske signale sprejemnim središčem na tleh. Ta satelit,

»Sputnik I« (po naše: sopotnik), je nosil v svoji notranjosti napravo za merjenje intenzivnosti Zemljinega magnetnega polja, nekateri pa sodijo, da je posredoval na Zemljo tudi podatke o zračnem tlaku in temperaturi.

Ni preteklo niti mesec dni in Sovjeti so izstrelili drugi satelit, »Sputnik II«, ki je s svojo težo in raznovrstnostjo meritev presenetil mnoge strokovnjake na Zahodu. Sputnik II je bil tako imenovani biosatelit in njegova glavna naloga je bila posredovati podatke o delovanju organizma psičke Lajke. Mimo tega je Sputnik II beležil tudi notranje temperature in tlake v satelitskem ohišju, nato pa še učinek kozmičnega in ultravijoličastega sevanja.

Glede na to, da je Sputnik II letel v velikem delu svojega tira v večjih višinah kakor Sputnik I, mu je bila zagotovljena daljša življenjska doba. To se je dejansko tudi zgodilo (glej tabelo!).

Medtem so uspeli tudi Američani izstreliti svoj prvi satelit »Explorer I« (Raziskovalec I). Izstrelila ga je ameriška kopna vojska s preizkuševalnega središča na rtu Canaveralu v Floridi. Po nekaj neuspešnih poizkusih se je tudi ameriška vojna mornarica pridružila raziskovalnemu programu s sateliti tipa Vanguard (Predstraža).

Explorerji in Vanguardi, ki jih ni malo, so nedvomno v veliki meri prispevali k poznavanju splošnih fizikalnih pogojev v vesoljskem prostoru ob naši Zemlji, pridružil se jim je pa tudi tretji sovjetski satelit Sputnik III.

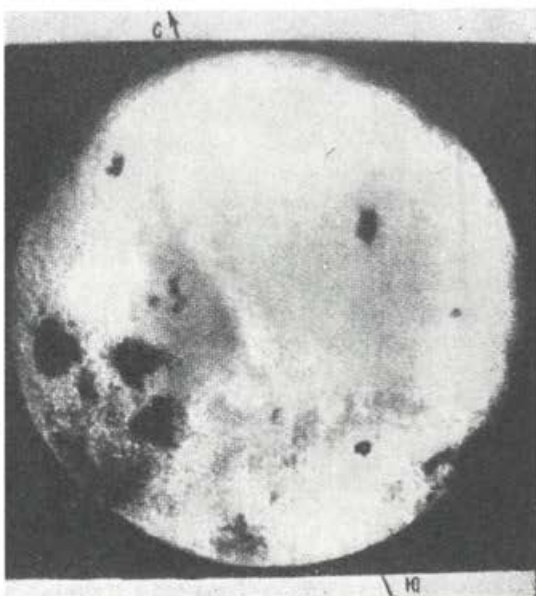
Glavni namen raziskovanja teh satelitov je bilo merjenje jakosti kozmičnega sevanja, merjenje razporeditve meteorskega prahu, meritve temperature, sevanja Sonca in podobno. Razen podatkov, ki so jih sateliti pošiljali po radijski zvezi na Zemljo, so opazovalne postaje na tleh neprestano spremljale njihovo gibanje; iz sprememb v gibanju je možno namreč marsikaj zaključiti o pravi obliki našega planeta, kakor tudi o gostoti ozračja v njegovih skrajnih mejah.

Okvir našega prispevka bi presegalo, če bi hoteli opisati delovanje satelitskih merilnih aparatov in postopek sprejemanja in dešifriranja podatkov na Zemlji. Oglejmo

si le bežno prve rezultate satelitskih meritev.

Že s pomočjo Sputnika I so ugotovili, da je zračni tlak v višini nekaj sto kilometrov za 3—5-krat večji, kakor so pokazale predhodne meritve z raketami. Opazili so tudi, da je bitje Lajkinega srca bilo hitrejše, kakor pa pri podobnem poizkusu na Zemlji, ko so hoteli pred poletom Sputnika II ponazoriti iste pogoje, kakršni bi naj bili v raketi med poletom. Najpomembnejše je pa vsekakor odkritje dveh pasov močnega sevanja v vesoljskem prostoru, ki obdaja Zemljo. Prvi pas se začneja v višini okoli 1000 km. Tvorijo ga materialni delci protoni, ki imajo veliko energijo. Drugi pas pa ima najbolj zgoščeno sevanje v višini okoli 25.000 km. Delci v tem pasu so elektroni in to z mnogo manjšo energijo. V Združenih državah Amerike gre za odkritje teh pasov največja zasluga profesorju Jamesu van Allenu, v Sovjetski zvezi pa znanstvenikoma Vernovu in Čudakovu. Pomembnost odkritja teh dveh pasov močnega sevanja je zlasti še v tem, ker bo potrebno bodoče astronave v času poleta skozi ta dva pasova še posebno zaščititi. Mnogi rezultati prvih meritev v vesoljskem prostoru se seveda še preračunavajo in preverjajo ter bodo dosegljivi šele v nekaj letih.

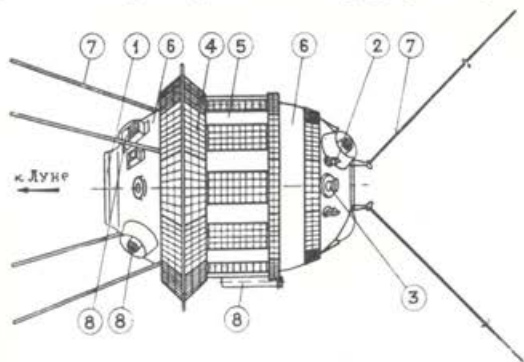
V letu 1959 se je začelo že tudi tretje obdobje v razvoju astronautike: obdobje prvih vesoljskih poletov. Drugega januarja

Zadnja stran Lune posneta z Lunikom III.

tega leta so v Sovjetski zvezi izstrelili z večstopenjsko raketo proti Luni projektil, ki je za 5000 km zgrešil Luno in postal umetni planetoid št. 1 našega osončja. Povedati moramo, da so si Američani že prej prizadevali približati se Luni s svojimi izstrelki tipa Pionir, vendar so jim v letu 1958 vsi poizkusi spodleteli. Končno so v marcu leta 1959 uspeli s Pionirjem IV, ki je šel 61.000 km mimo Lune proti Soncu in tako postal umetni planetoid našega osončja št. 2. Naslednji cilj astronautov je bil ta, kako zadeti Luno. Čeravno se nam Luna na nebu zdi dokaj veliko telo, so njene resnične dimenzije prav majhne. Zadeti Luno pomeni isto, kakor zadeti srednje veliko jabolko, ki je od nas oddaljeno dobrega pol kilometra! Pomislimo še to, da se Luna giblje, Zemlja pa vrti okoli lastne osi in takoj nam bo jasno, kako zamotan problem je pred nami. Poleg tega je potrebno seveda še to, da raketa zadnja stopnja doseže drugo kozmično hitrost, ki znaša blizu 11,2 km na sekundo. S tem pa se pojavijo še tudi drugi pogoji, ki jih je pri današnjem stanju tehnike razmeroma lahko doseči, a se jih je zelo težko držati.

Majhni odmiki v hitrosti za le nekaj deset metrov v sekundi lahko izjalove po-

Shematična slika sovjetskega Lunika III, ki je posnel zadnjo plat Lune. Številke pomenijo: 1. osvetljevalec z zaslonko za fotografiske aparate, 2. motor usmerjevalne naprave, 3. sončni dajatelj, 4. sončne celice, 5. naprava za avtomatično uravnavanje toplotnega stanja, 6. toplotni zasloni, 7. antene, 8. merilni instrumenti.

izkus! Prav tako je zelo važen točen in pravi čas izstrelitve rakete. Isto velja tudi za njeno smer. Rakete velikanke tehtajo ob startu celo do 250.000 kg in to nam naj bo dovolj pojmljiv dokaz, kako veliki so ti tehnični dosežki! Dne 12. septembra 1959 je poldrugo tono težak Lunik II zadel površje Lune. Poizkus je v celoti uspel in astronomi so se začeli pripravljati na še daljnosežnejši podvig. Namen tega podviga je bil ta: posneti Luno na tisti strani, ki je vedno od nas obrnjena v stran in posredovati s televizijskim prenosom sliko Lune na Zemljo. Mimo običajnih pogojev za točno izstrelitev je bilo med poletom potrebno dati avtomatični medplanetni postaji, ki jo imenujemo tudi Lunik III, pra-

vilno usmerjenost glede na Luno in Sonce, posneti Luno, posnetek posredovati na Zemljo, kjer ga je televizijski sprejemni center sprejel, nato pa posnetek obdelati in določiti njegove značilnosti. Jasno nam je, kako težavna je bila pot od prvih astronautičnih zamisli pa do slike zadnje plati Lune, ki smo jo lahko videli v časopisju. Zavedamo se pa tudi, da je bil to šele prvi korak v vesolje, ki je zaenkrat še skromen, saj udeležbo človeka pri vesoljskih poletih predvidevajo šele v bližnji bodočnosti. Prepričani smo, da se jim bo tudi to posrečilo in da bo človek lahko uresničil svoje davne sanje, s tem pa odprl tudi tisočere znanstvene in tehnične možnosti v prihodnosti.

PREGLEDNICA NAJVAŽNEJŠIH SATELITOV IN VESOLJSKIH IZSTRELKOV

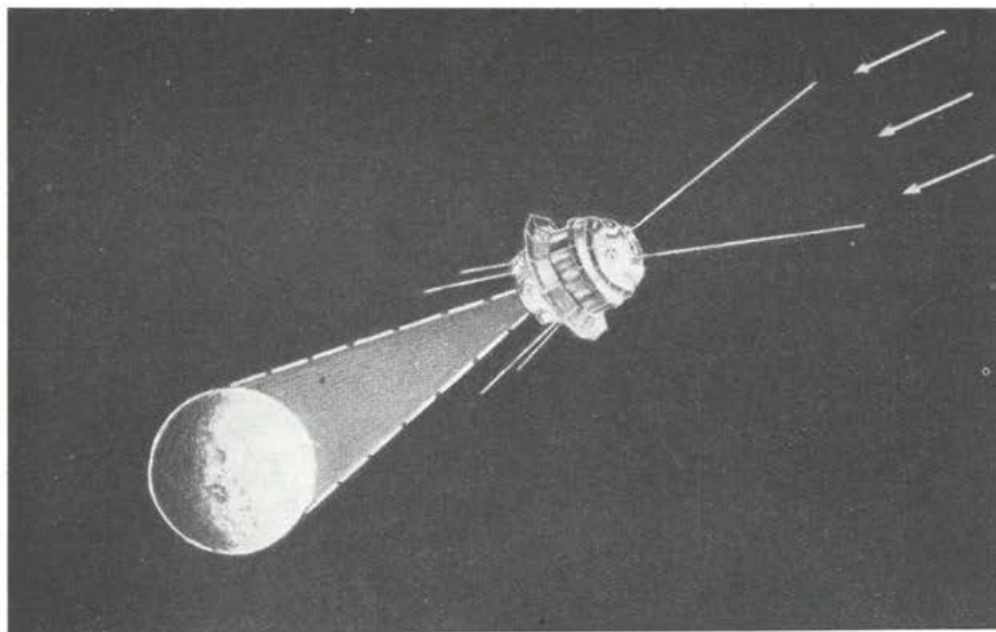
Satelit	Datum		Teža kg	Višina perigeja km	Višina apogeja	Opombe
	izstrelitve	padca				
Sputnik I	4. 10. 1957	4. 1. 1958	84	226	951	
Sputnik I (raketa)	4. 10. 1957	1. 12. 1957	?	226	951	
Sputnik II	3. 11. 1957	14. 4. 1958	508	226	1.671	
Explorer I	1. 2. 1958	—	13	354	2.555	še na tiru
Vanguard I	17. 3. 1958	—	1,5	654	3.965	še na tiru
Vanguard I (raketa)	17. 3. 1958	—	22,7	654	3.965	še na tiru
Explorer III	26. 3. 1958	26. 6. 1958	14	187	2.800	
Sputnik III	15. 5. 1958	æapril 1960	1.327	226	1.881	
Sputnik III (raketa)	15. 5. 1958	3. 12. 1958	?	226	1.873	
Explorer IV	26. 7. 1958	3. 10. 1959	17	263	2.211	
Atlas-Score	18. 12. 1958	21. 1. 1959	3.915	173	1.475	
Vanguard II	17. 2. 1959	—	10	558	3.317	še na tiru
Vanguard II (rak.)	17. 2. 1959	—	22,7	560	3.691	še na tiru
Discoverer I	28. 2. 1959	?	589	234	833	
Discoverer II	13. 4. 1959	26. 4. 1959	720	241	352	
Explorer VI	7. 8. 1959	—	65	243	41.250	
Discoverer V	13. 8. 1959	28. 9. 1959	765	218	720	
Discoverer VI	19. 8. 1959	20. 10. 1959	765	181	859	
Vanguard III	18. 9. 1959	—	45	507	3.700	še na tiru
Explorer VII	13. 10. 1959	—	41	547	1.080	še na tiru
Discoverer VII	8. 11. 1959	26. 11. 1959	765	161	824	
Discoverer VIII	20. 11. 1959	marec 1960	?	187	1.664	
Tiros I	1. 4. 1960	—	122	700 ¹		¹ sred. razdalja
Transit Ib	13. 4. 1960	—	120	830 ¹		¹ sred. razdalja
Discoverer IX	15. 4. 1960	26. 4. 1960	136	?	?	

Satelit	Datum izstrelitve padca		Teža kg	Višina perigeja km	Višina apogeja	Opombe
Sputnik IV	15. 5. 1960	—	4.540	320		
Midas II	24. 5. 1960	—	1.620	—	500*	
			* približna višina apogeja			
Transit II A	22. 6. 1960	—	101+19	545	910	dvojčka
Discoverer XIII	11. 8. 1960	—	—	—	—	
Echo I.	12. 8. 1960	—	—	74,7	1.600 ¹	¹ sred. razdalja

VESOLJSKI IZSTRELKI

Ime izstrelka	Datum izstrelitve	Teža (kg)	Opombe
Pionir I	12. 10. 1958	38	prodril v vesolje 115.000 km daleč in padel zopet na Zemljo
Pionir II	8. 11. 1958	?	dosegel je višino 1600 km
Pionir III	6. 12. 1958	26	dosegel višino 108.700 km in padel na Zemljo
Lunik I = Mečta	2. 1. 1959	1.472	letel mimo Lune v razdalji 5000 km (4. I.) in postal umetni planetoid št. I
Pionir IV	4. 3. 1959	6	šel mimo Lune v razdalji 61.149 km (4. III.) in postal umetni planetoid št. II
Lunik II	12. 9. 1959	1.511	zadel Luno
Lunik III = MAS	4. 10. 1959	1.553	obletel Luno in postal Zemljin satelit
Pionir V	11. 3. 1960	40	umetni planetoid št. III, kroži okoli Sonca med Zemljo in Venero

Opomba: tabela zaključena dne 15. avgusta 1960.

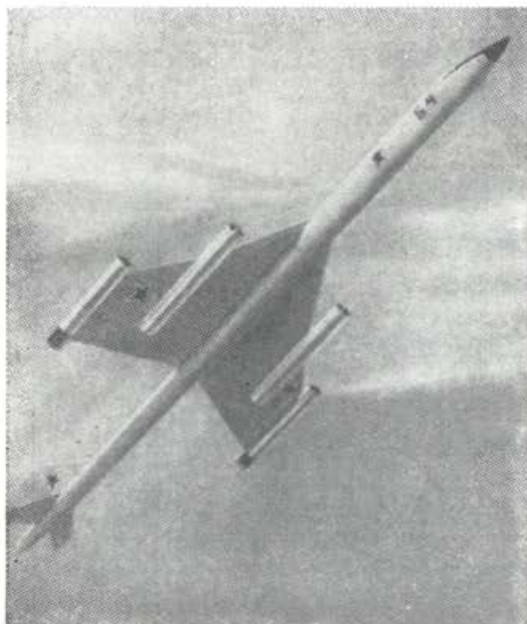
Položaj Lunika III v medplanetnem prostoru pri fotografiranju zadnje plati Lune. Puščice na desni kažejo smer sončnih žarkov.

Svet v besedi in podobi

Jedrska energija za pogon raket, letal, ladij in vlakov

Dve tehnični dejavnosti sta v zadnjih petnajstih letih sprožili poleg radovednosti tudi največ ugibanj: uporaba jedrske energije v miroljubne namene in pa prvi uspeli poizkusi poletov v vesolje. Danes že imamo ladje na atomski pogon, prvo letalo, strokovnjaki se ukvarjajo z načrti, kako bi jedrsko energijo vpregli tudi v vlake in predvsem za pogon raket, s katerimi bi se človek še bolj približal vesolju. Rakete za vesolje še vedno poganjajo tekoča ali trdna kemična goriva.

Jedrski reaktor ima tako rekoč eno samo prednost pred običajnimi tako imenovanimi klasičnimi izvori energije: obratuje lahko s polno močjo po več mesecev, ne da bi bilo treba gorivo menjati. Vprašanje

Prvo atomsko letalo (SSSR).

preskrbe in skladiščenja rezervnega goriva tu ni, pač pa je tu vprašanje teže reaktorja. Povprečna teža reaktorjev, ki pridejo v poštev za izkoriščanje v prometu, je od 1000 do 2000 ton. Skoraj polovica celotne

teže odpade na zaščitni zid. Tolikšna teža pa pomeni hudo oviro pri uveljavljanju jedrske energije v transportu. Zato pride reaktor v poštev le pri težjih vozilih, kot so ladje, velike podmornice, teže ali sploh ne pa pri letalih ali avtomobilih. Vendarle poskušajo z izdelavo prototipov letalskih reakcijskih motorjev na jedrski pogon, ki bi bila primerna za težka stratosferna letala. V Sovjetski zvezi pa že leta prvo letalo na jedrski pogon. Dva atomska reaktorja ga potiskata z ogromno silo 30 ton. Ker zaleže 1 kg jedrskega goriva — urana U 235 prav toliko kakor 1700 ton najboljšega letalskega bencina, lahko letalo ostane v zraku zelo dolgo. Podoba pa je, da sovjetsko prvo letalo na pogon z jedrsko energijo ni še tako popolno, da bi mogli začeti s serijsko izdelavo takih letal. Prve poizkuse z letali na jedrski pogon so leta 1959 uspešno opravili tudi Američani, do serijske izdelave je pa verjetno še daleč. Prav gotovo pa bo jedrska energija glavni energijski vir za pogon vsemirskih ladij in vsemirskih raket. Tako imajo Amerikanci že v načrtu atomsko raketo, ki bo tehtala 250 ton, dolga bo 46 metrov, široka pa 475 centimetrov. Poganjal jo bo atomski motor, ki bo tehtal le 340 kg, raketa pa bo lahko odnesla celih 50 ton koristne teže celo do planeta Jupiter.

O moči in učinkih atomske ali jedrske energije niti nimamo še popolne predstave in se ne smemo čuditi o skoro neverjetnih zamislih njene uporabe v človeku koristne namene. Tako že sedaj sodijo nekateri strokovnjaki, naj bi vesoljske rakete poganjali kar z jedrskimi eksplozijami. Pa pustimo svet domišljije in načrtov in pogledimo to, kar že poznamo.

Septembra 1959 je izplul iz sovjetskih ladjedelnic prvi ledolomilec na jedrski pogon »Lenin«. Američani so že leta 1952 začeli graditi prve podmornice na jedrski pogon; prvi od teh podmornic sta dobro znani: »Nautillus«, ki je prvi preplul morje pod večnim ledom ob severnem tečaju, in »Seawolf« (Morski volk). Vsaka od teh podmornic lahko pri polni hitrosti (nad 40 km na uro) vzdrži več kot dva meseca nepretr-

goma na vožnji pod morjem. Do leta 1966 bodo Američani opremili z reaktorji 6 letalonosilk, 45 podmornic in 6 križark. Poleg omenjenih podmornic »Nautilus« in »Seawolf« poznamo še dve: »Triton«, ki je ena največjih podmornic sploh in edina z dvema reaktorjema in je opremljena z najmodernejšimi napravami, in »Halibut«, ki je opremljena z napravami za izstreljevanje vodenih izstrelkov.

Julija 1959 je izplula prva križarka z jedrskim reaktorjem »Long Beach«, ki doseže hitrost 40 vozlov in je opremljena z napravami za dirigirane izstrelke. V gradnji so pa že tudi velikanske ladje letalonosilke na jedrski pogon; dosegle bodo hitrost 50 km na uro in bodo lahko prevozile 130.000 km, ne da bi se morale »založiti« z novim gorivom. Američani imajo tudi prvo trgovsko ladjo na jedrski pogon, »Savannah«, ki je izplula julija 1959. Ladja vozi s hitrostjo 20 vozlov, odriva 10.000 ton in prepluje 350.000 milj brez obnavljanja goriva. V gradnji je tudi prvi ameriški tanker na pogon z jedrsko energijo — »S Hans Isbrandtsen«. Prve atomske podmornice imajo tudi Angleži, grade jih pa tudi Švedi in Japonci. Japonci grade tudi trgovsko ladjo z reaktorjem na vrelo vodo. Reaktor bo težak 1530 ton in bo lahko delal nepretrgoma 4 leta. — Tu je navedenih le nekaj podatkov o prvih letalih, podmornicah, vojnih in trgovskih ladjah na pogon z jedrsko energijo. Mnoge države podatkov zlasti o vojaških plovnih enotah niti ne objavljajo.

Kaj pa atomska lokomotiva? Tudi o tem vprašanju razmišljajo strokovnjaki, delajo načrte in poizkušajo, kako uporabiti jedrsko energijo za pogon železnic. Zanimivo je, da še danes vlečejo skoraj 90 odstotkov vseh vlakov na svetu parni stroji. Za uporabo jedrske energije na železnicah pride v poštev dve možnosti. Prva je ta, da bi uporabljali jedrsko energijo posredno, to se pravi, da bi iz jedrske električne centrale pošiljali elektriko v običajno omrežje elektrificiranih železnic. Ta način ne bi bil bistveno drugačen od sedanjega. Bil bi negospodarski, saj bi kilovatna ura električne energije iz jedrske elektrarne stala dvakrat več kot tok, ki bi ga pridobivali iz modernih kaloričnih central.

Druga možnost bi bila bolj ekonomična. O tej možnosti razpravljajo tudi naši strokovnjaki. Jedrsko energijo bi uporabljali neposredno v pogonskih strojih na železnicah. Sila atomskega jedra bi se spremenila v toplotno energijo, ki bi jo lahko uporabljali za pogon strojev, kot danes uporabljamo paro. Kakšna bi bila torej lokomotiva z jedrskim reaktorjem? Oblike sedanje lokomotive bi sploh ne bilo več; izdelati bi bilo treba poseben jedrski reaktor na kolesih, ki bi bil seveda mnogo težji od sedanjih lokomotiv.

Ladje velikanke

Leta 1959 so v Barrowu splovili novo britansko 40.000-tonsko potniško ladjo »Oriana«, ki je po znani »Queen Mary« največja potniška ladja. Na njej je ob posadki 900 mož prostora za 630 potnikov v prvem in 1500 v turističnem razredu, skupaj torej 3030 ljudi. Taka ladja je že pravo plavajoče mesto. Potniki spe v kabinah z eno ali dvema posteljama, v vseh prostorih so pa klimatične naprave. Ladja zmore hitrost 27,5 milje na uro, tako da se je potovanje iz Londona v Sydney skrajšalo za teden dni. Ladijski parni stroji imajo 80.000 konjskih sil.

Potnikom so na razpolago plavalni bazeni, filmska dvorana s 400 sedeži ter prostori za razne igre. Ladja vozi na dolgi progi od Britanije do Avstralije in mimo Nove Zelandije ter Honolulu do Vancouvera, San Franciska in Los Angelesa ter dalje mimo Japonske, Hongkonga in Singapura nazaj v Britanijo. »Oriana« je dolga 245, široka pa 30 metrov; potopi se do globine 10 metrov, ima pa tudi stabilizatorje proti zibanju. Novost na tej ladji je predvsem oblika. »Oriana« ima še dimnike kot druge ladje, le da so postavljeni drug nad drugim. Nima jamborov, ne tovornih žerjavov; vse blago prenašajo električna dvigala in jih prevažajo na tirih. Pogonsko je ladja urejena tako, da v majhnih pristaniščih lahko vozi bočno. Največja novost je zgornja gradnja, za katero so porabili nad tisoč ton aluminija. Sestavni deli so zvarjeni. Ladjo so gradili po montažni metodi, aluminij pa so varili po novem po-

stopku. Montažne plošče so imele površino osem kvadratnih metrov in vsaka je tehtala dve toni. Plošče so potem napeli s posebnim strojem, da so ostale ravne.

Podobna britanska ladja je »Canberra«, ki so jo splovili poleti 1960. Po gradnji se ta 45.000-tonska ladja nekoliko razlikuje od »Oriane«: ne poganjajo jo parni, marveč električni stroji. Motorji imajo 85.000 konjskih sil in ladja lahko pluje s hitrostjo 28 milj, ima pa za 150 potnikov več prostora kakor »Oriana«. Pri graditvi te ladje so uporabili 1100 ton aluminija. Reševalni čolni, za katere je prostor na glavnem krovu, so iz vlaknatega stekla. Posebna novost je oblika ladje, ki ima en sam jambor in je brez klasičnega dimnika. Na krmi sta le dve vzporedni cevi, iz katerih uhaja dim. Ladja ima najmodernejšo opremo, pralnice s stroji, likalnice, filmsko dvorano, plavalne bazene, bolnišnico, zabavišča itd.

Med največje sodobne potniške parnike se uvršča — samo pet jih je še večjih — »Rotterdam«, ki je dolga 280 m, široka pa 28,65 m, njena nosilnost je 38.645 ton in vozi s hitrostjo 23,5 vozlov na uro. Na ladji je prostora za 1450 potnikov in 775 članov posadke. Nekaj podrobnosti: samo za gornji krov, za radarski jambor, za dimne cevi in za rešilne čolne so porabili 240 ton lahkih kovin. Na ladji je 18 rešilnih čolnov, med njimi jih je šestnajst, na katerih je prostora na vsakem za 135 oseb. Dva velika rešilna čolna sta opremljena z disloviimi motorji po 45 konjskih moči. »Rotterdam« ima najmodernejšo navigacijske na-

prave za poročevalsko in reševalno službo, z vsemi radarskimi napravami, z najmodernejšimi gasilskimi napravami, s klimatskimi napravami, s katerimi je mogoče regulirati temperaturo od -13°C do $+21^{\circ}\text{C}$. Na ladji so destilacijske naprave, ki destilirajo dnevno 900 ton morske vode v pitno vodo.

Spominjamo se še nesreče italijanske potniške ladje »Andrea Doria«, najimenitnejše, kar jih je kdaj premogla italijanska mornarica. V zameno te izgube so Italijani začeli že konec leta 1958 graditi novega čezoceanskega velikana, ki so ga poleti 1960 splovili in je odplul na svojo prvo čezoceansko vožnjo iz Genove v New York. To je »Leonardo da Vinci«, 33 tisoč tonska, 232 m dolga in 28 m široka ladja, na kateri je s posadko vred prostora za 1500 ljudi. Opremljena je s pogonskim strojem, ki poganja dva vijaka, vsakega z močjo 35.000 konjskih moči, tako da doseže ladja hitrost 23 vozlov, kar jo uvršča med najhitrejše ladje na svetu. Na ladji je 524 kabin in 30 večjih in manjših dvoran. Vsaka kabina ima klimatsko napravo, ki omogoča določanje temperature od -15 do $+20$ stopinj Celzija. Ladja ima štiri bazene, med katerimi enega, ki je pokrit in ga ogrevajo z infrardečimi žarki, da se v njem potniki lahko kopljejo tudi pozimi. Na ladji so dalje telovadnice, otroška in športna igrišča, bolnišnica s posebno operacijsko dvorano ter ginekološkim, radiološkim in fizioterapevtskim oddelkom. Poleg vsega naštetega je na ladji tiskarna, v kateri tiskajo ladijski tednik, televizijska oddajna naprava s spre-

»Rotterdam« — ena izmed sodobnih ladij-velikank.

jemniki v kabinah in v mnogih drugih ladijskih prostorih. Ladja ima svojo telefonsko centralo s 500 telefonskimi aparati. Vso potrebno električno energijo oskrbujejo štirje agregati, ki proizvajajo toliko elektrike, kolikor jo za razsvetlavo porabi Ljubljana. Ladja ima dalje napravo, ki dnevno predestilira za potrebe potnikov okoli 700.000 litrov morske vode. »Leonardo da Vinci« je brez dvoma ena najmodernejših ladij velikank.

Nemci grade po naročilu Američana Cantorja dve čezoceanski potniški ladji, ki bosta imeli vsaka po 90.000 ton nosilnosti, prostora pa za 6000 potnikov. Ladji, ki bosta dograjeni v treh do štirih letih, bosta doslej največji ladji na svetu. Cantor pravi, da bo vozovnica za potovanje iz Evrope v Ameriko na tej ladji stala 50 dolarjev. V to ceno je vračunan prostor v kabini, ne pa hrana. Potniki bodo hrano lahko posebej plačevali. Na razpolago jim bo več cenenih okrepčevalnic, zraven pa seveda nekaj zelo lepih, razkošnih restavracij, kjer si bodo lahko privoščili najboljše jedi; seveda bo hrana v takih restavracijah le za ljudi z globljimi žepi. Na vsaki izmed teh ladij velikank bo 2750 kabin s kopalnicami, zraven pa prostor za 1350 mož posadke. Na ladji bo več plavalnih bazenov, drsališče, dve filmski in koncertna dvorana in seveda še marsikaj, kar imajo najmodernejše in največje potniške ladje.

Ob teh gradnjah velikih ladij ne smemo prezreti načrtov jugoslovanskih ladjedelnic. V splitski ladjedelnici grade navoz za zgraditev ladij — supertankerjev do 45.000 ton nosilnosti. Ladjedelnica »Uljanik« v Pulju preseneča z načrti za graditev velikih čezmorskih potniških ladij — transatlantikov. V konstrukcijskem biroju te ladjedelnice so izdelali načrte za prvo tako ladjo. Imela bo 6 krovov in sodobno opremljene kabine prvega in turističnega razreda s kopalnicami in s tuši za 2000 potnikov. Na ladji bodo moderne restavracije, bifeji, saloni, igrišče za otroke, dvorana za kino, bazen za kopanje, skratka vse, kar sodi v tako sodobno čezoceansko potniško ladjo, ki je nekakšen plavajoči hotel. Prostor na ladji bodo opremljeni z najsodobnejšimi napravami za ogrevanje in hlajenje, za zaščito pred požarom. Ladja bo imela alumi-

nijaste reševalne čolne in druge varnostne naprave, sodobne navigacijske naprave, radarske naprave, avtomatične krmilne naprave, žiro kompas itd. V načrtu imajo graditev treh takih ladij.

Leteče potniške ladje

V boju proti vedno večji konkurenci letalskega prevoza se pomorske družbe prizadevajo, da svojim potnikom nudijo vse mogoče udobnosti, da bi potovanje z ladjo napravili čim prijetnejše. Z ladjo se vozijo tisti, ki se jim ne mudi. Za poslovne ljudi pa velja pregovor: Čas je zlato in se zato raje vozijo s hitrimi letali. Današnje najmodernejše potniške ladje pač vozijo z največjo hitrostjo, ki je sploh možna za ladje. Z iznajdbo tako imenovanega spiralnega vijaka so sicer nekoliko povečali običajno hitrost ladij, ki pa seveda zaradi mnogo večjega odpora, ki ga morajo ladje premagovati v vodi kakor letala v zraku, z letali ne morejo tekmovati. Strokovnjaki so prišli na zamisel, da bi gradili velike ladje, ki bi plule po morju na velikih plovkah, podobnim hidroavionskim. Prvi poizkusi z manjšimi motornimi čolni so pokazali, da ta motorni čoln s posebnimi plovkami in z enako močnim motorjem doseže dvakrat večjo hitrost od navadnega motornega čolna. Zaradi velike hitrosti se trup motornega čolna dvigne nad vodo in drsi po vodi pravzaprav na plovkah, ki s svojo majhno površino in z aerodinamično obliko zmanjšajo odpor vode in trenje ter tako omogočijo večjo hitrost. Ko so delali poskuse z večjo ladjo na plovkah, ki sta jo gnala dva močna letalska motorja, je ladja dosegla hitrost 150 km na uro. Strokovnjaki upajo, da jim bo uspelo izdelati najprej manjše ladje s 500 tonami nosilnosti, ki bodo lahko prevažale okrog 500 potnikov, vozile pa bodo s hitrostjo 240 km na uro. Motorji na taki ladji bi morali razvijati 15.000 konjskih sil. Za večjo ladjo bi uporabljali jedrsko energijo. Ladja z nosilnostjo 1000 ton bi dosegla hitrost 150 km na uro, poganjal bi jo pa atomski motor, ki bi imel 52.500 konjskih sil. Atomski motor bi bil nameščen v posebni plovki pod ladjo in v globini 6 metrov, da bi se tako izognili

nevarnemu radioaktivnemu žarčenju. S tem bi se hkrati ognili tudi uporabi težkih zaščitnih oklepov za zavarovanje pred žarčenjem. Na taki čezoceanski atomski ladji bi bilo prostora za 520 potnikov, kar je v primeri s tonažo ladje dvakrat več kot pri dosedanjih ladjah. Hitrost take ladje bi bila dvakrat večja od hitrosti, s kakršno plove »United States«, ki velja za najhitrejšo potniško ladjo na svetu.

Če eksplodira atomska bomba

V trenutku jedrske eksplozije nastane temperatura več milijonov stopinj. Pritisk plina je tolikšen, da povzroči strahotno mehanično razdejanje. Eksplozijo spremljajo še drugi pojavi: svetlobno valovanje, radioaktivno žarčenje in radioaktivni delci. Okoli štiri petine proizvedene energije se spremeni v kinetično — v sunek, toploto in svetlobo, šest odstotkov energije odide v radioaktivno žarčenje, 14 odstotkov energije se pa razprši v delce s krajšim ali daljšim učinkom.

Majhna bomba, n. pr. taka, kot so jo vrgli na Hirošimo, ruši v premeru do deset kilometrov, popolnoma uniči vse, kar je v obsegu na razdaljo do 500 m, vse hiše so porušene v območju do 800 m, poslopja iz kamna in opeke pa do 1600 m daleč. Katastrofalne posledice se poznajo v polmeru dveh kilometrov, delno razdejanje tri kilometre daleč, posledice pa je čutiti tudi na daljavo 10 km.

V Hirošimi je izmed 75.000 hiš bomba popolnoma razdejala 7000, 55.000 pa jih je zgorelo. Tako je bilo uničenih devet desetih vseh poslopj. V začetku eksplozije se nekaj sekund širijo iz močnega vira žarki gama. Drugi vir žarčenja je posledica združevanja nevtronov z dušikom v ozračju. V nekaj sekundah se dvigne vroči plin v višine, veter pa raznaša radioaktivni oblak. Znanstveniki menijo, da sega cona smrtonosnega sevanja pri eksploziji bombe z močjo 20.000 ton TNT do dva kilometra daleč. Po eksploziji ostane na zemlji radioaktivna cona. Radioaktivni prah je posledica površinskih eksplozij in je njegove učinke čutiti še dolgo po eksploziji. Velikanske množine delcev postanejo ra-

dioaktivne, pritisk eksplozije pa jih raznese na vse strani.

Vodikovo bombo sproži atomska in je njena energija milijonkrat močnejša. Po približnih ocenah so porabili v drugi svetovni vojski skupno za pet milijonov ton TNT eksploziva, ameriška vodikova bomba na Tihem oceanu pa je imela 15 milijonov TNT. Pri eksploziji take vodikove bombe zajame požar vse vnetljive snovi v premeru 16 km. Vodikova bomba z 20 milijoni TNT bi popolnoma uničila vsa poslopja na področju 200 kvadratnih kilometrov, močno poškodovala poslopja na površini 500, delno pa na površini 2500 kvadratnih kilometrov. Za primerjavo naj povemo, da zavzema Pariz površino 104, London pa 300 kvadratnih kilometrov.

Raziskavanje morskih globin

Človeka je že v davnih časih zanimalo, kaj je v morskih globinah. Ker pa pod vodo ne more vzdržati dlje kot le nekajkrat po deset sekund, mu je morsko dno ostalo dolga stoletja skrivnost. Če je človek skraja iskal v morskih globinah bisere, koralne in školjke, ga je čedalje bolj mikal pohlep po bogastvu in potopljenih ladjah. Leta 1640 je izumil Jean Barrier iz Dièppa »potapljaški zvon«, ki mu je služil pri dviganju potopljene ladje. Leta 1772 je Francoz Freminet pokazal pariški znanstveni akademiji prvo potapljaško obleko, v kateri je človek ostal v globini 15 metrov celo uro. Kakih šestdeset let pozneje je napravil Louis Boutan prve fotografske posnetke pod vodo, pred 36 leti je pa francoski mornariški častnik Le Prieur izdelal tako imenovana zračna pljuča. Spet drugi Francoz Louis Corlieu je iznašel plavuti za plavanje pod vodo. Yves Cousteau pa je leta 1943 izdelal potapljaško obleko, ki je sčasoma osvojila »morski svet«. Posebnost te obleke so jeklenke s stisnjanim zrakom, ki jih nosi potapljač na prsih. Namesto težkih čevljev, obteženih s svincem, je imel Cousteaujev potapljač plavuti na nogah. Prvi, ki je prodril globlje v svet morskih globin, je znani švicarski fizik in profesor Piccard. S posebno napravo, imenovano batiskaf — Piccard jo je krstil »Trieste« — se je spustil 4000 m globoko. O svojih izkušnjah in raziskavanjih morskih globin je Piccard na-

pisal več del. Zdaj proučujejo napravo, s katero bi mogli doseči globino 5000 metrov. Podmornici podobna naprava iz aluminija je zgrajena tako, da bo vzdržala silni pritisk v morskih globinah. Francoza Wilm in Houot sta izdelala batiskaf, s katerim upata doseči globino do 9000 metrov.

Vremenski otoki

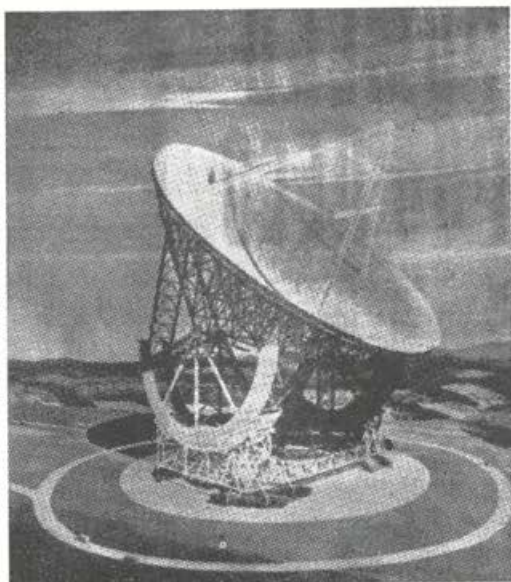
Daleč od običajnih plovnih poti na Atlantskem in Tihem oceanu ni vremenslovnih postaj, čeprav bi bili vremenski podatki iz tistih območij dragoceni za točnejše vremenske napovedi po vsem svetu. Vremenslovci so že dolgo razpravljali o možnostih, da bi redno prejemale podatke o vremenu tudi s teh oddaljenih območij, kakor jih dobivajo na primer z arktičnih plavajočih avtomatskih vremenslovnih postaj in zadnje čase tudi z Antarktike, ki velja za nekakšen vremenski kotel, v katerem se »kuha« vreme, kakor se izražajo vremearji.

V Ameriki so že izdelali velike splave, prave kovinske otoke, ki so jih odvlekli na ocean in jih tam zasidrali. Na njih so večinoma avtomatične naprave, ki v marsičem nadomeščajo vremenslovne postaje. Na teh »vremenskih otokih« so udobne kabine in dovolj prostora za pristajanje helikopterjev. Za osebje, ki bi nadzorovalo te naprave, so namestili priprave za pridobivanje pitne vode iz morske in pripravili skladišče za hrano, tako da bo osebje lahko opravljalo svoje delo, četudi bi bilo leto dni odrezano od sveta. Močna radijska postaja bo nekajkrat dnevno oddajala zbrane podatke o vremenu ter poročala predvsem o bližajočem se tajfunu ali nevihtah.

V Južnem Indijskem oceanu so sovjetski polarni raziskovalci uredili na otoku, ki je podoben ledeni gori, vremenslovno postajo, ki jim pomaga pri proučevanju meteoroloških razmer na Antarktiki. To je ena izmed mnogih vremenslovnih postaj, ki bodo obsegale območje s podobnimi postajami ob južnem tečaju. Pri proučevanju »svetovne vremenske kuhinje«, kot označujejo antarktično območje, bodo sodelovali s sovjetskimi tudi avstralski znanstveniki.

Uho za vesolje v Sugar Grovu

V mohorskem koledarju za leto 1959 smo objavili sliko radijskega teleskopa v Jodrell Banku na Angleškem, ki je veljal doslej za največjega na svetu. Še večjega nameravajo v dveh letih zgraditi Američani v Sugar Grovu v Zahodni Virginiji. Graditev teleskopa bo stala okoli 80 milijonov dolarjev; visok bo kot 60 nadstropna hiša, težak bo 20.000 ton, njegov parabolični reflektor pa bo meril v premeru okoli 180 metrov. To se pravi, da bo približno dvakrat večji od omenjenega angleškega radijskega teleskopa v Jodrell Banku. Ker bo novi ameriški teleskop vrtljiv v vse smeri, ga bodo lahko usmerili v katerokoli območje vesolja. Radijske valove pa bo sprejemal od nebesnih teles, ki so od Zemlje oddaljena do 38 milijard svetlobnih let. Poleg tega teleskopa, ki je v gradnji, so ameriški znanstveniki že zgradili radijski teleskop ob jezeru Clark v Kaliforniji, kjer imajo eno izmed svojih radioastronomskih postaj. — Astronomi danes ne raziskujejo in opazujejo vesolja samo z optičnimi teleskopi, ampak mu s posebnimi napravami — radioteleskopi — tudi »prisluškujejo« in lovijo radijske valove, ki prihajajo do nas iz vseh smeri vesolja.

Model radioteleskopa v Sugar Grovu.

Zemljevid Zemlje še nepopoln

Ko je leta 1959 uspelo ruskim znanstvenikom, da so fotografirali drugo, človeku doslej nevidno drugo stran Lune, so geografi na Zemlji presenečeno vpraševali: »Ali nas bodo res prehiteli?« Mislili so pri tem na zemljevid Lune, ki je v marsičem natančnejši kakor zemljevid Zemlje, kjer so nekatere pokrajine še neraziskane in zato tudi na zemljevidih označene z belimi lisami, tako na primer zemljevid sotočja reke Amazonke ali puščave Kalahari. Še zelo neraziskana je Alaska, prav tako severovzhodna Azija. Mnogi podatki na sedanjih zemljevidih so netočni. Tako so n. pr. ugotovili, da Verhojansko pogorje zavije proti severu in se končuje tik na obali Ledenega morja, na zemljevidih je pa narisano tako, da se nadaljuje na Čukčenskem polotoku. Na mestu, kjer prehaja Arabski polotok v Afriko, je še zelo neraziskana peščena puščava Dena. Indonezijski otok Borneo je natančnejše raziskan le ob obali. Gorovja na tem otoku so le približno narisana na zemljevidih. Tudi Nova Gvineja, ki je po velikosti drugi največji otok na svetu, kjer živijo Papuanci še kot v kameni dobi, je v notranjosti malo raziskana. V Avstraliji so velike puščave, o katerih še nimamo natančnih zemljevidov. To velja tudi za precejšen del Sahare in za pragozdove med Nilom in Kongom, kamor še ni stopila noga civiliziranega človeka. Nekaj več o Antarktiki smo izvedeli tudi šele zadnja leta. Tudi v Južni Ameriki so še velikanske pokrajine neraziskane, tako n. pr. brazilski in venezuelski pragozdovi.

Začetek graditve Asuanskega jezua

Januarja 1960 je predsednik Združene arabske republike Abdel Naser položil temeljni kamen Asuanskega jezua »Sad el Ali«. Jez bo po dograditvi ustvaril največje umetno jezero na svetu, dolgo 500 km in široko 18 km. Z dograditvijo jezua bo za zmerom urejen tok Nila, ki ne bo več poplavljal v deževnih mesecih plodne pokrajine. Hkrati bo ta jez zadrževal 22 milijard kubičnih metrov vode, ki sedaj neizkoriščena odteka v Sredozemsko morje. Velike

množine vode bodo lahko uporabljali za namakanje polj in že zdaj računajo, da se bo samo v kmetijstvu povečal narodni dohodek Egipta za 225 milijonov funtov. Graditev Asuanskega jezua so razdelili v dve fazi, katerih prvo nameravajo končati do leta 1964, drugo pa do leta 1970. Glavni jez bo dolg 3,5 km, visok 111 metrov. Ob jezua bodo zgradili hidroelektrarno, ki bo letno dajala 10 milijard kilovatnih ur električne energije, kar bo šestkrat več, kot znaša sedaj celotna poraba elektrike v Egiptu.

Elektronski zdravnik

Elektronski računski stroji so se uveljavili že na številnih področjih, kjer nadomeščajo po več sto in celo tisoče človeških rok, in sicer predvsem v znanstvenih laboratorijih, kjer računajo podatke, za katere bi dober matematik potreboval po več tednov ali celo mesecev, pa tudi v statističnih uradih, v bankah in podobnih ustanovah.

Ameriški znanstveniki zdaj pripravljajo tako imenovane elektronske možgane, ki se bodo obnesli v medicini kot dragoceni pomočniki zdravnikov in bolničark. Nekateri znanstveniki napovedujejo čas, ko bodo elektronski možgani zapisovali znake bolezni, ugotavljali diagnozo in celo predpisovali način zdravljenja, seveda če se bo elektronika povsem uveljavila tudi v zdravstvu. Strokovnjaki pripravljajo »avtomatičnega zdravnika« in poseben aparat s transistorji, ki so mu že dali ime »bolničarka« in bo nenehno spremljal in zapisoval zdravstveno stanje tega ali onega bolnika.

Dr. Lee, predstojnik neke medicinske klinike v Kaliforniji, je prepričan, da se odpirajo elektroniki na področju zdravstva velikanske možnosti. Lee pravi, da bo vse to uresničeno prej, kot si na splošno predstavljamo, ker napreduje tehnični razvoj čedalje hitreje. Elektronski računski stroji, katerih »mehanični spomin« vsebuje vrsto medicinskih podatkov, so se v določenem obsegu že obnesli pri ugotavljanju diagnoz v nekaterih ameriških medicinskih ustanovah. V Sovjetski zvezi so sestavili elektronske možgane, ki lahko postavijo diagnozo

za kakih sto lažjih bolezni na temelju znakov, ki jih zdravnik na preluknjanih kartončkih vloga v stroj.

Skupina strokovnjakov Cornellovega medicinskega instituta je izpopolnila elektronski stroj, ki postavlja že kar točne diagnoze, vendar jih še preverjajo s kliničnimi pregledi in z laboratorijskimi analizami. Za poskušnjo so pregledali 350 bolnikov. Stroj je napravil manjše napake v petih odstotkih primerov, pri zdravnikih pa znaša ta odstotek dva. Glavna težava pri uporabi elektronskih strojev za ugotavljanje bolezni so simptomi raznih bolezni, ki so včasih ob malenkostnih spremembah velikega pomena.

Ljudje in bolezni

Še se spominjamo iz zgodovine pred sto leti in še manj, kako so ponekod razsajale epidemije kolere, kuge in tifusa. Sodobna medicina je te, človeštvu nekoč tako nevarne bolezni, skoro popolnoma onemogočila. Tudi jetiki, ki je nekoč pobirala mno-

žice, je danes že precej kos. Tudi razne spolne bolezni so nekoč zahtevale mnogo žrtev, a jih danes s popolnim uspehom zdravijo s penicilinom. Za najhujšo bolezen sodobnega človeka velja rak, saj je za sedaj neozdravljiv še v 98 odstotkih primerov. Razne operacije, obsevanje in radioaktivni izotopi sicer omogočajo delne uspehe, vendar le na začetni razvojni stopnji bolezni. Mnogi znanstveniki se trudijo, da bi našli zdravilo proti raku. Prav gotovo jim bo to uspelo, kot jim je uspelo, da so iznašli zdravila proti mnogim drugim boleznim. Lahko bi rekli: prav kot človek, se tudi bolezen rodi, živi in umre. Človek je premagal že mnogo bolezni, a se pojavijo zmerom nove, tako na primer razna virusna obolenja, motnje v presnavljanju ter bolezni krvnih žil in srca. Zaradi zadnjih dveh trpijo predvsem starejši ljudje. Zato zdravniki iščejo možnosti za pomladitev, oziroma metode, po katerih bi preprečili staranje! Seveda staranja in odmiranja ni mogoče preprečiti, lahko ga le zadržijo. Zaradi pre-

Nekoč so ljudje izruvali na poljih vse žive meje, zdaj pa jih — seveda načrtno — spet sadijo in negujejo. Geometrijsko razporejeno drevje v zasneženi pokrajini na sliki zadržuje vetrove in poleti varuje posevke pred vetrovnimi sunki med nevihto. Posnetek je z neke južnoameriške plantaže.

hudih umskih in živčnih naporov, zaradi naglice vsega sedanjega življenja, je čedalje več ljudi, ki trpe zaradi živčnih motenj. Naraščajo pa tudi bolezni kot posledica raznih poškodb itd. Čim bolj napreduje medicinska znanost in uspešno zdravi »stare« bolezni, tem bolj se mora boriti z »novimi«, včasih res neznanimi boleznimi. Nekatere izginjajo, tako rekoč izumirajo, nastajajo pa nove, zato človek še dolgo ne bo živel neogrožen od bolezni.

Sol je življenje

Že stoletja vedo ljudje, da je pomanjkanje soli v človekovi prehrani vzrok počasne smrti. Prav tako vedo, da je preobilica soli, n. pr. v Mrtvem morju, vzrok, da je v njem izginil ves živalski svet. Brez soli v zemlji bi kmalu izginilo človeštvo in živalstvo. Sol je potrebna v sodobni industriji: pri izdelavi stekla, pri proizvodnji aluminija, pri konserviranju mesa; sol je osnova moderne kemične industrije, uporabljajo jo pri izdelovanju mila, v prečiščevanju masti in olja, za umetna gnojila, za čiščenje vode, za izdelovanje papirja itd. Človeštvo porabi samo za hrano okoli dvajset milijonov ton soli na leto. Kaj je pomenila sol nekoč, lahko spoznamo iz angleške besede za plačo »salary«, beseda je nastala iz latinske »salarium«, kar je pomenilo denar za sol, to je vsoto, ki jo je dobival rimski vojak, da si je lahko kupil sol. Sol pa tudi lahko uniči rodovitnost tal. Nekoč rodovitna zemlja se začena spreminjati v puščavsko, če prinaša voda, ki jo namaka, preveč soli.

Kdaj je človek star?

Starostna meja se je v zadnjih petdesetih letih zelo premaknila. Še pred nekaj desetletji smo brali v osmrtnicah: »Umrli je v visoki starosti 60 let...« Danes je na svetu več starih ljudi, kot jih je bilo kdajkoli prej, in hvala Bogu — to število je zmerom večje. Nekaj podatkov o tem: 23 odstotkov prebivalcev Monaka je starih 60 ali več let, Francija ima 17 odstotkov prebivalcev, ki so stari nad šestdeset let, An-

glija 16, Švedska 15, Švica 14, Zahodna Nemčija 13,8, Češkoslovaška 11,5, Portugalska 10,5, Grčija 10,1, Jugoslavija 9, Romunija 8,2 in Turčija 6 odstotkov prebivalcev, ki so stari nad šestdeset let. — Kdaj je človek star? Podatki na to vprašanje, povzeti po letih, določenih za pokojnino ali za prejemanje starostne podpore, so zelo različni. V Argentini je človek star, ko ima 55 let, v Franciji in na Novi Zelandiji s 60 leti, v Avstraliji, Belgiji, Češkoslovaški, Danski, na Finskem, v Švici, v Angliji in v Združenih državah Amerike s 65 leti, na Švedskem s 67 leti, v Kanadi, na Irskem in Norveškem pa šele s 70 leti. Žene so navadno prej upokojene kakor moški. Naravno pa je, kar ugotavlja tudi statistika, da starejši ljudje vzamejo zdravnikom več časa kakor mladi in osebe srednjih let. V Angliji na primer osebe do 14. leta hodijo k zdravniku 3,58 krat letno, osebe od 14. do 64. leta starosti 3,69 krat in osebe nad 65 let starosti 5,34 krat.

Litij — kovina prihodnosti

Litij je najlažja kovina ter razen plinov vodika in helija najlažja prvina sploh. Litij so odkrili švedski znanstveniki že pred dobrimi 125 leti in ga je v zemeljski skorji dosti, le uporabljali ga niso, ker niso poznali vseh njegovih lastnosti. Pred drugo svetovno vojno so ga uporabljali samo kot primes Edisonovi bateriji za rudnike in podmornice, zadnja vojska in predvsem odkritja v zvezi z jedrsko energijo so pa odkrila njegovo važnost. Litijske zlitine uporabljajo v podmornicah za čiščenje zraka, ker vsrkavajo ogljikov dvokis in druge škodljive pline. Važne so pri izdelovanju letalskih kril, ker z zelo nizkim zmrzliščem omogočajo polarne polete. Litij uporabljajo za izdelavo raznih mazil, ki ostanejo nespremenjena v mokrem, toplem in hladnem podnebnju, nadalje je pomemben pri proizvodnji vitamina A. Kot eno poglavitnih sestavin visoko energetskih goriv že uporabljajo litij tudi v raketah in izstrelkih, ki jih pošiljajo v vesolje. Te lastnosti upravičeno dajejo litiju naziv »kovina prihodnosti«.

Predori, prekopi, mostovi . . .

Kljub izrednemu napredku tehnike, ki je neznansko zblížala celine, države in pokrajine, se strokovnjaki po vsem svetu trudijo, da bi uresničili velikanske načrte, da bi še bolj skrajšali razdalje med celinami, deželami in pokrajinami. Graditev predorov, prekopov, kanalov in mostov danes kljub sodobnim tehničnim pripomočkom terja velikanskih priprav, zamotanih računov in natančnega dela. Zato se ob primerjavi z nekaterimi takimi velikopoteznimi načrti med preteklostjo in sedanostjo ne moremo načuditi, kako so na primer Babilonci in Rimljani izvedli velika dela z zelo preprostimi sredstvi. Med presenetljiva velika dela preteklosti se uvršča graditev 900 m dolgega, 3,6 metrov širokega in 4,5 metrov visokega predora pod reko Evfrat. Kako je to uspelo Babiloncem pred štirimi tisočletji? V sušni dobi so reko zajezili in jo speljali v umetno jezero. Potem je na tisoče sužnjev kopalo skozi blatno korito jarek. Stranice so utrdili, streho pa obokali z opeko in asfaltom. Ko je bil predor dograjen, so reko speljali v staro strugo. V Evropi so šele leta 1842 v Londonu zgradili pod Temzo podvodni predor. — Rimljani so se lotili morda še težje naloge, ko so hoteli izsušiti jezero Fucino. Za izvedbo tega načrta je trideset tisoč delavcev izkopalo skozi bližnji hrib v 11 letih 5700 metrov dolg predor za odtok vode. Na vrhu hriba so izvrtali do 120 metrov globoke luknje in nato kopali vodoravno, dokler se niso združili. Takrat niso imeli velikanskih bagerjev za kopanje prsti in gramoza, ne mehaniziranega odvoza, ampak so izkopano zemljo odnašali v čebrih.

Odkritje smodnika je premaknilo težavno delo kopanja predorov in velikih rovov. Razstrelivo so v predoru prvi uporabili Francozi. Odkritje dinamita je še bolj olajšalo vrtanje predorov. Uporaba atomske energije za vrtanje predorov pa po prvih poskusih Američanov napoveduje uresničenje fantastičnih načrtov inženirjev, ki na tem področju napovedujejo velikanske skoke v prihodnost.

O nekaterih izmed velikih načrtov, ki so v delu oziroma so bili že uresničeni, smo v koledarski rubriki Svet v besedi in podobni, že pisali. Med največja dela za skrajšanje vozniških in plovniških poti sodi dograditev **Kanala sv. Lovrenca**, ki ga je predsednik Roosevelt nekoč imenoval »osnovni projekt severnoatlantske celine«. Kanal sv. Lovrenca, ki je bil v glavnem končan in izročen prometu že 1959, se začneja pri Montrealu v Kanadi in se nato razteza dalje skozi jezera Ontario, Erie, Huron in Superior. Kanal poteka blizu meje med Kanado in ZDA in je za obe državi velikanskega gospodarskega pomena. Kanal so gradili pet let. Graditev je Kanado veljala 340 milijonov dolarjev, ZDA pa 131 milijonov dolarjev, če ne računamo še večje vsote, ki sta jo obe državi izdali za skupni sistem hidrocentral pri Masseni. Ko bo

Kanal sv. Lovrenca.

kanal v celoti izgrajen, napovedujejo, da se bodo tako imenovana Velika jezera spremenila v svetovno »osmo morje«, njihova obala pa v »četrto obalo« ZDA. Letos (1961) bo kanal na vseh mestih poglobljen do globine 9 metrov in bodo po njem plule tudi največje ladje. Računajo, da bodo po kanalu prevozili letno okoli 50 milijonov ton blaga. Velika pomanjkljivost kanala je, da je skoro dlje kot pol leta zamrznjen. S Kanalom sv. Lovrenca je vsekakor odprta

najdaljša umetno urejena plovna pot na svetu, ki odpira velikanske možnosti razvoja doslej še neizkoriščenih pokrajin, posebno v Kanadi.

Predor pod najvišjim vrhom Evrope

Francozi in Italijani, ki grade predor pod Mont Blancom, imajo v graditvi predorov velike izkušnje. O predoru skozi Alpe so sanjali že v srednjem veku. Poskus, da bi zgradili predor med Nizzo in Genovo leta 1450, so kmalu opustili. Pred dobrimi sto leti so se lotili graditve 13 kilometrov dolgega predora med Modano v Franciji in Bardonecchiom v Italiji, a so morali zaradi trdega terena delo odložiti in so začeli vrtati spet 1861, ko so izumili vrtalni stroj. Predor so končali leta 1871. Leta 1872 so začeli vrtati predor pod prelazom St. Gotthard. Devet let so vrtali 15 kilometrov dolg rov. Šola je bila kruta, saj se je pri delih smrtno ponesrečilo več sto ljudi. Ko so leta 1898 začeli graditi 19.800 metrov dolgi Simplon, so že imeli večje izkušnje in je graditev terjala le 60 človeških žrtev. Simplonski predor so gradili sedem let in so ga vrtali z obeh strani — iz Italije in Švice. Razvoj prometa je zahteval graditev vzporednega predora, vendar je to preprečila prva svetovna vojna, tako da so ga izvrtali šele leta 1921.

Graditev predora pod Mont Blancom je bila v načrtu že leta 1906, vendar so ga začeli vrtati šele leta 1958, dokončan pa bo prve mesece prihodnjega leta (1962). Graditev predora pod Mont Blancom, ki bo povezal dolino Chamonix, slovito zimsko športno središče v Franciji, z dolino Aoste in Pada v Italiji, so narekovala potrebe čedalje večjega avtomobilskega prometa, nerodne cestne zveze čez Simplon pozimi, predvsem pa boljša turistična povezanost Francije in Severne Italije.

Pred tunelom je zraslo tako rekoč čez noč malo mestece: lesene stanovanjske barake s skupnimi spalnicami za delavce, kantine in ambulante, pisarne, skladišča, delavnice in druga pomožna poslopja. Vprašanje ventilacije, ki je eno najtežjih vprašanj pri takih delih (razlike v temperaturi so pri graditvi predorov v preteklosti povzročale pljučnice in druge bolezni z žalostnim koncem), so rešili tako, da so

zvrtali dvoje zračnih kanalov, po katerih spravijo ventilatorji v notranjost, torej na gradbišče, 15 kubičnih metrov svežega zraka na sekundo. Precej težav je bilo tudi s temperaturo, ki sredi predora znaša 40 do 45 stopinj nad ničlo. Razen s svežim zrakom, ki ga dovajajo ventilatorji, ohlajajo vroči zrak z vodo, ki so jo speljali po ceveh iz dveh bližnjih gorskih potokov. Predor pod Mont Blancom bo dolg 11.600 metrov. Francija ga bo zgradila 4850 metrov, ostalo pa Italija. Avtomobilska cesta, ki bo zgrajena skozi predor, bo široka 7 metrov in bo tvorila direktno zvezo med Parizom in Rimom. Avtomobilistom bo prihranila 250 km dolg ovinek vzdolž francoske obale. V predoru bo na vsakih 300 metrov garaža, s čimer bo onemogočen vsak zastoj v prometu, če bi prišlo slučajno do trčenja dveh avtomobilov.

Most čez Rokavski preliv — ali predor?

Oba načrta sta izdelana, vsak po svoje veličasten, naravnost fantastičen in uresničljiv. Načrti so dozoreli, Francija in Anglija sta se v glavnem sporazumeli, da si po tej poti postaneta bližji, nista se pa še odločili, ali bodo v prihodnje potovali čez Rokavski preliv skozi predor ali čez most. Obe zamisli sta stari. Napoleon je prvi dal pobudo za graditev predora pod Rokavskim prelivom. Že leta 1802 je francoski rudniški inženir Mathieu-Favier pripravil načrte: po predoru bi vozile kočije, s stropa bi visele petrolejke. Od tistih časov so se gradbene metode popolnoma spremenile. Zamisel o gradnji predora pod Rokavskim prelivom je dvojček načrta o Sueškem prekopu. Predor bi tekkel po morskem dnu od francoskega rta Gris Nez do angleškega Folkestonea. Dolg bi bil okoli 35 kilometrov, razen tega pa bi zgradili še asfaltirane dovoze v dolžini 12 kilometrov. Z dograditvijo predora bi Angleži dobili direktno železniško zvezo svoje dežele s Francijo, Švico, Nizozemsko, Italijo, Belgijo, Zahodno Nemčijo in Španijo. Z dograditvijo predora bi se povečal angleški promet z evropsko celino, narastel bi dotok evropskih turistov v Anglijo in na splošno bi Velika Britanija postala bližja evropski celini.

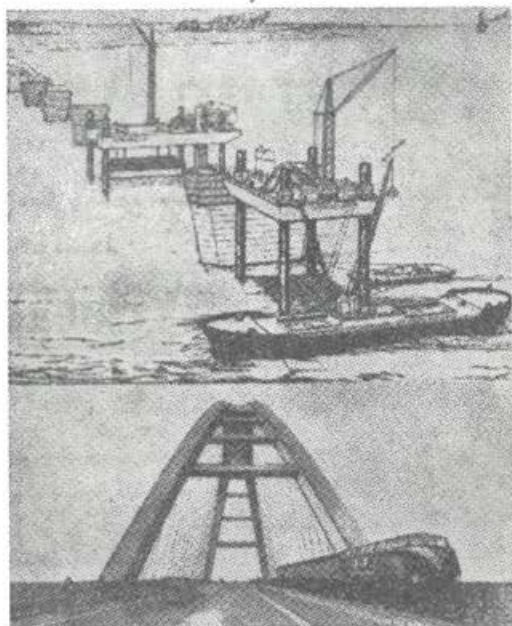
Medtem ko strokovnjaki proučujejo tehnične možnosti predora in njegov končni učinek, ko gospodarstveniki ugibajo o njegovih koristih, se je nepričakovano pojavil nov predlog, naj bi namesto predora zgradili most. Kakšen bi bil most čez Rokavski preliv? Most bi bil dolg 37 kilometrov. Njegovi skrajni točki bi spajali dva kraja, v bližini Dovera in Calaisa. Slonel bi na 143 stebrih, ki bi segali največ 55 metrov globoko. Razdalje med stebri bi znašale okoli 250 metrov, razen dveh osrednjih lokov, dolgih 500 metrov, pod katerima bi plule velike ladje. Na mostu bi bilo pet vzporednih prog za avtomobile, dve železniški progi in dve stezi za motorje in kolesa. Vožnja čez Rokavski preliv bi trajala približno 20 minut.

Tudi ta načrt, ki je na videz nov, ima že svojo zgodovino. Nekaj znanih inženirjev, med njimi tudi Stephenson, je predložilo prvi načrt Napoleonu III., zanj se je navdušila tudi angleška kraljica Viktorija, prav tako tudi tedanji politiki, med njimi zlasti Gladstone in Bright. Toda ministrstvo vojske je iz strateških razlogov odklonilo načrt. Danes sta oba načrta uresničljiva. Za predor bi bilo treba 100 milijonov funtov, za most pa še enkrat toliko. Predor bi lahko zgradili v treh letih in pol, za most bi porabili skoro sedem let. Stroški za vzdrževanje mostu bi bili dosti večji, saj bi slana voda nenehno ogrožala mostovno konstrukcijo. Zagovorniki graditve mostu pa prav tako navajajo prednosti, ki naj bi jih imel most pred predorom: večja varnost pred požarom, odpadla bi skrb za zračenje, čez most bi vozili ne samo vlak, marveč tudi vsa motorna vozila, lokomotive pa bi bile lahko parne, električne ali motorne. Most pa bi vsekakor spet oviral plovo zlasti ob meglenih dneh itd. Oba načrta imata svoje zagovornike, zakaj most ali predor ima vsekakor glavno nalogo, da poveča promet med Anglijo in Francijo, kakor tudi z ostalo Evropo.

Most čez Baltik

Danska namerava v doglednem času uresničiti doslej največji načrt — zgraditev 20 km dolgega mostu za železniški in

avtomobilski promet čez Baltiško morje, ki bo neposredno povezoval otok, na katerem je Kjöbenhavn, s celino. Strokovnjaki, ki so pripravljali načrt več let, so se v glavnem sporazumeli o vseh bistvenih vpraša-

Leta 1960 so začeli graditi most med danskimi otoki in severnonemško obalo. Most bo dolg 963 m, razdalja med stebri pa bo znašala največ 250 m. Cestišče bodo obložili z gumijasto prevleko, ki bo dovoljevala hitrost do 120 km na uro. Avtomobilska cesta bo široka 11 m, na obeh straneh bo pločnik za pešce, ob strani pa železnica. — Slika kaže zamisel graditve in risbo mostu.

njih. Računajo, da bo most, ki se bo bočil na črti Knudshoved—Sproge—Halskov deloma dograjen do leta 1965. Po sedanjih cenitvah bo po končani prvi fazi graditve lahko vozilo po mostu dnevno okoli 750.000 motornih vozil, v letu 1980 pa že nad milijon. Z zgraditvijo tega mostu bo uresničen šele del načrta, po katerem naj bi bil ves Skandinavski polotok v doglednem času tesneje povezan s celino. Švedsko-danska komisija je leta 1960 napravila načrt za dograditev drugega mostu, ki bo povezoval ti dve državi in bo nekoliko krajši od mostu čez Baltik. Stroški za zgraditev obeh mostov bodo znašali 2,3 milijarde kron. Znameniti splavi »feriboti«, ki vzdržujejo

Geografski položaj Beringove morske ožine, ki bi jo po Borisovem načrtu pregradili s 7 m dolgim in 60 m visokim jezom.

danes zvezo tega polotoka s celino, bodo v bližnji prihodnosti samo še turistična posebnost.

Predor pod Beringovim prelivom

Med največje zamisli sodobnih inženirjev se vsekakor uvršča fantastični načrt ruskih inženirjev za zgraditev predora pod Beringovim prelivom, po katerem bi bila z železnico povezani Sovjetska zveza in Amerika. Drznejši od tega načrta je načrt znanega sovjetskega inženirja Borisova o zgraditvi nasipa čez Beringovo morje; zanj bi potrebovali 70 milijard rubljev. Nasip bi gradili štiri leta, morda tudi pet. Z zgraditvijo nasipa bi se omililo podnebje v mnogih deželah Sovjetske zveze, Kanade, Združenih ameriških držav in severnoevropskih dežel. Tako sodi inženir Borisov.

Drugi strokovnjaki pa menijo, da bi po uresnitvi tega načrta postalo podnebje v delu Arktike, ki leži severno od planiranega jeza, še hladnejše, kot je danes.

Visoke gore na jugu, jugovzhodu in jugozahodu Sovjetske zveze zapirajo pot toplim južnim vetrovom, severna stran pa je popolnoma odprta brez vsakih gora, ki bi zapirale pot hladnim arktičnim vetrovom. Severno ledeno morje je po Borisovem mnenju krivo, da riž ne uspeva na severnem delu Japonske in da vsako zimo zamrzne zgornji tok Rumene reke na Kitajskem, katere pomladansko otajanje povzroča katastrofalne poplave. Severno ledeno morje s svojimi hladnimi vetrovi, ki prodrejo daleč na jug, otežkoča delo celo vinogradnikom v Italiji in Franciji. Zaliv sv. Lovrenca, ki se zajeda globoko v ameriško kopno, a je hkrati tudi izhod v Atlan-

tik, je zaradi tega pozimi zamrznjen in neuporaben za plovbo. Po načrtu inženirja Borisova bi vsega tega ne bilo, če bi z zgraditvijo jezua ustvarili nekakšen velškanski grelec v Severnem Ledenem morju, ki bi raztopil njegov led. Do tega pa bi prišlo, če bi dalje omogočili Golfskemu morskemu toku prodor iz Atlantika v Severno Ledeno morje. Danes je to nemogoče, ker se Golfski morski tok zaletava z labradorskim in vzhodnogrönlandskim tokom, ki mu preprečujeta nadaljnjo pot. Ta hladna morska tokova bi nevtralizirali z izgraditvijo velikanskega jezua čez Beringovo morsko ožino. V jezua bi bile vgrajene vodne črpalke, ki bi črpale in pretakale vode iz Severnega Ledenege morja v Pacifik. Tako bi se paraliziralo premikanje hladnih arktičnih morskih tokov proti Atlantiku, ki poslej ne bi več zaustavljali Golfskega toka in bi tako lahko neovirano prodrli daleč v Severno Ledeno morje in topil njegovo ledeno odejo. Z uresničitvijo tega načrta bi se ne spremenilo samo podnebje v pokrajinah ob Beringovi ožini, na Alaski, v Sibiriji, na Kamčatki in v Severni Kanadi, celo na Norveškem, Švedskem, Finskem, pa tudi v Jugoslaviji, Franciji in Italiji in južnem delu ZDA bi imeli toplejše podnebje.

Jez bi bil dolg 70 kilometrov, visok 60 metrov in bi bil iz armiranega betona in sestavljen iz posameznih plavajočih pontonov, ki bi jih gradili na ameriški strani in v Vladivostoku, od tam bi jih pripeljali na kraj gradnje in jih potopili, nato pa napolnili z betonom. Vanje bi vgradili vodne črpalke na atomski pogon, ki bi črpale vodo iz Severnega Ledenege morja v Pacifik. Z uresničitvijo tega načrta bi se odprle tudi nove morske poti od Atlantika do Pacifika in obratno, severno od Kanade in Alaske. Plovba od evropskih pristanišč do daljnega Vzhoda in Avstralije bi se skrajšala za nekaj tisoč morskih milj.

Pogovor o tem načrtu je razkril njegove dobre in slabe strani. Vremenoslovci pravijo, da zgraditev jezua ne bi prinesla spremembe podnebja v teh pokrajinah, nasprotno, še hladnejše bo in utegne imeti usodne posledice ne le za Evropo, ampak tudi za Severno Ameriko. Spet drugi dvomijo, če bi jez v resnici zaustavil arktične

tokove in naposled, če bi jih tudi, bi jih le v morju, ne zaustavil bi pa zračnih tokov, ki na spremembo podnebja še bolj vplivajo.

Pred uresničitvijo tega načrta bi morali proučiti še nešteto drugih vprašanj.

Prekop med Kaspijskim jezerom in Črnim morjem

V Sovjetski zvezi so pripravili načrte za prekop, ki bi povezal Črno morje in Kaspijsko jezero. Kaspijsko jezero je v nevarnosti, da se bo zaradi hitrega izhlapevanja sčasoma izsušilo, kar bi zelo vplivalo na podnebje bližnjih pokrajin. Mnoga mesta ob Kaspijskem jezeru, ki so bila nekoč pomembna pristanišča, so zdaj že več kilometrov daleč od obale. Ker je Kaspijsko jezero pod višino vodne gladine v Črnem morju, bi bilo treba izkopati samo dovolj širok prekop, po katerem bi voda dotekala iz Črnega morja in zvišala jezersko gladino. Prekop bi bil dolg nad 900 kilometrov, po njem pa bi priteklo iz Črnega morja v Kaspijsko jezero 90 kubičnih kilometrov vode letno, kar bi zadostovalo, da bi ostala sedanja jezerska gladina. Po računih sovjetskih inženirjev bi s sodobnimi tehničnimi pripomočki lahko zgradili prekop v dobrih dveh letih.

Prekop skozi puščavo Gobi

Kitajci nameravajo izkopati skozi puščavo Gobi prekop, ki bo oskrboval z vodo industrijsko področje Karamaja, kjer so najbogatejši naftni vrelci na Kitajskem. Prekop bo dolg 74 kilometrov in bo dovajal dnevno po 63.000 kubikov vode. Korito prekopa bo zgrajeno iz cementa, zraven prekopa bo več vodnih zbiralnikov. — Ko so odkrili te naftne vrelce, so morali na kameilah prenašati vodo iz reke Manas, ki je več deset kilometrov od vrelcev.

Največji viseči most v Evropi

Iznad morskega zaliva Fort na Škotskem grade največji viseči most v Evropi. Osrednji lok bo dolg 1006 m, ostali loki pa po 408 m. Njegova skupna širina bo okrog 24 m. Imel bo dva stranska pločnika za pešce in lahka vozila, v sredini pa dve avtomobilski trasi. Zanj bodo porabili nad 30 tisoč ton jekla in 150.000 kubičnih metrov betona. Visel bo 45 m nad vodno gladino.

Koroški Slovenec

Februarja 1959 je v celovški bolnišnici po daljši bolezni umrl eden najvidnejših sodobnih avstrijskih pisateljev, Josef Friederich Perkonig. Rojen je bil v Borovljah kot sin puškarja, postal je učitelj in naposled profesor na učiteljskišči v Celovcu. Objavil je štiri najst knjig novel, povesti, romanov in esejev ter potopisov. Po drugi svetovni vojni je dobil državno literarno nagrado. Njegov roman »Ugrabljena strd« je izšel v slovenskem prevodu v Ljubljani leta 1960.

Bolj kot Perkonigovo literarno delo je pomembno za koroške Slovence njegovo stališče v njihovem boju za enakopravnost, njegove simpatije do življenja slovenskega kmečkega ljudstva na Koroškem, ki ga je opisal zlasti v knjigi svojih mladostnih spominov, in njegovo prizadevanje, da bi Korošci ne glede na narodno pripadnost živeli v miru in prijateljstvu. Slovenci na Koroškem naj bi bili most za spoznavanje med narodi, prijateljstvo med Avstrijci in Slovenci pa zglede mirnega sožitja med dvema narodoma, ki živita na isti zemlji. Iz njegovih plemenitih teženj po medsebojnem zblizjevanju je zrasla tudi pobuda za ustanovitev knjižne zbirke »Die slowenische Dichtung«, ki jo je sam vodil in v kateri je izšlo več knjig, med njimi Cankarjeve zgodbe iz doline šentflorjanske, Tavčarjevo Cvetje v jeseni in novele Miška Kranjca.

Perkonig, ta na pol Avstrijec po materi in na pol Slovenec po očetu, je v svojih zrelih letih zapisal odkrito in pošteno besedo o koroških Slovencih, priznal je njihovo naravno in moralno upravičenost do vsega, kar ohranja njihovo narodno in kulturno samobitnost. V naslednjem objavljamo v prevodu nekatere odlomke iz njegove knjige spominov »Im Morgenlicht« («Svitanje»).

Koroški Slovenec

Še vidim postave ljudi, ki so prihajale s Karavank ali se pripeljale v mojo mladost, in če le zatisnem oči, pa že vidim na njih lahne poteze, ki njihovo podobo šele izpopolnijo in ji dajo pravo življenje. Bili so to kmetje iz slovenskega Beljaka in drvarji izpod Ljubelja, bili so ljudje iz Sel, Šmarjete in iz vseh vasi Roža, ki so prihajali v Borovlje na sodnijo in davkarijo, k zdravniku in v prodajalno.

Nehote so pričali s svojim samoumevnim, neprisiljenim dostojanstvom za vse druge iz svojega rodu; vsak izmed njih je bil v svojem bistvu popolna podoba svojega na-

roda na Koroškem, ki ni velik, je pa po svojem značaju vztrajen in zvest.

Vsi so govorili isto slovensko narečje, vendar je že moje uho, ko sem bil še otrok, začutilo marsikdaj komaj zaznavne različice v melodiji njihove govorice. V njej se je izražala duša naroda, ki niti v enem svojih koticov ni okostenela, marveč se je voljno oblikovala v vseh življenjskih okoliščinah in se še zdaj oblikuje.

Če je mogoče ljudi iz vasi in naselij, ki niti niso tako daleč narazen, spoznati že po takih, komaj zaznavnih jezikovnih razlikah, koliko laže je mogoče ločiti Slovence iz Ziljske doline od onega iz Roža in oba ta dva spet od Podjunčana.

In vendar spričo take delitve Slovencev na Koroškem v tri velike skupine ni mogoče prezreti in preslišati, kako se te rahle vezi med seboj prepletajo in dopolnjujejo in kako dajejo slovenskemu jeziku silno razgibanost in barvitost.

Ziljan

Klic tujega sveta, prirodjena domišljija in hrepenenje človeka po spremembi, ki nikoli popolnoma ne zamre, so bržkone zbudili v Slovincu iz Zilje in celo v kmetu, ki se sicer trdovratno oklepa svoje domače zemlje, vročičen nemir, podedovan iz roda v rod, in ki se zdi podoben v dolgih presledkih se vračajočemu pljuskju valov z daljnega daljnega brega.

Tam v Wisconsinu, Ohiju in Illinoisu govori še vedno svoje slovensko narečje, v tem je stanovit, v tem je ostal zvest sam sebi. Svojo pravo domovino na Koroškem je moral zapustiti in zdaj je slovenska govorica njegova domovina, v njej sliši žuborenje studenčkov na Koroškem, v njej mu šumijo koroški gozdovi in se mu prikazujejo pasovi modrine neba med visokimi domačimi gorami.

Rožan

Prijazne rojenice so sedele ob zibelki Slovence iz Roža in mu sprostile jezik; njegovo narečje ni tako trdo kakor narečje

Bistrica na Zilji.

Ziljana, saj zveni kakor pridušeno petje. Verjetno se tega niti ne zaveda, saj je preprost človek, ki rad poje in se ne da motiti od premišljevanj in predsodkov.

Tega človeka sem srečaval od svojih otroških let sém v mnogoterih podobah in sem že zgodaj zaslutil, da se pod raševnato, revno obleko skriva nekaj, kar je vredno ljubezni in čemur šele zdaj vem pravo ime. To je preizkušen pogum voznikov in drvarjev v karavanških grapah, je kljubovalna, a značajna trma Selanov, vedrost in skromnost boroveljskih žičarjev in puškarjev, pa skoro malce sanjava, a vendar iz prirojene pridnosti in delavnosti izvirajoča zamišljenost kmečkih ljudi. Še danes se mi zdi, kakor da včasih prisluhnejo sami vase, kakor da zaslutijo v sebi moč, ki je sredi tolikšnega propadanja obvarovala njihov rod in ga krepi še danes.

Podjunčan

Tu, kjer v ravnini ali le malce hriboviti pokrajini življenje bolj na široko in svobodneje zaduha in ga gorovje ne mrači s svojo senco, morejo ljudje popolnoma razviti vse svoje sile, vse svoje duševne in telesne darove; in tukaj tudi lahko vsakdo vidi, kako so svoje delo opravili. Podjunski

Slovenec se ne boji obračuna. Obdelal je svojo zemljo, kakor jo more obdelati samo človek, ki se nepretrgoma trudi od zore do mraka; zemlja pa mu tudi povrača njegov trud in mu že od nekdanj prinaša stoteren sad, ki ga tudi zasluži. In za svojo mizo, ki bi jo lahko obložil z razkošnim pogrinjkom, je Podjunčan ostal skromen.

Takšen je pač narod, ki je že od začetka svoje zgodovine, narod kmetov in pastirjev. Kakor je razvil in izpopolnil vse načine obdelave zemlje v stoletjih, tako je razvil tudi globok življenjski smisel in ga sčasoma pretopil v lastno naravo, tako ga je tudi zemlja sama s svojo skrivnostno dediščino preobraževala, da je šele v času njenih skrivnostnih sil in men, njenih neminljivih utripov postal njegov lik popoln. Da je temu res tako, vidimo iz tega, ker dih kmečkega življenja Slovence nikoli ne zapusti, pa naj bo kjerkoli in naj že bo karkoli. Nemec s Koroškega se ga hitro znebi, ko se pomeščani, Slovenec pa je v mestu vedno le kakor mimogrede, njegovo srce si želi od tam v tihoto svojega kmečkega doma. Odkod sicer to, da se zunaj v svetu tako hitro spoznajo med seboj, se navežejo eden na drugega in si tovariško pomagajo vsi tisti, ki so doma z istih slovenskih kmečkih tal? Od kod naj bi vznikla skoraj

kakor vera iskrena gorečnost, ki priklepa koroškega Slovence na domačo zemljo? Res je podeželski, kmečki človek nasploh kar nekam skrivnostno bolj navezan na zemljo kakor tržan, meščan, koroški Slovenec pa ji je vdan z dušo in telesom.

Ta divja, vroča ljubezen, ki ni nenaravna, ampak izvira iz najglobljih virov njegove bitnosti, je dajala koroškemu Slovencu moč, da tudi v najtežjem času ni klonil in da je z vero v poslanstvo tudi svojega naroda živel in še živi po zgledu očetov, in žilavo in poln potrpežljivega upanja ohranja njihov jezik in njihove običaje.

Kjerkoli so koroški Slovenci mejili na Nemca in se dotikali njegovega prostora in duha, so v stoletjih izgubili marsikoga in marsikaj. Pa tudi preko njihovih mejnih krajev je silil nepretrogoma nemški duh v narodovo telo, odtujeval je mlačneže in omahljivce slovenstvu, spet drugim pa ni pustil, da bi se zavedali svojega slovenskega rodu. Dogajanju v naravi, ki daje prednost močnejšemu, se je pridružilo še ropanje duš. Tako se je zabloda napuhnjene časa pregrešila nad malim narodom. Ta pa je zbudil sile, ki jih čuti v sebi vsako preganjano bitje, dokler ga še ne objema mrak pogina, razpostavil je svoje ustvarjalne silake po nevidnih okopih v boju za narodnost in jih v tem boju tudi izgubil

ter čakal svojega zgodovinskega dne, ki ga nekoč dočaka vsak narod, da si takrat vzame, kar je bilo od nekdanj njegovega. Njegova pravica je temeljna pravica človeštva, ki se bo morala nekega dne zganiti, da jo poišče tudi za Slovence na Koroškem. Tako imajo Slovenci prav v tej temeljni pravici človeštva svojega vzvišenega zagovornika.

Stoteri in stoteri tega naroda, ki so jih leta 1942 čez noč odgnali iz domovine in jih brez usmiljenja odtrgali od vsega, kar jim je do tedaj pomenilo njihovo tiho, skromno življenje, so v peklenu norega preganstva pokazali, kje se v življenjski stvarnosti koroškega Slovence poraja duševna moč. V taborišču Hesselberg, na sveti gori Frankov, si je kljubovalno domotožje izbralo dva pomočnika. Po pričevanju domoljubnega človeka, ki se je skozi tisoč nevarnosti pretihotapil k svojim mučenim rojakom in preživel skupaj z njimi božični večer, sta jim venomer dajala pogum — pesem in molitev. Srce teh brezdomcev je bilo nepremagljivo, ker so se znali zasnajati daleč proč od vsega gorja; nekateri so se zatekli celo k pesnikovanju. Ti njihovi stihovi so bili seveda neogljeni, nerodni, porojeni iz bolečine in hrepenenja in so ob belem dnevu izgubili ves svoj iskriivi blesk, toda kako pretresljiv je moral

Malošče na Koroškem.

biti njihov pritajeni krik za bodečo žico, če še danes s pobožno ganjenostjo govori o njih vsak, kdor jih je na Hesselbergu samo enkrat slišal.

Dolgo moja duša in moje uho nista bila zmožna, da bi slišala skrivne zvoke drugega jezika v deželi in da bi slutila vso toplino in razgibanost, ki ju izžareva slovenska narodnost. Zdaj sem pa v spominu na mnoge ljudi in dogodke prisluhnil; to doživetje me je tako prevzelo, da je postalo trajno in mi narekuje, da izpovem: Brez koroškega Slovenca bi bila Koroška revnejša; to lahko trdim, ker vem, da bi bilo brez njega tudi moje življenje siromašnejše. Če zatisnem oči in priključim tiste, ki so vtisnili svoje sledove v mehki vosek mlade duše in jo v marsičem izoblikovali, tedaj romajo mimo mene sošolci in sosedje, kakršni pač morajo biti, pa poseb-

neži, puškarji, žičarji, kmetje in vozniki, pevci in pretepači, bahači in stiskači, nesrečniki, malopridneži, spodobneži in neugnanci. Dosti je bilo med njimi takih, ki so govorili slovenski in so v slikanico mojega življenja nakapali mnogo barv. Slišim jih, kako pripovedujejo in pojo, govore in kramljajo. Bil je prijeten čas, ko se je vse to godilo, ker ga je v nemajhni meri vedrilo njihovo mladostno razpoloženje, katerega še niso skrivale temne sile počasi se razkrajajočega sveta. Tudi duha dežele bo koroški Slovenec prepojil s svojimi čistimi izvirkami in ga prevel s šumenjem svojih senčnatih lip.

Dajte mu prostora za vašo mizo, dragi rojaki, in ponovite njegov lepi stari običaj: položite predenj hleb kruha in postavite zraven poln vrč!

V šolah na slovenskem Koroškem v starih časih

(Iz spominov koroškega rojaka dr. Rudolfa Ravnika)

Ko sem dopolnil šest let, sem začel obiskovati enorazredno ljudsko šolo (s štirimi oddelki) v Glinjah. Šolsko poslopje je bilo enonadstropno. V pritličju je bila učilnica s pritlikinami in shramba za gospodarsko orodje, ki je bilo potrebno pri obdelovanju velikega cvetličnega, zelenjadnega in sadnega vrta. V prvem nadstropju je bilo stanovanje za družino šolskega vodje, ki je bil edini učitelj na šoli. Prva dva oddelka sta imela skupen pouk vsak dan od osmih do desetih, tretji in četrti oddelek pa od enajstih do dveh. Vsi šolarji smo bili otroci slovenskih staršev in smo samo »sovenje marnvali«, o nemščini pa še pojma nismo imeli.

Učitelj je kljub temu poučeval v nemščini. Najprej je napisal na tablo: »Guten Tag!« Ta pozdrav smo morali vsi skupno in glasno ponavljati. Ko smo si ga dobro zapomnili, smo morali s temi besedami pozdravljati prihajajočega in odhajajočega šolskega vodjo in veroučitelja.

Stavki (Merksätze), ki jih je učitelj pisal na tablo in ki smo se jih morali naučiti, so

bili podobni prvemu, ki se je glasil: »Herr Lehrer, bitte gar schön, darf ich hinaus gehen?« Napisane besede smo morali v zboru tako dolgo ponavljati, da smo jih znali (tudi posamič vprašani) vsi po vrsti na pamet. Uporabiti pa smo jih morali vsakokrat, ko smo hoteli zapustiti učilnico. Razumljivo je, da nam tuja govorica ni gladko tekla in da je nastala iz naučenega stavka navadno prav nečedna spakedranka. Vendar se ni učitelj nad tem prav nič spotikal. Važno je bilo samo to, da je bilo vprašanje stavljeno v nemščini in da je bil odgovor nemški, četudi slabo izječljan.

(To je veljalo tudi izven šole. Nekoč je prišel v gostilno neki slovenski delavec in pozdravil navzočega učitelja z besedami: »Guten Tog, Herr Schulhaus!« [Dober dan, gospod šolsko poslopje!] Gostje so bruhnili v smeh in učitelja vprašali, kaj pravi k temu pozdravu. Pa jim je odgovoril: »Saj je vseeno, kako me imenuje, glavno je, da me v nemškem jeziku pozdravi.«)

V prvem in drugem oddelku edinega razreda smo uporabljali »Slovenski abe-

cednik«, ki ga je sestavil Karl Prešeren, okrajni šolski nadzornik v Celovcu, rojen v Borovljah, torej domačin, ki je tudi »sovenje marnvou«. Ta knjiga je bila namenjena utrakvističnim šolam take vrste, kakor je bila naša v Glinjah. Pičlih štiri-deset do petdeset strani je bilo odmerjenih abecedi, slovnici, čitanki in slovstvu. Kot vzor slovenskega pesništva je bila v tej knjigi natiskana pesem »Mlado jagnje, lepo belo«. Ta »Abecednik« smo (v narečju) predelali v najkrajšem času. Takoj nato se je začel pouk v ‚blaženi‘ nemščini.

S pomočjo ilustrirane knjige smo se učili posebnega predmeta, ki ga je učitelj imenoval »Anschauungsunterricht« (nazorni pouk). Knjigo je naslonil na tablo in nam pokazal sliko mizarske delavnice. Potem je s palico pokazal na naslikanega mizarja, ki je stal ob strugalnici, in zaklical: »Das ist der Tischler.« Nato nas je vprašal: »Was ist das?« Odgovoriti smo morali: »Das ist der Tischler.« Te besede smo morali tako dolgo ponavljati, da smo jih vsi obvladali. Sledilo je vprašanje: »Wie heisst der Tischler auf slowenisch?« Na to vprašanje smo morali odgovoriti: »Der Tischler heisst auf slowenisch tišlar.« In ko je prišla na vrsto čevljarska delavnica, je postal nemški Schuster slovenski šuštar. V krojaški delavnici pa je prirezoval in šival poleg nemškega Schneiderja še tudi slovenski žnidar.

Teže je bilo z abstraktnimi pojmi. Razlaga navadnega »stavka« je imela takole obliko: »Ein Satz ist ein in Worten ausgedrückter Gedanke. Der Satzgegenstand ist der Gegenstand, von dem im Satze etwas ausgesagt wird. Die Satzaussage ist die Aussage, die vom Satzgegenstande etwas aussagt.« (Stavek je z besedami izražena misel. Osebek je predmet, o katerem se v stavku govori. Dopovedek je beseda, ki o osebkju nekaj pripoveduje.)

Take stavke smo v tretjem in četrtem oddelku tedne in mesece neprestano ponavljali, dokler jih nismo vsi znali na pamet. S pomočjo posebnega »Drillsistema«, ki je bil temeljna učna metoda na utrakvističnih ljudskih šolah, smo se učili na pamet težkih nemških pesmi, kakor je na primer »Das Lied vom braven Mann«, »Der Geizige und der Affe«, »Frau Hütt« in vrsta drugih. Vsebine seveda nismo razu-

meli. Nemško pesem o lepi Rožni dolini pa smo morali znati tudi zapeti.

Okrajni šolski nadzornik je bil visok, slok mož z lepo, dolgo, skrbno negovano brado in je prihajal v šolo na inšpekcijo. Ob takih prilikah je bil naš učitelj, njegov ožji rojak, po domače Lipšov Honzej, doma na Dolih pri Borovljah, ves navdušen. Vse po vrsti nas je izprašal in točno smo odgovarjali na stavljenja vprašanja, ker smo bili temeljito »nadrilani«. Recitirali smo dolge nemške pesmi, nadzornik pa se je muzal, prikimal in se nam laskal, kako smo pridni in kako dobro smo že podkovani v tej nebeško lepi, blaženi nemščini, kakor se je izražal sam. Če bi nas bil vprašal: »No, otroci, sedaj mi pa povejte, ali tudi razumete, kar ste mi tako lepo pripovedovali,« bi mi vsi od prvega do zadnjega molčali kot grob. Pa nas seveda ni vprašal, ker se je najbrž tudi sam zavedal nesmiselnosti takega jezikovnega pouka. Ko smo zdrdrali vse, kar smo znali, smo zapeli še nemško pesem o slovenski Rožni dolini. Pri tej »ginljivi« slovesnosti je gospod nadzornik priskočil na pomoč s svojim lepim baritonom. Ko pa je bilo petja konec, nam je še lepo po »sovenje« razložil, da je pesem o Rosentalu najlepša domorodna koroška popevka.

Nato sta učitelj in nadzornik odšla h Gregorju Janihu, po domače Šajniku, v Medborovnico. Šajnik je bil nekoč poprej šolski vodja in učitelj v Glinjah, v tem času pa že upokojenec, lastnik lepega kmečkega posestva, dvonadstropne zidane hiše in še broda za prevažanje ljudi in kmečkih voz na levi breg Drave.

Moj veroučitelj je bil domači župnik, rojak iz Št. Ilja ob Dravi v Rožeku. Bil je trdovraten starokopitnež, sicer pa velik poštenjak in dobričina. Pismene slovenščine sploh ni znal. Zato je pridigal in poučeval le v domačem narečju. Bral pa je samo oba v Celovcu izhajajoča nemško nacionalna časopisa, »Freie Stimmen« in »Bauernzeitung«, katera mu je redno posojal šolski vodja.

Čeprav smo vso učno snov premleli že v štirih letih, smo hodili v ljudsko šolo vse do končanega štirinajstega leta. Vedno znova smo ‚lajnali‘ iste izreke, recitirali

iste pesmi in se vadili v štirih glavnih računskih načinih.

Ko je bilo to dolgočasno delo opravljeno, je bilo na posvetu med mojimi starši, učiteljem in župnikom rečeno, da sem vesten, marljiv in odprte glave. Zato bi bil sposoben za gimnazijske študije. Šele sedaj so se začele priprave za sprejemni izpit. Učitelj mi je narekoval razne nemške stavke in mi razlagal posamezne besede, župnik pa me je učil nemškega verouka. Prav dobro se še spominjam, da me je učitelj posebej opozarjal na razliko med »das« kot členom in »dass« kot veznikom in poudarjal, da igrata pri sprejemnem izpitu ti dve besedi važno, tako rekoč odločilno vlogo. Sreča mi je bila naklonjena. V nemški pismeni nalogi sta bili omenjeni besedi pogosto na vrsti. Ker sem prestal pismeni izpit s prav dobrim uspehom, sem bil ustmenega oproščen.

Tako sem postal študent I. razreda državne gimnazije v Celovcu. Profesorji so drug za drugim prihajali v učilnico in predavali svoje predmete. Nobeden nas ni vprašal, ali smo razumeli, kar so nam pripovedovali. Profesor naravoslovja nam je pripovedoval o opicah. Gimnazija je imela prav bogato naravoslovno zbirko in šolski sluga je pred začetkom pouka prenesel vse nagačene opice v razred in jih postavil na mizo pred šolskimi klopmi. Profesor je bil nenavaden debeluh, a je kljub temu vso uro sam govoril. Profesor zemljepisa, visok, debel mož, nam je ob velikem globusu razlagal prve pojme geografske znanosti... Tako so prihajali drug za drugim, predavali uro za uro, tedne in mesece vse do tistega dne, ko je razrednik razglasil, da bo kmalu konferenca in da bodo profesorji začeli spraševati.

Začel je s to novostjo profesor naravoslovja. Slučajno ali namenoma — tega še danes ne vem — je poklical pred tablo štiri Slovence, izmed katerih so trije dovršili utrakvistično ljudsko šolo, eden pa dvojezično. Med njimi seveda tudi mene. Pred nami na mizi so bile razstavljene nagačene opice: gorila v mogočni drži, nekoliko bolj pohlevna in skromna navadna opica in divjegledi šimpanz. Profesor je zahteval od prvega dijaka: »Beschreiben sie mir die graugrüne Meerkatze!« Najprej

je nastala popolna tišina. Potem pa se je vprašani študent vendarle znašel in je odgovoril, kakor je pač znal: »Der Gac hat eine gugelige Gopf.« Profesor je začudeno pogledal po razredu in vprašal: »Sonst gar nichts?« Ker je dijak še dalje molčal, je vprašal drugega: »Machen sie das besser!« Ta je ponovil, kar je povedal prvi, in potem prav tako umolknil. Sedaj sta prišla na vrsto tretji in četrti. Ker pa odgovoru prvih dveh nista znala ničesar dodati, se je profesor zadril: »Marsch hinein!« Vsi štirje smo čisto poparjeni zginili z odra in potepeno odšli na svoja mesta. — Prav tako je bilo naše znanje v zemljepisu, latinščini in nemščini. Le v matematiki smo naloge, ki nam jih je narekoval profesor, pravilno rešili. — Za nami so prišli na vrsto mestni dijaki, ki so končali nemške ljudske šole ali pa so naredili celo nekaj razredov meščanske šole. Ti so seveda pravilno odgovarjali.

S slovenščino pa je bilo drugače. Ta predmet nas je v prvih dveh razredih poučeval profesor Ivan Šajnik, doma na Dobravi pri Borovljah, ki je sam po »sovenje marnvou« in je bil navdušen Slovenec. Z veliko izkušnostjo nas je počasi uvajal v poznavanje pismene materinščine. Prvo slovensko berilo, ki nam ga je profesor Šajnik narekovalo, so nekateri dijaki pisali z gotico, ker se v utrakvističnih šolah niso naučili brati in pisati slovenske abecede. Ko so bile te začetne težave premagane, smo imeli s slovenščino veliko veselja.

Oba naša slovenska profesorja (Ivan Šajnik in dr. Jakob Sket, pisatelj 'Miklove Zale'), ki sta poučevala seveda tudi druge predmete in ne samo slovenščino, sta bila z nami zelo stroga, bolj kakor z našimi nemškimi sošolci. Pa smo jima bili za to strogost hvaležni, ker smo se dobro zavedali, da smo le z njuno pomočjo napredovali in sčasoma dosegli celo boljše uspehe kakor naši nemški sošolci, ki so se zanašali na svojo boljšo predizobrazbo in niso upoštevali njunih navodil in nsvetov. Samo z njuno pomočjo so nam postali razumljivi težki nemški stavki, pesmi, berila in lekcije. Šele sedaj sem doumel označbo »stavka«, ki sem se jo brez razumevanja učil že v ljudski šoli.

Kako stroga sta bila z nami oba slovenska profesorja, kaže dejstvo, da smo morali slovenski dijaki pisati šolske naloge pri katedru. Tako nam je bila vsaka tuja pomoč do konca otežkočena. Profesor se je med našim pisanjem postavil za šolske klopi, si nataknil očala in nas neprestano opazoval. In če je bila tako napisana naloga prav dobro ali celo odlično ocenjena, je bil to velik uspeh, ki mu je sledilo popolno profesorjevo zaupanje. Zato smo Slovenci že v prvih višjih razredih dosegli ali celo prekosili svoje nemške součence. V najvišjih razredih pa smo bili že lahko inštruktorji v premožnih nemških družinah.

Ludvik Zorzut

Domovina Furlanov

»O, sint che il rusignûl
l'è bielzà su la puarte del Friul.«
(O, slišite, kako že slavček bije
na vratih Furlanije.)

Slovenska zemlja se s Kanina, Stola, Matjurja in Tolminskih gorà v zadnjem krčevitem prevalu zaleti proti jugu, nenadoma obstane na robu Krasa in Brd in se pod njimi izravna umirjena Furlanska ravan, neovirana do morja in daleč na obzorju do Alp. Občutimo, da se je zemlja prelomila v dva svetova in je narava sama zaznamovala ostro mejo med Slovenci in Furlani. Čudoviti mozaik v tej izredni pokrajini... v tej nenavadni svetlobi: Brda, Kras, ravan, morje, Alpe!

Tam v prostrani ravnini, glejte, kot da se je spustila jata belih ptic, nad njimi pa straži sivi sokol, ali niso to hiše, palače videmskega mesta, in nad njim lepi videmski grad z angelom varuhom: Udine — Videm — prestolnica Furlanov — naših sosedov in okrog njega nedogledna svetla ravan od Krasa do Karnskih Alp, do Benečanskih Predalp z vrhom Monte Cavallo, daleč tja do reke Livence, blesteča ploskev med Alpami in Jadranskim morjem — Patrie del Friuli — domovina Furlanije! Ko pa noč zagrne to podalpsko, obmorsko

Profesor dr. Jakob Sket nam je razlagal tudi zgodovino slovenskega slovstva. Ko smo brali 'Krst pri Savici', nam je z vnemo dopovedoval, da je to največje delo slovenske epike. V tej veliki umetnini izraža pesnik Prešeren svojo veliko vero v vstajenje zatiranega slovenskega naroda, ki je del velikega slovanskega sveta. Saj velja, da

»Največ sveta otrokom sliši Slave,
tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosto vol'jo vero in postave.«

Leta 1904 sem z uspehom napravil maturo in tako končal srednješolski študij.

pokrajino, vsa žari v električnem sijaju, brli v svetlobnih alejah, trepetà, kot da je posejana z migljajočimi zvezdami in odsevajo rdeči siji na nebu, pod katerimi snujejo, počivajo: Gradišče, Krmin, Videm, Čedad... Jezero luči, v jezeru mesta in naselja.

Kaj bi nas ne zavábila ta plodna, živobarvna ravan, veselozvočna, ki ji slišimo utrip njenega glasnega bitja in žitja, da odmeva preko mejà na našo stran, ki ji z visokega zremo v njen svetli dvor, v puhteče njive oranice. Od davna, od slovenske naselitve na zahod, smo mejaši s Furlani. Na vsej državni meji proti Italiji nikjer ne mejimo z Italijani, marveč le s Furlani, naj bo to pod Gorico, pri Gradišču ob Soči, pri Trziču (Monfalcone) ali pri Krminu (Cormóns) pred Vidmom, pri Čedadu, pri Tarčentu.

Furlani imajo slavno zgodovino, junaška je, prava epopeja. Njih domovina, odprta, izpostavljena že od vseh časov navalom, vpadom divjih ljudstev, je privlačevala severna plemena na gorki jug pod italijansko sonce. Skozi Vipavska vrata, ob Soči, ob Nadiži, so hrumeli navzdol, se v Furlaniji ustavili in jo pohodili. Liguri, Veneti, Iliri, Kelti, Galci, Karni: vsi ti v dobi pred Kristusom, za njimi Latinci, Rimljani, rimski

koloni. Ob rimski koloniji je nastala Akvileja, prva vzhodna postojanka na furlanski zemlji, XX. rimska legija.

Od tu je rimski imperij utrll zavojevanju in rimski trgovini strateška pota še onstran Alp mimo Emone, Celeje, Petovije v Pa-

tleh: iz Panonije so navalili bojeviti Langobardi s svojim kraljem Alboinom, ki je kmalu v Forum Julii, v Čedadu, utrdil sedež langobardske vojvodine. Začela se je slavna langobardska doba, ko so zavladali skupaj z langobardskimi kralji še fur-

Videm — Udine, glavno mesto Furlanov; v ozadju Matajur in Krn. Slika kaže pogled na mesto z gradu.

nonijo, v Noricum do Drave, doma ustanovil utrjena mesta »Fora« s tržišči, svoja kolonizacijska središča z rimskimi prokuratorji. Na severnem delu je med te že rastelel Čedad — Forum Julii.

V tistem času se je začelo pokristjanjevanje, bolj od vzhoda kot od zahoda, v Furlaniji, zlasti pri Ogleju, od koder je luč krščanstva zasvetila tudi v slovenske dežele. Rimski imperij, notranje razrvan, je hiral in propadal, tedaj je leta 452 pridivjal pred oglejsko trdnjavo Atila z divjimi kohortami, zrušil in požgal nesrečno metropolo. Čedad je začasno prevzel njeno vlogo. Ne dolgo potem, leta 568, se je na odprti poti mimo Emone in Nauporta (Vrhnik) pojavil nov sovražnik na furlanskih

lanski vojvode v sijajnem dvoru Čedadskem, v krogu svetlih furlanskih plemičev (nobiles), vitezov in dvorjanov. Kmalu zatem, že 670, so Langobardi sprejeli krščansko vero. Njihov zgodovinar Paulus Diaconus, menih, je verno opisal njih zgodovino (Historia rerum Langobardorum).

Bojaželjni Langobardi in Furlani so morali braniti meje in zapirati vhode v Italijo, kamor pa so le prodrli Avari, za njimi Sloveni, toda ti so se po kratkih bitkah umaknili na hribe, kjer so še od priselitve ostali do danes. Komaj so Avari izginiili in so se Sloveni umirili v svojih hribovitih postojankah, že so iz Galiije leta 774 udarili Franki z močno vojsko in zasedli vso Gornjo Italijo. Furlanska vojska je

podlegla, Langobardi so se poklonili frankovskemu kralju Karlu Velikemu in postali njegovi vazali. V večkratnih vpadih, v letih 899, 904, 923, 942 so nad to trpinčeno furlansko zemljo strahovito divjali še Ogri (Madžari) in neusmiljeno opustošili in razdejali mesta in naselja. Pozneje so Franki podeljevali fevde nemškim, tujim plemičem, ki so se naselili in osvojili ogromna posestva z vsemi jurisdikcijami na furlanski zemlji, sploh so vso to ozemlje podredili za daljšo dobo nemški državi.

Oglejski patriarhi

Po ogrskih vpadih se je obubožano furlansko ljudstvo razbežalo ob razdejanih ognjiščih. V iskanju izhoda so Furlani obrnili pogled na Oglej. Oglejski patriarh je postal gospodar položaja, oglejska cerkev gospodarica Furlanije. Središče, jedro države, pa je naravno vedno bila Furlanska pokrajina, ki ji je Akvileja kneževala od 1077 do 1420, to je do konca patriarhove svetne oblasti. Oglejska cerkev je obnovila opustošene kraje, gradove, utrdbе, podelila beneficije in povzdignila blagostanje. Furlanska mesteca so trgovala z italijanskimi, zamenjavala so blago, trgovci iz Toskane, bankirji iz Florence so odprli bančne podružnice, menjalnice v Čedadu, v Gemoni, Vidmu. Patriarhi so se kot svetni knezi večkrat zadrževali v Čedadu — ki je še vedno veljal za njihovo drugo prestolnico, in tudi v Vidmu na Gradu, kjer je bil še sedež furlanskega parlamenta.

Furlanski parlament

V 13. stoletju se je uveljavljalo meščanstvo; izmed furlanskih manjših mest je zlasti Videm rasel v večje administrativno središče. Meščanski element je izpodrival fevdalni ustroj in mu odjemal beneficije, nastajale so občine. Furlanija je utrdila enotnost svojega ozemlja in po značaju pokrajinske avtonomije pridobila najvišjo oblast — furlanski parlament, v katerem so se shajali vsi sloji, tudi plebs — kmetje — »contadinanza«. Umevno, da so vladajoči patriarhi, nekateri objestni, bojaželjni,

imeli svoje nasprotnike v patriarhovini in na njenih mejah, goriške grofe, nekdanj njihove zagovornike, s katerimi so imeli večkrat krvava obračunavanja zaradi posesti in so za nekaj časa posedli velik del Furlanije s Čedadom. Zahrbtini in največji sovražniki pa so bili Benečani. Nastajali so notranji spori med samimi furlanskimi mesti, med plemiči in gradovi. Patriarh je zaman reševal položaj z upravnimi reformami. Lokavi Benečani so že udarjali na Furlanijo. Čedad se je predal, za njim druga mesta. In se je zgodilo: usodnega leta 1420 je benečanska vojska stopila na furlanska tla in zasedla Videm. Zgodovinskega leta 1420 je Akvileja prenehala biti samostojna knežja civilna oblast. Od tedaj je Patrie del Friuli za vedno prešla pod italijansko (benečansko) politično oblast. Komaj se je za dalj časa domovina Furlanov pomirila, so 1477 udarili Turki v njene spodnje kraje in jo opustošili, pozneje, 1499, so pregazili še gornja lepa mesta.

Nemirni Benečani nadlegujejo

Benetke so že od nekdanj prežale na Trst in Gorico. Avstrijsko dedovanje Goriške, potem, ko so goriški grofje izumrli, je dalo povod temu spopadu. Beneška republika zasede 1508 Trst in Gorico, toda kmalu po sklenitvi »Cambray« zveze (Avstrija, Francija, Španija, papež) je že vsa Furlanija v avstrijskih rokah in 1509 tudi Oglej. Po miru v Wormsu 1521 je nastalo nekakšno premirje. Benečani so se potuhnil, toda nasprotujoči si duhovi so razdvojili Furlane med »cesarske« in »benečanske«. Kljub temu je nastopil stoletni mir, med katerim so Benetke uvajale socialne upravne reforme in kot bistri politiki so Benečani pustili Furlanom, da se sami vladajo. Tudi našim rojakom, beneškim Slovencem, ki so bili Benetkam najzvestejši — »fidelissimi«, niso okrnili njihove samouprave. Nemirni Benečani, sicer spretni diplomati in dobri trgovci, so 1615 spet sprožili vojno z Avstrijo, zasedli del Brd, Krmin, a glavno moč obrnili proti Gradišču, utrdbi na Soči, in jo dolgo zaman oblegali. Benečani so izgubili še drugo vojno z Avstrijo, ki je po

miru v Madridu 1617 še bolj utrdila svoje stare meje (na isti črti, kakor so danes med Italijo in Jugoslavijo).

liko Italijo. Glavni del Goriške, ki ji je Italija vladala od 1918 do 1945, se je 1947 združil z Jugoslavijo.

Od francoske revolucije do osvoboditve

Konec 18. stoletja, ob francoski revoluciji 1770, je Napoleon na bojni poti proti Avstriji pogazil Furlanijo. Še več. Napoleon jo je oropal narodne neodvisnosti in jo je v campoformijskem miru 1797 odstopil Avstriji v zameno za druge južne italijanske dežele. Benečani so odšli. Po sedemletnem avstrijskem vladanju so se Francozi 1805 spet vrnili. Časi so dozorevali in revolucionarno leto 1848 je tudi po Furlaniji odmevalo v ljudskih vstajah, v izganjanju Avstrijcev. General Radetzky je z zmago pri Custozzi zadušil upor, vendar so iskre vstaje še dalje telele pod furlanskim pepelom.

Leta 1859 sta Francija in Piemont porazila Avstrijo, ki je izgubila Lombardijo. Kljub italijanskemu porazu na bojnem polju in na morju je Avstrija po zaslugi pruske zmage na Češkem izgubila še Benečijo in Furlanijo. Med prvo vojno 1914 do 1918 je Italija stopila na stran zaveznikov proti centralnim silam (Avstriji-Nemčiji), čeprav do zadnjega njih zaveznica, in je 24. maja 1915 udarila z vojsko do Soče, Furlanija je morala deliti usodo z interesi Italije, toda ta uboga, že tolikokrat razbičana furlanska zemlja je po kobarškem porazu oktobra 1917 morala prenesti vso silno težo nemško-avstrijske vojske, ki je kakor vihar prihrumela nanjo, in je morala gledati svojo lastno tragedijo, strahotni umik preplašenega ljudstva, ki je z otroki, ženami, starčki, z vozovi, z živino, uradništvom, skupaj z razkropljenim vojaštvom bežalo v notranjost Italije — v begunstvo. Ali, kakor vedno po zaceljenih ranah, se je Domovina Furlanov spet opomogla in razcvetela. Druga svetovna vojna (1941—1945) je sicer prizanesla furlanski zemlji, ni pa njenim mladeničem, fantom za fašizma, ko so morali v bojno klanje na Balkan, v Albanijo, v Grčijo, v Rusijo. Po pariškem miru sta obe Furlaniji, benečanska in avstrijska, ostali pod repub-

Furlanski narod ima svoj jezik

E jo cianti, cianti, cianti.

(In jaz pojem, pojem, pojem.)

Od Soče pod Gorico do morja, ob obali pri Gradežu in po reki Livenci navzgor pod Alpe, noter v gorato Karnijo in Cadore, v tej blesteči zaokroženi pokrajini, na vratih Italije, na križpotju treh kultur, treh narodov: Germanov, Slovanov, Romanov — doni glasna, samosvoja furlanščina, vztrajna v svoji jezikovni samostojnosti.

Furlanija ima lasten jezik, svojo literaturo; furlanski jezik ni italijansko narečje. V njem je naravni, silni element, v katerem je latinstvo le prвина, v katerem je utonila govornica Karnov, kakor hitro so stopili s hribov, z njim se je spojil langobardski jezik, v njem ni mogla ne sosedna benečanščina, ne fevdalna nemščina izkoreniniti furlanskega jedra in se ni mogel niti jezik naseljenih Slovenov zasidrati. Tuji vplivi so sicer Furlane preobrazili po svoje, vendar so ustvarili svoj poseben tip.

Furlani, visoki, resnobni, obenem pa živahni, prekaljeni v trdem življenju, so izoblikovali svoj posebni značaj. Furlanska miselnost se razlikuje od italijanske, njeno ravnotežje je med razumom in čustvom, med resničnostjo in romantičnostjo, med smehom in jokom. Furlani so povsem različni od svojih sosedov Benečanov. Odlikuje jih poštenost, odkritost, dobrosrčnost, veselost. Morda nimajo italijanske gibčnosti, umetničenja, priliznjenosti, vendar je njihova umerjenost, razumnost skoraj podobna našemu odprtemu značaju in enakim pogledom v svet. Le pogledjmo jih, kako v lep delavni dan — »in biela zornade« — orjejo, sejejo, kosijo, grabijo, v lepo nedeljo pa — »in biela domenja« — vzrojijo na šagrah (sejmih, shodih, plesih na prostem), kričijo po krčmah, si nalivajo črno, srebrno in zlato kapljico, se vnamejo, kmalu pa ohladijo. Ali jim niso v tem podobni naši Brici? Zemlja, zgodovina, značaj, šege — vse spričuje, da so Furlani po-

seben narod, da imajo svoj jezik, svojo kulturo. Nad 900.000 Furlanov govori ta jezik.

Od kod furlanski jezik? Je to novo latinsko narečje, sorodno z benečanskimi dialekti in še v močnem francoskem naglasu zadnjih zlogov? Do Furlanskega so vodila alpska pota, po njih so prihajali tudi Galci - Romani, in zanašali jezikovno mešanico. Langobardščina se je tudi vrivala. Že za časa Rimljanov se je prvotno prebivalstvo pričelo romanizirati. Pozneje so se Langobardi pomešali z avtohtonim ljudstvom, da se je njihov jezik zlil v domorodnega, dalje so nemški fevdalci z mnogimi svojimi doseljenci vtisnili zemlji tuje oblike, svoje običaje in nazore. Furlanski jezik se je razvijal v prevzemanju heterogenih elementov, kar se kaže tudi v značaju furlanskih ljudi, v širini njihove zgovornosti, v resnobnosti in melanholiji njihove miselnosti. Učeni jezikoslovec Ascoli, goriški rojak, uvršča furlanščino kot sedmi romanski jezik zraven italijanskega, francoskega, španskega, portugalskega, provenčalskega in romunskega. Njen izvor naj bi bil retoromanski — latinski v Engadinu, v tesnem sorodstvu z današnjo književno furlanščino, ki ohranja svojo jezikovno individualnost.

Furlanska villotta

Najslajši, najčistejši izliv furlanske duše je njena villotta, ljudska popevka, srčna, lirična, samosvoja, ki jo Čarnjelci (hribovski Furlani) poznajo tudi za »danco«. Villotta je kratka izpoved (štiri vrstice) notranjega razpoloženja ali nekega dogodka, je prvi glas furlanskega ljudstva in nima nič skupnega z italijanskimi narodnimi pesmimi. Ritem teče v tempu allegretta, njen utrip je nagel, nima »ritornella«, to je refrena, ki se povrača. Naj le plešejo soglasniki, furlanščina v sladki, mehki villotti ljubezni teče kot srčna muzika in doni kot verna glasnica »dei zóvins e fantassutis« (mladeničev in deklic). V teh villottah si nagajajo z »dispetti«, nagajivkami, zbadljivkami, s satiričnimi puščicami.

Postaviti villotto v slovensko oblačilo, se zdi, kakor bi hoteli obleči črnooko Fur-

lanko v slovensko, recimo gorenjsko narodno nošo. Furlanska villotta je nepredeljena. Ni moči zajeti njenega kolorita, njenega vonja. Morda v nekaterih primerih — prevodih bi zaslutili njeno bistvo, morali bi pa še obenem zapeti njene živahne arije, ker v njih je vsa barvitost in vernost podajanja.

S'o savessis, fantacinis,
Ce che son pinsirs d'amòr!
A si mùr, si va sot tiare,
E ancimò si sint dolòr.

Iò sci masse zovenine,
Ancimòno ài viert il cùrl
Se no stoi in alegrie
Soi sigure che iò mùr.

O, če bi vedela dekleta,
kako ljubezen nas prešine;
umrjemo, gremo pod zemljo,
pa še občutimo bolečine.

Sem premlada deklica,
srčka nisem še odprla,
če ne bi se še veselila,
prav gotovo bi umrla.

Nima Furlanija prigodnih spevov, epov, zato pa je bogata bajk (fiabe), pripovedk, legend, pregovorov, ki so kakor ljudske novelice domačega, pa tudi tujega izvora. Zakleti gradovi, špilje, jame, štrije, hudiči (l'diaul), se povezujejo med seboj z bujno ljudsko domišljijo, v preprostem prijetnem slogu, v romantičnem podajanju, kakor znajo le »i mestris« — mojstri pripovedovalci. Ko zunaj brije »l'vent« — veter — najraje bajajo ob odprtem ognjišču, pod kaminom »sot la nape« (pod leseno polico nad ognjiščem). Šegavost, veselost na zunaj, poučnost, resnost na znotraj so glavne značilnosti v tem pripovedovanju. V legendah nastopa sv. Peter kot »narodni junak« — »San Pieri benedet' che in cil ses vif« — blagoslovljen sv. Peter, prisrčni, ki živ si v nebesih —, ko je hodil še »con Signor« — (z Gospodom) okrog.

Takole pripoveduje legenda: Gospod in sv. Peter sta se, kakor navadno, tudi tisti dan vzdignila počasi in kolovratila okrog

po hribih. Z malhami čez ramena sta že imela dobršen del poti za sabo, ko je sv. Peter naenkrat občutil strašansko lakoto. Stopita v hišo dobrih ljudi. V kozici nad ognjem je nekaj vrelo, pa žive duše ni bilo videti, vsi so delali na polju. Gospod je blagoslovil hišo, nato pa se je obrnil, da bi odšel. Sv. Peter, ki je bil za njim, pa iz radovednosti le pogleda v kozico, v kateri je nekaj prijetno brbralo, odkril pokrovko in pogledal, kaj je v njej. Prijeten vonj ga je kar omamil, lepa svinjska krača je bodljala v ječmenu in fižolu. Vrelo je zgrabil, jo skril v nedrje in jo gredoč za Gospodom skrivaj obiral. Ko sta zlezla malo za tem na senik k počitku in zmetala s sebe vse bisage, je Gospod zaukazal sv. Petru, naj ga počese, zakaj lase je nosil po nazarensko in sv. Peter mu jih je lepo počesal v dve preči. Nenadoma pa sv. Peter zakriči: »Ljubi Gospod Učenik, kaj vidim. Tu zadaj imate oko.« »Seveda ga imam,« mu je odgovoril Gospod, »to je tisto oko, s katerim sem danes zjutraj žalostno gledal, kako si privzdignil pokrovko in ukradel svinjsko kračo ubogim ljudem, ki so delali na polju.«

Pieri Zorut — pesnik Furlanije

Furlanščina se je razvila v književni jezik. Furlansko pismo zasledimo že konec 11. stoletja in dalje najdemo spise, molitvenike, javne, zasebne listine, notarske zapiske in podobno, vse v ladinski furlanščini. V 16. stoletju zapoje tudi prvi furlanski poet Ermes di Coloredo in izda svoje rime v rokopisu, pozneje 1785 še tiskane, za njim so se oglašali še drugi, ki so prisluhnili furlanskim sladkovabečim muzam. Oglašali so se »poeti rustici« — ljudski pevci, da so njih prvenci, pa tudi sonet zadišali po furlanski zemlji in svežem senu. Tedaj pa stopi na furlanski parnas — Pieri Zorut, ki doseže vrhunec. Pieri Zorut se je rodil 1792 v Brdih, v Ložah, a le mimogrede, kjer so mu bili starši plemiči na posestvu in so se pozneje preselili v Videm (Udine), ko je bil Pierin še otrok. Pesnik se je oglasil s furlanskimi soneti, nakar je izdal svoj prvi »Il Stroligh Furlan«, poetični almanah »Lunaris«, tip koledarske

izdaje. Njegove samostojne Poezije so večkrat izšle v ilustriranih izdajah. V videmskih literarnih lokandah (gostilnah) pri veseljem omizju je stresal šaljive furlanske rime. Klicali so ga »lustrissin«, in »Sior Pieri« je bil res »presvetli« veseljak, družabnik, poštenjak.

Nedosegljiva je njegova »La piovisine« — Pomladni dežek. Občudoval ga je Nicolò Tommaseo (dalmatinski Tomažič), sicer ga je tudi pokaral, da se je Sior Pieri preveč smejal v času, ko bi moral biti tudi resen.

E ciaris ches colinis, ciars chei práz!
che i agns de mé inocenze àn ralegráz
cuan che une rose, un ucelút, un gri
mi tignívin content dute une dí.

O, ljubi grički, tratice mi drage,
ste v letih me nedolžnih veselili,
da rož'ca ena, ptička ena in en čriček
skoz celi dan so radost mi delili.

Za Zorutijem so se oglasili še Gortani, Pieri Corvat, Enrico Fruch, Bindo Chiurlo, Giovanni Lorenzoni (po prvi vojni ravnatelj slovenskega učiteljsišča v Tolminu), dalje Ugo Pellis, Dolfo Zorzut, Dolfo Carrara, Caterina Percoto, Leicht Michele in še drugi, med njimi Zardini, pesnik planik — »stelutis alpinis«.

Furlansko filološko društvo »Filologica friulana«, ki je v tovariških zvezah s slovenskim Etnografskim muzejem v Ljubljani, dviga furlanščino v književni jezik, ga čisti in plemeniti. Zató je Zorut zapel himno materinskemu jeziku (v slovenskem prostem prevodu):

Pojdi, jezik materinski,
resen, skromen, naokrog;
ti tolaži dobro ljudstvo,
pridnih in poštenih rok.

Anin — anin!

O sin bramós di viodi la nature
di gioldi la verdure
semenade di flórs d'ogni colór
di sintí pal Friul
il ciant inamorát dal rusignól.

Hudičev most v Čedadu.

Zanosni smo pogledati v naravo,
 uživati zelenje,
 in še pomlad v vsem njenem blesku,
 v njem vtakane rož'ce pisane
 prisluhniti po Furlaniji
 zaljubljenemu petju slavčka.

Anín! Anín! Gremo! Gremo v Lase, v
 deželo laško, po ravni cesti med sirkom
 (koruzo) in murvami, dritto, dritto, narav-
 nost naprej, »per bei país«, skozi lepe
 kraje, takó obljudene, čedne trge z dolgimi
 ulicami, ki so si po stilu vsi podobni in niso
 niti več vasi. Na obzorju se vije vrsta za-
 sneženih Alp, pod njimi puhtijo njive, zele-
 nijo vinogradi, med vilami šelestijo ciprese,
 v bližini je morje, dritto, dritto...

Vera in domovina v Ogleju

Akvileja. Že od daleč smo zazrli njen
 stolp. Oglej je danes obnovljeni latinski
 forum, vendar vstran od glavnih cest in

samoten, kakor se spodobi njegovemu res-
 nobnemu okolju. Antična Akvileja je v mu-
 zeju, krščanska v baziliki. Notranjost baz-
 ilike je razdeljena v tri ladje s stebri, v
 obliki križa. Povsod se vrstijo dela umet-
 niške vrednosti. Sprehajamo se zunaj baz-
 ilike po Via Sacra med korintskimi stebri.
 V senci tisočletne bazilike med cipresami
 snuje večni sen pokopališče junakov iz
 prve vojne 1915-1918 s spomeniki, kakor
 jih znajo izklesati le iznajdljivi italijanski
 mojstri. Videli smo Oglej, kakor privid
 preteklosti in sedanjosti. Na njegovih tleh
 sta se vera in domovina tesno združili v
 objem ljubezni.

Ni daleč Gradež (Grado), nekdanji tek-
 mec z Akvilejo za sedež patriarhov. Po
 ogledu arhitektonskih in drugih starinskih
 zanimivosti se naš duh odpočije na obrežju
 na tako imenovani »zlata plaži« ob sinjem
 Jadranu. V juliju pa poromamo z ribiči v
 procesiji na barkah na sosednji otok Bar-
 bano. Da ne zaidemo v lagune, obiščimo

nazaj gredé Palmanovo, nekdanjo trdnjavo Benečanov, ki so se tu branili v 16. stoletju proti Turkom in Avstrijcem.

Forum Julii

Iz Akvileje se je ponosno vzdignila Rimska cesta na sever proti Forum Julii, v Čedad. Hudičev most, ki drži v mesto, bi nam znal povedati legendo o lepi deklici, ki ji je hudič hotel ugrabiti dušo, a je deklica ukanila z zvijačo njega samega. Po vseh ozkih ulicah nas objame vesel živžav. Na trgu ujamemo žive arije ponižne govorice slovenskih Benečanov, v copatah, ki so dol z nadiške doline prinesli prodajat burice, fižol, drva. Seveda jih pozdravimo v našem narečju.

Čedad ima vse posebnosti starega mesta. Navdaja nas z zanosom, da smo v prestolnici furlanskih vojvod, langobardskih kraljev, v drugi rezidenci oglejskih patriarhov, ki so tu reševali civilne zadeve. Forum Julii je dal ime svoje deželi — Furlaniji. Duomo — stolnica, na zunaj z golim preprostim pročeljem, nam v notranjosti razkaže ves arhitektonski sijaj, baptisterij iz 8. stoletja, ornamente, langobardske oltarje, grobnice z reliefi, zakladnico z zlatimi in srebrnimi križi in oni sloveči meč — »Lo Spadone«, s katerim na svetih treh kraljev dan blagoslovi pri evangeliju diakon s šlemom na glavi vse zbrano ljudstvo in s tem simbolično spominja na nekdanjo moč Čedada. Za Hudičevim mostom ob nadiškem bregu se skriva sloveče langobardsko svetišče z bogatimi reliefi iz 8. stoletja, oratorij cerkve Santa Maria in Valle, najlepše iz tedanje dobe.

V Čedadu je cvetela premnoga lepa obrt, nekdanj karolinška iz frankovskih časov, dalje bizantinsko zlatarstvo in dekorativna umetnost. Še dandanes hodijo naši ljudje občudovat in tudi izbirat zlato v Videm in v Čedad. V arheološkem muzeju se nam odpre pogled v davnino. Lapidarij, fragmenti, nagrobne žare iz gline, mozaiki, sarkofag vojvode Gizulfa, razno orožje barbarov, okraski iz brona, vsi ti predmeti so podobni izkopanim pri Mostu na Soči. Dragoceni kodeksi, relikvije, evangeliji iz 5. stoletja in še druga čuda se nam razkažejo pod steklom v vitrinah. Poleg

tega še biblioteka, ki hrani prve tiskane knjige na Furlanskem, največ v Čedadu, a tudi slovenske, tiskane v Vidmu. Čedad je najbolj furlansko mesto. Sedanji trg imperatorsko gleda Julij Cezar s svojega spomenika, ustanovitelj Foruma Julija. Pod občinsko palačo se spočijemo v antični kavarni in razmišljamo o tedanjem in sedanjem Starem mestu.

Videm — prestolnica Furlanov

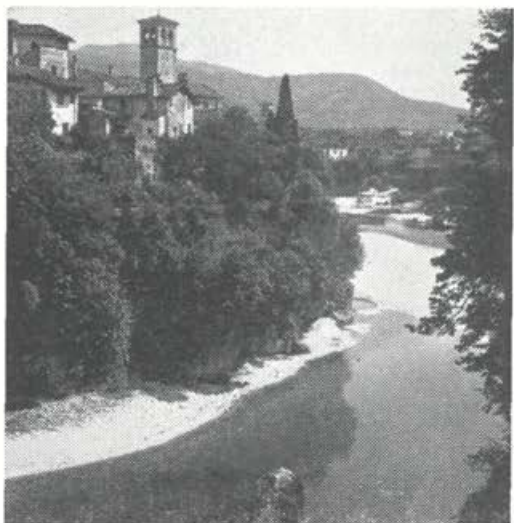
O, ce biel ciscjel in Udin,
o, ce biele zoventut!

(Villotta.)

O, kako si lep grad videmski,
o, kako si lepa ti mladost!

S to veselo villotto se tam iz središča mesta povzpemo po širokih stopnicah skozi slavolok — portale iz leta 1556 na Kastel, na videmski grad, pred ogromno palačo, katedralsko cerkvijo z grajskim stolpom, na katerem se vedri blesteči angel varuh (angelo custode), ki zaznamuje vtrove in vremena svojemu mestu.

S stolpa se nam odpre edinstvena panorama, najslavitejši razgled, kar jih ima sploh italijanski polotok. Skoraj ne poznamo čudovitejše podobe od videmske, ki se nam razodene s tega griča. Po legendi so

Čedad ob Nadiži.

Videm; središče mesta z gradom.

ta grič — holmec, komaj 25 m visok, nanuli Huni, da je Atila gledal goreči Oglej. Pogled v zasnežene Alpe s Krnskimi in Kaninjskim pogorjem, v Karnijske Alpe s Coneglianom, njih najvišjim vrhom, v zeleno benečansko predgorje, v valovito brdovje z vinogradi in brajdami, v prostrano pisano ravan s cvetočimi parki, v vso to mogočno bariero Furlanije, nas prešine.

Na videmskem gradu

V gradu samem, ki je prenesel vse tuje posadke in zapisal vse zgodovine, vpade narodov in njih vojskovodij, najdemo priče zgodnjega in poznega srednjega veka do novejših zgodovinskih časov. V dvoranah nekdanje slave furlanskega parlamenta in beneške Serenissime hrani grad urejene muzeje predvsem ljudske vstaje, kulturno politične (Museo di Risorgimento) in galerije antične ter moderne umetnosti. Ogromna grajska palača je iz leta 1511, gotska katedrala »del Castello« pa iz lan-

gobardskih časov. Tu so zbrani tedanji najboljši mojstri, Carpaccio, Tiépolo, Pordenone, Giovanni da Udine. V gradu je imelo svojo razkošno rezidenco 17 patriarhov, preneseno 1238 iz Čedadada do politične propasti 1820, zatem sedež beneškega namestnika, pozneje francoskih, avstrijskih cesarskih generalov, namestnikov, komisarjev. Z gradu gledamo tja v Brda, na Kras, Trnovsko, Nanos, vse do tja, kamor je Videm videl svoje nekdanje meje.

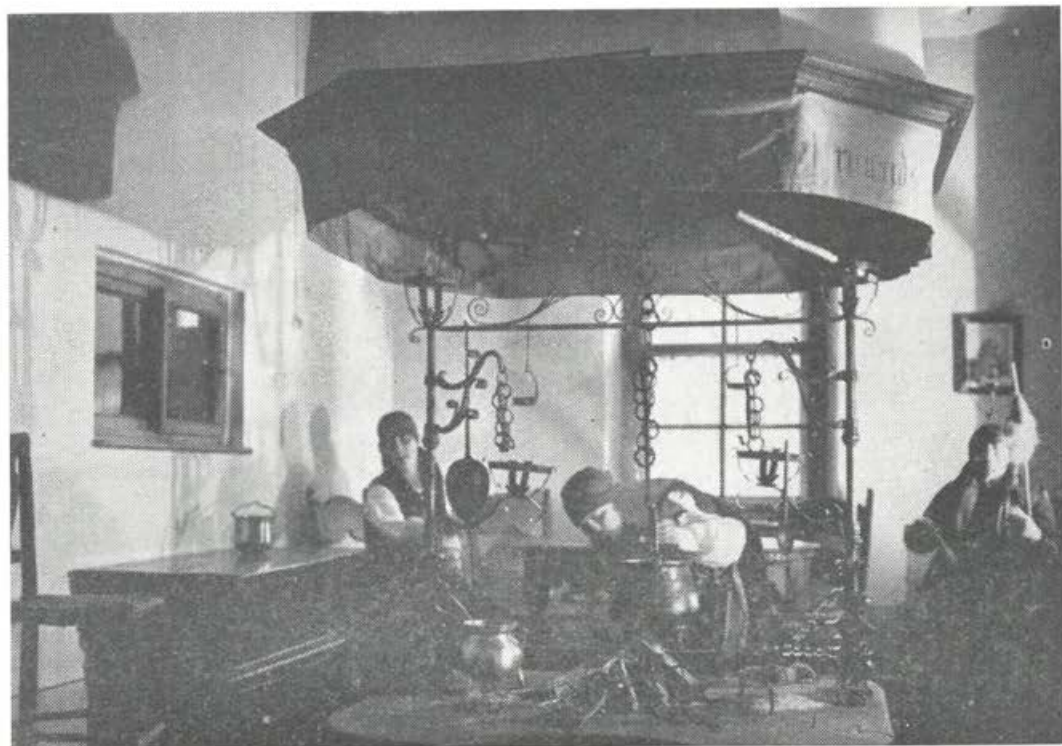
V labirintu

Po glasnih ozkih ulicah v jedru mesta se privramo skozi lože od enega do drugega vogala, v vrvežu živahnih, kričečih Furlanov, avtov, vesp, lambret, motorjev, z njimi bežimo mimo tolikih trgovin z bogatimi zalogami, starih palač, antikvariatov, sejemskih stojnic, zelenjadnih, živilskih, semenskih trgov, avtobusnih parkov in iščemo izhoda iz tega zamotnega labirinta.

Vse ulice držé v sijajni center, kjer presenečeni obstanemo na Piazza della Libertà, na osrednjem trgu Svobode. Ta trg, poleg Markovega v Benetkah, cenijo domači in tuji opazovalci za najlepšega in sploh za najpopolnejšega v Italiji. Benečanska plastika učinkuje kot živopisna scena s pomembnimi spomeniki. Monumentalni trg se vključuje med palače (v lože Lionello in občinske lože), portale, baročne stebre s kipi (Pravice, Miru, Beneškega leva), s fontano, stolpom z uro in zvonom, ki na njem bijeta brez prestanka dva pobiča Mihec in Jakec, in vso to pojočo slikovito prizorišče, delo benečanskih furlanskih mojstrov, izpopolnjuje še grad videmski.

Duomo — romansko gotična stolnica iz 13. stoletja nas v svojih arhitektonskih in slikarskih umetninah, zlasti freskah, ornamentih, seznanja še z drugimi mojstri iz beneško-furlanske šole (Pellegrino da San Daniele, Tiepolo in drugi), poleg nje osmerokotni stolp iz leta 1441, zgrajen

iz same opeke, z renesančnim nemško-gotiskim portalom. Obiščemo še Oratorij Čistosti (della Purità), da se začudimo Vnebovzeti, nedoseženi v simfoniji barv (Tiepolo). Tempio — Ossario, kostnica iz 1927, veličastna monumentalna zgradba s kupolo, s kapelami, kriptami, z Via Crucis, reliefnimi postajami križevega pota, — za 25 tisoč padlih v prvi svetovni vojni. Italija časti v globoki pieteti svoje mrtve, ki jim gradi spomenike, saj ve, da »narod, ki ne časti svojih mrtvih, ni vreden, da živi«. Bazilika Madona delle Grazie — Mati Milosti, v novem klasičnem slogu nas navda s sladkimi detinskimi spomini, saj so Brici hodili k njej na romarsko pot in so otroci nazaj grede piskali z godalci na usta. Ne moremo v naš okvir zajeti vseh številnih cerkvá in reprezentativnih palač, ki so jih ustvarili veliki mojstri, počastiti pa le moramo semeniški zavod z gimnazijo in bogoslovnico, kjer je več kot pol stoletja učil, vzgajal in pisal pesnik Ivan Trinko, profesor, očak beneških Slovencev

Furlanke pri ognjišču pod napo.

in kjer se še danes vzgajajo slovenski di-
jaki bogoslovci, bodoči duhovniki in ljud-
ski pastirji za njih Slovenj ob Nadiži in
Teru. Tudi bi radi pogledali v one lokande,
kjer je Pieri Zorut zbiral svoje šale, ven-
dar se le mimogrede pozabavamo z žlo-
budravimi Furlani.

Kakor svetli prameni, ki se vsipljejo iz
žarišča, se iz Vidma v njegovo provinco
razpredajo široko stradoni, avtostrade,
električne tramvajske linije, železniške
proge v vseh smereh tudi po nekaterih
rimskih cestah (Julia Augusta, Norika)
in nas privlačijo vedno bolj na sever od
Alpe, manj na jug v morensko območje.

Zajadramo v rano jutro pod cipresami,
pinijami, cedrami, ustavljam se pri pri-
jetnih gostilnicah ob potu. O, še nosijo sta-
re napise, kakor je ta: »In cheste antighe
trattorie, e je l'cûr di Furlanie« — »da,
kjer so stare oštarije, tam srcé je Furla-
nije«. Novejši furlanski folklorni pisatelji
posrečeno zadenejo note svoje pokrajine,
med temi je najboljši Chino Ermacora, ki
jo je upodobil v svoji knjigi »Il Friuli« v
umetnosti in lepoti, Dolfo Zorzut pa pri-
poveduje svoje bajke v svoji knjigi »Sot
le nape« (Pod napo), največ folklornega
gradiva je zbral Valentin Osterman.

Smo v lepem Tricesimu, na gričku gra-
dič, stara cerkva, pod njo gostišče s fur-
lansko postrežbo in z veselimi štorijami
vod napo, ob odprtem ognjišču. Furlanska
hiša — kuhinja ima svoj prizidek (sbata-
fûr — izpah), kjer se zvečer zbere družina
pod napo, kaminom. Ta prizidek je Fur-
lanom najdražji, najintimnejši kotiček
»Sot le nape«. Neučakani hitimo v podnožje
gora in že se nam odkrije Tarcento pod
Karnskimi predalpami, biser furlanske
zemlje, ob hudourniku Teru (Torre), ki
izvira pod gorovjem Muzcev, tam blizu,
kjer so Terski Slovenci, onstran Muzcev
pa Rezijani, oboji naši rojaki. Siloviti Ter
pridrvi kot neugnan mladenič s hribov in
se kmalu zažene po široki, večkrat suhi
strugi, ki nosi s seboj peska in gramoza
naravnost v morje. Iz Tarcenta je držala
stara vojaška cesta na Njeme, Torlan,
Tajpano, Platišče, na drugo stran od Muz-
cev skozi Učejo do Žage v območju Soče,
koder je še danes lepa vozna pot za dvo-

lastnike in sploh za obmejne prebivalce.
Lepi Tarcent je znano letoviško mestece.
Pa le dalje in dalje nas radovedno hrepe-
nenje žene. Obrnemo se proti zahodnemu
soncu. V vonju mandeljnov in breskev, v
blesku tramontane se zdrznemo in na
mehkem gričku nas že objame ljubeznivi
San Daniele del Friuli s sijajno panoramo,
razkazujoč nam po ravninah številne cer-
kvice, gradove, v svojem okrilju pa svojo
stolnico s freskami, slikarskimi umetnina-
mi domačega mojstra Pellegrina da San
Daniele. V tem romantičnem pogledu nas
še zapelje v svoje gostišče, da nas pogosti
s slovečo gnjatjo, s pršutom sv. Danijela.

Še kratek izlet k Rožaškemu samostanu,
Monte di Rosazzo, ki tako lepo leži na gri-
čevju pred Vidmom, ko se peljemo s krmin-
ske strani in ga tudi z Brd dobro opazimo.
Stara opatija iz 9. in 10. stoletja, nazvana
Badija, je bila nekdanj samostan avguštin-
cev, važna postojanka z ozirom na bližnjo
mejo, zato je imela vedno prvenstveno
mesto.

Jurisdikcija opatije je segla tja do na-
ših Brd, kjer je imela svoje beneficije v
kmetijah in gruntih. Badija je počasi pro-
padala, danes je v samostanu le pater —
skrbnik videmskih nadškofov, ki imajo tu
svojo letno rezidenco. Rožaški samostan
ali Badija je Goričanom prijetno zletišče,
zlasti na Jožefovo, ko se množice z vsemi
mogočimi sodobnimi vozili zgrnejo po
gričevju in se opajajo z rožaško rebulo.

Kamorkoli zaidemo ali nas prijatelji
zvabijo, povsod se menjavajo podobni mo-
tivi, povsod srečujemo umetnost, skulpturo
in druge zgodovinske znamenitosti. Vse
polno je teh živopisanih trgov, poleg njih
fevdalni gradovi. Vsak grad ima svoj zna-
menit kraj, vsak kraj zaklad umetnosti,
vsaka umetnost domače mojstre. Kar ob-
čudujemo v San Danielu, srečujemo v
Maniagu, Pordenonu (v drugem največjem
mestu za Vidmom), v Passarianu, Cassaccu,
Colloredu, Cordenonu, v tej zadnji postoj-
janki, ki še izpričuje ladinstvo, ki ima dve
predmestji Romans in Sclavons, furlanski
in slovenski borgo (predmestje), kar bi
pričalo, da je bilo nekoč tudi v tem kraju
mešano prebivalstvo.

Vesele so tu »šagre di San Pieri«, ko na prostem postavijo stojnice z raznim nakitjem, a še najraje kvadratne pode (brjarje) za ples zunaj gostilne ob cesti, med drevoredi. In na teh veselih šagrah šegavih Furlanov seveda ne sme manjkati njihov poet Pieri Zorut, še vedno živ v pesmi, ki vse kliče in vabi, ki je z njimi v duhu povsod doma, povsod razgiba ljudi, jih razveseljuje, povsod doni njegov smeh. Je furlanski bohem, pesnik — »campagnolo«. Pred njim in za njim gre veselje življenja. Pristopimo še mi, saj klepetave Furlanke že mežikajo našim postavnim fantom, ki se jim približajo. »Son i slovens.« Zavrtijo se Furlani in Slovenci na brjarjih. Furlansko-slovensko pobratimstvo se utrjuje v pesmih.

Olín gióldi la ligrié
Come zovins che nó sín;
Sunarà l'avemarie
Che noaltris no sarín.

Le veseli, holadrijo,
kot mi pobje smo;
zazvoni avemarijo
in nas drugih več ne bo.

Pri Čarnjelih

Kličemo hribovce Čarnjelce (Karnijce), naj vstopijo v ravnino, naj tu brusijo peté, vendar se raje mi odpravimo k njim. Furlanija ima še svoj gorati del, planinsko pokrajinsko Karnijo (površina 1200 km²). V območju svojih Alp in med gorovjem Cadore in Železnim kanalom (Canal del Ferro) leži vsa samosvoja Karnija, pravljica, legendarna, pristno furlanska, v severnem delu Videmske province. Karnija je zanimiva deželica, svojevrstna, v kateri se preprostost srca spaja s prostodušnostjo kraja, kakor da nikjer ni lepših gozdov, svetlejših planin, bistrejših vodá in boljših ljudi. Pri nas imamo take podobnosti v Trenti. Odseva nam Karnija v vseh svojih gorskih lepotah, smrekovih in bukovih hostah, sončnatih planinah, svetlih vrhovih, pokrajinskih idilah, mikavnih naseljih, namejanih trgih, v pesniških podvigih za toplim karnijskim ognjiščem.

Na Karnskih planinah.

Ko se srečamo s Karnijo in se z njo pogovarjamo, se nam odpre srčna milina, primitivnost ljudske duše, melanholičnost njene pesmi, njeno srce je podobno karnijskemu ognjišču, ki žari in plamtí v blagoslovljenem svetišču ljubezni. Toda v Čarnjelih leži bridkost naporne vsakdanjosti, kakor da jo nosijo s seboj v velikih koših, oprtnikih in razkazujejo po svetu svojo suho robo: »E si mûr, si va sot tiare — e ancimó si sint dolôr« — (Umrjemo, gremó pod zemljo, pa še občutimo trpljenje).

Pa je Karnija res dovolj zavarovana. Na severni straži je Monte Coglians (2782 m), na južni strani Monte Cavallo (2250 m), ki oba veljata kot zavetnika svoje pokrajine in cilj novih hribolezcev. Osrčje Karnije namaka divji hudournik Tilment — Tagliamento, drveč kakor obseden iz skalnatega objema ven iz pisanih bregov v plodno ravan, ki jo na spomlad in jesen široko poplavi.

Vaška cesta v Karniji.

Hribovski svet je preskop, nima žita, nima vina, ima pa les, drva, volno, mleko, teleta, ki jih Čarnjelci na splavih »per zatárs« splavijo po Tilmentu in Piavi v Furlanijo ali v Benetke, ali jih Čarnjelke prinesejo v mesto. Zato pa jim Patrie del Friuli daje koruzo, pšenico, polento in kruh.

Karnijska mati zemlja ne more rediti vseh sinov. Tam spomladi se že moški ozrejo v svet, se selijo in vsi dobri delavci, gozdarji, tesarji, zidarji, tkalci gredo za zaslužkom (nekoč so najraje hodili v Nemčijo).

Ves ta čas ostanejo doma ženske, ki prevzamejo vsa gospodarska in gospodinj-ska dela in si že v zgodnji mladosti naložijo vse napore, vendar še najdejo časa, da v copatah prehodijo bližnje in daljne kraje, da na hrbtu prenesejo polne koše in prodajajo suho robo, umetelno izrezljane lesene izdelke, pa obenem še nogavice ple-tejo uboge Čarnjelke, pa še tako mlade, si pojo:

Ai provát malinconie
Ai provát il fred d' unviar
Ai provát la gelosie
son tre penis de l' infíar.

Poskusila sem melanholijo,
poskusila sem zime zla,
poskusila sem ljubosumje,
to tri muke so — pekla.

Njihov pesnik Enrico Furch je v furlanski književnosti prav plastično posnel svoje rojake in svojo zemljo.

Smo v karnijski metropoli Tolmezzo (v Tumeču — pravijo Rezijani). Prijetno alpsko vzdušje nas obdaja, zaslutimo že turistični, tujskoprometni značaj. Zdravi obrazi mlajših so nas začudili, saj so to bodoči vojaki »alpini«. Ukaželjni smo si ogledali karnijski narodopisni muzej »Museo Carnico«, majhen, a domač muzejček v starinskem poslopju.

Blestijo Karnske Alpe pod italijanskim soncem, za karnijskim ognjiščem se pogovarjamo o naših in njihovih marnjah, toda čas beži: Addio bella Carnia!

Na prehodu iz Karnije v Železni kanal smo dosegli avtostrado Pontebano, ki se ponosno vije pod gore v Kanalsko dolino proti Trbižu in je glavna magistrala med Benetkami in Avstrijo.

Spet se obrnemo proti jugu ob deročem Tilmentu. Mimogrede nas radovednost ustavi v starem trgu Venzone, ki so mu slovenski Korošci rekli Pušja ves. Resnobni Duomo še iz leta 1338 (iz oglejskih časov), z redkimi freskami, cerkvenim zakladom, sarkofagi in drugimi umetninami nas vsele popotnike kmalu spet zresni. Venzone ima še ohranjeno mestno obzidje. Oglejski patriarhi, goriški grofje in še Benečani so si ga lastili. Palazzo Comunale iz 15. stoletja je bil žrtev zadnje vojne, a ga bodo obnovili v istem slogu. Radovedni smo stopili še v rotondo — v muzej mumij. Mumije so postavljene v vitrine, nekaj ženskih, največ moških, ne preperelih, le ovenelih mrličev v celotni človeški konstrukciji, izkopanih pred nekaj stoletji ali še nedavno, zadnje pred 60 leti. Mumije predstavljajo domače osebe. Mumifikacijo

Čarnjelka gre v mesto.

Venzone: tip občinske palače.

pripisujejo znanstveniki nekemu pojavu, ki ga povzroča ogljenčev žvepleni plin ali tudi samo »mufa«, vlažnost zraka ali morebiti še kak drug kemičen proces.

Nedaleč ob strani magistrale nas je pritegnila Gemona, Glemona, Humin, kakor so ta kraj nazvali Slovenci. Slikovit je pogled na to večstolpno mestece z gradom, utrdkami, stolnico iz 13. stoletja, mestno palačo, samostanom, popolna harmonična scena iz srednjega veka. Humin je imel veliko besedo v Furlanskem parlamentu in tudi pri patriarhih.

In glejte še čudo! Neverjetno, kmalu za temi romanskimi, benečanskimi konturami poteka, že vsa stoletja od preselitve, slovenska jezikovna meja, kmalu tam za vrhovi Čampona, Laneža, Kvarnana! Komaj jo zaslutimo.

Arriviodisi — na svidenje

Iz Osoppa, ki je simbol furlanske osvoboditve, se poslavljamo od Furlanije, ki smo jo v njenem osrčju vsaj bežno pregledali in jo vzljubili. Uradni, zemljepisni pojem Furlanije zajema vso videmsko in goriško deželo, torej tudi vso našo Goriško

do Julijskih Alp. Avstrija je nazvala našo deželo Primorsko, Italija Julijsko krajino — Furlanijo, Jugoslavija pa Slovensko Primorje. Sedanja republika Italija daje široke pokrajinske samouprave. Po naravnem procesu se je italijanščina zlasti po uradih že globoko vsidrala, tako da gre prislovica »Napoli a Udin«, da je namreč Neapelj v Vidmu. Furlanija bo še letos velika avtonomna pokrajina.

Ne oziraje se na te ali druge upravne, regionalne spremembe, mejaši Slovenci in Furlani so bili od nekdaj dobri sosedje, med njimi ni narodne nestrpnosti. Furlanska kôsa in slovenska lopata se simbolno združujeta v vzajemnem delu mirnega, neskajljenega sosedstva, zato je tudi jezikovna meja v vseh časih ostala nespremenjena.

Na pisanem popotovanju smo imeli pre mnogo dragocenih srečanj z umetnostjo, ki se je v nas prelivala in nas napolnjevala s tako lepoto in vzvišenostjo duha, da smo tej zemlji zapeli prelepo pesem. V njej se dovolj močno kažejo nemško-gotski vplivi, posledica tujih vpadov od severa, vendar je močnejša struja benečanskih umetnikov klesala zunanje obličje Furlanije, zlasti v stavbah in spomenikih, in zasenčila alpske konture. V bistvu svoje samoniklosti pa odseva v slikah, kipih, reliefih, dvorih, v pesmih, v glasbi (Jacopo Tomadini), ki so jezik, zgodovina, zemljepis Furlanije, v njih njen duh, je barvitost njene krvi. Ta zemlja je rodila svoje umetnike. Nedavno so furlanski slikarji razstavljali v Ljubljani in dokazali svoj prav (raison d'être), stopiti v vrsto ostalih narodov. Umetnost je dala Furlaniji lastno etnično obliko in pečat furlanske narodnosti.

Če smo le malo pogledali, smo veliko videli. Dve podobi se nam predočita. Furlanska podoba je zraven slovenske, obe pa imata svoj lasten okvir. Prva v živi pisanosti vihriavih ljudi, šumečih mest, umetniških prividov, veselih villott, črno-okihi Čarnjeli, glasnih motornih oračev, živahnih prekupčevalcev, druga slovenska pa tišja, naravnejša, zato preprosta, samorasla, naša. Med šumom in mirom je mejna črta. Spravljivi narodi, vzajemno sožitje, dobro sosedstvo je ne poznajo.

Bistra nekdanj in sedaj

(Ob 700-letnici ustanovitve kartuzije)

Pokrajina

Na jugozahodnem koncu Ljubljanskega barja pod strmim robom Logaške planote, nad katero se dviga kopasti Ljubljanski vrh, izvira v več močnih izvirkih Bistra, ki je dala ime nekdanjemu samostanu in naselju ob njem. Že Valvasor piše, da se imenuje Bistra zato, ker je »ostra in sveža«, poleti mrzla kot led in takoj pri izviru tako močna, da nosi čolne. Bistra je res taka, saj spada med najmočnejše kraške izvire, kar jih je na južnem obrobju Ljubljanskega barja od vrhniških izvirov Ljubljanice pa do ižanskega Studenca. Barvanja in toplotna merjenja so pokazala, da prihaja njena voda od daleč, in sicer čez Cerkniško polje prav iz Loške doline. Že pred združitvijo vseh izvirov goni majhno elektrarno in mlin, nato se obrne skoraj naravnost proti severu in po približno 3 km dolgem, v sredi vijugasto zavitem toku doseže Ljubljanico.

Grad in državno posestvo Bistra je danes ob precej prometni cesti, nekako na sredi med Borovnico in Vrhniko. Povsod tod segajo v barsko ravnino na »Bistrski mah« obsežna polja, ki pričajo o zgodnjih osuševalnih poskusih nekdanjega samostana. Tako so na obeh straneh Bistre in še naprej vidni sledovi starih jarkov, med Bistrom in Borovniščico pa mole ponekod na površje štori kot priče nekdanjega mahovnatga barja, ker so nekoč napravili njive, ne da bi prej požgali ali zrezali šoto. Večina tega najbolj obdelanega zemljišča pripada borovniškim vasem, ki so bile jedro nekdanjega bistrskega gospostva na Barju.

Ko so se pred dobrimi 700 leti tod naselili prvi menihi, je bila pokrajina seveda precej drugačna. Najbrž je bila bolj divja nego ljubka, kot jo je pred skoro 300 leti nazval Valvasor; njemu »se zdi, da je sama ljubkost izbrala to dolino za tiho domovanje« in jo odločila od drugih selišč in svetnega šuma, ker ni v bližini nobenih vasi. Tako je Valvasor utemeljeval latinsko ime Vallis iocosa oziroma nemško Freudenthal (= vesela dolina); pristavil pa je tudi, da je od

Bistre proti Ljubljani samo močvirje, na drugo stran pa se širijo same gore in najbolj divji gozdovi, ki se vlečejo »več milj daleč v Turčijo«. Pri tem ni prav nič pretiraval, saj se je takrat Turčija začejala kmalu za Karlovcem na Hrvaškem.

Ustanovitev samostana

Odljudna pokrajina sredi med močvirji in gozdovi je bila kot nalašč primerna za bivališče menihov kartuzijanskega reda. Cistercijanski in kartuzijanski red s svojimi strogimi pravili sta nastala v 11. stol. iz odpora proti bogastvu in razkošju, ki je zavladalo v nekaterih starih samostanih. Kartuzijanski red je dobil ime od samotne doline Kartuzije (franc. Chartreuse) blizu mesta Grenoble v francoskih Alpah, kjer je Bruno iz Kölna leta 1084 ustanovil prvi tak samostan. Po pravilih, ki so ostala v glavnem nespremenjena, živi vsak menih v svoji celici; to je hišica z vrtičkom, ki ga mora obdelovati. Tudi sicer mu je predpisano ročno delo, zato ima vsaka hišica v pritličju delavnico za kakšno rokodelstvo, nad njo pa je preprosta spalnica s kapelico. V srednjem veku so se kartuzijani dosti ukvarjali s prepisovanjem, po iznajdbi tiska pa tudi s tiskanjem knjig. Redovna obleka je bela volnena halja in čeznjo bel škapulir s kapuco. Prehrana je strogo vegetarijanska, mesa, mesne juhe in na masti pripravljenih jedi ne smejo uživati niti v boleznih. Vsak menih živi samotarsko v svoji hišici in tam tudi je. Le ob nedeljah in praznikih jedo v skupni obednici, kjer pa vlada strog molk, medtem ko eden izmed njih bere iz knjige. Ob teh dneh gredo po obedu na kratek sprehod, kjer je dovoljen tudi razgovor, enkrat na teden gredo na daljši sprehod izven samostanskega obzidja. Zvezo z zunanjim svetom vzdržujeta le samostanski predstojnik ali prior in upravitelj ali prokurator.

Kartuzijani vstajajo zgodaj zjutraj, po slovesnih molitvah in maši v cerkvi študi-

Bistra od severa.

rajo in berejo ter opravljajo ročno delo, ravno tako se popoldne vrsti molitev z ročnim delom in premišljevanjem. Posebno slovesna je nočna služba božja ob 11. uri zvečer, h kateri pridejo vsak s svojo svetilko. Po smrti pokopljejo redovnika na domačem pokopališču brez rakve na deski, na grob pa postavijo črn križ brez napisa. Samostanski bratje, ki niso duhovniki, imajo manj molitve in premišljevanja, zato pa opravljajo vsa potrebna dela v kuhinji in gospodarstvu.

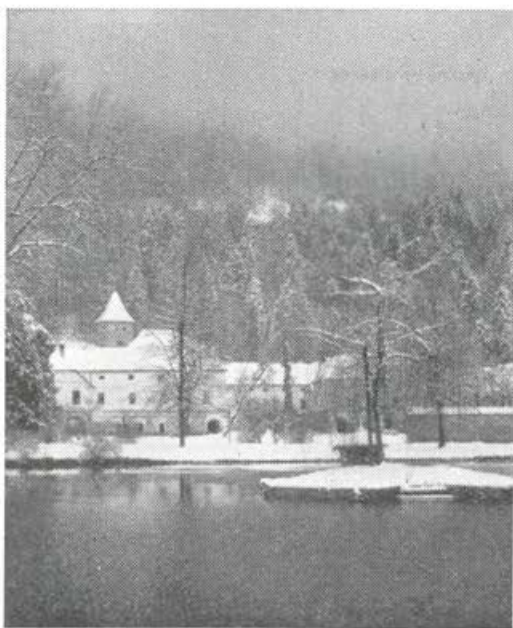
Prvi kartuzijanski samostan pri nas so bile Žiče na Štajerskem, ustanovljene leta 1164, ki so dobile prve menihe prav iz Velike Kartuzije na Francoskem. Kakih deset let kasneje je bil ustanovljen kartuzijanski samostan v Jurkloštru na Štajerskem, prva kartuzija na Kranjskem je bila pa skoraj sto let kasneje ustanovljena Bistra.

Kot sta bila oba štajerska samostana ustanovi tamošnjih zadnjih dveh mejnih grofov oz. vojvod iz rodu Traungavcev, tako je Bistra ustanova zadnjih dveh koroških vojvod iz rodu Španhajmov. Glede na veliko kulturno in gospodarsko vlogo samostanov v tisti dobi je razumljivo, da je skušala vsaka fevdalna rodbina okrepi

svoj ugled in svojo moč na nekem ozemlju tudi s tem, da je ustanavljala in bogato obdarovala razne samostane. Prve menihe je poklical v Bistra že vojvoda Bernard Španhajmski leta 1255, dokončno pa je ustanovil ta samostan njegov sin Ulrik leta 1260, tako da je od prave ustanovitve letos minilo ravno 700 let. Vojvoda Ulrik je bil sorodnik znamenitega češkega kralja Premisla Otokarja, ki si je prav takrat pridobil tudi Avstrijo in Štajersko. Sam pa je z dedinjo bogate andeške rodbine priženil nova velika posestva na Kranjskem, od koder je hotel izriniti druge tekmece, zlasti oglejske patriarhe. K utrditvi njegovega položaja na Kranjskem naj bi pomagal tudi novi samostan v Bistri, kot je bil njegov oče iz istega namena ustanovil cistercijski samostan v Kostanjevici.

Že v ustanovni listini, izdani 1. nov. 1260, je vojvoda Ulrik bistrski samostan bogato obdaroval. Natanko je naštetih 114 kmetij (n. pr. 9 v Borovnici, 11 v Sobočevem, 7 na Verdu, 19 v Begunjah, 11 v Bezuljaku itd.); v glavnem je segala ta posest od Ljubljane na jug do Cerknice in današnja Menišija še spominja s svojim imenom na bistriške menihe. Skoraj polovica darovanih kmetij

je bilo raztresenih po raznih krajih na Gorenjskem od Moravč do Kranja. V listini so določene tudi »meje nedotakljivosti«, ki segajo od Kamnika pri Ljubljani na njenem desnem bregu do njenih izvirov, da noben, ki se zateče v te meje po varstvo, ne sme biti od nikogar nadlegovan. Dalje je priznana samostanu carinska prostost za blago, ki ga pošlje na trg, ter sodna oblast nad vsemi podložniki in služabniki, razen

Bistra od vzhoda.

če gre za tatvino in zločine zoper življenje in telo. Naslednje leto je ustanovitelj daroval samostanu več kmetij v Topolu pri Mengšu, nato l. 1262 hišo v Ljubljani in l. 1265 še 8 kmetij ob potoku Tunjici pri Vrhniku, t. j. Podlipo, in v obeh Ligojnah.

Nadaljnji razvoj

Bistrsko kartuzijo je ustanovitelj dobro oskrbel z zemljiško posestjo, da bi se z njenimi dohodki vzdrževala samostanska družina. Tudi kasneje so jo v raznih oblikah obdarovali mnogi dobrotniki, spretni samostanski upravitelji so pa z dohodki posestev in tudi trgovine nakupovali še nova zemljišča in hiše. Kajti kot drugi naši samo-

stani je tudi Bistra postala pomembna trgovinska postojanka; pri tem so ji koristili obširno azilno ozemlje ter razne oprostitev od mitnin in carin, zlasti pa bližina potov na Vipavsko in v Primorje, kjer je tudi sama dobila lepa posestva.

Tako beremo, da je l. 1274 poklonil Bistri njen sosed izanski gospod Markvard več njiv v Vipavi zraven vinogradov, ki jih je samostan tam že imel. V naslednjih desetletjih so bistrski menihi kupili ali pa dobili v dar na Vipavskem še nove vinograde. Tudi v Istri so v začetku 14. stol. kupili vinograde v Podgorju ter oljčne nasade in soline pri Kopru. Ob istem času sta dva Istrana vstopila v samostan in mu prepustila svoje vinograde, čeprav kartuzijanska pravila ne zahtevajo od novincev dote. L. 1353 pa je neka gospa v oporoki zapustila Bistri solino s 14 jamami v Kopru. Za upravo svojih istrskih posestev je imel posej samostan v Kopru stalnega upravitelja.

Bistrska posest se je množila tudi v bližnji okolici in na Gorenjskem. V 14. stol. so menihi nakupili celo vrsto kmetij od Pakega do Kamnika, na Igu in Golem, posebno pa v Menišiji in okrog Cerknice, kjer je bila tudi cerkniška župnija vtelesena bistrskemu samostanu. Prav tako so kupili tudi nove kmetije v Šenčurju in okolici. Za samostansko kuhinjo je bilo važno dovoljenje Rudolfa IV. l. 1363, da smejo imeti menihi dva ribiča na Ljubljani in tam ribariti.

Velike vrednosti je bila zaradi številnih meja takrat tudi oprostitev od carin in mitnin. Grof Albert Goriški je že l. 1286 oprostil samostan vseh mitnin in carin pri Podpeči in Podvelbu. Enako ga je l. 1374 vojvoda Leopold III. oprostil vseh mitnin in carin za blago, ki ga menihi rabijo zase, njegov brat Abreht III. pa tudi vseh davkov, zato so menihi obljubili opraviti za oba vsako leto 30 maš.

Sploh pomeni 14. stoletje višek v razvoju bistrskega samostana. Menihi so dobili dovoljenje, da so mogli kupovati desetino od svetnih gospodov, sprejemati mašne ustanove in prevzemati fare, kar jim sicer pravila niso dovoljevala. Tako so lažje zmagovali velike davščine, ki so jih morali dajati papežu in njegovim legatom, pa tudi drugi

cerkveni in svetni gosposki. Mogli so se posvečati tudi kulturnemu delu, k čemur je spadalo po redovni tradiciji zlasti prepisovanje rokopisov. Tako pisanje z gosjim peresom na pergament je bilo težavno in zamudno delo, zato so bili rokopisi največji zaklad samostanov. V Bistri jih je skoraj vse uničil velik požar, o katerem je kasneje neki menih napisal na prvo stran mrliške knjige iz 15. stol.: »V letu Gospodovem 1364 je pogorel samostan tu v Bistri skupaj s knjigami in ostalim imetjem skoraj popolnoma.« Valvasor pa piše: »V letu 1382 se je ta kartuzija Vesela dolina spremenila v Solzno dolino, ker je skoro popolnoma pogorela.« Najbrž je njegovo poročilo pravilno, če sta pa obe, sta zadela Bistvo v kratkem razdobju kar dva požara in ni čudno, če so se ohranili od prej le redki rokopisi. Med temi je najstarejši in najbolj bogato s slikami okrašeni rokopis Avguštinovega spisa »O božji državi«, ki ga je po naročilu priorja Hermana l. 1347 napisal in okrasil neki menih Nikolaj.

Kljub požaru si je samostan z veliko-dušno podporo svojih dobrotnikov kmalu opomogel. Posebno naklonjeni so bili Bistri v tej dobi Celjski grofje. Že Herman II. je bil napravil več pobožnih ustanov, grof Friderik II. in njegova druga žena Veronika Deseniška sta l. 1426 darovala mnogo denarja ter cerkvenih potrebščin, dala sta tudi napraviti tri nove celice in v cerkvi tri stranske kore s posebnim oltarjem za ustanovljeno večno mašo za celjsko rodbino. Velik dobrotnik je bil tudi takratni pičenski škof Gregor, ki je živel navadno v Ljubljani ali pri kartuzijanih v Bistri; tu je l. 1433 umrl in bil pokopan, svoje imetje pa je zapustil samostanu. Tudi ljubljanski sodnik Henrik Stautheimer je skupaj s svojim bratom daroval Bistri več kmetij na Gorenjskem, po ženini smrti je sam oblekel belo haljo in umrl kot kartuzijan v Bistri.

Tudi Habsburžani so bili kot deželni knezi naklonjeni bistrskemu samostanu in mu potrjevali njegove pravice, večkrat so tudi ukazovali kranjskim deželnim glavarjem, naj ga zaščitijo. To je bilo potrebno, ker je imel samostan pri svojih daleč raztresenih posestvih pogoste mejne spore z objestnimi fevdalci, posebno napeto je bilo večkrat razmerje s turjaškimi gospodi.

Težki časi za Bistvo

V drugi polovici 15. stol. so začele prihajati nad bistrski samostan razne težave. Najprej je l. 1463 s cerkvijo vred vnovič pogorel, vendar so ga že v dveh desetletjih obnovili, kajti l. 1483 je prvi ljubljanski škof Žiga Lamberg slovesno posvetil novo cerkev. V tej dobi so poleg samostana zgradili tudi kapelo sv. Jožefa, ki jo je l. 1497 posvetil pičenski škof.

Takrat so bili za slovenske dežele hudi časi, kajti od l. 1469 pa do 1483 so jih skoro vsako leto obiskovali Turki na svojih roparskih pohodih. Med drugim so bili l. 1471 uničeni poglavitni slovenski samostani, zlasti Stična in obe kartuziji Pleterje in Jurklošter; naslednje leto so Turki požgali šentpetersko cerkev pred ljubljanskim obzidjem in Cerknico. Bistva je zaradi svoje odročne lege imela srečo, da ni videla Turkov od blizu, dasi so šli nekajkrat mimo Logatca in Vrhnike. Na ponovnih pohodih čez Bloke in Cerknico, okrog Ljubljane in po Gorenjskem so Turki upustošili mnoga samostanska posestva, podložne kmete pa odvlekli s seboj v sužnost, tako da so se

samostanski dohodki občutno zmanjšali. O teh težavah priča prošnja bistrskih menihov na deželnega kneza, naj bi jim odpustil desetino od vipavskih vinogradov, ker je samostan v stiski, kajti »okrutni Turki so odpeljali podložnike in kmetije stoje puste«. Ko je dal vladar l. 1526 pobrati cerkvene dragocenosti, da bi iz njih nakovali denar, potreben za vojno zoper Turke na Ogrskem, je tudi Bistra izgubila svoje srebrne in zlate križe, monštrance in kelihe. Zaradi vojnih bremen in davkov je moral prior Peter (1539—1552) dati obsežne samostanske soline pri Kopru v dedni zakup za sto let in si je izgovoril samo 7 tovorov soli na leto za potrebe samostana.

Gospodarsko opešani samostan je prišel v še večje težave zaradi nastopajočega luteranstva. Že Petrov naslednik, prior Gregor (1552—1560), je bil v zvezi z ljubljanskimi protestanti in je podpiral Trubarjevo književno delovanje. Ko je nazadnje še sam postal luteran, je bil najbrž odstavljen; verjetno je k temu pripomoglo tudi njegovo slabo gospodarjenje. Samostanske vinograde pri Kopru je pustil povsem propasti, večje zemljišče blizu Bistre pa je dal nekomu za neznatno ceno v dedni zakup. Ker ni plačeval davkov, so deželni stanovi zasegli samostanu neko zemljišče in dve podložni kmetiji in vse skupaj prodali.

Pri takih razmerah je seveda redovno življenje propadalo; stari menihi so pomrli, naraščaja pa ni bilo. Prenehala je tudi samostanska šola, ki je imela še v začetku 16. stol. 12 učencev s posebnim učiteljem in več desetletij je živel v Bistri poleg priorja samo en redovnik ali kaplan. Priorji so bili sedaj le še upravitelji, ki jih je red pošiljal v Bistro, da so oskrbovali bogoslužje in obvarovali samostansko premoženje še večje škode. Tak upravitelj je bil Hrvat Andrej Vajvodić iz Virovitice (1564 do 1584), ki je s skrbnim gospodarstvom zapustil svojemu nasledniku kar 1500 gol-dinarjev v gotovini.

Njegov naslednik Primož Jobst se je že mlad izkazal kot upravitelj samostana v Žičah, v Bistri pa se je moral boriti za sam obstanek samostana. Odkar so bili v začetku 15. stol. Benečani napravili konec posvetni oblasti oglejskih patriarhov, so ti prihajali vedno bolj pod beneški politični

vpliv. Zato so si Habsburžani prizadevali, da bi svoje dežele odtegnili oglejski cerkveni oblasti in so hoteli zanje ustanoviti posebno škofijo v Gorici. Ta načrt so mislili uresničiti v drugi polovici 16. stol., gmotno podlago novi škofiji pa naj bi dal propadajoči bistrski samostan. Ljubljanski škof Janez Tavčar bi moral po vladarjevem nalogu preiskati gospodarsko stanje samostana, ko pa se je 11. aprila 1586 na poti v Gorico s svojim spremstvom ustavil v Bistri, ga prior Jobst ni hotel sprejeti; zahteval je od njega pooblastilo od redovnih predstojnikov, ki ga pa škof ni imel. Zato je moral »lačen in žejen s svojimi ljudmi oditi naprej proti Gorici«, kot je škodoželjno zabeležil nekdo v samostanskem nekrologu.

Kazen seveda ni izostala. Papeški nuncij je dosegel v Rimu, da je bil bistrski samostan izročen v začasno upravo avstrijski vladi, nadvojvoda Karel pa je priorja Jobsta odstavil in pregnal iz Bistre. Živel je nekaj časa v Pleterjah, nekaj časa v Žičah, dokler mu ni nadvojvoda čez dve leti dovolil, da se sme vrniti v Bistro.

Za upravitelja bistrskega premoženja je nato postavil Janeza Hofmana, posestnika in gostilničarja na Vrhniki, ki je bil luteranskega mišljenja in je zelo samovoljno in slabo gospodaril. Zato je nadvojvoda l. 1588 izročil upravo ljubljanskemu stolnemu dekanu, ki je skrbel vsaj za bogoslužje v samostanski cerkvi. Končno so l. 1590 le napravili komisijski popis samostanskih dohodkov, ki so se pa izkazali za dotacijo nameravane goriške škofije premajhni. Ko je še istega leta nadvojvoda Karel umrl, je bila ustanovitev goriške škofije odložena, Bistra vrnjena kartuzijanom in Primož Jobst je zopet postal prior. Za sedaj je bila Bistra rešena in kartuzijanski red jo je hotel dobro utrditi. Izpraznil je Pleterje in Jurklošter, njihova posestva oddal v zakup ali prodal, menihe pa poklical v Bistro.

Toda kmalu so se jeli znova zbirati črni oblaki nad Bistro, ki naj bi to pot postala žrtev — jezuitov. V borbi proti luteranstvu so bili bojevitiji jezuiti seveda koristnejši od molčečih kartuzijanov in ljubljanski škof Tavčar je l. 1594 opozoril, da so za vzdrževanje nameravanega jezuitskega kolegija

v Ljubljani dohodki bistrskega samostana »zelo primerni«. Ko so kartuzijani zvedeli za škofove načrte, so uspešno nastopili v Rimu proti njim in konec l. 1595 je prišlo do poravnave v tem smislu, da je kartuzijanski red prepustil ljubljanskim jezuitom Pleterje z vsemi posestvi, Primož Jobst pa je imel ob svoji smrti l. 1601 zadoščenje, da je videl bistrsko kartuzijo rešeno in obujeno k novemu življenju.

Obnova Bistre

Že prvi Jobstov naslednik Avguštin Brence (Brentius 1597—1621) si je s temeljito prezidavo cerkve in samostana zaslužil pridevek »obnovitelja cele hiše«, ki ga je dobil v nekrologu. Njegovo skrbnost in vzorno redovno življenje menihov je l. 1607 v posebnem, na Vrhniku datiranem pismu papežu pohvalil tudi graški nuncij. Tudi napeto razmerje z ljubljansko škofijo se je popravilo in l. 1609 je dal škof Hren zase in za svoje naslednike, kadar bi se mudili

v Bistri, zgraditi posebno lepo celico, ki je stala 600 gl. Verjetno jo je uporabljal, ko je l. 1628 posvetil v cerkvi na novo postavljena oltarja sv. Janeza Krstnika in Matere božje.

Dober gospodar je bil tudi Ljubljančan Ludvik pl. Cirian, ki je dal l. 1659 sestaviti urbar z natančnim pregledom samostanskih posestev in pravic. Pristavil je razne modre nasvete za svoje naslednike, pri čemer je skušal koristiti samostana spraviti v sklad s koristmi podložnikov in jim je tudi olajšal bremena. Kot kažejo njegovi zapiski, se vsaj v 17. stol. bistrskim služabnikom in podložnikom ni slabo godilo. Da pa kartuzija tudi v prejšnjih časih ni bila tako trd gospodar, kot večina svetnih fevdalcev, smemo sklepati iz tega, da noben vir ne omenja kakega uporniškega gibanja bistrskih podložnikov. Le ustno izročilo pripoveduje, da so Meniševci na Kožljeku obesili nekega meniha na drevo, pri čemer je šlo morda za osebno maščevanje.

Bistra leta 1658 (iz Valvasorjeve zbirke *Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu*).

Cirianova uprava je dobila najvišje priznanje, ko se je jeseni 1660 cesar Leopold I. ob vrnitvi iz Trsta za dva dni ustavil v Bistri in podelil priorju Cirianu in njegovim naslednikom naslov prelata in cesarskega svetnika. S tem so priorji dobili pravico nositi škofovsko mitro in palico, podrejenosti ljubljanski škofiji so se pa zaman skušali otresti. Cirianov ugled dokazuje tudi dejstvo, da je bil kar šest let zapored voljen za deželnega odbornika. L. 1662 je pridobil gradič Loško pri Cerknici, ki je bil iz časov turških napadov dobro utrjen. Za gradičem je dal zgraditi cerkvico sv. Lenarta in speljati proti trgu pot, ki se še danes imenuje »prelatova pot«.

Vlada Cirianovega naslednika Hugona Mureggerja (1669—1703) se je začela z neprijetnim dogodkom. Po polnoči na novo leto 1670 je nastal močan potres, pri katerem se je po Valvasorjevem pripovedovanju »slišal tak pok ali udar, kot bi ustrelil s topom« in ki je povzročil precej škode. Najvažnejša zasluga novega prelata je bila, da je kupil l. 1682 od kneza Eggenberga, zakupnika Postojne in lastnika hasberške graščine, za 900 goldinarjev ribiške pravice v Cerkniškem jezeru in vseh njegovih pritokih. Pridobil je tudi nova posestva v Rakitni, Planini in Vipavi in postal arhidiacon za faro Cerknico in njene vikariate. Za njim je bil prior Ljublančan Anzelm Kimovic, ki je živel v redu petdeset let in bil po imenih sodeč poleg Brenceta edini Slovenec med bistrskimi predstojniki. Visoke časti je dosegel njegov naslednik Jakob Klopfer, ki je bil dolgo deželni odbornik in generalni vizitator reda za Nemčijo in Poljsko. L. 1724 je kupil nove soline pri Trstu, kajti cesar Karel VI. je prepovedal uvoz soli z beneškega ozemlja, kjer so bile tudi bistrske soline pri Kopru. Dal je tudi napraviti nov glavni urbar.

Zelo delaven je bil osmi in zadnji bistrski prelat Brunon Ortner, doma s Tirolskega. Ko je Zorn pl. Mildenheim v l. 1762 do 1769 na svoje stroške uspešno osušil kos barja pod Tržaško cesto s tem, da ga je prepregel z odvodnimi jarki in izkopal kanal do Ljublanice (še danes imenovan Zornovec), ga je Ortner začel takoj posnemati. Osušil je precej zemlje pri Pakem, Prevaljah, Dolu in Verdu in nekaj sveta pri

samostanu, kjer je tudi poskusil z obdelovanjem. Poročila o teh uspehih so vzbudila pozornost na Dunaju in cesarica Marija Terezija je dala tako Zornu kot Ortnerju izreči svoje zadovoljstvo. Vse to je dalo pobudo, da so začeli s sistematičnim osuševanjem Ljubljanskega barja po načrtih patra Gabriela Gruberja in kopanjem današnjega Gruberjevega prekopa.

Kmalu pa so prišle na bistrskega priorja drugačne skrbi in naloge. L. 1773 je izbruhnil velik požar in uničil večino samostanskih poslopij. Prior se je pogumno lotil obnove; komaj pa so bila poslopja pozidana in si je samostan dobro opomogel, ga je zadel razpust.

Konec bistrske kartuzije

Prosvetljski nazori 18. stol., ki jih je prevzela vedno bolj mogočna državna oblast, redovništvu niso bili naklonjeni. Že za vlade Marije Terezije so se množile pritožbe zaradi prevelikega števila samostanov in njihove zemljiške posesti, ki je bila mnogokje zaradi slabega gospodarstva premo izrabljena. Zato je vlada omejevala izročanje premoženja samostanom in sprejemanje novincev. Novi cesar Jožef II. je pa še odločneje posegel v cerkvene razmere, na katere je kot pravi prosvetljenec gledal predvsem s praktične strani. Nespametno se mu je zdelo, da so bile na eni strani obsežne župnije, kjer so ljudje težko prišli do cerkve in duhovnika, na drugi strani pa so v bogatih samostanih živeli brez koristnega dela številni duhovniki.

Po vladarjevih nazorih oddaljenost od župne cerkve ne bi smela biti večja kot eno uro hoda. Za tako preureditev župnij je bilo potrebno več duhovnikov in več gmotnih sredstev; to oboje naj bi se doseglo z odpravo samostanov. Ukinejo naj se zlasti taki, ki ne vzdržujejo šol in se ne bavijo s strežbo bolnikov ali dušnim pastirstvom. Predvsem pa so ukinili najbogatejše samostane; v slovenskih deželah je ta usoda zadela večino.

Premoženje ukinjenih samostanov je šlo v tako imenovani verski fond ali zaklad, ki je bil v upravi države, a je rabil le za verske namene, za pokojnine bivšim redov-

nikom, vzdrževanje škofij, župnij in semenišč, zlasti pa za ustanovitev in vzdrževanje novih župnij. Za umetnostne spomenike bivših samostanskih cerkva in poslopij takrat še niso imeli smisla, edino knjige in rokopise je bilo treba popisati; od teh si je najvažnejše izbrala dvorna knjižnica na Dunaju, drugi so pa prišli v univerzitetne oziroma licejske knjižnice v glavnih mestih posameznih dežel. Tudi ljubljanska licejska knjižnica, prednica sedanje Narodne in univerzitetne knjižnice, je dobila precej knjig in rokopisov iz opuščenih kranjskih samostanov; samo iz Bistre je prejela 769 del v 1153 zvezkih, med temi je najdragocenejši že omenjeni rokopis iz l. 1347.

Ukinitvev za to določenih samostanov je vlada pripravila temeljito in v največji tajnosti; predvsem je postavila posebne komisije za popis in prevzem samostanskega premoženja. Kartuzija Bistra je bila ukinjena 29. I. 1782 in že 6. II. je vladna komisija s sodelovanjem priorja Ortnerja končala z inventuro, ki nam nudi nekatere zanimive podatke. V samostanu je bilo 13 meniških celic, t. j. z visokim zidom oddeljenih hišic z malimi vrtički, 7 celic je bilo enojnih, 6 dvojnih, priorjevo stanovanje je imelo tri sobe. Vsa poslopja so bila v dobrem stanju, sredi tako imenovane stare foresterije (hiše za tujce) je bila v I. nadstropju kapela sv. Jožefa s prizidanimi 10 sobami, v II. nadstropju tako imenovane nove foresterije je bilo stanovanje sodnika z dvema sobama in arhiv.

O samostanski cerkvi pravi poročilo, da je bila ena najsijajnejših in najlepših v deželi, tlakovana z belim, črnim in rdečim marmorjem. Imela je sedem deloma marmornatih, deloma lesenih oltarjev, dragoceno slonokoščeno razpelo in v zakristiji zelo lepo umetno izdelano opravo iz hrastovega lesa. V samostanski knjižnici je bilo 3428 del, v prelaturi pa še 594 latinskih in nemških knjig. Celotno čisto premoženje samostana so ocenili na 201.926 goldinarjev; med kranjskimi samostani je bila Bistra po premoženju na tretjem mestu za Stično in Kostanjevico. Od tega je prišlo na nepremičnine 137.081 gl. (Bistra 71.441 gl., Loško 15.625 gl., hiša v Ljubljani 800 gl. itd.),

v raznih oblikah je bilo naloženo 86.336 gl. in gotovine so našli 982 gl.

Ob razpustu je bilo v samostanu poleg priorja in dveh bratov 14 redovnih duhovnikov; vsi so prosili, da postanejo svetni duhovniki in so se po petih mesecih razšli na vse strani. Vsak je dobil 100 gl. na roko in 300 gl. letne pokojnine, s seboj je smel vzeti posteljo in druge predmete za osebno rabo. Prelat Ortner je bil od l. 1788 lokalist v Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem, kjer je 4. I. 1800 umrl v starosti 78 let, kot priča nagrobnik v cerkvenem zidu. V tamkajšnji podružnici je še z rezbarijami okrašena spovednica z letnico 1787, v mežnariji in župnišču pa več slik in rezbarij; vse to je Ortnerjevo delo, ki se je bil kot kartuzijan pečal z umetnim mizarstvom. Bivši prelatov vikar Tržačan Anton Jugovic pa je umrl l. 1807 kot župnik v Preski.

Posestva razpuščenega samostana so upravljali uradniki verskega sklada. Več zemljišč, zlasti vinogradi v Vipavi, je bilo sčasoma odprodanih, veliko se jih je na razne načine odtujilo. V Bistri so bile meniške celice odstranjene in poslopja deloma podrta, deloma prezidana. Cerkev je imela še nekaj časa svojega duhovnika; zaradi premajhnega zanimanja sosednih srenj je bila lokalija opuščena in vlada je odločila, naj se cerkev podere. L. 1805 jo je vrhniški dekan razsvetil, oprava in bogoslužni predmeti so bili prodani ali darovani drugim cerkvam in l. 1808 je bila cerkev podrta. Gradič Loško pri Cerknici so kmalu prodali nekemu zasebniku in je nato večkrat menjal lastnika, ko je kasneje pogorel, je ostal razvalina.

Podobna je bila usoda bistrskega dvorca v Ljubljani. Prvotna bistrska posest na Bregu, kjer se je mestno obzidje približalo Ljubljanci, se je po l. 1262 z nakupi in darili še povečala; ta dvorec je rabil zlasti kot posrednik s samostanskimi posestvi severno od Save. Sem so morali n. pr. gorenjski podložniki zvoziti dolžno žito in tudi blago, ki ga je samostan kupil na Gorenjskem, naprej v Bistru so pa vse to prepeljali po Ljubljanci kmetje s Pakega. Že omenjeni ljubljanski sodnik Stautheimer je dal pri dvorcu postaviti majhno cerkev, ki je imela na koru posebno zgornjo cerkev z vhodom iz sosednje bistrske hiše. Kasneje

so to zgornjo cerkev na novo zgradili in l. 1606 jo je škof Hren posvetil kartuzijanskima svetnikoma Brunonu in Hugonu. Po ukinitvi samostana je l. 1793 kupil bistrski dvorec s cerkvico vred baron Žiga Zois; dvorec je pridružil svojim sosednim hišam, cerkvico pa je dal podreti. L. 1826 so pa podrli še bistrski dvorec, na čigar mestu stoji deloma današnja Cojzova hiša.

Bistra v novi dobi

Tudi samo gospostvo Bistra ni ostalo dolgo v državni lasti. L. 1826 ga je kupil Franc Galle, rodom iz Kranja, ki se je bil uveljavil v Ljubljani kot podjeten trgovec

Velika začetnica S z okraski iz bistrskega rokopisa »O božji državi«.

in tovarnar. V dobi francoske Ilirije je bil prijatelj Francozov, mestni svetnik in član francosko-ilirske »Lože prijateljev rimskega kralja in Napoleona«; velike zasluge je imel za l. 1810 ustanovljeno Kazinsko društvo. L. 1820 je bil med ustanovitelji Kranjske hranilnice v Ljubljani, ki je imela svoj uradni prostor v pritličju njegove hiše zraven rotovža. Celih 18 let je bil njen ravnatelj, nato pa dve leti predsednik.

Kot bistrski graščak je Galle sodeloval v odboru Kmetijske družbe in v »Krajevni osuševalni komisiji« pri ljubljanskem okrožnem uradu ter dobil za svoje delo najvišjo pohvalo. Po vrnitvi avstrijske oblasti je bila v Bistri okrajna gosposka in sodnija za občine Vrhniko, Polhov Gradec in Borovnico. Dasi jo je okrožni glavar v Postojni pohvalil in poudaril, da je ena redkih, ki ima usposobljene uradnike (skoro vsi so stanovali v graščini), se je Galle s 1. jan. 1836 odpovedal upravnim poslom, nakar so ustanovili okrajni komisariat na Vrhniki.

Poslej se je zanimal Galle zlasti za industrializacijo, ki se je takrat začela pri nas. Postal je glavni deležnik družbe, ki jo je l. 1842 ustanovil njegov prijatelj Fidelis Terpinc in ki je v naslednjih letih zgradila papirnico v Vevčah ter tovarno strojil in barvil na Fužinah. Kasneje sta vstopila v družbo še njegova sinova in Galletova družina je bila udeležena pri teh podjetjih, dokler ni l. 1870 kupila Vevč družba Leykam iz Gradca.

Po smrti Franca Galleta (1853) so gospodarili v Bistri njegovi potomci vse do l. 1945, ko je postalo bistrsko posestvo ljudska imovina. Njegov drugi sin Karel, ki je prodal svojo graščino na Studencu kranjski deželi, da je tam zgradila umobolnico, je posebno veliko prezidal v Bistri. Sicer so se pa Galleti slovenstvu povsem odtujili in se tudi po rodbinskih zvezah vključili v kranjsko nemško buržoazijo. Razen s kmetovanjem so se vedno bolj ukvarjali z izkoriščanjem gozdov in na njihovih žagah je bil zaposlen velik del prebivalstva v Bistri in soseščini; poleg štirih žag so imeli še velik mlin. Nekdanja graščinska zemljišča in gospodarska poslopja uporablja sedaj državno kmetijsko posestvo Bistra, gozdovi pa zalagajo z lesom obrata Lesno industrijskega podjetja v Borovnici in na Verdu, medtem ko so žage v Bistri opustili.

Pomembno kulturno vlogo pa je dobilo nekdanje samostansko oziroma graščinsko poslopje. Ko so l. 1947 ustanovili v Ljubljani Gozdarski in lesni inštitut, ni bilo dobiti v mestu primernih prostorov za njegove zbirke, ki naj bi nazorno kazale razvoj gospodarstva ter lesne industrije in

obrti z zadevnimi stroji in napravami. Končno se mu je posrečilo dobiti najnujnejše prostore v Bistri, kjer so se zbirke naglo množile in se razširile zlasti tudi na področje lova in ribištva. Tako je nastal Gozdarski, lesni, lovski in ribiški muzej, ki je bil kot del Tehniškega muzeja Slovenije odprt javnosti 25. oktobra 1953.

Muzejski prostori so v pritličju in prvem nadstropju graščine, vsi opremljeni z električno razsvetlavo ter napravami za ogrevanje in zračenje. Tu vidimo, kako se urejajo, goje in varujejo gozdovi, predstavljene so razne vrste dreves in lesa ter razvoj lesne obrti in industrije. Posebno zanimiva je zbirka gozdnih živali in divjadi, lovskega orožja ter ribiških priprav, prikazan je tudi zgodovinski razvoj lovstva in ribištva pri nas. Zunaj pred gradom pa stoji obnovljena stara žaga — samica na vreteno in vinto kot spomenik tistih žag, ki so pred dobrim stoletjem rezale les iz

bistrskih gozdov, ko je skozi stekla prva naša železnica in mu odprla pot k morju in dalje v svet. Spomladi 1960 je bil lesni muzej še razširjen s posebnim oddelkom »suhe robe«, v na novo prirejenih prostorih v pritličju je bil odprt elektrotehnični muzej, v bivši kapeli pa zbirka listin, slik in načrtov, ki nazorno prikazujejo zgodovino Bistre.

Velika zasluga Tehniškega muzeja Slovenije je, da je častljivo poslopje nekdanje bistrske kartuzije ohranil pred razpadom in da še naprej odkriva njegovo gradbeno zgodovino, ki je zaradi pogostih požarov in prezidav precej zapletena. V tem pogledu so zlasti pomembni novo odkriti gotski križni hodniki z dvema rimskima spomenikoma, še posebno pa lepo obnovljeni renesančni stolp nad gradom, ki je nekoč stražil samostance pred nevarnostjo nenadnega sovražnega napada.

Jože Dolenc

Ivanu Preglju v spomin

Iz skromne osmrtnice v dnevnem tisku smo izvedeli, da je 31. januarja 1960 umrl pisatelj Ivan Pregelj. Za svoj zadnji počitek si je izbral pokopališče pri romarski cerkvi sv. Roka v Dravljah nad Ljubljano, čeprav si je od nekdaj želel biti pokopan pri sv. Luciji in se po smrti vrniti tja, koder je nastopil svojo življenjsko pot. »Moja mladost je ostala pri sveti Luciji na Mostu... tam sem jaz doma... meni je to čudežna beseda. Izpregovorim jo, obudim celo samo v spominu, in že se mi zgori kakor v pravljici, da sem v trenutku preko daljav in časov v daljni deželi davne sreče in sanj, v svetovih svoje mladosti in svoje prve pesmi...«

Osamljen, kot je živel vsa leta po vojni, si je želel samote tudi po smrti. Pokopališče z majhno vaško cerkvijo, kot jih je domala vsa obredel na svojih romanjih in sprehodih po Gorenjskem in Tolminskem, je poslej njegov dom. Njegova priklenjenost na posteljo, ki je trajala več let, mu je bila vajenemu hoje in dolgih sprehodov, muka, hkrati pa »skrita ura« spominov o nedav-

nem in bližnjem, pisateljeva zadnja vigilija, v kateri je poslednjič skušal doumeti misel in namero božjo s človekom na zemlji, njegova himna, čast in hvala Bogu Očetu, Sinu in svetemu Duhu za »blagodatí, da me je ustvarila, za močnih sedemdeset let na življenje pot postavila, mi dala oči za lepoto vsega ustvarjenega, uho za resnico vsega resnično modrega in razodetega in srce za usmiljenje in sočutje z vsem žalostnim, bolnim, sirotnim, zapeljanim in pokvarjenim. Trpel sem, bil truden in sam, hrepenel dolgo in ljubil in sem se zdaj upokojil, da me nič ne bolečine strah ni ne groza slovesa... Premagal, odvadil sem si strah pred smrtjo, ki sem ji stokrat gledal v oči in spoznal, da je prav tako narurna in nujna, kakor so rojstvo, rast in življenje, delež vsemu od začetka na zemlji; sodba nebeški zvezdi, ki mora ugasniti, mejnik roži na vrtu, ki se mora osuti, adventus duši, ki mora dozoreti svojemu početniku v jedro nazaj, svojemu Stvarniku v Njega prvi in nedoumljivi nagib.«

Pregljeva zadnja leta, ki so mu jih domači lajšali z veliko požrtvovalnostjo, so se stekala pri zavesti, »da je najvišja slast na zemlji hoditi, truden biti pa priti in počivati in da le tisti v smrti trpi, ki je svoje življenje na svetu ubil, da dozorelo ni in odpadlo kot zrel sad.«

Tako je pisatelj Ivan Pregelj truden od življenja, pa v zavesti, da je bilo dopolnjeno in dognano, legel k zadnjemu počitku v zemljo, po kateri mu je bila slast hoditi in ki je z njim sprejela vase tisto minljivo, iz česar je njegov duh črpal tisto, kar je ostalo po njem neminljivo — lepoto, misel, čustvo, sanje. Tihi kraj, ki si ga je izbral, je vendarle poslej še posebej svet kraj, iz katerega se oglašča njegov spomin nam vsem, ki smo ga poznali in ga skušali doumeti, kakor tudi tistim, ki ga ne bodo poznali drugače kakor iz jezika njegovih misli, iz bogastva njegovih podob, iz njegovega duha.

Ivan Pregelj je dopolnil dobrih šestindeset let. »Rodil se je 27. oktobra 1883 na Tolminskem pri sv. Luciji na Mostu pri Lovrču, števil. 25, iz zelo revnih staršev, ki so mu umrli še zelo mlademu,« — tako začinja — podobno kot Valentin Vodnik — Ivan Pregelj sam svoj življenje-

pis v tretji osebi, kakor ga je v skopih besedah priobčil ob uprizoritvi Azazela v ljubljanskem Gledališkem listu za sezono 1923/24 (števil. 1, str. 9). Domači župnik Jožef Fabijan ga je poslal v Gorico v šole in mu bil do svoje smrti kakor oče. Po maturi je prebil tri mesece v goriškem bogoslovju, šel nato za pisarja v advokatsko pisarno dr. Alojza Franka, v jeseni 1904 pa je s Fabijanovo pomočjo odšel na Dunaj študirat slavistiko in germanistiko, bil leta 1908 promoviran na podlagi razprave o ljubljanskem kapucinu in pridigarju očetu Rogeriju. Kot profesor je služil v Gorici, v Pazinu, v Idriji, v Kranju, od koder je leta 1924 prišel na klasično gimnazijo v Ljubljani. Zaradi bolezni, ki ga je prizadela leta 1938, je odložil zgodaj pero — *calamum deposuit*, kakor je zapisal v Izbranih spisih. Ohromel po desni strani je po letu 1938 mogel s težavo pisati le z levico. Pregljeva literarna pot je bila zgodaj zaključena. V slovenski književnosti bo ostal klasik slovenskega ekspresionizma in vodilna osebnost prvega desetletja po prvi svetovni vojni, doslej naš najgloblji religiozni pisatelj in hkrati glasnik slovenskega narodnega aktivizma, in je oboje strnil v geslo vsega svojega dela: »Biti zdrav kot Zemlja in dober kot Luč...« — hočeč pod tema dvema vidikoma »po umetnosti služiti domovini kot svečenik«, kakor pravi v avtobiografski noveli Usehli vrelci.

Prvi Pregljevi pesniški poizkusi segajo v prva gimnazijska leta. Kot drugošolec je hotel prenesti v verze Jurčičevega Jurija Kozjaka. Večino njegovih prvih pesmi srečujemo v dijaškem listu Zori, ki jih je objavljaval pod psevdonimi Ivo Zoran, I. Mohorov, P. Petrič; v času okrog mature je pisal pesmi tudi v Govekarjevega Slovana, v Primorskem listu pa je objavljaval svojo prvo prozo, podlistke, pod katere se je podpisoval kot Ivan Mohorov, psevdonim, ki ga je povzel po očetovem krstnem imenu in se je z njim podpisoval tudi pod prve prispevke v mohorskem koledarju.

Sotrudnik Mohorjeve družbe je Pregelj postal že zgodaj s kratkimi koledarskimi zgodbami z ljudsko vzgojno tendenco. S presledki, ki so bili seveda v veliko škodo mohorski povesti, je ostal družbi zvest skoro celih petdeset let. Spomine na sode-

lovanje pri Mohorjevi družbi je opisal v Koledarju za leto 1938, ko je minilo trideset let od objave ene njegovih prvih povestic, zgodovinske črtice iz dobe svetega Cirila in Metoda, po imenu »Blagovestnika«. Neko njegovo delo je Družba sprejela že štiri leta prej, v tiskarni je bilo že tudi postavljeno, pisatelju so celo poslali krtačni odtis, objavljeno pa ni bilo. V teh spominih se pisatelj s hvaležnostjo spominja vseh tistih mož, ki so mu kot dopisniku Mohorjeve družbe uglasili pot, imeli opravka z njegovimi spisi, sprejemali njegove reči, jih hvalili in ocenjevali in mu tako pripomogli do slovesa, da je bil priznan tudi kot ljudski pisatelj. Po tej prvi objavi v mohorskem koledarju srečujemo Mohorova potem kar več let zapored med avtorji koledarskih povesti; koledar za leto 1909 je prinesel njegovi črtici Iz težkih ur in Hrvatov Miha, povest Pijančeva hči in povest v verzih Sosedje; v koledarju za leto 1910 beremo njegov Vinograd (črtico v verzih) in legendo Dve materi; v koledarju za leto 1911 je objavil povest v verzih Jurko in povest Brata, naslednje leto povest Rejenka. Za leto 1913 je prispeval v koledarju povest iz dobe reformacije z naslovom Kranjski apostol, povest za slovensko ljudstvo z naslovom Preslepljeni in oteti, istega leta pa je napisal tudi svojo prvo večjo povest Mlada Breda, ki je izšla pri Mohorjevi kot večerniška povest in pomeni prelom v tradiciji mohorske povesti. O koledarskih povestih je pisal župniku Plesničarju v pismu (27. januarja 1909): »Za Mohorjevo družbo pišem, da kaj zaslužim in kjer sem vrlo dobro zapisan... tudi Krek in Meško hvalita način, v katerem sem spisal Sosedje.« Sosedji so bili verzificirana povest, ki so ji sledile še druge povesti, prav tako v verzih (Vinograd, Jurko pastirček) in pomenijo, podobno kakor Finžgarjev Triglav, prizadevanje v oblikovanju slovenske epike, ki pa je, žal, ostalo le pri začetkih. O tem pisanju za mohorjane je v svoji koledarski črtici iz leta 1913 sam zapisal (KMD 1913, 42): »I glejte, včasih bi tudi rad malo vplival na ljudstvo... ukaželjno je in rado čita...« Vsaka izmed omenjenih koledarskih povesti ima svoje zdravo jedro, podobno, kot jih je takrat pisal Finžgar: šibanje ljudskih napak: Ne

pričaj po krivem! Ne pijančuj! Posvečuj praznike! Kakor dobljeno tako izgubljenol itd. Če primerjamo večerniško povest Mlado Bredo s Pregljevimi do takrat objavljenimi koledarskimi povestmi, pomeni ta velik napredek za Preglja in za Mohorjevo družbo. Mlada Breda je prva obsežnejša pisateljeva povest, široko zasnovana, da bi jo zrelejši Pregelj lahko izpeljal v roman, če bi njeno kolektivno zgodbo o kmečkem gruntu izpeljal do kraja in če bi zgodba ne zvođenela v tradicionalni poučni nauk mohorske povesti. Fr. Koblar označuje nekatere Pregljeve koledarske povesti in Mlado Bredo v primerjavi z dotodanjim izključno poučno »mohorskim« ljudskim slovstvom, kot napredek v tem, da »na osnovi svetlobe in sence, čednosti in pregrehe že tu in tam uporablja umetnostna sredstva; posebno Mlada Breda stopa iz tradicije zgolj poljudnega pripovedništva v simboliko ljudske bolečine, raste iz slovenske narodne pesmi in svetovnega slovstva v bohotno razgiban poizkus široke moderne povesti na osnovi krščanskega življenjskega nazora.« (SBL, II, 482.) Pred dobrimi tridesetimi leti je Pregelj o Mladi Bredi zapisal, da s to povestjo ni več zadovoljen in mu je kar všeč, da je knjiga pošla. »Danes nisem več zadovoljen niti z jezikom niti s snovjo.« (KMD 1938, str. 57.) Kljub tej avtorjevi kritičnosti je treba priznati, da je z Mlado Bredo premaknil tradicijo mohorske povesti in zrastel z njo v novi svet — hkrati pa z njo zaključil prvo mohorsko dobo. Če bi Mohorjeva družba nadaljevala s prelomom, ki se je začel z Mlado Bredo, bi razvoju slovenske povesti, črtice in romana pomagala do velikega napredka.

V oceni mohorskih knjig za leto 1913, med katerimi je izšla Mlada Breda, je Pregelj zapisal v Gorenjcu (1913, št. 3) laskavo oceno odboru Mohorjeve družbe: »Kdorkoli piše povest za ljudstvo, ne misli, da taki povesti ni treba umetniškega značaja. Slavni odbor Mohorjeve družbe zavrne vsako diletantsko povest...« Pregljevo priznanje umetniškega okusa odboru Mohorjeve družbe je bilo le preveč optimistično. Koledar za leto 1916 je sicer še prinesel njegovo povest Novi zvonovi, novega dela, trilogije Zagorski zvonovi, ki je pove-

zovala tri sodobne novele: *Idila*, *Njiva* in *Gozd*, mu pa *Mohorjeva* ni sprejela in se s tem avtorju zamerila. Pregelj je silil iz same poučnosti in moraliziranja k zrelejšemu gledanju, ki naj tudi mohorsko povest dvigne na umetniško raven, kar pa tedanjemu odboru že ni bilo več všeč. Prav tedaj je imela *Družba* veliko članov, v literarnem in umetnostnem pogledu pa je bila vidno nazadnjaška, kar je večkrat zbudilo odpor v javni kritiki tudi na katoliški strani, tako na primer pri Preglju samem (*Gorenjec* 1913, št. 38), pri Izidorju Cankarju (*DS* 1915, 31), *Velikonji* (*DS* 1914, 408) in celo *Oton Zupančič* je moral nekaj bridkih povedati na račun tedanjih odbornikov *Mohorjeve* (*Slovan* 1914, 28). Pregljevega sodelovanja pri *Mohorjevi* je bilo za nekaj let konec — v njeno veliko škodo.

Leta 1913 oziroma 1914 se je Pregelj pridružil generaciji dominsvetovcev iz kroga Izidorja Cankarja in je kmalu stopil na čelo kot umetniško najzrelejši pisatelj te revije, v kateri se je v preteklosti oglašal le včasih s kakšno pesmijo. V letih od 1915 do 1926 izhajajo v *Domu* in svetu Pregljeva najboljša leposlovna dela: zgodovinski roman *Tlačani* (*DS* 1915—1916) — mogočna pesem tolminske pokrajine in njenih ljudi, pisateljev najobsežnejši tekst, ki ga je najprej v novi izdaji (v *Gorici* 1927), potem pa v *Izbranih spisih IX.* prekrstil v *Tolmince*; *Zadnji upornik* (*DS* 1918—1919), posvečen imenu in spominu dr. Janeza Envagelista *Kreka* in ki ga je v *Izbranih spisih I.* prekrstil in *Štefan Golja* in njegovi; *resančni roman Plebanus Joannes* (*DS* 1920), ki je Pregljevo najmočnejše delo, klasično v celoti; *Otroci sonca* (*DS* 1919), svetopisemska tragedija *Azazel* (*DS* 1921), *Bogovec Jernej* (*DS* 1923); *Šmonca* (*Simon iz Praš*) (*DS* 1924), *Osmero pesmi* (*DS* 1925—1926) in več krajših novel in črtic, ki jih je objavljaj v posameznih letnikih *Doma* in sveta nekako tja do leta, ko se je poslovil od pisateljvanja, kakor sam pravi v opombah k VIII. zvezku *Izbranih spisov* (1933): »Odložil je pero, calamum deposuit, ker mu je pisateljsko veselje zamorila vsakdanja žalost zadnjih let...«

Z večerniško povestjo *Peter Pavel Glavar* se Pregelj spet vrača k mohorski povesti. Povest je nastala deloma iz notranje

potrebe, da se oddolži spominu svojega dobrotnika župnika *Fabijana*, deloma po zunanji prošnji, naj bi spet sodeloval pri *Mohorjevi* z ljudsko povestjo, ki jo je Pregelj že od vsega začetka rad gojil.

Izgubljena *Koroška*, *Istra* in *Goriška* so bile Preglju navdih za povesti *Umreti nočejo* (*Mohorjeva knjižnica* 1930), *Božji mejniki* (*Mohorjeva knjižnica* 1925). Pred omenjenimi deli v prozi je napisal več naričalk, pesmi z globokim, tragičnim in veličastnim občutjem. Leta 1929 je izšla v *Mohorjevi knjižnici* njegova najboljša ljudska povest, pisana slovenskemu človeku »v vedro zabavo in pouk« — *Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev*. Snovno je to priredba slikovite tragikomedije *Salve Virgo Chatarina* ali *Ljubljanski študentje* — podoba iz baročne sholarske jezuitske *Ljubljane* (*DS* 1928).

Mimo mnogih drugih Pregljevih del, povesti, črtic in novel, ki bi jih bilo treba navesti in ki so pravi biseri slovenske novelistike, kot n. pr. *Izgubljeni sin*, *Gospoda Matije zadnji gost*, *Runje*, *Regina roža ajdovska* itd., omenjamo prispevke, ki jih je napisal za mohorski družinski list *Mladiko*: *Strojvodja* (1921), *Stara Tolminka* pa njeni vnuki (1921), *Moj prvi svet* (1921), *Matkove Tine prečudno romanje* (1921), *Gloriosa* (1922), odlomek iz *Plebanusa Joannesa* (1922) (do leta 1922 je *Mladika* izhajala v *Gorici*, od leta 1923 pa jo je prevzela *Mohorjeva družba*, op. pis.), »Glejte človek!« (1927), *Na vakance* (1927), *Pustna pridiga* (1928). Tudi njegova zgodovinska povest *Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev*, je najprej izhajala v *Mladiki* kot uvodna povest, preden je izšla v knjigi (1929). V *Mladiki* je Pregelj objavil tudi več ocen.

V zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*, ki jo je izdajala *Mohorjeva družba*, je Pregelj priredil izbor *Gregorčičevih* in *Jenkovi*h pesmi.

Preseglji bi okvir in namen tega spominskega članka, če bi navajali še dalje suhoparne podatke o ogromnem delu, ki ga je pokojni Pregelj opravljaj kot šolnik, profesor in vzgojitelj, kot literarni kritik in razgledan esteta, kot človek, ki je osvetljeval tudi splošno slovensko problematiko, kot ustvarjalec slovenskega besednega zaklada,

sodelavec pri raznih slovarjih in kot prevajalec. Njegov opus bi obsegal vsaj trideset knjig pesmi, romanov, povesti, novel, črtic, ocen in strokovnih člankov. Pregelj je kot doslej nihče pred njim in za njim, zajemal snov iz vseh slovenskih pokrajin in iz vseh dob naše zgodovine. Nepregledna je panorama njegovih junakov od župnika Fabijana do Plebanusa, Petra Pavla Glavarja, Šmonce, zdravnika Muznika do romarjev in upornikov, tlačanov in baročnih lahkoživcev, otroško vdanih, neboljnih ljudi in božjih otrok ter do cele vrste nasprotnih podob, ki bi jih mogli označiti z besedo clowni. Vsi imajo svojo mero v sebi, vsi nosijo v neki meri pečat, usodo, značaj pisatelja samega; niso ne sentimentalni ne patetični, ne razdvojeni, so celi ali razkrojeni. Morda je prav v tem vzrok, da je sodobni čas pisatelja tako malo razumel. Pregljevo pravo podobo moramo iskati iz knjige, kar je sam tolikokrat poudarjal in zapisal. V Preglju je nekaj mistika in v mistiku dramatik, in Preglja si brez tega ne moremo predstavljati. Po naravi romar,

zagledan v preteklost in sedanost, po svojem človeškem temperamentu in po svoji krščanski misli vdan v božjo voljo. Kako preprosto nam govori iz Muznika: »... Iskal je v vrelo svoje poezije. Iz mladostnih spominov zajemaje, iz tihe ljubezni do domače zemlje, domačega bilja, vetrovja, iz svojega poznanja ljudi in stvarstva in še iz svoje zdrave odpovedi si je bil ustvaril nekaj svet svojega občutja in je imel iz njega svojih besed, svojih podob.« Človek, ki ga je oblikovala Tolminska, dobrotniki, knjige, Previdnost (Zgodbe zdravnika Muznika 99).

Pregelj je bil umetnik, velik umetnik, ki je doumel svoj poklic, trpel z njim in ob njem, doumel slovensko besedo v vsej njeni lepoti in oblikoval z njo podobe iz naše preteklosti in sedanosti, ki bodo živele z njegovim imenom.

Mohorjeva družba, ki je že pred leti napovedala izbor njegovih najboljših povesti, novel in črtic, se mu bo oddolžila z obširnejšim izborom njegovega dela, ki nam tako živo odkriva lepoto in bolečino življenja.

Jože Dolenc

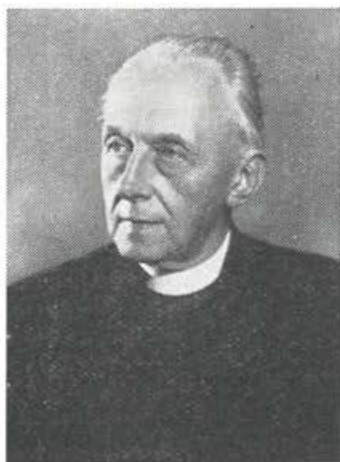
Franc S. Finžgar pa Mohorjeva družba

(Ob pisateljevi devetdesetletnici)

Finžgar je služil Mohorjevi celih šestdeset let in mislim, da ga ni med mohorjani, ki bi mu to ime ne bilo domače in ljubo, ki bi mu v nekem smislu ne pomenilo Mohorjeve družbe same. V Koledar, ki je izšel ob družbini stoletnici za leto 1953, je zapisal: »Koledar za slovo od mojega urejanja. 1922 sem se zadal ob prazni mizi kot težak — urednik. Danes (26. XI. 1952) odhajam. Ultra posse nemo tenetur. Nekoliko sem premaknil to stoletno Družbo, več nisem mogel. Starec se umikam v zatišje!«

To je pač skromno slovo človeka, ki je pisal za Mohorjevo šestdeset let in urejal njene publikacije trideset let, ki je ni samo nekoliko premaknil, kakor sam pravi, ampak jo preuredil do temeljev. O tem Finžgarjevem delu za Mohorjevo družbo, ki ji je dal neizbrisen pečat, kot pred njim le še Slomšek, Janežič, Einspieler in Sket, niti ne vemo dosti, kakaj o tem delu kot urednik

družbinih knjižnih izdaj in njen tajnik sam ni dosti govoril in pisal, delo bi mogli oceniti le na osnovi obsežne študije, zbranega gradiva in objave pisem, ki se jih je na-

bralo na zaboje v desetletjih njegovega uredniškega dela. Tudi kdor bi iskal v njegovih spomilih »Leta mojega popotovanja« temeljitejšega obračuna o delu za Mohorjevo družbo, ne bo našel dosti. In vendar je bil Finžgar Družbi trideset let ne le urednik njenih knjižnih izdaj, marveč tudi njen gospodarski svetovalec, branilec njene obstoja in ugleda, pobudnik novih idej, da Družba ni obtičala v zastarelih kolesnicah, ampak se je prilagajala času in potrebam ljudstva, organizator njenega čedalje širšega založniškega delovanja in skrben varuh njenih najboljših tradicij. V teh tridesetih letih je Finžgar doživel največji vzpon Družbe kot naše najstarejše založbe in ljudskoprosvetne ustanove, njene uspehe, pa tudi njeno največjo stisko med zadnjo svetovno vojno, ko so njene knjige zažigali na grmadah, in njeno obnovo po vojni. Vsega tega se ob visokem pisateljevem jubileju spominjamo še s posebnim spoštovanjem, priznanjem in hvaležnostjo.

Profesor Ivan Huter, tajnik Mohorjeve družbe, je v težkih letih, ko se je morala seliti iz svoje hiše v Celovcu in iti v barake na Prevalje, zapisal v Koledarju za leto 1921: »Še nekaj takih let, kot so bila prva po svetovni vojni, in Mohorjeve ne bo več.« Leto dni pozneje — 1. septembra je Finžgar po dolgem oklevanju prevzel uredništvo. »Danes se čudim, da nisem takoj obupal. Proti koncu leta sem prevzel, treba je bilo že imeti rokopise za prihodnje leto. Sedel sem za prazno uredniško mizo. Edino rokopis za Življenje svetnikov sem imel. Razen te knjige je bilo treba oskrbeti koledar, večernice in še kaj. Da se knjige ne stresajo kar iz rokava, ume vsak. Večerniške povesti nisem mogel dobiti od nikogar. Zato sem se zatekel k prevodu in mi je ustregel dr. Ratajec ter se takoj lotil Carskega sla. Za koledar sem dobil kar tehtne sotrudnike: Albina Prepeluha, dr. L. Pitamica, dr. A. Breclja, Fr. Milčinskega, I. Dolenca, Vinka Šarabona, Joža Lovrenčiča in še drugih nekaj. Profesor Ozvald je dal zbirko beril z naslovom Za vsak dan. Knjige niso bile slabe. Članki v koledarju strokovno na višini, Carskega sla so brali z navdušenjem, tudi Zore je bil za spisovanje življenja svetnikov prvovrstna

moč. Kljub temu sem že dobival pisma, da knjige niso nič kaj prida, da so bile nekaj boljše in bolj obsežne. Kot urednik sem že okušal prve ljubeznivosti kritikov in kritikastrov. Ta jih hvali, drugi pravi fej te bodi. Vedno ista pesem.« (Leta mojega popotovanja, str. 321/22.)

Finžgar se je zavedal, da s samim letnim knjižnim darom ni mogoče zadovoljivo izobrazevati slovenskega ljudstva. Zato je že leta 1923 Družba prevzela od goriških Slovencev ustanovljeno družinsko revijo »Mladiko«, h kateri je Finžgar kot urednik kmalu pritegnil odlične sodelavce in jo dvignil v najbolj priljubljeno strokovno, in leposlovno najboljšo našo družinsko revijo. Ustanovitev slovenske univerze, razvoj slovenske znanosti in šolstva, ki nista imela zadostnih možnosti, da bi izdajala trgovsko nerentabilne knjige, je prav po Finžgarjevi zamisli sprožilo pobudo, naj bi se tudi Mohorjeva družba oddolžila potrebam slovenske višje kulture. Tako so nastale nove zbirke: Slovstvena knjižnica, Znanstvena knjižnica, Cvetje iz domačih in tujih logov, Cerkvenih očetov zbrana dela in Mohorjeva občna zgodovina. Čedalje večje potrebe po izbranem leposlovnem in poučnem čtivu so narekovalle ustanovitev Mohorjeve knjižnice. Tako je mohorska knjiga postala nepogrešljiva učiteljica najširših plasti slovenskega naroda, saj je s svojo poljudno znanstveno knjigo širila obzorje najbolj preprostega in strokovno najbolj razgledanega človeka. Ob vsem tem nagem napredku Družbinega književnega programa, h kateremu je bilo treba pritegniti veliko delavcev, pisateljev, pesnikov in znanstvenih sodelavcev, je njen urednik vsaj prva leta moral trdo braniti pravice Družbe do obstoja, ki so ga ogrožali nekateri Slovenci v Beogradu. Toda te zamahe proti Mohorjevi je prav Finžgar znal spretno odbiti, kolikor pa sam ni mogel, je imel na svoji strani ljudi, ki so mu pri tem pomagali.

Seveda je urejanje tolikih knjižnih zbirk in predvsem Mladike, za katero je Finžgar moral mnogokaj sam napisati, ocene, črtice, zlasti pa pisarjenje s sodelavci, jemalo pisatelju ves čas, ki bi ga mogel posvetiti pisanju povesti, romanov, iger itd. Tako uredniško delo je slovensko književnost

prikrajšalo za marsikatero Finžgarjevo delo, ki bi ga sicer dobili. Nič čudnega, če je še Pregelj nekoč potožil, da Slovencev več ni, odkar je Cankar onemel, se Župančič izpel, odkar smo ob Soči, ob Savi in Dravi mrtvi, se Pregelj zapil in se Finžgar v pikolovstvu ubil. Finžgar sam je zapisal v svojih spominih: »Ko me je pa vsega zajelo še uredništvo publikacij Mohorjeve, sem zmozel le kaj malega, črtico, kratko povest.« Z druge strani je pa Finžgar kot urednik in kot svetovalec dal poguma marsikateremu mlademu pisatelju, da ob svojih prvih poskusih ni omagal in bomo komaj kdaj vedeli, kolikim delom je botroval on s svojimi nasveti in popravki, in koliko pesmi, povesti, črtic, člankov in drugih prispevkov je dobilo svojo pravo podobo in vrednost šele v Finžgarjevi uredniški delavnici. Kot urednik je zlasti skrbel za lep jezik, da bi se z branjem mohorskih knjig in Mladike ljudje učili lepe slovenščine, žive, ljudske, domače govorice. Ob Finžgarju in njegovih sodelavcih je Mohorjeva našla ritem z najširšim razvojem slovenskih kulturnih prizadevanj, ob njih se je sama razvijala, širila svoja, v preteklosti včasih res prezoka obzorja in postala značilna za naš celotni kulturni razvoj zlasti v razdobju med obema svetovnimima vojnama, in s svojo, čeprav svetovnonazorsko opredeljenostjo, ohranila svoj vsenarodni značaj prav zato, ker se ni hotela vdinjati vsakdanjim političnim bojem struj, in si tako znala ohraniti izredno velik kolektiv sodelavcev ne glede na njihovo politično nazoranje. Tudi za to se mora Mohorjeva zahvaliti širokemu konceptu svojega urednika. Samo tako je Mohorjeva mogla živeti z ljudstvom in za ljudstvo, samo tako ji je bilo omogočeno, da je na pogorišču slovenske omike po vojni zopet oživela in ob sedanjem uredniku dr. Stanku Cajnkarju ohranja svoje najboljše tradicije, da je usmerjena k ljudstvu, k njegovim živim potrebam sedanjega časa, da mu pomaga dohitevati druge narode, jih krepi v njegovem prizadevanju po čim višji omiki.

Med mohorskimi publikacijami je bil Finžgarju kot uredniku posebno pri srcu koledar. Ta vsakoletna knjiga naj bi bila v resnici vsebinsko najbolj pisana in bogata, pa tudi oblikovno dognana, lepa in v

skladu z našimi sodobnimi umetnostnimi prizadevanji. Zato srečujemo v koledarjih njegovega urednikovanja imena znanih pisateljev in pesnikov, kakor tudi imena strokovnjakov za posamezna področja, ki jih je Finžgar znal zmerom pritegniti, med oblikovalci koledarske opreme pa imena naših najbolj znanih umetnikov in arhitektov. Finžgar je dobro vedel, da mora biti koledar knjiga, ki jo človek zmerom rad vzame v roko, ki mu zmerom pove nekaj novega, nekaj, kar je za vsakdanjo rabo, recimo gospodarski in kmetijski nauki, pa tudi nekaj, kar ga umetniško bogati in poživlja. Dolga vrsta koledarskih letnikov je bila prej res dolgačasna in ni čudno, če se je ob takem vsebinskem in oblikovnem dolgočasju spotaknil pred leti celo Oton Župančič, ki je zapisal že 1914, kakšen koledar si želi: »Ta omnibus bi bil lahko lepo opremljen, s svetlimi okni na vse strani človeškega delovanja in stremljenja, da bi gledal naš preprosti človek zložno, kako se svet suče in kako napreduje. Pa je kakor zmanjšana slika vsakoletnih družbenih publikacij: samo ugoden slučaj zanese vanj, kar se izplača čitati. Družba sv. Mohorja se briga za slovensko kritiko prav toliko, kakor bi jo po senci tepla. Kakšne lipove sankrosanktnosti sede vendar v tem čudnem odboru, da vidijo v naše knjižne razmere in potrebe, kakor bi imeli vsi skupaj lonce na glavo poveznjene! Ta sijajna odločnost od vse slovenske kulturne sodobnosti je že naravnost groteskno veličastna. Niti Finžgarja na priliko ne morejo pritegniti v krog stalnih sotrudnikov.

Odboru je v njegovo in v korist slovenskega naroda najodločneje svetovati, naj se potruji za boljša peresa. Če se mu že zde neverniki in očitni grešniki preveč nevarni, saj ima v katoliških vrstah mož na izbero. Pomagaj si in Bog ti bo pomagal! Družba pa se po vsej priliki zanaša samo na božjo pomoč; a tako prav res, da ne gre. Ljudstvo je dalo temu izraza z ugotovitvami, da so bile stare knjige boljše.« (Slovan 1914, str. 28.) Do Finžgarjevega vstopa v uredništvo se razmere bistveno niso spremenile. S Finžgarjevim prihodom pa se je Mohorjeva družba poživila in našla korak s sodobnim življenjem. Kot urednik je Finžgar svoje delo pri Mohorjevi opravljal

v skladu s tistim namenom, ki ga je dal ustanovi Slomšek, le da ga je prilagodil času, njegovi zrelosti in njegovim potrebam. S svojim delom je povzdignil Mohorjevo v kulturno ustanovo, ki je bila narodu potrebna kakor vsakdanji kruh.

Finžgarjev stik z Mohorjevo sega mnogo dlje nazaj, vendar je ta stik povezan z neprijetnimi spomini. Leta 1893 je namreč poslal Družbi sv. Mohorja v Celovec povest Gozdarjev sin, ki pa mu jo je čez čas vrnila z opombo: »Odbor jo je odklonil.« — Ko pa je pozneje izšla v Slovincu, je dobil od odbornika Mohorjeve pismo, v katerem piše, zakaj da je ni izročil Družbi, češ da je kakor nalašč zanjo. Podobno se mu je zgodilo tudi pozneje, ko mu je odbor Mohorjeve odklonil njegovo največje delo, ki ga ji je namenil, »Pod svobodnim soncem«. Finžgarju so se zaradi takega ravnanja seveda zamerili odborniki, ne pa Mohorjeva, v kateri je videl ustanovo za izobraževanje slovenskega ljudstva.

Sam piše v Letih mojega popotovanja na str. 214: »Ko sem imel prvega dela Pod svobodnim soncem dobršen kos spisanega, sem ga poslal Mohorjevi z načrtom vred kot konkurenco z Ganglovimi Tremi rodovi. Povest je odbor zavrnil, Tri rodove sprejel. Nato sem šel z njo v Dom in svet... Po izidu te povesti mi je Mohorjeva (dr. Brejc) pisala, zakaj vendar te povesti nisem dal Mohorjevi. 'Kraljevsko bi te bili poplašali!' On kot odbornik niti vedel ni, da sem jo ponudil...« Finžgar je imel Mohorjevo rad in zaradi takih nerodnosti posameznih odbornikov nikakor ni hotel pretrgati stikov z njo. Leta 1907 je dobil celo vabilo od Mohorjeve, naj bi prevzel tajništvo in uredništvo mohorskih knjig. Zato bi se seveda moral preseliti v Celovec. Pogoji so bili odlični in se je začel resno ukvarjati s to mislijo. Tedaj pa se mu je ponudila priložnost, da bi prevzel trnovsko faro v Ljubljani. Župnika Vrhovnika so namreč tožili v Rim, da voli in celo agitira za liberalno stranko, kakor pripoveduje Finžgar v svojih spominih, in naj bi ga upokojili. Ko se je obrnil na Vrhovnika in ga vprašal, kaj naj to pomeni, mu je rekel: »Res je tako. Moral bom iti. Govorila sva tudi že z županom Hribarjem in se zedinila, da bi bilo prav, če ti prosiš.

Dobil boš gotovo.« »Vrhovniku sem povedal, da se pogajam z Mohorjevo,« nadaljuje Finžgar v spominih. »Odgovoril mi je: 'Tudi lepa služba. Toda pomni: tam boš vsem sitnim ljudem za hlapca, vsak ud Mohorjeve, zlasti pa duhovščina, te bo imel pravico oštevati, če jim kaj ne bo všeč. Ako prideš v Trnovo, boš pa le sam svoj gospod.' Vrhovnik je imel prav, saj sem kasneje to res skušal. Pregovoril me je.« Vendar se je ta reč končala tako, da je Vrhovnik ostal v Trnovem, Finžgar pa še dalje župnik v Želimljem, kjer je bil rad, saj je imel dokaj časa za književno delo in za soseda na Turjaku, pesnika in prijatelja Medveda. Toda konec aprila 1908 se je Finžgar že selil iz Želimljega na novo faro v Soro, kjer je ostal celih deset let in naključje je hotelo, da je šele po desetih letih res prišel v trnovsko faro v Ljubljani — 2. aprila 1918, kjer je župnikoval do 15. decembra 1936. Kot trnovski župnik je Finžgar 1. septembra 1922 prevzel uredništvo mohorskih knjig, odložil ga je pa dne 26. junija 1952. — Trideset let uredniškega dela, združenega z organizacijo založbe, z neutrudnim pisanjem, dopisovanjem, popravljanjem, sprejemanjem sodelavcev, s skrbjo za nenehen dvig njenega programa, za kvaliteten vsakoletni knjižni dar, katerega hrbtenico so predstavljali koledar, večernice, kmečkogospodarske in poljudno strokovne knjige, in dalje skrb za nove knjižne zbirke, za Mladiko itd. Nič čudnega, če se je oddahnil, ko je odstopil kot tajnik in urednik, saj je dejansko Družbo vodil celih trideset let. »Zares sem se oddahnil,« pripoveduje sam, »ko sem se oprostil uredniškega bremena. Nikar se ne spotikajte ob besedi breme. Ko sem nekoč govoril s starim urednikom o takem delu, mi je rekel: 'Urejanje je nenehna skrb, ki te preganja ponoči in podnevi. Snuješ načrte in nove zamisli, iščeš voljnih in sposobnih sodelavcev, prebiraš, popravljaš rokopise, se zahvaljuješ za dobre, slabih ne smeš grajati, da se ne zameriš. Ko pa izide revija, knjiga, te nihče ne vidi in nihče nima za tvojo skrb pohvalne besede. Za javnost te sploh ni. Tak je urednikov vsakdanji kruh. Takrat še nisem bil urednik in nisem do živega umel teh besedi. Trideset let urejanja mi jih je pa popol-

noma izpričalo. Zato sem pri izročitvi uredniškega dela v mlajše roke zares občutil, kako mi je zdrsnila s pleč odgovorna teža urejevanja...« Finžgarju tega dela nikoli ni bilo žal, in če smo bili zaradi njegovega uredniškega dela prikrajšani za marsikatero prozno delo, ki bi ga nam sicer napisal, je s svojim drugim delom, ki ga je opravil kot urednik in tajnik Mohorjeve družbe, storil narodu neprecenljive zasluge za njegovo izobrazbo, kulturni napredek in dvig narodne zavesti. Mohorjeve v njeni preteklosti in sedanosti si ne moremo misliti brez Finžgarja in njega samega tudi ne brez Mohorjeve, tako sta si bila povezana, tako sta vtisnila pečat drug drugemu. Leta največjega Družbinega razvoja so povezana s Finžgarjevim imenom. In prav tako lahko rečemo, da je Finžgar prav ob delu za Mohorjevo čedalje bolj rastel iz vloge podeželskega župnika in se razvil v eno izmed osrednjih slovenskih osebnosti svojega časa.

Že dolgo preden je bil Finžgar urednik Mohorjeve, je bil njen sotrudnik, čeprav skraja ni imel sreče. Če je bil trideset let urednik njenih knjig, je bil nič manj kot šestdeset let njen sodelavec. Njegove najboljše kmečke povesti so izšle pri Mohorjevi, od njegove prve koledarske povesti **Stara in nova hiša** (KMD 1900) do drobnih spominskih črtic, ki jih prinaša letošnji koledar pod naslovom **Drobne zgodbe življenja**. In vmes? Večerniške povesti: *Konjička bom kupil* (1915, SV 69), *Strici* (1927, SV 80), *Mirna pota* (1952, SV 103), *Gostač Matevž* (1954, SV 105). Koledarske povesti; že omenjena *Stara in nova hiša* v Koledarju za leto 1900, nato pa si slede: *Dovolj pokore* (1901), *Življenje in smrt mohorske knjige* (1907), *Skopuhova smrt* (1910), *Beli ženin* (1925), *Tale naš Jaka* (1938), *Za prazen nič* (1939). Po prvi koledarski povesti, objavljeni 1900, so Finžgarja zadrževala od pisanja krajših spisov za Mohorjevo družbo večja dela, ki jih je pisal za *Dom in svet* (Iz modernega sveta in *Pod svobodnim soncem*), verjetno pa je bil tudi užaljen, ker mu je Mohorjeva odklonila povest *Pod svobodnim soncem*, ki jo je najprej njej ponudil. Vzporedno s sodelovanjem pri Mohorjevi družbi je pisal tudi v *Dom in svet*, kjer so v tem času izšle povesti, črtice in

novela: *Šmarnic nikar* (1900), *Pomlad se poslavlja* (1900), *Oče je ...* (1901), *Oranje in citrone* (1901), *Veliki dan*, *Njene citre romajo*, *Smo pa le mož* (1902), *Srečala sta se*, *Nagrobnica izgubljenemu rajju*, *Govori, aloa!* (1905), *Kakor pelikan* (1906), *Iz modernega sveta* (1904), *Pod svobodnim soncem* (1906—1907), *Na petelina* (1910), *Ecce homo*, *Naš vsakdanji kruh*, *Z doma v domovino* (1911), *Sama* (1912), *Dekla Ančka* (1913), *Veriga* (1914), *Prerokovana* (1915), *Boji* (1915—1916), *Kronika gospoda Urbana* (1917), *Prerokbe zore* (1917), *Golobova njiva*, *Slika brez okvira* (1918), *Polom* (1919) itd.

Za Mohorjevo družbo je napisal mladinsko povest *Gospod Hudournik* (1946), več molitvenikov, med njimi *Vere mi daj*, *Gospod! Sedem postnih slik* (iz zbirke *Študenti žive vode*, 1938), *šmarnično knjižico V boju s samim seboj* (1921). V Mohorjevi je izšlo tudi več ponatisov njegovih del, tako med drugim *Pod svobodnim soncem* (1946), *idilična epska pesnitev Triglav* z risbami in ilustracijami *Gvida Birolle* (v počastitev pisateljve osemdesetletnice, 1950), *Študent naj bo* (v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*, 1937), in druge.

Koliko pa je drobnih Finžgarjevih prispevkov, ocen, glos, spominskih člankov itd. raztresenih po koledarjih, v *Mladiki*, v *Glasniku MD!* Leta in leta se je oglašal kot kolednik v koledarju in opozarjal na najbolj živo problematiko časa in ljudi, pisal članke o gospodarstvu, združništvu, o narodni vzgoji, o izseljencih, o slovenski knjigi, objavljajal ocene knjig, spominske članke in nekrologe sodelavcem Mohorjeve itd. Že teh drobnih, a pomembnih in živo pisanih prispevkov bi bilo za nekaj knjig, prav tako pisem z najpomembnejšimi kulturnimi delavci njegove dobe, ki bi v marsičem odkrila široko področje Finžgarjevega leposlovnega kulturnega, socialnega in narodnovzgojnega dela. Zato bo izbrano leposlovno delo v sedmih knjigah, ki ga izdaja Mohorjeva družba, le delno predstavilo ogromno Finžgarjevo dejavnost kot pisatelja, urednika, kulturnega in javnega delavca in bo že zdaj treba misliti na dopolnitev tega izbora najprej s Finžgarjevim albumom, ki naj bi bil nekak slikovni spremljevalec njegovega dela in

življenja, pa tudi na izbor nekaterih njegovih govorov in predavanj, med katerimi so nekateri kulturno zelo pomembni, tako na primer govor ob Župančičevi petdesetletnici v ljubljanski drami, ob odkritju Cankarjevega spomenika na Vrhniki, govor ob odkritju Tavčarjevega spomenika v Poljanah, govor ob odkritju spominske plošče na Kersnikovi rojstni hiši, govor v Vrbi, ki ga je imel ob odkupu Prešernove rojstne hiše, spominski članki o Medvedu, Cankarju, Hribarju, Tomu Zupanu itd., govori v radiu, predavanja po raznih društvih po vseh mestih Slovenije, pa v Zagrebu in Beogradu, še neobjavljeni literarni prispevki itd. Vsega tega gradiva je za več zvezkov in bi zbrano v dostojni obliki lepo dopolnjevalo pisateljevo celotno delo in njegovo podobo.

Če se Mohorjeva družba spominja Finžgarjevega jubileja, čuti do tega pisateljevega življenjskega praznika še posebno dolžnost. On je bil šestdeset let njen pisa-

telj, trideset let urednik njenih publikacij, zvest spremljevalec v njenih letih med obema vojnama, organizator njene široke kulturne, ljudskoprosvetne in narodno-vzgojne dejavnosti, njen voditelj v hudih preizkušnjah po vojni, ko jo je tako rekoč na novo dvignil, da je spet postala matica ljudskega izobraževanja, prava ljudska univerza v knjigi, taka, kakršna je potrebna Slovincem tudi v današnjem času. In če ga z Mohorjevo družbo vred proslavlja ob njegovem jubileju ves slovenski narod, to zasluži. On je bil vse življenje in v vsem svojem delu z narodom, z njim je delil njegove bridke in srečne dni, mu govoril, pripovedoval in pisal, mu odkrival njegovo slavno preteklost, čase njegove teme in svobodnega sonca, razkrival njegove vrline in bolečine, njegove kreposti in napake, mu budil zavest in ponos, mu pomagal graditi sedanost in odpirati pogled v prihodnost, bil mu je svetilnik in mu bo s svojim delom še dolgo svetil.

Pannonicus

Stanko Cajnkár - šestdesetletnik

Sredi prijaznega nižavja južnih Slovenskih goric, med cerkvijo Sv. Tomaža in med romarsko cerkvijo na Polenškaku, enako daleč od Ljutomera in od Ptuja, kjer se je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja rodil očak, pisatelj Ksaver Meško, je v začetku tega stoletja zagledal luč sveta tudi njegov duhovni sobrat in učenec, Stanko Cajnkár, današnji šestdesetletnik.

Zibel mu je tekla v vasi Savci, pod slamnato kmečko streho. Mladi Cajnkár se je v številni družini navzel globoke domačnosti, sredi krotke prleške pokrajine se je izdatno nahranil z življenjsko vedrino, zgodnje trdo delo pa ga je naučilo spoštovanja stvarnosti. Bistrega fantiča so poslali na mariborsko klasično gimnazijo, v mestu je doživel prvo svetovno vojno, nastanek Jugoslavije in rast mladega slovenstva. Kmalu se je nasnoval v mladeniča z lepo razvitim čutom za narodno in versko občestvo, za kulturno dejavnost in duhovno vzornost. Pomagal je oblikovati dijaške organizacije, ki so tedaj bogato vzniknile, in se s takšnim poslanstvom preselil zadnje

leto gimnazijskih študijev v Ptuj, kjer je leta 1921 maturiral z odliko. Jeseni istega leta je stopil v mariborsko bogoslovje in ga — zavoljo vojaščine — končal leta 1926, ko je za veliko noč bral svojo novo mašo.

Že kot višješolec je razvil vzgojiteljsko, skoraj voditeljsko vplivnost na svoje okolje. In vendar je kljub pisanemu in vrvežnemu delovanju mladinskih katoliških organizacij z drugimi svojimi tovariši vred kmalu začutil, da ne zadoščajo nemiru mladega človeka in ne ustrezajo ciljem slovenstva; pridružil se je težnjam mladinskega gibanja okoli »Križa na gori« in spoznaval, da je treba slovensko katolištvo osvoboditi avstrijske dediščine konservativno-romantičnega in paternalističnega pojmovanja religije. Ta spoznanja, ki so se jim pridružila še spoznanja o potrebi družbenih sprememb, so postala temelj in izhodišče vse njegove poznejše verske in kulturne pedagogike.

Leta 1926 je nekaj mesecev preživel kot kaplan v Vuzenici, potem pa se je vrnil v Pariz, kjer je bil že nekaj časa pred svojim posvečenjem; na pariški katoliški univerzi je končal študije in opravil izpite iz bibličnih ved. Leta 1928 se je vrnil v Maribor, kjer ga je škof imenoval za docenta iz Novega zakona. Za Cajnkarja so se začela naporena in plodna, včasih celo tvegana leta. Duh mladinskega gibanja je prevzel tudi mariborske bogoslovce. Cajnkar se je edini med profesorji in vzgojitelji približal njihovim težnjam in jih uravnaval; spoznal je, da na ideje, ki so diferencirale zavod, ne gre gledati kot na trojanskega konja, temveč kot na nezadržno izpovedovanje mlade poštenosti, čeprav se je izražala z ekstremizmi in z včasih tragičnimi osebimi krizami. Cerkevna oblast pa Cajnkarja v tem razumevanju ni podprla. Odvzela mu je svoje zaupanje in ga premestila v Ptuj za gimnazijskega veroučitelja.

Vendar mu je tudi nova služba odprla hvaležno in rodovitno polje. To so bila njegova najbolj neposredna in sproščena vzgojiteljska leta. Kljub prepolnemu delu na šoli je na ljubljanski teološki fakulteti opravil doktorat, predvsem pa se je posvetil pisanju, postal je sotrudnik »Mladike« in »Doma in sveta«. Zanj je napisal dramo »Potopljeni svet«, ki je ob izidu, posebej

pa ob uprizoritvi v ljubljanski drami prebudila pozornost. V delu katoliške javnosti je naletela celo na odpor, kajti s svojo perečo problematiko je podprla uredništvo »Doma in sveta«, ki se je ob aktualnem članku Edvarda Kocbeka »Premišljevanje o Španiji«, z vsemi svojimi sotrudniki postavilo na člankarjevo stran. V katoliškem taboru se je takrat začela velika diferenciacija, ki je s svojo logiko veliko pripomogla k radikalni etiki osvobodilnega boja. Stanko Cajnkar se je kot prvi duhovnik brez strahu pridružil novi reviji »Dejanje« in postal njen sodelavec. Na »Bohinjskih tednih« je bil prav tako vnet predavatelj.

Tako si je Stanko Cajnkar že v tistih letih razvil svojo jasno in vzpodbudno fiziognomijo. Gotovost, ki jo je črpal iz katolištva, človeški nemir, ki ga je z njim oznamovalo mladinsko gibanje, in modrost, ki jo je jemal iz plemenitega kmečkega praizkustva, so ga že takrat storili za enega glavnih in prisrčnih mentorjev mladega človeka in za sugestivnega spodbujevalca v katoliški javnosti. Postal je ljubezniv in dobiten posrednik med živim človekom in med svetom vrednot. Pri Mohorjevi družbi je dal pobudo za zbirko »Studenci žive vode«, v tej zbirki je objavil leta 1937 delo »Luč sveti v temi« in leta 1940 esej »Očenaš«. Mohorjeva mu je izdala tudi povesti »V planinah« (1940). V slovenski verski književnosti je uveljavil novo, kultivirano in kramljajoče podajanje teške ali zaradi tradicionalne obrabljenosti odtujene snovi. Stare verske resnice je začel osvetljevati v duhu moderne pobožnosti, marsikako skrivnostno vednost je povedal na preprost in vendar odrešenjsko vznemirljiv način.

Ko se je leta 1941 moral umakniti pred ptujskimi nemčurji in Nemci, se ni dal preseliti na Hrvaško ali v Srbijo, kjer so takrat nastale razmere slovenske duhovnike žalostno imobilizirale, temveč je preko Trsta odšel na Primorsko in si poiskal dela med primorskim ljudstvom, ki je bilo takrat najbolj potrebno utehe. Tri leta je kaplanoval v Košani in pripravljal v sebi uro odločitve. Avgusta leta 1944 se je podal na partizansko osvobojeno ozemlje. Osvobodilna oblast ga je imenovala za profesorja

na partizanski gimnaziji, hkrati je postal član Verske komisije pri SNOS.

Toda vse, kar je Stanko Cajnkar spoznal in storil pred vojno in med njo, je bilo le priprava na veliko ustvarjalno in organizacijsko delo, ki mu ga je božja previdnost naložila po vojni. V osvobojeni Ljubljani je najprej prevzel posle Verske komisije. Obenem je bil izvoljen za državnega poslanca, najprej v ustavodajno, potem pa še v redno zvezno skupščino. Leta 1947 je bil imenovan še za izrednega profesorja na ljubljanski teološki fakulteti, ki je združila bogoslovce vseh slovenskih bogoslovnih učilišč. Posebno bogato pa je zastavil svoje pero. Takoj po vojni je izdal večji roman »Noetova barka«, v katerem opisuje predvojno življenje dijakov in profesorjev na ptujski gimnaziji. Leta 1946 je natisnil aktualno dramo »Za svobodo«, ki še vedno čaka na uprizoritev. Leto pozneje je objavil večerniško povest »Po vrnitvi«, leta 1952 daljšo povest »Križnarjevi«, leta 1953 pa zgodovinsko povest »Sloven iz Petovije«. Vsa njegova leposlovna dela, posebno odrska, odlikuje bister in kultiviran dialog, jasen slog in vznesen jezik. Pri srcu mu je neokrnjen človek, prepričljivo povezovanje starih in novih resnic, plemenito reševanje življenjskih sporov.

Najbolj pa so se mu prirasle k srcu tri današnje pomembne ustanove slovenskih katoličanov, posvetil jim je vso svojo skrb in ljubezen. To so teološka fakulteta, duhovniško društvo svetih Cirila in Metoda ter Mohorjeva družba. Kot dolgoletni dekan teološke fakultete je uredil njen ustroj in zavaroval njen obstoj. In ko so slovenski duhovniki ustanovili Cirilmetodijsko društvo, da bi z aktualno vezavo duhovnih in časnih vprašanj premostili grozeči prepad med katoliškim krščanstvom in med novo slovensko družbo, je bil Stanko Cajnkar med tistimi, ki so dobri volji svojih duhovnih tovarišev znali določiti vsebino in obliko; z njegovo pomočjo je domoljubna pobuda prepričala z ene strani Cerkev, z druge pa državo. Od ustanovitve društva je njegov podpredsednik, hkrati pa urednik glasila »Nova pot«. V tej, na zunaj tihi slovenski reviji, je sam objavil vrsto teoloških razprav in verskokulturnih član- kov (Od človeka do kristjana, Eseji o so-

ciologiji, O odrešilnosti resnice, O krščanskem verovanju, O teoloških vprašanjih, O jugoslovanskem patriotizmu, Sveti Pavel, Uvod v biblično teologijo, Uvod v teologijo Stare zaveze). Mnogo svojega dela pa je porabil za urejevanje publikacij Mohorjeve družbe, ki ji velja njegova najstarejša ljubezen, saj so skoraj vsa njegova predvojna in povojna dela izšla pri Mohorjevi družbi. V njenem območju sodeluje pri natisku celotnega Svetega pisma, ki ga je začel izdajati lavantinski ordinariat. Ta monumentalna izdaja bo eden njegovih trajnih spomenikov. Oceniti ga moremo šele, če pomislimo, da ga pred vojno niti mogočne katoliške ustanove in učene družbe niso zmogle.

Ti kratki in splošni podatki zgovorno razodevajo, da Stanko Cajnkar v novih okoliščinah izvirno in spoštljivo nadaljuje delo, ki ga je slovenski duhovnik opravljal vso našo zgodovino. Nič ne pretiravamo, če rečemo, da je Stanko Cajnkar danes najizrazitejši primer duhovnika, ki je znal na Slovenskem pošteno, modro in stvariteljsko združiti krščansko duhovništvo in socialistični patriotizem. Opravil je veliko delo, ki je v korist Cerkvi in domovini. Koledar si z vsemi svojimi mohorjani želi, da bi to mnogovrstno delo nadaljeval še veliko let in prej ali slej doživel njegovo popolno priznanje in veljavo!

Gustav Strniša

Usoda

Sredi poljane pred mano si stala,
v žuljavi roki ti srp je blestel,
kaj mi storila si, deklica zala,
upe vesele tvoj srp je požel!

Truden sem vtonil sred zrele pšenice,
v boju življenja počasi zorel,
usoda steptala je zadnje cvetice,
v dvoma mrakovih molče sem trpel.

Srp lune požel je vsakdanjost življenja,
zvezde izsrkale mračne skrbi,
duh se poglobil je v sen pozabljenja,
premagan v globoki tišini noči —

Dr. Ivan Grafenauer - osemdesetletnik

Eden najzaslužnejših raziskovalcev naše najstarejše omike je doživel sredi neutrudnega dela svež častitljiva leta, ob katerih naj se ga spomni tudi naš Koledar, saj je slavljeneč delu Mohorjeve družbe in njenih prvih snovalcev (Slomška, Janežiča, Einspielerja) posvetil več spisov. Tudi njemu je tekla zibel na Koroškem, kjer je bil rojen 7. marca 1880 v Veliki vasi pri Brdu v šmohorskem okraju. Na Dunaju se je izsolal v slovanskem in germanskem jezikoslovju in slovstveni zgodovini. Kot profesor je deloval štiri leta na gimnaziji v Kranju, nato pa 32 let do upokojitve na klasični gimnaziji v Ljubljani. Vmes je bil v letih 1918—1921 višji šolski nadzornik v Ljubljani. V letu upokojitve je postal dopisni, leta 1946 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kjer je tudi tajnik razreda za literarne in filološke vede in upravnik Inštituta za slovensko narodopisje, ki je uspeh njegovega prizadevanja.

Delo dr. Ivana Grafenauerja je zelo mnogostransko in zaradi obsežnosti kar težko pregledno. Občudovanja vredno je že to, da je ob šolski zaposlitvi opravil tolikšno strokovno in znanstveno delo. Za napredek pouka materinščine pa je skrbel ves čas svojega poučevanja tudi s pisanjem učbenikov. Že osemdvajsetleten je objavil začetek svojega priročnika, namenjenega predvsem profesorjem: Zgodovina novejšega slovenskega slovstva; ob koncu prve vojne pa je dozorel učbenik *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, ki je bil v rabi nad dvajset let. To je bil prvi moderni učbenik te vrste pri nas, ki mu je Grafenauer pridružil še štiri temeljite Slovenske čitanke za višje razrede srednjih šol. Tako je dolgo dobo ves višji pouk materinščine slonel na njegovih delih.

Šoli je bila namenjena tudi Zbirka slovenskih povesti (I—V, 1913—1915) in izbrano delo Val. Vodnika, ki jih je uredil. Tudi Jurčičevi Spisi v njegovem uredništvu sodijo v to področje šolsko-prosvetnega dela.

Ivan Grafenauer je predvsem **slovstveni** in **kulturni zgodovinar** v najširšem smislu, povsod pa uporablja tudi temeljito jezikoslovno znanje in je tudi na tem področju napisal več tehtnih razprav. Že kot mlad profesor je poleg obeh slovstvenih zgodovin v vrsti spisov razpravljal o Jurčiču,

Božidar Jakac: Dr. Ivan Grafenauer.

Jenku, Levstiku, Prešernu in njegovih sodobnikih, o Trubarjevem prevodu evangelijev in o stiškem rokopisu. Po prvi vojni pa je napisal več pregledov našega slovstva v srbohrvaškem, nemškem in italijanskem jeziku, članke o naših pisateljih v Narodni enciklopediji SHS in Slovenskem biografskem leksikonu. Posvetil pa je v tem času veliko svojega dela raziskavanju naše najstarejše slovstvene in kulturne preteklosti. Z velikim trudom, obširnimi poznanjem srednjeveške zgodovine, izredno doganjivostjo in kombinacijsko bistrrostjo je prepričljivo reševal najmanj privlačna vprašanja, o katerih so menili, da ni moč

o njih več kaj reči — in s tem postavil tako našo slovstveno kot kulturno zgodovino na docela nove osnove.

V več razpravah o prvih stoletjih našega pismenstva je dokazal, kako so nastali obrazci Očenaša in Vere v slovenščini proti koncu 8. stoletja, deli Brižinskih spomenikov v 9., drugi pa v 10. stol. Dognal je njihove vire in njihovo kulturnozgodovinsko ozadje. Čisto nove reči je odkril o Celovškem rokopisu, ki se prav po njegovih dognanjih imenuje zdaj Ráteški rokopis. Omenimo naj le še obširne spise o Val. Vodniku, o stari velikonočni pesmi in o koroškem slovenskem slovstvu.

Z našo najstarejšo preteklostjo je povezano tudi glavno delo Ivana Grafenauerja v zadnjih triindvajsetih letih, njegovo raziskavanje **ljudskega pesništva in pripovedništva**. Tega področja se je sicer lotil že ob začetku svojega znanstvenega dela, toda preiskovanje začetkov našega slovstva ga je usmerilo tudi v nadrobni študij ljudske besedne umetnosti, v kateri se je od pradednine prav tako izražal naš stvariteljski duh. Ob naslonitvi na poznejšo književnost je pisal o pregovorih, rekih in prilikah v besednjaku Ožbalta Gutsmana, nato pa je v nad tridesetih razpravah in dveh knjigah ustvaril na tem področju toliko, kot ni naredila vsa preteklost pred njim.

Za študijo o najstarejših slovenskih zagovorih se je posvetil našim najstarejšim baladam, predvsem Lepi Vidi, o kateri je poleg več razprav napisal obsežno knjigo (400 str.). V njej je primerjal našo pesem s sorodnimi albanskimi, kalabrijsko-sicilskimi, nemškimi, hrvaškimi in srbskimi ter vzpostavil njen nastanek, ki ga postavlja v prvotni obliki v XI. stoletje. Med pesmimi iz mavrskega okolja je raziskoval še Zariko in Sončiko, Poljsko kraljico, Romarja sv. Jakoba Komposteljskega itd. Odkrival je najstarejše slovenske Kirielej-sone, razgrnil razgibano poglavje iz naše duhovne zgodovine v štiftarskih pesmih o zidanju novih cerkva in ustanavljanju novih božjih poti. Dognal je najstarejše ritmične oblike v naši ljudski pesmi in usodo Marijine litanije pesmi, obširno je raziskal ozadje in nastanek pesmi o Spokorjenem grešniku, o Kralju Matjažu, o Turkih pred Dunajem, primerjal legendo

Marija gre z Jezusom na božjo pot in nekatere druge s sorodno irsko legendo ter sklepa, da je med njihovim nastankom neposredna zveza.

Svoja glavna dotedanja dognanja o ljudskem pesništvu je strnil I. Grafenauer v razpravi »**Narodno pesništvo**« (v Narodopisju Slovencev II, 1946, 1952), v kateri je oblikovno označil ljudsko pesem, pokazal način njenega življenja, v zgodovinskem orisu pa razvrstil najvažnejše slovenske ljudske pesmi po času njih nastanka od staroslovenske dobe preko raznih obdobij srednjega in novega veka, pri čemer je tudi pokazal, kako se v pesmih odražajo kulturne in družbene razmere, sorodnost naših pesmi s pesmimi drugih narodov, itd.

V isti razpravi je Grafenauer v glavnih obrisih prikazal tudi značaj našega ljudskega **pripovedništva**, o katerem je napisal nekaj razprav že prej. Prva med temi je odkrila starokulturne bajke pri Sloven-cih o nastanku človeka iz potne kaplje, padle Bogu s čela, in o nastanku zemlje iz zrna peska, padlega izza nohta Bogu, ki se je kopal v svetovnem morju. — O Bogu-Daritelju je dokazal, da se v slovenskih bajkah ohranja spomin na staroslovansko enoboštvo, o slovensko-kajkavskih Rojenicah-Sojenicah pa, da so jih Slovani prevzeli od Grkov in jih združili s svojim porodnim višjim bitjem.

Zapletenemu vprašanju o Kralju Matjažu v slovenskih pripovedkah je posvetil Grafenauer posebno knjigo, v kateri je preučil njihove sestavine, dognal njih izvor in objavil do tedaj znane inačice. — Dolga je še vrsta spisov o raznih pripovedkah in pravljicah: o ujetem divjem možu, o zmaju iz petelinjega jajca, o srednjeveški pripovedki o Salomonu in Markolfu, o človeški stavbni daritvi, o Netéku ter o mnogih pripovedkah, ki so sorodne rétijskim v švicarskih ter avstrijskih gorah.

Obsežno, globoko in temeljito delo akademika dr. Ivana Grafenauerja vzbuja priznanje in občudovanje doma in v tujini. Snovanje slovenskega duhá v brezimni tvornosti preteklih vekov je oživilo in razsvetlilo našo na videz prazno in mrtvo davnino po njegovi zaslugi s tako svetlobo, ki bo vedno pričala o globinah in virih najstarejše slovenske omike.

Matiji Mundi v spomin

Pokojni prošt, dekan in župnik v Dravogradu, Matija Munda, je bil rojen dne 3. februarja 1904 v župniji Sv. Tomaža pri Ormožu. Gimnazijsko maturo je opravil na klasični gimnaziji v Mariboru leta 1924. Potem je odslužil vojaški rok in oktobra 1925 stopil v mariborsko bogoslovje. V duhovnika je bil posvečen 29. junija 1928. Eno leto je bil kaplan v Rušah, od leta 1930 do 1936 je kaplanoval v Ljutomeru. 1. decembra 1935 je postal župnik in prošt v Dravogradu. — Prve dni nemške okupacije je bil aretiran in odpeljan v zapore deželnega sodišča v Gradcu. Pri sodni razpravi je bil sicer oproščen, ker mu vohunstva, zaradi katerega so ga zaprli, niso mogli dokazati. Kljub temu so ga pridržali v zaporu. Leta 1943 pa je bil odpeljan v taborišče Flossenburg na Bavarskem. Pri delu v kamnolomu se je ranil na palcu desne roke in se obenem inficiral. Zato so ga kot bolnika premestili v taborišče Dachau. Tu so mu po dolgem čakanju — na pobudo nekega zdravnika — odrezali desno roko in mu tako rešili življenje. Po osvoboditvi je deloval kot župnik in prošt v Dravogradu. Dne 27. decembra 1959 pa je v slovenjegraški bolnišnici umrl.

Težko je pisati o človeku, ki ga komaj poznaš in ti nič ne pomeni. Še teže pa je govoriti o prijatelju, o katerem veš mnogo, pa ga moreš samo bežno omeniti ali z ustaljenimi rečenicami na kratko odpraviti. Ob vsaki misli, ki jo poveš, vznikne nova, ki bi morala prvo pojasniti. In ko si povedal vse, kar si v prvi zadregi povezal v zasilno celoto, si skoraj tako neogljen in s samim seboj nezadovoljen, kakor si bil ob grobu, ko si se z zadnjo besedo poslovil od dragega pokojnika. Če bi te ne bilo sram pred ljudmi, ki so tvoje žalostne besede poslušali, bi zakričal, da naj počakajo in še enkrat prisluhnejo, ker si marsikaj važnega pozabil in skoraj vse le na pol pojasnil. Pa veš, da tega ne smeš. Ne samo zaradi osramočenja, ki se ga bojiš. Še težja in odločilnejša je zavest, da so ljudem tvoja pojasnila nepotrebna in skoraj že odveč. Vsakomur se nekam mudi, če ne domov, pa na obisk, k tujim ljudem ali k samemu sebi, k lastni usodi in k težavam, o katerih ob njegovem grobu ne bo nihče spregovoril, ker bodo prav tako malo važne, kakor so te, ki so odšle s pokopanim mrličem v zemljo in v pozabljenje.

Včasih pa se zgodi, da ta klavrna psihologija ne obvelja. Vsaj ob grobovih, ki so postali dom resnično dobrih in dragocenih ljudi. Takrat se ošabna človeška samozavest, ki ne priznava ničesar izrednega in ne prenese nobene pohvale, do katere nima sama pravice, ogrne — vsaj za nekaj minut — v plašč radovedne in celo hvaležne poslušalke in vztraja celo proti pričakovanju dolgo.

Pokojnega dravogradskega prošta Matijo Mundo so njegovi prijatelji in znanci s takim velikodušnim samopremagovanjem spremili v župnijsko cerkev k zadnjemu obredu, pri katerem je moglo biti vsaj njegovo orjaško telo na skrivnostno tih način navzoče. Z radovednostjo nevednih, ki vedo, da jim je pisana ista usoda, pa jim še ni bilo sporočeno, kdaj bodo morali na isto pot, so poslušali, peli, darovali svoje borne darove, razmišljali o spremenjenju, ki bi bilo tudi njim potrebno, še preden se bo dokončno spremenila njihova življenjska usoda, in se zamišljali v pravice in dolžnosti svojega krščanskega občestva,

ki je s smrtjo dobrega »velikega duhovnika z otroškimi srcem« izgubilo zvestega in gorečega člana. Z isto nerazgledano radovednostjo zmedenega človeka, ki bega od ene skrivnosti do druge, so po blatni dravograjski cesti — kakor splasene ovce — drli na pokopališče, kakor da bi ne bil mrtev človek najbolj zvest in zanesljiv spremljevalec svojih živih pogrebcev. Nam, ki smo mrtvemu prijatelju govorili ob odprtem grobu, se je dozdevalo, da je potrpežljiva dobrohotnost proštevih znancev, sorodnikov in prijateljev spremljala tudi naše besede.

Matija Munda je bil prijatelj vseh dobrih ljudi. (Nemci, ki so ga odpeljali v ječo in koncentracijsko taborišče, ga tam do smrti zmučili in mu pohabili roko, ki je toliko let dvigala hostijo in delila odvezo, ne sodijo v družbo dobrih ljudi.) Zato je bil priljubljen kakor malokdo. V tej splošni priljubljenosti so bile vezi sorodstva, šolskega tovarništva, posebnega duhovniškega ali društvenega prijateljstva brez vidnejšega pomena. Kdor je resničen brat vsakomur, sprejema tuje ljudi skoraj tako prisrčno kakor svoje najožje sorodstvo. In ko sem se na grobu poslavljaj od pokojnika v imenu njegovih sorodnikov (in tako, kakor je v navadi v naših krajih, kjer živi mrliču »zadnje pot« samo »posodijo«), sem mislil tudi na to splošno sorodstvo vseh dobrih ljudi, ki so gospoda prosta poznali in radi imeli. Pravzaprav sem govoril v njegovem imenu in delil njegovo zahvalo, ker je ljubezen navzočih veljala njemu. Ker so mrtve ustnice preveč utrujene, da bi mogle še kaj povedati, se morajo namesto njih razgibati druge, ki še niso za vedno onemele. Tako pride tudi vez sorodstva ali posebnega (duhovniškega ali kakršnega koli drugega) prijateljstva do svojih pravic. In čeprav sem govoril v imenu sorodnikov in rojakov, sem mislil tudi na vse znance in prijatelje, ki to niso bili, pa so mu bili morda celo bolj pri srcu kakor mi.

V misel, ki si ni našla besede, lahko samo verjameš, če imaš dovolj zaupanja v človeka, ki pravi, da misli na te. Tako veliko zaupanje bi bilo (med drugimi) potrebno tudi članom Mohorjeve družbe, ki jih ni ob grobu nihče posebej omenil, čeprav so (poleg mene) mnogi pogrebci nanje

mislili. Prošt Matija Munda je bil namreč dolga leta tudi odbornik Družbe sv. Mohorja. Ker je Družba po končani drugi svetovni vojni prav tako kakor pregnani dravograjski prošt znova zaživela, je bilo prav, da je ostal gospod Matija tudi v osvobojeni domovini njen odbornik in zagovornik. Tega na grobu nisem povedal, ker sem se dobro zavedal, da bo treba o smrti zvestega zagovornika priljubljene Slomškove ustanove spregovoriti vsem mohorjanom v prvem koledarju, pri katerem Matija Munda niti s svojo dobrohotno skrbjo ne bo mogel biti več navzoč.

Spomenik, ki je zgrajen iz nekaj stotin človeških besed, ni bogve kako veličasten, če ga ni ustvaril velik umetnik. Vendar utegne preživeti marmornato znamenje, ki je postavljeno na grob. Saj je izraz misli in čustev, ki so dragocenejša od vsega drugega, kar more človek komu podariti. V primeri s človekovo vrednostjo, v primeri z delom, ki ga je pokojnik opravil, spričo ljubezni, s katero je svoje ljudi osrečil, pa je seveda zelo malo.

Če bi bil imel pokojni gospod Matija takšen čut za lepo umetniško besedo, kakor je bila njegova vnema za srečo slovenskih ljudi, bi si bil sam postavil spomenik, ki bi bil vreden njegove živiljenjske žrtve. Ker je moral v svojih najlepših letih zadeti na rame izredno težak križ in iti z njim v tujino, ki je bila bolj Gehéna (Dolina ognja) kakor Kalvarija, se je dokopal do spoznanj in čustev, ki bi morala postati naš vsakdanji duhovni kruh. Njegova Gehéna (tako pravi stara zaveza peklu) je bila simbol trpljenja, ki je bilo namenjeno vsemu slovenskemu narodu. Zato bi njegove muke ne smele ostati zasebna zadeva njegove duhovniške skromnosti. Resnica o sovraštvu, ki nam grozi iz tujine, je potrebna naši narodni samozavesti. Bridkost, ki je postala Matijev delež takoj prvi dan, ko je zatonila naša svoboda, je prekalila njegovo ljubezen do domovine. Zato je vedel, da je nezvestoba izdajstvo, ki ga je težko odpustiti.

Ko sem ga pred leti naprosil, da bi nam popisal, kaj je doživel v svojem pregnanstvu, je nastal kratek, skromno ubog članek, v katerem pa tega, kar sem si najbolj želel, ni bilo. Ali je pisanje res tako težko opravilo? Ali je teže popisati, kar si doživel,

kakor pa neko bridkost do dna dotrpeti? Ne vem. Utegne biti, da je tako. (Sicer pa bi tudi jaz ne znal svojega doživetja s čopičem naslikati ali preliti v glasbeno kompozicijo.)

Ko sem prišel do prepričanja, da prijatelj Matija svojih krvavo resnih »Križnarjevih« ne bo nikoli napisal, sem se začel tolažiti z mislijo, da se jih bom lotil sam. Povedal mi bo, kako je bilo, odprl bo skrite predale srca in razodel, kaj je dogledal in domislil. Oh, saj sva poskušala, celo dokaj dolgo sva se trudila drug z drugim. Povest pa iz vsega tega ni nastala. Tudi v »kroniko« se ni izoblikovalo. In se najbrž ne bo nikoli. Kar sem povedal o življenju v nem-

škem taborišču v večerniški povesti »Po vrnitvi«, sem domislil pred temi razgovori. Zato je Majdičev študent, ki je iz ljubezni do doma postal kmet, bolj malo podoben bratrancu Matiji, čeprav sem pri pisanju res tudi nanj mislil. Kljub temu posvečam sedaj, ko se nič več ne da spremeniti, to svojo pozabljeno knjigo (ki so jo le redki prav razumeli) svojemu pokojnemu sorodniku in ljubeznivemu sodelavcu pri Mohorjevi družbi. Najbrž le ne bo tako temeljito zvenela in se do konca posušila, kakor so se venci, ki smo jih položili na njegov grob.

Dragi Matija, mirno počivaj v svobodni slovenski zemlji!

Jože Gregorič

Ljudski pesnik Andrej Kančnik

(Ob 120-letnici smrti)

Biló ni godú, svatóvščne, semnjá
da tja ne bili bi vabili ga.

Fr. Prešeren

I.

O Andreju Kančniku, ki je v prvi polovici 19. stoletja služboval kot organist, učitelj in cerkovnik po raznih krajih Dolenjske in zložil obilico značilnih pesmi, se je razmeroma dosti pisalo. Že mladi J. Jurčič je sestavil članek o njem in zapisal nekaj njegovih pesmi, nekaj jih je pa celo porabil v svojih povestih. V zvezi z našo ljudsko pesmijo ga omenjajo narodopisci in naše slovstvene zgodovine in tudi v Slovenskem biografskem leksikonu je nekaj vrstic o njem (I, 425—26). Po ustnem izročilu starih Dobropoljcev, ki so Kančnika še osebno poznali, je napisal »nekaj črtic iz njegovega življenja« Podgoričan — Fr. Jaklič (Slovenski učitelj, 1900), iz listin v ljubljanskem škofijskem arhivu pa je o njem zbral največ zanesljivih podatkov Viktor Steska (Pevce, 1934). Kot pesnika pa ga je vendar najbolje označil Fr. Levstik v Potopovanju od Litije do Čateža (1858).

Znano je tudi lepo število Kančnikovih pesmi. Nekatere so bile natisnjene v Korytkovi zbirki »Slovenske pesmi kranjskiga

naroda«, nekaj pa jih je še v rokopisu med Levstikovo in Jurčičevo zapuščino. V pesmih razodeva Kančnik bistro oko za smešne in žalostne plati življenja ter znatne zmožnosti za zlaganje verzov. Po pravici ga štejemo med pomembnejše ljudske pesnike, kakor so bili Andrej Šuster-Drabosnjak (1768—1825), Matej Kračman (1773 do 1853) in Jurij Vodovnik (1791—1858). Ker pa tudi on ni bil deležen globlje in širše izobrazbe — najbrž je opravil samo trimesečni tečaj, kakor je bilo takrat določeno za podeželske učitelje — mu je manjkala tudi zavest o resnobi pesniškega poklica in umetniškega oblikovanja. Kakor je bil po naravi zelo nemirnega značaja, da se nikjer ni mogel ustanoviti in dlje časa ostati, tako je tudi njegova pesem nedognana, skoraj improvizirana. Levstik dobro pravi: »Uka je imel premalo. Vsako pesem je zapel tako, kakor jo je spisal; in vsako je spisal, kakor mu je prišlo pod palec — zatorej tudi niso, da bi se iz njih učil jezika ali druge pevske umetnosti.«

Kančnikovo življenje je že po tem, kolikor ga doslej poznamo, podobno napetemu romanu nemirnega popotnika. V ljubljanskem škofijskem arhivu je nepričakovano mnogo dopisov, ki obravnavajo

njegovo službovanje. Iz tega gradiva spoznamo Kančnikov značaj in njegove osebne razmere, pa tudi šolske in družbene razmere, kakršne so bile pri nas od vladanja cesarice Marije Terezije do novega šolskega zakona leta 1868. Država je vso skrb in stroške za osnovno šolstvo izročila Cerкви. Organist, cerkovnik in mrliški oglednik — včasih tudi župnik ali kaplan — je moral po sili tedanje avstrijske šolske politike opravljati tudi službo ljudskošolskega učitelja. Kančnik je imel za tako delo dovolj zmožnosti, toda, kakor vse kaže, učiteljevanje mu ni bilo prav nič pri srcu. Ko je leta 1816 prosil za službo učitelja na ljubljanski normalki, je v prošnji kar preveč odkritosrčno zapisal, da prosi za to mesto »kljub temu, da sovražim učiteljski poklic, ki ga nihče ne ceni razen pisec šolskega kodeksa in metodijske knjige; poskusil pa bom še enkrat boj proti revščini.« Če po takšni karakteristiki, ki si jo je bil sam napisal, ni dobil službe, ni nič čudnega. Zato pa je bil njegov delež neneh boj z revščino, z boleznijo in z drugimi nadlogami, ki so ga trle vse žive dni.

II.

A. Kančnik se je rodil 17. novembra 1775. Kje je bil rojen, še ni ugotovljeno. Iz dejstva, da je skoraj vse življenje prebil na Dolenjskem, se da sklepati, da je bil doma nekje na dolensko-štajerski meji.¹ Jaklič pravi, da je bil baje doma na Štajerskem, St. Janež pa že brez omejitve trdi, da je bil po rodu Štajerc. Jaklič pripoveduje, da je bil visoke rasti, suhega, podolgstega obraza in slabotnega života; tako so mu ga opisali nekdanji Kančnikovi učenci v Dobropoljah. Leta 1793 je že opravljal službo organista in cerkovnika. V začetku leta 1806 ga najdemo v Dobropoljah, kjer se je odpovedal učiteljski službi. V zapisniku deželnega šolskega nadzornika z dne 9. aprila 1806 je poudarjeno, da ima Kančnik zelo lepe zmožnosti, toda pri šolskem delu ga ovira cerkovniška služba, njegova

burna narava pa ga zavaja k ne posebno spodbudnemu življenju. Zato naj se odpusti iz službe, kakor sam želi, saj je tudi kot cerkovnik marsikaj zanemaril. Dobropoljska župnija je imela tedaj 3200 ljudi, šolski pouk pa je bil v mežnariji in ga je obiskovalo pozimi 27, poleti pa 3 do 5 otrok! Za vse svoje delo v Dobropoljah je Kančnik prejemal 150 mernikov pšenice in prosa, 10 goldinarjev v gotovini in stot prediva; poleg hiše, v kateri je stanoval, pa je imel veliko njivo.

Iz Dobropolj je Kančnik odšel najbrž v Višnjo goro, ker vlada 25. aprila 1806 sporoča, naj bi se učiteljska služba v Višnji gori dala Kančniku. Leta 1807 je že v Loki pri Zidanem mostu. Tam je istega leta od štajerskega gubernija v Gradcu dobil potrdilni dekret za učitelja. Šestega maja 1810 je bil predlagan za Št. Jernej, od koder je odšel v Velike Lašče, kjer je doživel nemirne dni ob umiku Francozov iz naših krajev. Pa tudi v Laščah Kančnik ni bil zadovoljen. Ohranjen je njegov dopis, v katerem je 30. marca 1814 naznanil ribniškemu dekanu Bonaventuri Humlu, ki je bil okrajni šolski nadzornik, da bo zaradi premajhnih dohodkov konec maja zapustil službo. Iz Vel. Lašč je odšel v Kostanjevico. Kaže, da mu tudi v Kostanjevici ni šlo vse po sreči, zakaj že leta 1816 je prosil za službo na ljubljanski normalki. Kljub vsemu bi bil v dolenskih »Benetkah« morda dlje ostal, če ga ne bi bila od onod spravila nepričakovana huda nesreča. Prvega maja 1817 je namreč po nepredvidnosti ustrelil svojo ženo Ano, staro 42 let.² Pred sodnikom se je zagovarjal, da se mu je pri čiščenju sprožila puška. Tako je kazni ušel, Kostanjevico pa je moral zapustiti. Najprej se je hotel vrniti v Vel. Lašče, kjer je bilo izpraznjeno učiteljsko mesto, pa so mu prošnjo zavrnil (8. maja 1818); niso namreč pozabili, da je pred štirimi leti prav tam odpovedal in zapustil službo. Tedaj je dobil službo na Krki, kjer se je

¹ Upravitelje matičnih knjig s tega področja vljudno prosim, naj pregledajo roj. — krsne knjige za leto 1775. Morda se bo na ta način našel Kančnikov rojstni kraj.

² S puško Kančnik sploh ni imel sreče, saj si je nekoč na lovu odstrelil palec leve roke. Levstik pripoveduje, da se je pod kakšno pesem v šali podpisal: »Ta pesem je skovana ino v dežel dana od enega pesmij-skladalca, ki nima levega palca.«

8. avgusta 1819 poročil z Ano Okajamec, ki je bila gospodinja v kaplaniji; Kančnik je imel tedaj 43 let, njegova druga žena pa 22. Na Krki so se jima rodili trije otroci, dohodki pa so bili slabši kot v Kostanjevici; zato se je Kančnik z družino le težko prebijal. Ko je bil leta 1821 v Ljubljani kongres cesarjev, je 8. maja 1821 kot »za vse splošno dobro vedno požrtvovalen in zvest domoljub« prosil cesarja Franca, naj mu nakloni milostno plačo ali pa mu podeli zaseben dar, da mu ne bo treba prijeti za beraško palico. Ljubljanski škof Avguštin Gruber je prošnjo toplo priporočil. Kančnik v prošnji toži, da je bolehen (nadušljiv), brez zob in da že slabo vidi. Toda tudi zdravniško spričevalo mu ne daje upanja na boljšo službo, dostavlja škof, zakoni pa mu ne dovoljujejo pokojnine, do katere imajo pravico samo učitelji normalke. Gruber šteje Kančnika med boljše učitelje in poudarja tudi njegovo nagnjenje do pesništva, kar dokazujejo priložene pesmi. Pesmi je Gruber prevel v nemščino, da bi jih laže razumeli in da bi dokazal, da razume tudi slovenski jezik. Škoda je, da ne vemo, katere pesmi je Kančnik priložil svoji prošnji. Poizvedovanje o upravičenosti prosilca do podpore se je nadaljevalo in dopisi so romali od oblasti do oblasti. Šele 14. I. 1822 mu je cesar z ozirom na »vestno izpolnjevanje službe« dovolil doklado letnih 40 goldinarjev konvencionalne veljave, in sicer od 1. novembra 1821 dalje.

Kančnik pa kljub temu ni dolgo vztrajal na Krki. Šmarski dekan je 1. marca 1825 sporočil ljubljanskemu guberniju, da bo Kančnik zaradi bolehnosti in nezadostnih dohodkov o sv. Juriju zapustil službo. In res, 1. maja 1825 že najdemo na Krki učitelja A. Šinkovca (Steska pomotoma piše: Šimnovec). Ko je Kančnik odšel s Krke, mu je gubernij ustavil doklado, katera je bila vezana na njegovo službovanje na Krki! V stiski je sprejel (1825) službo organista in cerkovnika v Hinjah, od koder pa je že čez nekaj mesecev odšel v Dobropolje, ki jih je bil zapustil leta 1806. V Dobropoljah je zopet začel z najboljšo voljo in se ljudem v cerkvi predstavil z daljšo pesmijo, ki se začenja takole:

Dvajset let je že minilo,
kar sem bil v služb' pri vas,
dosti se je spremenilo
skoz ta — vel'ki, dolgi čas;
eni so b'li, ko sem šel preč,
zdaj jih pa ne vidim več.

(A. Mrkun, Dobropolje in okolica I, 40.)

Toda Kančniku se je družina množila, z njo pa so rasle tudi skrbi in težave. Zato je vnovič prosil za osebno doklado, ki mu je bila dovoljena s cesarskim odlokom 8. junija 1831, in sicer od 2. januarja 1827 dalje; dobival je po 40 gold. na leto. Ali priletni in bolehní pevec ni mogel spremeniti svoje narave in ribniški dekan kot šolski nadzornik sporoča 14. maja 1835 konzistoriju v Ljubljano, da Kančnik zamenarja šolo, da popoldne sploh ne prihaja v šolo, četudi bi moral poučevati dve uri dopoldne in dve popoldne. Na to dolžnost je opozoril konzistorij Kančnika z dopisom 20. maja 1835.

O nadaljnjem Kančnikovem življenju v Dobropoljah nimamo pisanih virov. Vse kaže, da ga je bolezen vedno bolj izpodjedala in 24. marca 1841 je za vodenico umrl. V dopisu konzistoriju, v katerem dekan sporoča Kančnikovo smrt, pravi, da je zapustil vdovo in devet otrok, od katerih mora najstarejši k vojakom, drugi pa je v zadnjem letniku učiteljišča. Pokopali so ga na dobropoljskem pokopališču 26. marca, a za njegov grob se že zdavnaj ne ve. Toda četudi so ljudje pozabili Kančnikov grob, niso pozabili njegovih pesmi. Jaklič pravi, da je bil okrog leta 1900 v dobropoljski dolini njegov spomin še živ in da »še dandanes nahajamo tu in tam zvezke papirja, na katerih so zabeležene Kančnikove pesmi, ki jih je prepisovalo ljudstvo za svojo rabo in pelo.³ Pripovedujejo pa, da so takrat, ko so podirali staro šolo v Dobropoljah, uničili mnogo popisanega papirja. Gotovo je, da se je takrat uničilo tudi mnogo Kančnikovega blaga.«

³ Na Krki so mi še leta 1959 starejši ljudje znali povedati odlomke nekaterih Kančnikovih pesmi.

Vsi, ki so pisali o A. Kančniku, priznavajo njegovo pesniško dejavnost in nadarjenost. Levstik ga je takole označil: »V pesmih, pravijo, da je vsakega prekosil. Zabrénčal je, kadar se je lotil, vsak praznik in vsako nedeljo novo pesem. Dajal je sam besede in napeve, ki so si bili pa vsi jako podobni. Kančnikovo ime je slulo široko po Dolenjskem. Poleg svetih je zdelal mnogo drugih, posebno zabavljivih in zdravic. Največ so gotovo zabavljice vredne, v katerih kaj rad šeška žené. Prepevajo se nekatere njegove še zdaj (1858) po Dobropoljah, po Laščah in po Ribnici. Izmed Kančnikovih še zdaj slové tiste, kar je zabavljivih in godčevskih. Skladal je včasih tudi verze, katerih pa ni pel, ampak samo govoril, zlasti pri vinu, ki ga je vrlo čislal po navadi slehernega pevca. Dva taka verza sta mi znana. Prvi vbada učene poete, drugi pripoveduje, kako v Laščah zvonil. Pri zadnji vrstici je vselej izpraznil kozarec, ako je sedel pri vinu. Vse ga je rado imelo, ker je bil poln šaljivosti. Pripoveduje se, kako mu je bilo enkrat primanjlo kurjave, pa da je v nedeljo po deseti maši, ko so ljudje ravno začenjali iti iz cerkve, zaorglal čisto novo poskočnico. Dobropolci se ustavijo in vlečejo na uho, kaj ti bo. Hitro jim zabása (debelo grlo je imel) čudno pesem, polno smeha. Toži jim, da ga zebe še celo za pečjo, ker nima pri hiši toliko polena, da bi ga za psom vrgel. Kmalu so mu napeljali veliko skladalnico drv.« Fr. Jaklič pa pravi: »Vpričo pesniške nadarjenosti je Kančnik zlágal različne popevke za razne prilike, tako ženitovanske pesmi, nagrobnice, koledniške, godovne itd. Vselej jih je tudi pel. Ljudstvo je z velikim zanimanjem prepevalo njegove pesmi in tako se je v naših krajih takrat, ko je bila še slovenska knjiga v slovenski koči zelo redka prikazen, širila slovenska pesem in budila ljubezen in spoštovanje do materinega jezika.« Da, v take razmere v prvi polovici preteklega stoletja se moramo vživeti, potem bomo laže razumeli Kančnikovo pesem in jo pravično ocenili.

Kančnikovih pesmi, doslej zanesljivo ugotovljenih, poznamo 22; ohranjenih je 21. Po vsebini jih lahko razdelimo v tri sku-

pine: 1. **Godčevske in gostilniške zabavljice.** Med te spadajo: Od zgrevanega moža (z inačico Mož in žena), Baba pijanka, Gospodinje, Postarano dekle, Ženitno pismo, Uš in bolha, Popotovanje griljevega kupca, Ribniški lončarji, Semenj v Zdenski vasi, Kako na Krki zvonil (inačici Kako na Raki klenka, Kako v Laščah zvonil). 2. **Pogrebne pesmi ali slovesa** (rajnim v slovo), kakor so bile tedaj v navadi. Ohranjenih je 9 pesmi. Prva je nastala na Krki ob smrti zagraškega župnika Jurija Grahka, in sicer 29. septembra 1823 ob 9 zvečer, kakor je na koncu pripisal pesnik sam. Drugih 8 je zložil v Dobropoljah od leta 1828 do 1840. Zadnja, nastala ob smrti čušperškega graščaka Ludovika Lazarinija, ki je umrl 29. avgusta 1840, ni ohranjena. 3. **V posebno skupino** bi šle pesmi: Kančnikova vrnitev iz Hinj v Dobropolje (1826) in O novih zvonovih v Dobropoljah (1834). Druge pesmi te vrste niso znane.

Glavni del ohranjenih pesmi kaže Kančnika kot **izrazitega priložnostnega pesnika in kritika človeških nravi.** Popolnoma razumljivo je, da je v svoji kritiki upošteval okoliščine in ljudi, ki jih je imel pred seboj. Včasih je v začetku ali na koncu pesmi naravnost nagovoril svoje poslušalce, da bi vzbudil njih pazljivost in jim povedal nauk:

Za en kratek čas
vam povem en špas,
vsak se bo smejal na glas.

(Gospodinje)

Le-to moje zgodišče
naj en nauk le bo
za vse mlade deklice,
ktere v letih še cvetó.
Dekličí, poslušajte!

(Postarano dekle)

V razigrani svatovski družbi, ko ljudje za dobro vzamejo marsikaj, kar bi jih sicer lahko ranilo in žalilo, je neusmiljeno šibal napake, kot so pijančevanje mož in žená, prepirljivost, razprtije in pretepi med zakonci, nezvestoba itd. Jezikavo in kujavo ženo je opisal takole:

Tvoj jezik je ko zlodi,
ta mene pika narveč;
včasih pa vender tudi
k' ne veš besede zreč.

(Od zgrevanega moža)

Ob mrtvaškem odru in ob odprtem grobu
pa je poudarjal lepe lastnosti rajnega in z
verskimi resnicami tolažil žalujoče. In ven-
dar je prav ob neki takšni priložnosti, ob
smrti svojega stanovskega tovariša Miha-

Janez Golob

Nevihita

Čarovnik pride in nas v mrak zagrne,
zeleno luč prižge nekje pri tleh,
razširi krotke zenice v očeh
in skriti pradijini silo vrne.

Vetrovi kakor trombe zabučijo,
čez krošnje švigne šumni zmajev rep
kot nenasitne prateme pohlep,
da debela trogloditsko zaprežijo.

Nebo od čarnih bliskavic zasiže,
v živalih zadrhti brezumni gib
in grom razpara plemeniti hrib,
da skritega človeka strah odkrije.

In vendar človek ne zgubi poguma,
zelen od strel in gromov in pekla
zatuli kot prikazen, hranjena
iz boja in upornosti in suma.

Že pade kaplja, topli dež zajame
kot mreža vdilj napetih štren zemljo,
da kakor strune sladko zapojo
in krik obdajo s skladnostjo omame.

Tedaj nam slastna pesem v čute steče,
da žejno vsrkajo napoj in kruh,
človekov duh je stari potepuh,
v spopadu s silami vzdrhti od sreče.

ela Tekavca dal duška tudi **svoji osebni bolečini**. Tekavec je bil »šolski Vučenik v Laščah«, kamor je prišel leta 1818 in kjer je umrl 7. avgusta 1838, star komaj 38 let. V daljši pesmi je Kančnik med drugim poudaril, da je rajni učitelj »pošteno služil in se po dolžnosti trudil, pa je vender preganjen bil. Per soji službi je vžil dost zupernost ino britkosti ter je večkrat razžalen bil.« Tako je pesnik izpovedal težave svojega stanu ter grenkobo in nerazumevanje, katerih je bil pri delu tudi sam večkrat deležen.

Leopold Stanek

Teci, čas

Pravkar
smo vstali
iz groba semena,
pa že lovimo
po spominu
podobe oblakov
od včeraj —

Teci, čas, počasnejel

Komaj
se je usten
dotaknil
cvet prve pomladi,
že nosi
bežni val
vonj in pesem
v daljavo —

Teci, čas, počasnejel

Z žebli
vekovitosti
bom pripel
pogled na lepoto —

čas obstane,
jaz z ugaslimi zenicami
strmel bom
v luči iz vesolja.

Ko je spalo vse stvarstvo in je bil nad vsem svetom razlit nočni mir, ko so migljale svetle zvezde visoko nad zasneženo zemljo, so sedeli siromašni pastirji pri prasketajočem ognju na griču in pasli svoje črede.

Številne ovce so mirno in s toplo podvitimi nogami ležale pod udrtu leseno streho, ki je bila na vse strani odprta in kamor je skozi vse špranje in odprtine sijala svetla noč.

Nekaj krav z neumnimi očmi je ležalo med njimi in strmelo v prazno; malo dalje je mukal beli vol in siva koza se je delala, kakor da spi.

Izmed pastirjev, ki so stražili, medtem so drugi počivali med mastnimi, volnatimi ovcami, so štirje sedeli okrog ognja pri vrču piva in kvartali; kdor je dobil, je smel napraviti požirek sladkega piva.

Stari Bienus je zravnal slonel ob strešnem tramu, do ušes zavil v svoj trojni plašč iz kozje kože, in je kakor ženska z lesenimi iglami pridno pletel volneno nogavico. Na svislih je v temi sedel pastir in sanjaril ob svojih goslih. Sicer pa je bilo domače in tiho pri teh preprostih ljudeh, ki so dišali po gnoju in zemlji, živeli iz dneva v dan s svojimi živalmi in bili z dušo in telesom zrasli z mirno tihoto polja in brezkončnostjo neba.

Ogenj, ki je poleg njih veselo prasketal in ki ga je hranil kakor trska suh fant (otrok, ki so ga na svojih popotovanjih našli za skladovnico drv), je toplo in prijazno osvetljeval njihove kosmate, neobrite kmečke obraze; zraven je risal pošastne sence po snegu, kadar je kdo dvignil roko, da bi v igri vrgel adut. Dva črna ovčarska psa sta uživala toploto ognja in sta zadovoljno renčala.

»Glejte bliskavico!« je vzkliknil majhen, toponos grbec in je s predolgo roko pokazal proti Betlehemu.

Ne da bi se ozrl, je Bienus izustil pre-roške besede: »To ne more biti bliskavica,

zakaj nebo je polno zvezd.« — »Mislim, da sem jo vendar videl,« se je grbec drznil ugovarjati Bienusu, ki mu je bil znan tek zvezd; potrpežljivo se je oziral po nebu, da bi še enkrat odkril čudežni blesk svetlobe. Drugi so se zopet zatopili v igro in slišali so se njih trepetajoči vzkliki, kakor bi jih plašila tihota noči: »Matija, daj čez, srčni as!« Enakomerno in vendar silno nežno je zvenel mehki glas gosli iz teme, dokler ni črnooki fant nenadoma vzkliknil: »Mati, mati, nebo se podira!«

Vsi hkrati so dvignili glave; vse nebo se je zganilo, milijoni zvezd so padali izpod neba in razsvetljevali zemljo, kakor bi bil svetel dan. Kakor na dogovorjeno znamenje pa je hipoma vse prenehalo: Veliki medved, Rimska cesta, Orion, vsi so bili še na svojih mestih. Tam onstran pa je bila na nebu v vsem svojem veličastnem sijaju velika zvezda repatica.

»Zvezda repatica! Zvezda repatica!« so se začuli začudeni vzkliki. Groza je spretetela te preproste ljudi, strah jim je segel v srca, karte so jim zdrknile iz rok, in tisti, ki so spali, so kar planili iz spanja, vzdignili glave čez hrbte ovac in prestrašeni stekli k tovarišem.

Samo pastir, ki je zgoraj na svislih sladko sanjal ob svojih goslih, ni nehal igrati in je živel s svojo dušo. Drugi so pa tresočih se kolen kazali nebesni čudež, čigar sijaj se je svetil na nebu nad daljnim, temnim Betlehemom.

Drugič v tako kratkem času se je zvezda tako prikazala ljudem: visoko pod nebom glava krožečega, sijočega, mavričastega ognja in ponosno zravnani rep, ki je bil poln švigajočih isker in se je široko prelival v nežna pavja očesca. Drugič je stala na nebu kakor blesteč oznanjevalec nesreče in smrti, in vsi ti, v mislih preprosti ljudje, so videli drug drugemu strah v očeh. Plašni in ponižni so se zgrnili okrog Bienusa, ki jim je bil vodnik in svetovalec. Njegova beseda je bila ukaz; znal je zagovarjati strupena zelišča, poznal je tek zvezd in je iz vode, iz sonca in iz meseca razbiral vreme za prihodnji dan, včasih pa tudi za ves letni čas. Govorili so celo, da

mu je bila dana moč, obrniti veter, in mnogi čarovniki iz okolice, ki so uganjali svoje čarovnije s »črnim vranom«, so mu zavidali, ker je več znal kakor oni in ker je zajemal svojo moč iz božjih in angelskih besed.

Pastirji so ga zmerom zelo spoštovali. Zdaj, v tem trenutku, ko je zvezda z repom znova prestrašila njih srca, so pričakovali od njega pojasnila in tolažbe, zaupajoč v njegovo znanje in modrost.

Miren in s stisnjenimi ustnicami je stal zravn ob tramu in s svojimi sivimi, rdeče obrobljenimi očmi nepremično strmel v nočno prikazen. Videlo se mu je, da je vajen gledati čez planote in daljave, njegove oči so pobešene zrle naravnost predse kakor oči kamele. Vprašujoča tišina je zavládala okrog njega; Bienus si je s suho, blede roko pogladil redke kocine na bradi in je preudarno dejal: »Zvezda se je drugič prikazala; prišla nam je nekaj povedat; vse zvezde z repom prihajajo nekaj povedat. Mislim, da bomo še nocej izvedeli.«

Skraja je bilo po teh jasnih besedah vse tiho, potem pa je vprašal grbec, ki je tudi znal zdraviti ovce, sicer pa ni vedel za nobene skrivnosti: »Ali bo vojska?«

»Ali kuga?« je vprašala drgetajoča, sloka postava z bledimi, modrimi otroškimi očmi.

»Ali lakota?« je šepnil majhen debeluhar, ki je imel še spanec v očeh in volno v laseh.

»Ali bo konec sveta?« je vprašal najdenček, ki so mu šklepetali zobje.

Starejši so molčali in čakali na Bienusovo besedo, ki je po dolgem premisleku odločil: »Drugič se je prikazala na vzhodu, že drugič je nad Betlehemom. To je ista zvezda —«

»In?« je vprašal blede fant.

»Mislim, da se bodo v Betlehemu zgodile velike stvari.«

»Strašne stvari!« je zajecjljal grbec.

»Miruj vendar, da bo Bienus dalje pomislil!« se je zadril orjak nad možičkom.

Ko je Bienus z vso bistrino svojega duha skušal dognati, zakaj je zvezda tam, so drugi razburjeno govorili dalje.

»Nikdar več ne stopim v to vražje gnezdo,« je dejal mali debeluh.

»Najbolje bi bilo, da se odpravimo proti zahodu, k Dancem in k morju,« je predlagal pastir s črno brado.

»Tam ni paše za ovce,« je trdil grbec.

»Jaz ne ostanem tu,« je dejal bledoličnik.

»Mi tudi ne, mi tudi ne,« so vzklikali drugi.

»Ali naj vam kaj povem?« je menil majhen možiček z rumeno brado, ki je bil star kakor zemlja. »Betlehem je pokvarjeno mesto, mesto, ki je zrelo za vesoljni potop; tam je vse polno slabih žensk, pijancev, sleparjev in razbojnikov. Komaj še stoji kamen na kamnu in od leta do leta je manj listja na drevju; čarovnice in ...«

»Glejte, zvezda postaja svetlejša!« so se slišali vzkliki.

»Tako svetla je kakor mesec!« je prikiml siromak s potlačenim nosom, ki do slej še ni odprl ust.

»Poglejte senco za mojim hrbtom!« je vzkliknil grbec.

»In,« je nadaljeval možiček z rumeno brado, »in da je Betlehem prekleto mesto, to je napisano že v starih knjigah. Pripraviti se moramo na najhujše.«

»Čujte, kaj se je prav danes zgodilo,« je ogorčeno dejal orjak: »Ludvik iz Genta, ki se je s svojim pokritim vozom peljal tod mimo, je na lastne oči videl, kako so neki ženi, ki je bila tik pred porodom, pokazali vrata. Nihče je ni hotel sprejeti, in z njo je bil star mož z oslom. Ali ni to sramotno? Ali ni živinsko? Ludvik jo je pozneje iz usmiljenja iskal, pa je v toliki gneči ni našel.«

»Toda Ludvik se ga je sam pošteno naluckal,« se je zasmejál grbec.

»Pa je vendarle dobra duša,« je dejal orjak.

»Kje neki sta zdaj ta dva reveža?« je vprašal nežen glas.

»Da, le kje sta?« so nekateri na glas pomislili.

»Bog ve, če se ne potikata kje po snegu!« je dejal bledi fant.

»Ah, če bi le prišla tod mimo, kako toplo bi bilo otroku pri nas, med našimi ovci,« si je zaželel deček.

Ko so tako premišljevali in se pomenkovali o možu in ženi, ki sta v snegu in temi iskala pomoči, je Bienus, ne da bi trenil, strmel v živo luč zvezde. Zvoki gosli so sladko kakor ženski glas še vedno zveneli v noč.

»Petelin je zapel!« je vzkliknil nekdo.

»Čujte, povsod pojo petelini!« so vzklikali drugi.

»Otroci! Otroci! Kaj neki se bo zgodilo!« je dejal grbec in si segel v lase; »poglejte ovce! Vse so vstale in se obračajo proti vzhodu.«

»Pojdimo od tod,« je moledoval fant in prebledel kakor smrt; »mene je tako strah!«

Nato je zavladata globoka tišina; le gosli so tožile in zvezda je svetleje vzplapolala.

Strah je še bolj stisnil srca pobožnih pastirjev, ki bi se bili že davno razbežali po deželi, če bi ne bil Bienus, razlagalec zvezd, tako miren in neustrašen.

»Godbo čujem,« je zašepetal debeluh.

»Slepec igra,« je odvrnil po naravi prepirljivi grbec.

»Ne, to ni slepec,« je ugovarjal debeluh, »slepec že igra, a poleg njega igra še ne-

kdo drug visoko pod nebom.« Vsi so prisluhnili godbi, ki je kakor rosa rosila čez griče; kratki in dolgi zvoki, zdaj tu, potem tam, nato spet tam onstran, kakor bi padale počasne deževne kaplje, katerih vsaka je sprožila sladek glas, kakor hitro se je dotaknila drevja na zemlji.

»Recite slepcu, naj neha,« je dejal orjak.

»Ali še ne ve, da je zvezda na nebu?« je vprašal sinjeoki fant.

»Kako naj bi vedel,« se je rogal grbec, »saj ne vidi! Čujte, nehal je! ... Tamle prihaja po lestvi dol!« Dolge noge so tipale za klini, potem se je prikazal okoren, velik človek z debelimi ustnicami in zatisnjenimi vekami; pod pazduho je imel gosli.

»Kdo pa igra tako lepo?« je vprašal.

»Zvezda repatica je zopet na nebu,« je dejal grbec.

»Kje?« je vprašal slepec.

»Tam na oni strani!« je odvrnil grbec in ves v strahu pokazal na prekrasno zvezdo.

»Kako vendar moreš slepcu kaj kazati!« je zagodrnjal črni orjak. »Jodocus, nad Betlehemom sveti in sije kakor mesec.«

»Ali zvezda tako lepo igra?« je začuden vprašal slepec.

Zopet je zavladata grozna tišina kakor pred veliko nevihto; nobena ovca se ni zganila, niti dračje ni zapokalo. Obrazi pastirjev so bili bledi od strahu; vsak se je čudil, da se bliža nekaj neznanskega, in oči vseh so se upirale v Bienusa, kakor bi hotele od njega izprositi pomoči in obrambe.

S tresočim se glasom, kar se ni še nikdar primerilo, je spregovoril: »Prijatelji, pripravljajte se nekaj velikega. Ne vem, kaj je, utegne pa pomeniti konec sveta. Toda nikar se ne plašimo! Naša vera je trdna in vse, kar pride nad nas, se bo zgodilo zaradi nečesa boljšega. Poklekimo in molimo, zakaj moje besede ne zmorejo nič in so izgubile svojo moč.«

Vsi so pokleknili v sneg, toda od strahu ni mogel nihče moliti; sključili so se, se napravili majhne in pričakovali najstrašnejšega. Bienus pa je imel še toliko poguma, da je ob svitu ugašajočega ognja bral iz zamaščene knjižice:

»Bog je naše zaupanje in naša moč, pomoč v velikih stiskah, ki so nas zadele. Zato se nikar ne plašimo, čeprav propade svet in se pogreznejo gore v sredino morja,

čprav zdívja in vzvalovi morje in se bodo gore podirale zaradi njegove sile.

Kljub temu naj ostane mesto božje veselo s svojim studenčkom, ki je sveto prebivališče Najvišjega.

Pogani morajo obupati in kraljestva morajo propasti; zemlja mora preiti, če se On oglasi.

Gospod Sabaot je z nami; Bog Jakobov je naša obramba.

Pridite sem in oglejte si dela Gospodova, ki povzročajo na zemlji toliko razdejanja, ki vodi vojske po vsem svetu...

Utihnite in spoznajte, da sem Bog...»

Vsa usta so kriknila hkrati in hipoma se je visoko pred njimi prikazal blesteč angel, obdan s krožečimi venci tisočbarvne svetlobe!

Bledi fant je padel vznok, iz Bienusovih rok je zdrsnila knjižica, mali debeluh si je z rokami zakril oči, grbec pa s klobukom; nekateri so zbežali pod podstrešje, a slepec se jim je smehljaj; krava je vtaknila glavo v slamo, spet druga je spustila vodo, ovčarska psa sta se stresla in tiščala rep med noge, koza je nategovala vrv, da bi ušla, ovce pa so se zbegane gnetle in stegovale glavo druga čez drugo.

Toda jagnje je pobegnilo od materinega vimena in veselo zameketalo ob angelovih bosih nogah, na katerih so bili nohti, morskim školjkam podobni.

Vse te tresoče se može je obdajala biserna svetloba, ki je lila iz angela, iz gub njegovega, vedno zelenega plašča, iz njegovih zlatih las, iz sinje obleke in utripajočega plamena njegovih peruti.

Ko pa je angel z močnim, sladkim glasom, ki je bolj pel v njihovih srcih kot pa iz angelovih ust, dejal: »Ne bojte se, zakaj, glejte, oznanjam vam veliko veselje, ki bo za vse ljudstvo,« tedaj so ponižno uprli oči vanj; živali so se pomirile in preprosti ljudje so drgetaje in z utripajočimi srci poslušali veliko vest: »Rodil se vam je danes v mestu Davidovem Zveličar, ki je Kristus Gospod. In to vam bo znamenje: Našli boste dete, v plenice povito in v jasli položeno.« Zdaj so torej izvedeli, da se je nocoj rodil Zveličar v podobi majhnega nedoraslega otroka, ki ga bodo v plenice zavitega našli tam na polju pri Betlehemu.

Ko so po kmečko občudovali čudovitega angela in bili srečni ob pogledu njegovih iskrečih se oči, ob vonjavah njegovega telesa in tihih kretnjah njegovih ljubkih rok, se je odprlo nebo in ves prostor je mrgolel angelov kakor blesteča se roža; mogočno kakor vihar, toda mameče kakor pesem slavca v času ljubezni, se je začulo petje tja v vrtoglavo globino angelske svetlobe: »Slava Bogu na višavah in mir ljudem na zemlji, ki so blage volje!«

Stebri svetlobe so poromali čez svet, zvezde so se vrtele v velikih kolobarjih, padal je dež cvetlic in ptičjega petja in ozračje je dišalo po maju in paradizu.

Ko je prikazen izginila, so zvezde zopet sveto nepremično stale na nebu; na zemlji sta bila sneg in mraz in nad Betlehemom je kakor steber kraljevala zvezda repatica.

Pastirji so vsi ganjeni in začudeni kar z očmi jemali Bienusu besede iz ust.

Njegova, kakor s strniščem obrasla kocinasta glava je drgetala, od veselja so se mu tresle roke in presrečen je vzkliknil: »Možje! Možje! Kakšna milost nas je doletela! Pojdimo takoj v Betlehem, da poiščemo otroka! In vsak naj vzame kaj zanj s sabo... Nič ne bo preveč... To je tista žena, ki so ji pokazali vrata. O, prijatelji, kaj pomeni to, da se je vse nebo odprlo za nas in da so angeli ubogim pastirjem zapeli to veliko novico! Moji sivi lasje mi od veselja trepetajo na glavi! Zaigrajte! Vzemite svoje mehove, piščali in gosli, zakaj začenja se praznik za vso zemljo. Glejte praznično perje zvezde repatice plapolajo po zraku!«

Vsak je že iskal po svoji torbi za živež ali po svoji vreči, da bi kaj našel, in vzklikali so drug drugemu:

»Jaz dam dve ovčji koži!«

»Jaz košaro lepega krompirja.«

»Jaz vola,« je vzkliknil Bienus, »da ga pojedol!«

»Jaz blagoslovljeno svečo, da bo odganjala nesrečo od hiše, zraven pa še dva funta malega kruhka!«

»Jaz jagnje, da se bo igral z njim,« je vzkliknil najdenček.

»Jaz olja in kruha,« je vzkliknil starec z rumeno brado — in tako je šlo dalje.

»Ali bi ne poklicali še drugih pastirjev z gričev?« je vprašal grbec, ki je imel pod pazduho prekajeno gnjat.

»Da,« je dejal Bienus.

Tedaj je črni orjak zatrobil na kravji rog in skozi tiho noč je poromal glas čez gore in sprožil slaboten odmev. S sosednih gričev so se oglasili prav taki rogovi in vsi griči so spregovorili...

V rahli svetlobi prekrasne zvezde repatic so se odpravili po griču navzdol; mehovi so piskali, veselo so pele gosli in piščali in pastirji so bili radostni in razposajeni kakor truma otrok...

Iz samotnih koč, mimo katerih so šli, so pokukavale glave s spalnimi čepicami in vzklikale pastirjem: »Kaj se je zgodilo, da ste tako veseli?«

Ti so jim zmedeno odgovarjali: »Zveličar se je rodil, angel nam je povedal, zato sveti zvezda z repom,« in so pojoč in piskajoč hiteli dalje.

»Z vami gremo, z vami gremo!«

In v vsaki koči, kjer je prebivala pobožnost, je žena vrgla krilo nase, je mož smuknil v hlače in so otroci zlezli s svojih slamnjač in prosili, da bi smeli tudi oni pogledat lepega otročička. Toda otrok je bil siromašen in pastirji so imeli svoje darove s seboj; zato so tudi oni vzeli več, kot so mogli pogrešati: jajca, surovo maslo, prte in drugo.

In glej! Po tihem snegu so romale gruče ljudi, žensk v plaščih s kapuco, moških in otrok, vse v isto smer, za zvezdo repatico, ki je visoko in prekrasno žarela v brezkončni globini zvezdne noči.

Ob isti uri, ko so z neba začele deževati sladkosti in med, je Jožef pritekkel iz ilovnate kočice in držal v eni roki svetilko, v drugi pa pločevinasto škatlo. Šel je iskat vode, zakaj Marija se je bila pravkar prebudila in s potezo prikrite bolečine okrog ust je boječe zašepetala: »Jožef! Jožef!«

Nato je prestrašen dejal: »Počakaj malo, lezi v seno, jaz pa poiščem vodo!« Potem je stekel iz kočice.

Jezilo ga je, da ni že poprej tega storil, toda Marija je tako sladko in mirno spala na njegovih kolenih, da se je ni upal položiti na ležišče.

Zdaj je šel na slepo iskat vode, ker sta led in sneg prekrila in skrila vse potoke.

Vendar je bil njegov obraz nasmejan, zakaj zdaj se je naposled približala dolgo pričakovana ura, ko bo otrok prišel na svet; hlastno, ves zaskrbljen, toda z ljubeznijo in veseljem je marljivo iskal po okolici. S svetilko si je svetil na poti, toda vsepovsod je ležal sneg tri čevlje na debelo; slišal je, kako je v tišini škripal pod njegovimi koraki, in se je bal, da ne najde vode.

Ko je tekel že precej dolgo in je svetilka obsijala debela nemirnih vrb, je pod njegovimi okovanimi čevlji votlo odjeknilo.

Stal je na ledu! Obesil je svetilko na vejo, z rokami odmetal sneg in ko se je dokopal do hladne ledene skorje, je začel razbijati s svojimi težkimi čevlji po njem, da bi izkopal luknjo. Led je hreščal in pokal daleč naokoli, toda luknje ni mogel napraviti vanj. Pot je kapljal Jožefu z brade; ozrl se je okrog sebe, če bi našel koga, ki bi mu pomagal. Toda vse je bilo mračno in sneg je bil edina svetloba v tej noči.

Koliko truda in dela za škatlo vode!

Tam zadaj pa je v porodnih bolečinah ležala njegova žena, tam zadaj se je morda že rodil otrok, ki ga bo treba umiti; to ga je znova pognalo na delo, da je razbijal in tolkel po ledu. Toda v tistih časih so bile zime kakor iz železa in jekla.

Naposled je vzel nož in začel trdovratno vrtati v led, da so frčali drobcji na vse strani; toda led je bil debelejši kakor njegov nož.

Ko je sprevidel, da je vse zaman, je vzdihnil in se razžalostil. Toda ali ne leži tamle prevrnjena veja čez jarek? Ta mu

bo pomagala in koristila! S težavo je z obema rokama dvignil deblo na ramo in se skoraj sesedel pod njim; hropel je in pihal in pred očmi so mu zaplesali rdeči kolo-barji. Vendar mu je ljubezen do žene in otroka dala moči, da je vzdržal. Odnese! je deblo k počenemu ledu in ga z vso silo treščil nanj. Bum! Kratko je počilo in hrustnilo in pred njim se je zalesketala črna voda; v njej so odsevale zvezde noči!

Urno je vtaknil pločevinasto škatlo v strupeno mrzlo vodo. Ko se je klokotaje napolnila, je hitel nazaj po sledih, ki jih je bil pravkar napravil v sneg...

Ko je odprl vrata, je zaslišal čebele peti v panjih; ali kako se je prestrašil, ko je svetilka padla ravno na Marijo, ki je z razpuščenimi lasmi in v sinji obleki klečala in jokala nad kričečim, rdečim, cvetlično nagim otročičkom, katerega je nežno pritiskala na prsi.

Jožefu so se pošibila kolena; zmagoslaven smehlaj je visel v njegovi bradi. Ko ga je Marija opazila, mu je v navalu prvega materinskega veselja pokazala malo cepetajoče bitje in je zamaknjena vriskala nad veliko milostjo, ki je je bila deležna:

»O Jožef! Jožef! Moja duša se topi od sreče, utapljam se v sreči, zakaj tu je moje meso in moja kri, kateri je Bog prižgal svojo luč. Jaz sem vrata, skozi katera je prišel Bog na zemljo, jaz sem rog, iz katerega siplje nebo svoje izobilje, jaz sem drevo, na katerem je dozorel zlahetni sad svetega Duha! Ah, tako majhna sem in neznatna in tega nevredna. Glej, Jožef, tu je iz deževne kaplje nastalo morje, lepa pesem iz lutnje, vsa pomlad iz prgišča zemlje! Ah, od sreče se topi vse okrog mene, z mojih prstov se cedi milost!«

Sklonila se je spet nad otroka, ki je bil edinole njen in ona njegova mati, ki je bil del njenega telesa, kos njene duše.

Nje same ni bilo več, njen lastni jaz je zbežal iz nje, in vsa njena sreča in bolečina, njeno življenje in prihodnost — bila je vse v svojem otroku. Pritiskala ga je k sebi in hkrati čutila moč in notranji pogum, da se zanj postavi vsemu v bran. Devica od včeraj je postala mati.

Jožef je stal ob njej in ihtel v svoj rdeči robec. In otrok je pretresljivo zajokal. Jo-

žef se je otresel ginjenosti, zakaj malo bitje je morda zeblo, morda ga je kaj bolelo ali pa je bilo lačno. Treba se mu je bilo torej zganiti in mu pomagati. Takoj se je lotil dela, da ustreže otrokovi pravici; nabral je nekaj dračja, zakuril in postavil pločevinasto škatlo v kadeče se plamene. Ko se

je voda grela, je potegnil jasli iz kota, dal vanje slame in sena in pogrnil čeznje nekaj perila in plenice, ki jih je vzel iz zaboja. Prekratko nogo jasli je podložil z nekaj kamni.

»Umijva ga, voda se že kadi.«

Spretno, kot bi že od nekdaj to počela, je jela Marija urno in z lahko roko umivati cepetajočega fantiča; Jožef je grel pri ognju plenico in zadovoljen ogledoval Marijo; bil je ponosen in vesel, da je opravljala to delo kakor prava mati.

Topla plenica je malemu dobro dela. »Glej, smehlja se,« je zavriskal Jožef, »smehlja se tebi in meni! Ah, kako srčan otrok! Lepe modre oči bo imel! Ah, ah...« Jožef ni znal izraziti svojega veselja z besedami, pač pa je kar stal in gledal, jecljal in užival.

Marija je vzela otroka k deviškim prsim in mlačni studenec njenega mleka je tako obilno lil v njegova usta, da se mu je v curku pocedil po ličkih. Nasičen je izpustil prsi, si s svojima ljubkima ročicama pomel mokre oči in sladko zaspal. Štiri roke so ga previdno položile v jasli. Ko je mirno kakor cvetlica ležal v njih in okrogel kakor oblak, z obrazkom, ki je bil še moker od solz in mleka, sta se Jožef in Marija spogledala.

»Marija,« je vzdihnil Jožef, zakaj čutil je njeno svetost.

»Ljubi Jožef,« so šepnila njena usta in Jožefu je bilo, kakor bi se mu vse nebo zahvalilo za njegovo veliko skrb. Srce mu je prekipelo, prijel je Marijo za roke in jo urno poljubil na voščeno blede čelo...

»Moliva,« je zajecjal, »zakaj neizrekljivo je lepo.«

Pokleknila sta v seno.

Cebele so še kar naprej brnele v panjih, kakor bi bil zatohli hlev cvetlični vrt; zunaj so peli petelini, in dobri osel, ki se je pri vsem tem tekanju sem in tja vzdignil, je tudi prišel pogledat; sklonil je glavo čez jasli, globoko vzdihnil in grel otročička s svojo težko, toplo sapo.

Rjava svetilka je tiho gorela, tako tiho, kakor bi bila tudi ona polna velike, pobožne molitve.

Zaslišalo se je rahlo trkanje na vrata.

Jožef je prestrašeno in vprašujoče pogledal Marijo, ki je takoj vstala in v obrambo razprostrla svoje roke nad otroka. Brez besede in utripajočega srca je Jožef previdno odrinil vrata in zagledal kosmate, dobre glave pastirjev, ženske v plaščih in radovedne otroke.

Nekdo z rdeče obrobljenimi očmi je vprašal: »Ali smo prav prišli? Ali se je tu rodil otrok? Angel z neba nam je ukazal, naj ga poiščemo.«

»Da,« je dejal Jožef s ponosnim glasom. »Prišli ste prav, toda otrok spi.« Položil je svoj kazalec na ustnice in opomin je šel od ust do ust: »Pst, psst, spi!«

Jožef je na stežaj odprl vrata in jim pokazal kot, kjer se je v rahli luči svetilke

bleda deklica z dolgimi lasmi boječe in zaskrbljeno sklanjala čez otroka.

Oprezno in po prstih so se drug za drugim splazili v hlev; moški so se odkrili kakor v cerkvi. Vsi so se zgrnili okrog jasli, kjer je na njihovo začudenje spalo čisto navadno dete; toda ob spominu na angela so se počasi razveselili njih obrazi in so se jim zasvetile oči; radovedni so se pomaknili bliže, otroci so silili v ospredje, ženskam je uspelo, da so se postavile pred moške, in kdor je bil le predaleč zadaj, je stopil na sod ali na butaro drv, da bi videl čez glavo drugih.

Kljub toliki množici je bilo v hlevu tiho in domače in oči vseh so polne spoštovanja in pobožnosti občudujoče romale od otroka k materi in od matere k otroku. Slepec se je smehljal, kakor bi kaj videl. Marija je bila ponosna in blažena, ker je bil njen otrok deležen tolikega češčenja, in jim je kimala kakor starim znancem. Jožef je stal v ozadju in si iskreno vesel mel roke.

Bienus je pokleknil in vsi so sledili njegovemu zgledu ter sklenili roke. Tišina češčenja je vladala v hlevu.

Neka stara ženica je bila prva, ki je stegnila svoje štirioglate lataste roke in je na zeljnatem listu darovala funt masla.

»Tukaj imate,« je dejala, »da si boste namazali na kruh.« Zdaj je pohitel vsak izmed njih, da odda svoj dar. Jožef je imel čez glavo opravka, ko je sprejemal iz vseh teh odraslih in otroških rok jajca, mast, gnjati, prte, jabolka, vola, sirup v beloprstnih loncih, mleko v bakrenih vrčih in druge koristne stvari.

Marija se je resnično prestrašila nad vsem tem; ko pa ji je otrok s pšeničnoplavimi lasmi ponudil cvetlični lonček s svetlordečimi blestečimi geranijami, ji je ginjenost kakor krč stisnila grlo in solze so se ji zaiskrile v očeh.

Tedaj so z vseh strani jeli pripovedovati o velikem nebesnem čudežu, o lepem angelu in njegovih besedah, o pojoči prikazni, o otroku, ki je bil božji in namenjen za velike stvari na svetu.

Marija je poslušala te besede in jih kakor zaklad skrila v svoje srce. Zdaj so se izklepetale tudi ženske in so jele Mariji izražati svoje začudenje nad dobrim, čudežnim potekom poroda, ji svetovale vse

mogoče stvari in ji naštevale zdravila in domača sredstva, polna čarovnij in praznoverja. Marija je pazljivo poslušala to zmedeno govorjenje in se je bala, da si ne bo mogla vsega zapomniti. Medtem so stali otroci z rdečimi noski okrog jasli in se šepetaje pogovarjali, da ima dete pod ra-

mico peruti, da ga je angel zazibal v sen, da ne bo nikdar umrlo in da bo z vsako solzo odrešilo kako revno dušo.

Ob vsem tem čebljanju se je malo dete zbudilo in z velikimi, kakor spominčice modrimi očmi nekaj časa gledalo vse te ljudi, potem pa začelo na ves glas vekati.

»Ah, kako lep otrok!« se je čulo občudovanje iz vseh ust, ko so se odprle te krotke sanjave oči; toda Marija je vznemirjena kakor vse mlade matere zaradi prvega krika svojega otroka pomislila že na bolezen in nesrečo in ga skušala utešiti z najslajšimi in zaskrbljenimi besedami.

»Nikar se ne bojte,« jo je tolažila cvetoča žena, »od vekanja in kričanja postanejo veliki, od tega rastejo.«

Tedaj se je vse ozrlo za pritajenim ihtenjem.

»Ah, slepec ihti,« je dejal neki pastir Mariji, »žalosten je, ker ne more videti otroka.«

»Ne, zaradi tega že ne,« je ihtel slepi Jocus in stopil iz svojega kota, »zakaj videl sem luč. Toda vi vsi ste mu mogli nekaj darovati, le slepci nimamo ničesar. Ali ni to žalostno?... Ah, to mi kakor nož prebada srce. Toda,« je ponižno proseč dejal Mariji, »ali vam smem zagosti lepo pesem

na svoje gosli? To je edino, kar lahko dam, ker nimam nič drugega. Slepci le sprejemamo na tem svetu.«

»Gotovo, dobri mož,« je rekla Marija in v njenih besedah je drhtelo usmiljenje.

V hlevu je postalo tiho, čisto tiho; slepec se je nečemu nasmehnil, potem je pa s plemenito kretnjo jel božati strune. Njegov rdeči obraz je prebledel od razburjenja in z njegovih gosli je lil spev, kakor bi ga bil ukradel angelom, ki so se prej prikazali. Ves hlev ga je bil poln; otrok je utihnil in te kmečke glave, ki niso čule menda nikoli nič drugega kakor enakomerno godbo v cerkvi ali polko na proščenju, so bile vse prevzete; obšlo jih je nekaj, kar je bilo lepše od vsega, kar so imeli. Nad temi kosmatimi, neostriženimi ubogimi ljudmi je sijal kraljevski blesk njih duš in slepcu so se utrinjale solze po licih.

Ko je končal in je lok obvisel v njegovi roki, se je smehljaj nekam v višave zamaknjen.

»Videl sem otroka,« je zaihtel, »videl sem ga! Ah, tako krasen je in tako lep!«

Še dolgo sta se iz daljave oglašala vesela godba in trušč pastirjev.

V hlevu je bilo zopet vse tiho; poln hvaležnosti je hotel Jožef takoj užiti dobre darove. Prižgal je blagoslovljeno svečo, ki je sladko zasijala, in je postavil cvetlični lonec k otrokovim nogam.

»Ali bi kaj jedla?« je vprašal Jožef.

Marija pa se je smehljala svojemu otroku, ga poljubljala na lica in je izgubljena v svojem detetu pozabila na lakoto, mraz in na vse.

Kakor bi nekaj slutil za to srečo, je Jožef tiho molil zase: »Usmili se je, o Gospodi Usmili se je!«

Zapoznela ljubezen

I

Iz Miklavževéga semnja v Žužemberku je šel Vide sam domov. Šršenast, ostrih oči in glasne sape je prhal čez Zafaro proti Naralovemu križu, se prebesil čez klanec in zavil kar po njivah, da se ne bi z nikomer srečal. Precej čez petdeset jih ima na grbi, pa ga kar takole vpričo ljudi še nihče ni učil kozjih molitvic kakor tale Gorček. Eh, kako ljudje radi zadirajo nohte v tuje meso! Piskalo mu je v grlu. Opiral se je na palico, ki je bila uglajena in zakrivljena v podobi meseca in se poganjal, da so se mu šibila kolena, mrmral ter se na glas jezil.

»Iz semnja, Vide, kajne?« ga je ogovoril Črniček, ki je kar stopil predenj iz gmajne ter pozuznil z butaro kolcev na rami.

»Kaj pa je zato, če grem iz semnja?« je nabrušeno odvrnil Vide.

»Je bil dober semenj?«

»Ga nisem pokusil!«

»Mislim, če je bil velik?« se je skoraj opravičeval, ko je videl, kako je Vide nakačen.

»Jaz ga že nisem meril, moraš druge vprašati...«

»Če je bilo dosti ljudi?«

»Jih nisem štel...«

Vide je zamahnil s palico, potisnil klobuk na tilnik in se vrgel v klanec. Pa ni vzdržal dolgo. Dihal je, kot bi žagal. Začel je postajati in se naslanjati, kakor bi koga pričakoval.

Končno je le prišel domov. Onstran Boršta je imel svoj kot. Na nebu so se prižigale zvezde, vas se je pripravljala k počitku, njegov konec hiše pa je bil teman in strašan kakor odprt grob.

Počasi je stopal skozi vežo. V drugem koncu so že vsi počivali. V temi je poiskal lampo in prižgal. Zaprl je polkna, potipal peč in vrgel površnik na posteljo. Nato je previdno, pobožno in smehljuje se začel vleči iz žepov in pokladati na mizo: nov pipec, prejšnjega je pozabil pred zidanico v Borštu, pa so mu ga borštni otroci vzeli. Lončen konjiček. I, no, saj ni tako otročji, kupil ga je pa le. Kramarica je ponujala,

je pa vzel. Velik škrnicelj malisnih centeljnov, tistih, ki tako prijetno požgečkajo po grlu. Potlej je razvil večji papir. Kar zardel je. Židana ruta, modrasasta, s širokim robom. Take denejo na glavo dekleta na veliko nedeljo... Če bi ga kdo zdajle zasačil in ga vprašal, komu jo je kupil, ne bi povedal, saj ne bi mogel... Spet je zavil vso kramo v papir in pustil na mizi.

Ulegel se je, pa ni zaspal, čeprav je bil truden. Ril je v blazino, natlačeno z ličkanjem, da je šumelo, kot bi listje grabil, zatiskal je oči, spanec pa ni prišel od nikoder. Sto in sto misli mu je rojilo po glavi, branil se jih je, a ni se jih mogel ubraniti. Kakor zajec je gledal v strop in poslušal semenj v Žužemberku. Misli so se mu prevračale, trgale in meglile, se oddaljevale in spet stale pred njim. Pred njim so bili Krajnčani z debelimi voli, suhih in dolgih obrazov, glasnih čenčastih besed: kramarji, štanti. Vsako misel pa je spremljala Mica... nato Gorček, zvit, škodoželjen, z zaničljivimi očmi, ves iz pasjega repa...

Šele ko so petelini drugič zapeli, so se Videtove misli umirile in uredile. S Katrmonovo Mico sta bila zmenjena, da bosta šla v semenj v Žužemberk. Miklavžev semenj, pomislite, kdo pa takrat ostane doma...

V zidanici ga je čakala, zakurila v kottličku, pogrela vrč vina in nad žerjavico spekla klobaso. Gričarjevi so ji dali koline, saj ne zastonj. Marsikatero popoldne se je peklila in parila na njihovih njivah. Prijetno je zadišalo po cvroči se masti, ki je polzela po klobasi, katero je Mica počasi vrtela na palički nad žerjavico. Vino se je penilo, bela šumeča plast je prepregla površino. Popihala je stol, ga pognila s papirjem, po mizi razprostrla prtiček in na velik krožnik razrezala pečeno klobaso. Nato je stopila na prag...

»Ravno prav, Vide, te že čakam! Sem mislila, da te ne bo?«

»Zakaj bi ne prišel, v zidanico še na smrtno uro, če bom le mogel,« se je zasmjal. »Kako imaš vse lepo pospravljeno,« jo je pohvalil in odložil palico. »Jaz pa nimam

človeka, da bi mi vsaj žlico mrzle vode prinesel v bolezní.«

»Kaj boš tako govoril, ti si še fant in pol, deklet pa . . . Dobiš mlado kakor jutranja rosa, pa tudi mé, ki smo dlje na svetu, nismo za v smeti . . . Prisedi!« ga je povabila poleg sebe, »in založi, da boš laže pil!« Zardela je in da bi zakrila zadrego, se je sklonila nad ogenj in začela poravnjavati ogorke, da je plamen spet objel ves kotliček . . .

Jedla sta in pila ter se razgovarjala o vremenu in letini, o ženitvah, in Mica se je zmeraj povračala na vprašanje, ali bo Vide zmeraj sam, večer puščavnik. »Poglej vendar okoli sebe! Misliš, da je zate ni Bog ustvaril?«

Vide se je zarežal, ta misel ga je prijetno žgečkala. V obraz je postajal rdeč kakor karželj. Vino se ga je prijelo. Ni čudno, Mica ga je silila, Vide se pa branil ni.

»Če bi táko dobil, Mica, kot si ti, precej bi jo vzel. Starost gor, starost dol . . .« Čisto resno je mislil, vendar je izgovoril v šali, da ne bi Mica uganila.

»Če táko hočeš,« je poprijela Mica kakor pes za kost, »saj táka sem jaz.«

Spet sta pila, toplota ju je objemala. Končno je Vide le začel siliti naprej. Izgovarjal se je, da je Žužemberk še daleč.

»Vide, ne bodi tako zagaten kakor zelena lesnika. Kam se pa mudi, saj nimava ure pisane . . . Tako se mi odmikaš, kakor da bi bila iz samih smrtnih grehov zložena . . .«

Židane volje sta se vzdignila. Kotliček z žerjavico je Mica postavila na stran, pospravila z mize, vzela cekar in stopila pred zidanico. Zasukala je ključ in ga vtaknila pod bruno nad vrata.

Kar planila sta čez Lačni grič in zdrsnela do Samke, od tu pa še malo in bila sta pod Zafaro. Sama nista vedela, kdaj sta začela dohajati sejmarje in jih prehitevati. Kajti govorila sta vso pot in mahala z rokami.

Ej, ta peklenska Mica, kako se ti je nesla po klancu proti Žužemberku! Visoko vzravšana in s spodrecanim krilom. Kupčkaste rdeče nogavice so se ji že od daleč videle nad visokimi škornjicami čevljev. Širok nasmešek ji je igral na zadihanih licih. Živahna in šaljiva gostobesednost je razodevala ponos in srečo ob strani Videta, ki tudi ni bil nepogleden.

Dan se je krhal. Kakor je lepo kazalo zjutraj, sončno, vse belo od mraza in ostrega zraka, tako se je naglo skazilo. Nebo se je začelo prepregati s kopičastimi in umazanimi oblaki. Pota so postala sluzasta, daljave zameglene. Kazno je bilo, da bo začel kacāti sneg.

Zavila sta k Štravskam. Pivcev je bilo malo, govorjenja in vpitja pa kakor na semnju. Dva sta barantala, eden je nosil verige čez ramo in se opotekal po sobi. V kotu je nekdo odšteval denar, spet tam je z vreščočim glasom neki sejmar dopovedoval, da je krava, kot sta se zmenila, in da denarja ne dá nazaj. Mica in Vide sta poklicala liter vina ter sedla v kot, da sta bila sama.

»Oh, da se človek vsaj oddahne!« je začela Mica, odložila cekar, odvezala ruto, kakor da bi jo kuhala vročina, in viškala po sobi.

»Na dobro zdravje!« je vzdignila kozarec in trčila tudi z očmi.

»Bog daj, da bi bilo vse tako, kakor sva se zmenila,« je namignil Vide in izpil do dna.

»Kako pa naj bo drugače?« je poprijela Mica in točila. »Misliš, da je meni sami dobro? Za vse in povsod sama. Če grem v Boršt, ni doma nikogar, če sem doma, pa Boršt vpije. Drugi vežejo, podobirajo, škropijo, kopajo, jaz se pa okoli doma podim in garam na vse kriplje, pa se nikjer nič ne pozna. Nikoli nisem mislila, da bom zmeraj sama. Saj se jih je dosti oglasilo v zidnici in doma. Prvi je cedil sline, da bi mi še to vzel, kar imam. Drugi ni bil za delo zanič, tretji je bil pa kakor statve, nak, legnarjev pa ne maram, in tako sem zmeraj upala, da se bo dobil človek, da z njim lahko stopiš na semenj ali na žegnanje brez sramu, na, zdaj je pa tako prišlo.«

»Kaj misliš, da je meni za vse prav?« je nadaljeval Vide. »Vse žulje sem pustil na gruntu. V mladih letih so ljudje govorili: ‚Vsak je za nekaj, Vide je pa za vse!‘ Delal sem od vida do vida. Prišla je mlada k hiši, pomagal sem, kolikor sem mogel. Pri vsakem delu sem bil zmeraj prvi. Vse je bilo prav, kar sem odločil. Kar so pa otroci odrastli, nima Vide več besede. Tudi nihče me več nič ne vpraša. Če kaj nasvetujem, kaj mi pravijo? ‚Vi ste stari pa neumni.

Tiho bodite!...' Oni dan so mi pa vrata pokazali v zadnji konec. 'Jaz v zadnji konec,' sem rekel, 'vi pa meni, kar je izgovorjenega!' 'Še sami nimamo, ste neumni, ali kaj?' In zdaj, če si skuham, jem, če ne, sem ob svojem. Nekaj ješprenja imam, vsak dan klokota v peči... Kaj bo potlej?»

»I, merkaj taki, saj sva že skoraj zmenjena,« je presekala Mica. »Ti nograček, vrtiček in zidanico, jaz vse to in še hišo...«

»Kaj bodo pa ljudje rekli?« je izrazil pomislek Vide.

»Kaj boš na ljudi gledal?« je zrastle Mica. »Ali ljudje kaj gledajo nate? Trapec neumni!«

Še dolgo sta sedela, in ko sta plačala in zavila na trg, je bilo obema lepo v duši kakor po spovedi. Vse ceste so bile polne ljudi in živine. Nista se ustavljala pri znanjih. Otroci so se podili med odraslimi, iz gostilne se je slišalo petje, ženske so glasno klepetale.

Zavila sta k štantom. Množica se je prelivala od enega konca trga do drugega. Krajinci so gonili vole, rožljali z verigami, ravšali in si delali pot z vpitjem. Otroci so pihali v orglice, piskali na petelinčke, frulili in se lovili. Sejmarji so se razgovarjali in se sklicevali. Eni so kupili, drugi prodali. Največ se jih je pa gnetlo ob štantih, izbirali so, tehtali na rokah in denarju, kupovali in plačevali, saj je bil družinski sejem. Hlapcem in deklam, pastirjem in pestunjam bo treba odšteti v obleki in obutalu. Težke butare usnja čez rame, blaga in drobnjarije so nosili domov. Tudi cekarji so bili polni.

Mica in Vide sta se čudila. Mica je kar žarela, toliko lepote je bilo razložene in razobešene po štantih, da so se ji smejale oči in ves obraz.

»Na, da te ne bo zeblo, če boš šla kam na pot!« Vide ji je kupil volneno ruto in ji jo potlačil v cekar. Od veselja so se ji gube na licih kar v valovih skrivenčile.

Prešerna in razigrana bi se najrajši objela. Imela sta kalne oči. Val ljudi ju je zanesel k drugemu štantu. Ravno lécet sta ogledovala in nabirala, ko Gorček dene Videtu roko na rame in čudno resno vpraša.

»Vide, kaj pa ti tule delaš?«

»I, kar drugi.« Naglo je spustil srček iz rok. Mučna zadrega mu je prelomila besedo, da je umolknil, rdečica ga je zalila in roka mu je zadrhtela.

»E, veš kaj, vse, kar je prav, Vide. Kaj se pa vlačiš s to Mico, da se ti ljudje smejejo?«

Gorček je zmajal z glavo, ga zaničljivo pogledal in odšel. Še se je ozrl in mu porogljivo vrgel v oči: »Če si bolj star, bolj si neumen. Let si si nabral, kje imaš pa pamet?«

Vide se je zvil, kakor bi ga kdo z bičem usekal čez hrbet.

»Le česnaj, kar ti sline prineso na jezik!« je zarezal za njim, več pa ni mogel.

Mica pa je bila kakor rjava kača, ki piči za deset gadov. Polagoma se je Vide zavedel, kaj se je zgodilo, in postajal je nabrušen kakor britev. Kajpak, Gorček bi rad videl, da bi mu še naprej garal kakor do zdaj. E, mu je odklenkalo. Stisnil je palico. Precej bi mu preštel rebra, če bi ga zdajle dobil v roke.

Ni se mogel več razvedriti. Razburjenost je kar plamenela v njem. Misli so se mu trgale in besede izgubljale, ni bil za noben pogovor več. Samo to sta se z Mico zmenila, da se ne bosta sčakovala. Mica bo nakupila še marsikaj, potlej bo domov grede stopila še k sorodnikom pogledat. Vide pa jo je precej udaril domov.

Spet se je prevrnil na bok in snoval dalje. Katrmonova Mica je kakor ustvarjena zanj. Saj jo pozna od one jeseni, ko je vsak štor obrodil. Po gmajnah je bilo vse zasuto drobnic, pa jih ni nihče pobiral. Veverice, polhi, medvedje, divji prašiči, vse je bilo sito, da na polje še pokukalo ni. Po vrtovih je bilo vse na tleh, posode pa polne. Žganje so kuhali po vežah in zidanicah noč in dan. Joy, v Borštu je bilo, kakor bi v raj pogledal. Kolje je komaj držalo, ves Boršt en sam grozd. Tudi v Videtovem vinogradu so bili grozdi kakor črni mački. Vrtiček pod vinogradom je bil poln kakor brin. Sproti ni mogel pobrati in spraviti sadja. Če ne bi Mica priskočila na pomoč, bi do členkov gazil po gnilih jabolkah in hruškah... Takrat jo je spoznal. O, ta pa je gospodarna! Vse prav odloči, vse prav

uredi. Pa gospodinjska! Tiste, ki so bile na Mali loki, se naj kar skrijejo pred njo. Ta zna prebrati jedila, ni zmeraj ješprenj ali pečena kaša. Pa spretna, varčna. V hiši ima red, kakor bi v cerkev stopil. Ko pa pride med ljudi, se ne drži kakor štor. Saj jo vsi poznajo, zna zastaviti besedo kakor advokat, v družbi zapoje, v zidanici pije, o, take ne bi nikjer dobil!

Ko so začela okna siveti, Vide še zmeraj ni spal. Pod zvezde pa ne bom vstajal, saj mi ne gori bajta nad glavo, si je mislil in se spet pogreznil v misli. Končno je planil pokonci, udaril po mizi in se pribobnal.

»Prej bo pekel zamrznil, kakor bom jaz pustil Katrmonko!«

II

Kazno je bilo, da je jesenski dan, čeprav je sveta Lucija že praznovala žegnanje v Mišjem dolu.

Nebo je bilo vso noč jasno in hladno, precej zjutraj pa so se razpregli oblaki in pogasili zvezde. Po dolinah je bila megla gosta kakor volna in mrzla kakor pasji gobec. Rastla je, se dvigala ter plezala po rebrih. Od časa do časa je pogoltnila vinograd in zidanico. Ko je sedem zazvonilo, je bil ves Boršt ena sama krpa megle, da bi jo rezal kakor sir. Niti za lučaj nisi videl pred seboj. Polja in gozdovi, ljudje, hiše in zidanice, vse je utonilo v morju meglene odeje. Nebo je temnelo, oblaki so se razpotegnili, začelo je lahko pršeti.

Vide je skrbno pobral vso drobnjarijo, ki jo je kupil v semnju, zaklenil sobo in s palico v roki naglo odšel. K Mici je šel v zidanico, saj sta se tako dogovorila. Bila je že tam. Takoj ga je spoznala po hoji. Planila je iz zidanice in se oprla na brajdo. Nasmeh ji je razširil uvela lica, oči so se ji zasvetile, ko ga je ugleдалa.

Kmalu sta sedela drug ob drugem in se tiho razgovarjala. Skozi priprta vrata je prihajal ozek pas mrzle svetlobe. V zidanici pa je bilo toplo in domače. Zdaj pa zdaj sta srknila peneče se vino. Plapolajoči ogenj je osvetljeval sode, migal po stenah in se lovil po stropu. Njima je svetil naravnost v oči, da so še bolj zažarele, ko sta si nazdravila, trčila in spila.

»Saj si lahko misliš,« je govorila Mica. »Sama sem, moja bajta pa pusta, kakor bi pravkar odnesli mrliča iz nje. Sam človek je kakor kamen na cesti. Vsak se spotakne obte, nikomur se ne smiliš.«

Govorila je skoraj z jokajočim glasom, da bi v Videtu vzbudila sočutje in mu razvezala jezik. Vide je molčal.

Kar nenadoma pa potegne iz žepa v papir zavite malisne centeljne, jih slovesno položi pred njo na mizo in pogumno pravi: »Na, Mica, pa se nikar tako kislo ne drži, saj ne boš več dolgo sama, jaz pa tudi ne. Vzela se bova in jeziki bodo zavezani!« Iz drugega žepa je vzel židano ruto ter ji jo veselo stisnil v naročje.

»Joj, židano ruto, kakor dekletu za poroko!« je zašepetala. Glas ji je zastal, izbuljila je oči v ta lepi dar, kar zasliši stopinje. Naglo vrže oboje v cekar, pokrije s prtičkom, porine Videta za vrata in jih še bolj odpre.

»Kaj si ti, Mica?« jo je ogovoril Miklavž.

»Kdo pa naj bo drugi v moji zidanici?« se je začudila, da tako neumno vpraša.

»I, kajpak, Bolteta iščem, da bi mi les prišel obrezat za na hišo, pa sem mislil, da pri tebi pije.«

»Pri meni ga ni treba iskati... Na!« je stopila na prag in mu ponudila kozarec vina, »da boš laže hodil.«

Miklavž je kar zvrnil, še na dobro zdravje' je pozabil reči. »Zahvalim,« je dejal in kar pridrževal kozarec, da bi mu še enkrat natočila. Pa mu ni. Bila je vsa na trnju. Hitro je segla po kozarcu in mu navsetovala, naj kar urno stopi, da bo Bolteta dobil. Da se je za silo že podstavil, je dodala.

»Si kar sama?«

»Sama, pa dolgčas in puščoba kakor zmeraj.« Začela se je umikati v notranjost zidanice.

»O, par starih čevljev pa tudi vidim pod vrati za pragom.« Miklavž se je glasno zasmel, pomežiknil Mici in po stezici med vinogradi zdrsnel na pot.

»Merkàj ti grdi!« je zarobantila Mica in se zvila, kakor pohojen črv. »Samo okoli zidanic lazi, požeruh frdamenski! Le čakaj!« Dvignila je pest in mu požugala. Vide je stopil izza vrat in grdo zaklel.

Kakor bi na zvon udaril, je zvedela prva vas, druga in tretja, da Katrmonka lovi Videta. Po zidanicah so se pogovarjali, vsa fara se je smejala, ko je Miklavž pripovedoval, kako ga je skrila za vrata in se reže še dahnti ni upal. Ta Mica, z vsemi žavbami je namazana. Eni so verjeli, saj so že dolgo opazovali, da se rada vidita. Drugi so dvomili, češ Miklavž je hlapoustnik, več pove, kot se more izmisliti. Spet drugi pa niso utegnili poslušati. Dišalo je po snegu, drva so imeli še zunaj, ajdo v kozolcih, po vinogradih pa cele grmade rumenih bek. Nasmehnilo so se in šli po svojih opravkih.

Vide je sam v svoji sobi vzrožil. Tekal je po koči, kakor bi podivjal, kričal in klel. Od jeze je treščil liter ob tla ter se zagrozil, da bo stolkel jezik vsakemu, kdor bo le zinil. Ves teden ni z nikomer spregovoril. Mračen in gluhi je šel v nedeljo k maši in nazaj. Če ga je kdo ogovoril, je samo zamrmral, ne da bi ga pogledal.

Mica se pa ni nikogar ustrašila. Še bolj pokonci je hodila in skakljala po vasi, da ji ni nihče prišel na konec.

III

Tako so se bližali božični prazniki. Mica je povabila Videta po tičke, pa je odklonil. Naj ona pride k njemu v zidanico na Štefanj dan, je rekel. Brez prič in ovinkov se bosta domenila, kdaj in kako se bosta vzela.

Štefanj dan je bil meglen in dolgočasen. Megla se je vzdignila iz Dolov in se vlačila nizko med hišami in drevjem. Še opoldne se ni pretrgala. Svetloba se je dvigala samo še od snega, ki je prejšnji dan zapadel. Če bi le malo odnehal mraz, bi ga precej vzelo. Potov se še prijel ni. Čez luže in kotanje se je preprezal sren, ako si stopil, si zagazil do členkov v blato. Popoldne so se spet pokazale luže in mlake, še bolj rjave, kakor so bile prej.

»Oh, taki prazniki!« je zajavkala Mica, ko se je spuščala s privzdignjenim krilom po starini od doljnega pota do Videtove zidanice. »Kar razliva se po potih, komaj da bi človek hodil po brajdhah.«

Tako je ogovorila Videta, ki je sedel v zidanici in nad plamenom v črepinji grel dolge in suhe roke.

»Da si le prišla,« je bil vesel in kar skočil na prag, da je prijel težak cekar, ki mu ga je ponujala. »Dolgo te ni bilo.«

»Saj veš, danes je vse v Borštu. Pri Štrohnovih imajo goste. Klicali so me, potlej pa nisem mogla od njih,« je hitela naštevati. »Pri Mahničevih se ženijo, kaj češ, naletela sem. Samo: pij pa pij in kar iz zidanice me niso pustili. Oni imajo pa sedmino, saj veš. Morala sem spiti dva kozarca za pokoj France. Bog ji daj v miru počivati, ni bila slaba. Drugod pa, saj slišiš, godba, harmonika, petje, ukanje, glasno govorjenje. Iz vsake zidanice ti zadiši dim... Kaj moreš iti naprej, ko te vsi vabijo: na, spij ga, ne bo ti škodoval... Nikoli nisem mislila, da me imajo ljudje tako radi...« je veselo gostolela. Bila je precej okrogla, včasih se ji je kar jezik podvil in se ji je zavozlala beseda.

Iz cekarja je potegnila steklenico in jo postavila na mizo.

»Za tičke, Vide, ta je od zida.« Brž je natočila dva kozarca. Trčila sta in izpila. Saj ji ni na srcu zrastle, je kimala in grizla ustnice in spet natočila, da so ji bile oči kakor plameni.

Strah, ljubezen, radost, spomini, vse je Katrmonko gredo kakor borštno vino. Zmeraj bolj se je stiskala k Videtu in ga silila piti. »Čebele si bova napravila. Poglej Blaža, ni imel, kamor bi se ulegel. Pa zdaj? Čebele si je napravil, potlej popravil hišo, kupil vinograd in še v žepu mu zacinglja, da se ljudje čudijo... Čebele, fant, čebele, potlej kuješ...«

Vide se je smehljaj. Mici je postalo vroče. »Je res soparno kakor v pasjih dneh,« je dejala in sedla v kad, ki je nekoliko stran od ognja ležala prevrnjena na legnarjih.

»Pripravi vrata, blešči se mi od ognja, še bolj pa od dneva,« je hotela povedati, pa se ji je jezik čisto zafacal. Zasmejala se je in kakor v šali potegnila Videta k sebi v kad. »Ne bodi tako priskuten...« Vide se je smejal, gledal v ogenj in kimal...

Tedaj se prikaže na pragu Šatrajka, sune vrata, da se na stežaj odpro, ju premeri z ostrimi pogledi ter se divje zareži, da sta

Vide in Mica, odrevenela od groze, v tistem hipu popolnoma trezna.

»Hehe, vidva pa kar v kadi...«

Vide je planil kvišku, zgrabil za fižonšče, da je zaprasketalo v roki, udaril ter zakričal: »Kdo te je klical, proč...!«

Šatrajka je urno odskočila — samo s koncem fižonšča jo je dobila po grbi — ter se pognala na pot, kot bi ji pete gorele.

Na vasi pa kakor sodni dan. Šatrajka je takoj vse povedala. Drugi dan je nekaj pridejala, tretji dan so se pa ženske križale in grozile, da bodo šle Katrmonki bajto podret.

»Okna ji moramo razbiti!« je ukazovala Švelka. »Kaj takega pa še ne. Zdaj pa vemo, zakaj je lani privršalo čez bukovje in je toča oklestila Boršt, da bi ga še s kljukcem ne mogel tako.«

»Vidiš,« je dodala Johanka, »krompir je črv požrl. Kar ga je pa ostalo, je bil droban, da bi s tremi v ustih zažvižgal. Ejaj, Bog nas mora kaznovati... Že od mladega sem jo poznala. Nikoli ni bila nič prida, to vam rečem. Pila je, pela in plesala in še marsikaj, pa ni, da bi človek pripovedoval...«

»Pa bi ju pod kad poveznila!« je Nace smeje se nasvetoval Šatrajki.

»Zidanico bi zaklenila, ključ pa po vinogradu vrgla!« se je smejal Miha.

»Vzameta naj se,« je nasvetoval Tone, »saj sta dovolj stara. Dva vneta štora skupaj bolj tlita kakor en sam...«

Vsi so se jezili nanjo, nisi ga dobil, ki bi jo zagovarjal.

Čez nekaj dni so bila razbita vsa okna na Micini bajti...

Katrmonka in Vide sta res tako storila, kakor je menil Tone. V tistem času, ko so včasih rekli »prašiča za nogo, nevesto pa za roko« sta korajžno stopila v župnišče. Prej sta se zamudila v zidanici, nato pa praznje oblečena stopila k fari.

»Kaj bosta pa vidva povedala?« ju je župnik prijazno sprejel, čeprav je slišal že tri zgodbe o kadi, pa vsaka je bila hujša.

»Kar drugi!« se je odrezala Mica. »Vzela se bova...«

»Vidva?« se je začudil župnik in stopil za korak nazaj.

»Zakaj bi se pa midva ne?« je vprašala Mica in postopila. »Kaj mislite, da je v moji

bajti pasja noga zakopana? Kar drugim diši, tudi nama ne smrdi.«

»Doma nimam na kaj čakati,« je dodal Vide.

»Kje si pa do zdaj bila, Mica, saj sta se že od mladega poznala?«

»Kaj ne veste? Stokrat greš mimo drevesa, pa ne veš, ali je hruška ali hrast. Ko greš pa še enkrat, se ustaviš, si ga ogledaš in že računaš, ali bo za tram ali za deske,« je žvrgolela in si brisala znojni obraz.

»Kaj bi se pregovarjali,« je končno odločila. »Zdaj je hudo, ko človek človeka jemlje... enkrat za trikrat... poroka z mašo in konec!«

»Saj res, kar spada skupaj, naj gre skupaj,« se je nasmehnil župnik.

IV

Čez dober teden so blago vozili. Ulčarjev oče je zapregel konje in lojtrni voz, brez pisanih trakov na komatih in konjih, brez mlajčkov na vozu. Samo vrv je zadrgnil za zadnjo premo in kakor bi šel po steljo v gmajno. Kar sam je zmetal na voz skrinje, zaboje, staro mizo, črvivo omaro, nekaj orodja, več pa bilo ni, in vso ropotijo odvlekel. Ko je voznik videl, da nima več kaj naložiti, je potapljal Videta po rami in rekel: »To ti jaz v zobeh nesem k Mici. Rekel si, da boš plačal, ne maram nič. Požirek slivovke mi daj, da bom bolj lepo vozil pa vriskal. Saj drugi ne bo odprl ust, če jih jaz ne bom...«

Čista resnica je, da ni bilo harmonik, ne petja ne vriska, ne ljudi, ki bi ob strani stali in zijala prodajali. Tako je manjkalo otrok, ki bi prežali na polžke in se lovili za njimi. Kajpak, kdo jih jim bo pa metal? Sam Ulčarjev oče je sedel na vozu, pel in vriskal ter na daleč ogovarjal ljudi, da bi preglušil ropot prazne skrinje in omare, ki sta bobneli, kakor bi župnik metal prst na krsto mrliča.

K poroki je šla Katrmonka zelo ponosno in tudi Vide se je dobro držal. Nekaj punčar in tet se je res nabralo pred cerkvijo.

»Škoda Videta, Mica ga ni vredna!«

»Prav taka je, kot so druge, morda še boljša.«

To so bile zadnje besede za odhajajočim parom.

Vendar sta Mica in Vide lepo živela. Zamašila sta razbita okna ter uredila po bajti in po zidanici. Nihče se ni več zmenil zanj. Pa tudi nihče ne bi mislil nanju, če ne bi nekega dne Šatrajka spet nekaj glasno raznašala po vasi. Povedala je, kako sta vpila v veži. Nič posebnega ni bilo, le naglušna sta bila oba.

»Je potvica kuhana?« je zavil Vide s pojočim glasom in se sklonil pred ognjiščem ter vtaknil glavo v peč.

»Ne še!« je jezno zavpila Mica in ga odrinila od peči. Ni bilo, kar bi konja obrnil

na njivi, ko je Vide spet zavpil, če je potvica kuhana.

»Ne še!« je še bolj zakričala Mica in ga porinila z burklami iz veže. Plevko mi nasadi, saj vidiš, da bo zdaj zdaj pomlad, ti bom že povedala, kdaj bo potvica kuhana.«

Vsi so se smejali, ko je Šatrajka pripovedovala.

Katrmonka in njen Vide že zdavnaj počivata pri cerkvi sv. Miklavža, ljudje pa še zmeraj vedo, da se bosta vzela, če bo pomagala kad in uživala bosta kuhano potvico.

In to je ostalo v spominu.

Janez Golob

Neznanka

Pogovor z večnostjo na rajskem vrtu,
na sanjskem jadrju veter Atlantide,
nerazvozlana pravljica v sanskrtu,
neutešno koprnenje Lepe Vide.

Prebiram staro knjigo o ljubezni
in se zapletam v strašen palimpsest,
v omamni žalosti se radost trezni
in vedno bolj obredna je povest.

Ti — angelskih peruti sladka tenja,
neznanskega ljubimca domotožje,
jaz — tiha groza grešnega rotenja,
skušnjava, ki me povzdiguje v božje.

Ti — ranjena divjina na Diani,
jaz — pravljичnega princa zlati meč.
Glej, ti si sneg na moji vroči dlani,
ki pade tiho in ga že ni več.

Tina Cundrč

Pomladni večeri

Ljubim jih, s pesmijo prežete,
polne pomladnih sap
in mesečine, ki lije od nevidnih žlebov
koč v sto curkov razvejani slap.
Ljubim jih, saj tke
jih pomladne sreče sijaj,
srečni ljubimci in mlade ljubezni
in april in maj.

Janez Golob

Dobra tema

Ne morem zaspati
če ne rečem počasi
starodavnih besed:
o dobra mati,
bolečino mi ugasi,
zagrni mi svet!

Ko v divjji goščavi
zaspijo zverine,
zločin in tesnoba,
se v duhu pojavi
dobrotne tišine
odrešna podoba.

In temà se zgane
in z dihom utrne
bolečine plamen,
in zemlja obstane
in mi zibel zagrne
z večnostjo, amen.

Eca

Premajhna okna vaških koč so vsa imela blesk udratih oči. Še te so ugašale, ko se je začelo svitati in je zunaj zapel zaljubljen škorec. Očnica in murka in mak so pridehtele prav v hišo, v tisto ob zaovinkani cesti, od koder je bilo slišati govorjenje in kjer so odprta okna vsesavala jutranji zrak.

Tomažev zvon se je prebudil.

Bilo je eno tistih nedeljskih juter, ki priključijo staro in mlado zgodaj na noge. Sonce je poskušalo svetiti, toda nebo je ostalo brez bleska.

Na Potresovem je igrala vaška godba. Čedalje glasneje. Prebujala je zaspance in z budnico vabila vaščane na popoldansko kmečko veselico.

»Eca! Eca!« je poklical Štučkov Ciril. Mahoma je stopil na prag v svetli obleki s položenim belim ovratnikom. Ni rekel 'dobro jutro', samo poklical je.

Eca je bila pravzaprav Irenica, a sama si je kot otrok skrajšala ime in tako so jo potlej vsi klicali, še v šoli se ni mogla otresti Ece.

Štučkov Ciril je bil županov sin in z Eco sta tiste dni končala zadnji razred vaške šole. Iz tega razreda so štirinajstletni fantje in dekleta odhajali ali v višje šole ali pa za repi in plugi.

Eca je preplašeno pogledala gospodinjo, ki je z burklami prestavljala lonce v kmečki peči.

»Pojdi!« ji je namignila gospodinja. »In kmalu se vrni!«

Eca je pohitela mimo burkel in premišljevala, zakaj neki je Ciril tako zgodaj prišel k hiši.

Obstala sta pri kozolcu; melodija koračnice je udarjala v zidove in se odbijala v peliske in gozdove.

Eca se je ustrašila. Cirilov obraz ni obetal nič dobrega.

»Zakaj igrajo to mrtvaško koračnico?« je vprašala.

Ciril jo je pogledal.

»Saj ni mrtvaška... Tebi se zdi?«

»Ah, tako čudno zveni...«

»Eca, pusti zdaj godbo; neki tuji možje so prišli na županstvo...« je dejal Ciril.

»Na veselico?« je vprašala.

»Končala si šolo, štirinajst let imaš...« je počasi povedal Ciril.

»Da, hvala Bogu... Rada sem hodila v šolo, a gospodinja je veliko pregodrnjala.«

»Vem, Eca, veliko si morala delati pri tej hiši in vendar si bila najboljša v šoli.«

Poskusila si je priklicati v spomin, kaj vse je pretrpela po materini smrti. Bila je sama, prepuščena tujim ljudem.

Za trenutek jo je preblisnila sladka misel in zazdelo se ji je, da spet stoji poleg nje mati. A že se ji je zazdelo, da jo kliče gospodinja. Ne, pri tej hiši ni imela mirnega trenutka zase.

»Eca,« je dejal Ciril, »tisti možje so prišli pote, odpeljali te bodo.«

»Saj me vendar tvoj oče ne sme dati, nima pravice...«

»Nikogar nimaš, Eca, ne očeta ne matere ne bratov ne sester, sama si v vasi, sama na svetu; nič ti ne bo pomagalo, morala boš z možmi...«

»Nisem sama, mater imam; poglej, Ciril, poglej proti cerkvi, tam leži mati, ne morem je zapustiti...«

Eca je gledala proti pokopališču in ni videla Cirila, čigar oči so govorile: »Pa tudi mene imaš, Eca, tudi mene...« Pri tem pa se je dobro zavedal, da je prešibak in bo moral spričo tujih mož odnehati, zato je ponovil: »Prišli so in te bodo odpeljali. Nič več ne boš...«

Ni dokončal. Glas se mu je zataknil. Eca ga je pogledala in videla, da mu je hudo. Spomnila se je, kako ji je vsak dan poskušal s čim ustreči, ko mu je pomagala pri nalogah. Dal ji je kruha, jabolko, prinesel jagod ali grozdja. Sprevidela je, da se pripravlja nekaj hudega; svet se je zamajal pod njo in zaupljivo se je oklenila Cirila:

»Ciril — pomagaj!«

Zdaj je tudi Ciril začutil, kako se mu spodmikajo tla. Bil je preslaboten, da bi jo obdržal v vasi.

Gospodinja je postavila jed na mizo in ostro pogledala Eco. Dolgo je bilo slišati le ropotanje žlic. Bilo je zadnje Eci no sילו pri tej hiši. Eci so stopile solze v oči,

vendar ni zajokala. Sama ni vedela, zakaj jih ne more posušiti.

Begonije na oknu so se nalahno pozibavale. Od Potresovega je jeknilo nekaj odmevov, ko so streljali s topiči.

Veselica ... veselica ...

Gospodinja se je pripravljala nanjo. Točila bo vino, v belem predpasniku, z rožo na prsiah. Nič si ni trgala srca zaradi te punčke, ki bo še danes odšla ...

Zgodilo se je, kar ni bilo v navadi. Eca je zajela samo enkrat, dvakrat, pa odložila žlico in stekla iz hiše.

»Ni prav, stara, da goniš dekile od hiše,« je dejal gospodar, »njena mati je vendar pošteno delala pri naši bajti. Pri nas si je nakopala bolezen, zaradi nas je umrla. Bog ve, v kakšne roke jo bo izročilo županstvo.«

»Molči, dedec! Jaz že vem, kaj delam. Tudi njeno mater si vedno zagovarjal — zato pa je tako ...« je zagodrnjala gospodinja.

»Stregla mi je in rad sem jo imel.«

»Saj, ti klepin!«

»Rad, pa ne tako, kakor ti misliš. Poštena je bila.«

»Ne bom se prepirala s teboj zaradi punčare; ne utegnem; nalašč pojde od hiše, da se ne bodo tebi cedile slinice po nji in ne boš obujal spominov na njeno mater,« je dejala gospodinja in odšla v kamro.

»Čas pa imaš za bedarije ...« je zagodel sam pri sebi gospodar za njo ... »Ubogo dekile, kam je neki steklo ...?«

V veži je močno potrkalo.

»Kje ste, ljudje božji?« je bilo slišati županov glas.

»Božji, božji,« je zagodrnjal gospodar, ko je vstopil župan z možmi; »zverine, ne pa božji ljudje. Ali res ne moremo v vasi preživeti sirote, župan,« je vprašal, ko so posedli za mizo, ne da bi pogledal po tujih moških.

»Tako bo bolje zanjo ... in zate ... saj razumeš.«

»Razumem — razumem zver, ne razumem pa človeka ...«

Gospodinja se je vrnila v hišo vsa praznično oblečena, z belim predpasnikom in nageljnom na prsiah.

»Veselico imamo, stari, ne zadržuj po nepotrebnem gospoda župana,« je zagodrnjala.

»Kje imaš dekile?« je vprašal župan.

»Ko bi je vsaj ne našli,« je pomislil gospodar in boječe upanje ga je mahoma poživilo. Nikoli še ni bil tako srečen kakor ob misli, da bi Eco obdržal pri hiši. Skočil je pokonci in stekel k županu.

»Poskrbel bom, da ne boš več župan, če jo izročiš tem ljudem; prisežem. Nikdar še nismo gonili sirot iz vasi, le ti si tak, ampak vedi, to ne bo prineslo sreče ne tebi ne drugim.«

»Poiščite pozre, gospodje nimajo časa za prerakanje,« je dejal župan in se še menil ni za gospodarja.

»Tudi če bi vedel, kje je, je ne bi poklical,« je rekel gospodar.

»Dedec, ti ji daješ potuho, a vedi, moja bo obveljala — pozre mora od hiše.«

Gospodinja je skočila v vežo in poklicala Eco.

»Še žena nasprotuje tvoji trmi — kaj malo imaš oblasti nad ljudmi,« je zabesedičil župan.

»Je menda edina, nad katero imaš oblast ti — župan,« je usekal gospodar.

Eca je vstopila s culo v roki. Gospodarju so se zaiskrile črne oči, potem so se zameglile in solza se je zalesketala v njih. Eca je stopila k njemu. Poslovala se je. Prisrčno. Tudi od gospodinje. Ta je pobesila oči in s hitrimi koraki odšla iz hiše.

Za njo je šel župan, za županom možje. Le Eca je še kar stala pri gospodarju in gospodar jo je pobožal po licu.

»Kmalu prideš nazaj, Eca! Ne bom odnehal, dokler tega ne dosežem. Vaščani te ne bodo zavrgli. Nisi sama. S teboj smo. Kmalu te bom poiskal.«

Zunaj je stal Ciril. Na vozu je imel velik kovček, ker je odhajal v mestne šole. Prišel je po slovo k očetju, ki je v hiši ob zavovinkani cesti opravljal županske dolžnosti.

»Skupaj se bova peljala, Eca,« je dejal zaupljivo.

»Prav.«

Eca je sedla na drug voz in položila na krilo svoje bogastvo — culo.

Smreke so zašumele, voza sta odropotala po klancu.

Eci se je stisnilo srce. Morala je stopiti še na pokopališče k materi po slovo. Ko se je vrnila na cesto, je Cirilov voz drdral že daleč po dolini in se skrila za ovinkom.

Nič več ga ni videla...

Z mrkimi možmi se je pripeljala mimo veseličnega prostora ravno v trenutku, ko

je godba zaigrala kmečki valček in sta župan in gospodinja zaplesala...

Bil je lahno vetroven in pust popoldan in Eca si je potegnila odejo visoko nad glavo, ko se je odpeljala z neznanimi možmi neznano kam...

Le Tomažev zvon se je še poslavljal od nje...

Jože Kroflič

Lučke

Zvečer, dan pred božičem, je poklical raportführer deset jetnikov v svojo pisarno.

Med njimi je bil tudi Tone Gorjanc.

»Fantje, domov boste šli, za praznike vas bodo izpustili,« je rekel med potoma blokältester zaskrbljenim jetnikom.

»Boš vraga...« je odgovoril nekdo in pljunil, da ga je blokältester po strani pogledal.

»Ti imaš zmeraj kakšne neumne pripombe, Sep,« je jezno rekel blokältester.

»Predolgo sem že v taborišču in predobro poznam esesovsko milost.«

»Saj to ne bo milost. Preveč imajo ljudi v barakah, nekam bodo morali z njimi,« je nadaljeval blokältester.

»Poznajo poti: vislice, streljanje, plinske celice, krematorij, poskuse... namesto na zajcih in podganah jih delajo na ljudeh...«

Blokältester ni odgovoril.

Tone se je zamislil.

Na zbornem prostoru je stalo veliko božično drevo in pravkar so na njem prižgali luči. Tone ni doumel veličastne svetlobe, ki je metala pošastne sence po brozgi, ne božičnega drevesa...

Sneg je rahlo naletaval, žarometi so iskali sovražna letala in prameni desetero in desetero reflektorjev so se družili nad taboriščem v mogočno repatico.

»Da, tu smo, trpini,« je premišljeval Tone, »tu na slami poležavamo, brez spanja, brez odej, lačni, prezebli... in gledamo v nebo, kakor bi prosili usmiljenja za vse trpine tega sveta...«

Prišli so do raportführerjeve pisarne. Blokältester je javil:

»Der Blockälteste Johann Bauer, geboren am 13. Mai 1900, Gefangenenummer 13.426, meldet sich dem Herrn Rapportführer gehoramsamst zur Stelle.«¹

»No, bom takoj pregledal ‚material‘. Baraka številka pet potrebuje ljudi,« je rekel blokältesterju, »pet mož za poskuse... Naj vstopijo.«

Blokältester je poklical desetorico.

Raportführer je obšel vrsto in odbiral moža za možem. Nekateri so morali stopiti korak naprej, drugi korak nazaj. Med tistimi, ki so stopili korak naprej, je bil tudi Tone Gorjanc, med tistimi, ki so stopili korak nazaj, je bil tisti, ki se je prej prekekal z blokältesterjem.

Raportführer je napisal številke tistih, ki so stopili korak naprej.

»Abtreten!«² je zapovedal. »Izbral sem jih, pet številc sem zapisal.«

Pet ljudi je bilo zapisanih za poskuse, zapisanih trpljenju, smrti...

»Jutri jih pokličemo k poskusom!« je rekel hladno.

Zapustili so pisarno...

»Samó pet jih bo šlo domov...« je povzel medpotoma tisti, ki se je že prej prepiral z blokältesterjem. »Poznam esesovsko usmiljenje, barbari, in tudi tvoje spletke, barbar,« je zabrusil blokältesterju v obraz, »ker si vedel, zakaj nas pelješ v esesovsko pisarno.«

»Halt dein Maul!«³ je zagodel blokältester.

¹ Starešina bloka Johann Bauer, rojen dne 13. maja 1900, jetniška številka 13,426, se poslušno javi gospodu raportführerju.

² »Odstopiti!«

³ »Drži gobec!«

»Za sedaj mi ga še nisi zavezal. Kadar ga boš, bom utihnil, takrat ne bo več življenja v meni. Danes se ti ni posrečilo...«

»Pazi se, Sep, da je ne boš skupil...«

»Prasec si — in zmožen barbarstva. A tudi ti boš končal v tem taborišču ali pa te bodo poiskali po vojski. Crknil boš, saj drugega ne zaslužiš, hlapec!«

»Wegtreten!«⁴ je zapovedal blokältester in petero mož je veselo odhitelo v barako, saj so se spet za nekaj časa rešili smrti, peterim pa je zastal korak, ko ni bilo več pred njimi poveljnika — blokältesterja.

Strmeli so v mračen večer in misli so jim begale bogve kje. Smrt se je z naglimi koraki bližala in ob zori bo zavihtela svojo koso...

Tone ni šel v barako. Zavil je nazaj po poti, od koder je prišel. Prav pri božičnem drevesu se je ustavil. Sneg je še kar nalletaval. Tonetu se je pri duši zganilo. Misli so mu pohitele v domačo vas in v duhu se je poslavljajal od vseh, ki so mu v teh zbeganih trenutkih prišli na misel. Najdlje se je pomudil pri sestri Slavki in sosedovi Jelki. Vedel je, da ju ne bo nikdar več videl.

»Poskusi... poskusi...!«

Ta beseda se mu je vpletala med druge misli, med Jelko in Slavko, med prijatelja Janeza, vas in dom... »Poskusi, poskusi, poskusi,« mu je kljuvalo v mislih; »poskusi, smrt, trpljenje, poskusi... smrt...«

Lučke na božičnem drevesu so ugasnile. Tudi na stražnih stolpih in taboriščnih ulicah je bilo slišati vpitje:

»Licht aus! Licht aus!«⁵

»Spet napad...« je pomislil Tone in zavil v barako. Zleknil se je na slamo, a tam ga je že čakal Sep.

»Blokältester je prasec! Ta nas je izbral za poskuse. Rapportführer ni imel niti imen napisanih. Ali si opazil?«

»Nisem. A zdaj mi postaja jasneje. Res je. Šele tam nas je napisal.«

»To ti je skuhal ta zločinec!«

»Nič si ne morem pomagati...« je odgovoril Tone.

»Ali si se mu kdaj zameril?«

»Ne, mislim, da ne.«

»Name ima piko. A ti, saj si tako dober fant. Zame bi bilo razumljivo. Dobro vem, zakaj je v taborišču. Sva iz istega kraja in že doma se nisva marala.«

»Zadavil ga bom!« je rekel Tone. »Nocoj ga bom zadavil. Naj umre z nami! Naj umre pred nami!«

»Prepusti ga meni — Tone — ne obremenjuj si vesti, ni vreden. Lastnoročno ga bom uničil.«

»Če ne bo on prej tebe...« je odgovoril Tone.

»Nocoj se mu ni posrečilo...«

»A mene je pognal v smrt, zločinec...«

»Drago bo plačal to...«

»Ne bom se mogel maščevati. Prej me bodo uničili. Poskusi, saj veš, poskusi so smrt, poskus pomeni smrt...«

»Tone, pri poskusih malokdo vzdrži, a imej zaupanje. Ne obupaj.«

»Kaj neki počenjajo ti vragi?«

»Postavili so poseben prostor, kamor zaprejo človeka. S posebnimi pripravami izsesajo ves zrak. V take brezračne plasti zaidejo večkrat piloti. Če nimajo aparatov za kisik, omedlijo in letalo je zapisano koncu. Na jetnikih poskušajo ugotoviti posledice brezračnega prostora.«

»Brez zraka, saj moraš umreti.«

»Ne zmeraj, a le redki ostanejo...«

»Te poskuse delajo na številki pet, tam, kjer je vse zastraženo in zaprto. In še mrtvašnica je v bližini.«

»Več vrst poskusov delajo. Človeka vržejo v vodo in ga ohladijo, da zmrzne. Potem ga prenesejo v posteljo; tam ga drgnejo in ogrevajo ženske, ki so jih pripeljali iz taborišča Ravensbrücka. Če zmrznjenemu ne morejo vrniti življenja, ga odnesejo v mrtvašnico. Pri obdukciji se učijo o vzroku smrti...«

»In nato v krematorij...«

»A ne ves. Kožo ti oderejo za ženske torbice, za predpasnike, za vezavo knjig.«

»Barbari! Za kateri poskus so neki mene namenili?«

»Poskusi se zriniti na malaričnega...«

»Malaričnega?«

»Tam gojijo posebne komarje, okužene z malarijo. Privežejo jih jetniku na roko, da ga opikajo. Zaprti so v posebni zamreženi škatlici. Skozi mrežo pikajo. Take

⁴ »Odstopiti!«

⁵ »Ugasnite luči! Ugasnite luči!«

bolnike zdravijo s posebnim zdravilom, ki so ga iznašli v taborišču, a je brez učinka.«

»Kako bi se rešil vsega tega?« je vprašal Tone.

»Do zadnjega imej upanje. V taborišču ni nič boljšega od sreče. Že štiri leta me spremlja sreča. Tako želim tudi tebi. Tone — lahko noč!«

Tone ni mogel zatisniti očesa. Poslavljal se je od domače vasi...

Iz Münchena je bilo slišati eksplozije. Tone se ni menil zanje, tako je bil zaposljen v svoje misli.

Po taboriščnih ulicah so spet prižgali luči, sirene so naznanile konec alarma, po barakah so ležala telesa na trdih ležiščih.

Od nekod, od krematorija sem, je bilo slišati govorjenje. Nekje je klicala straža in rožljalo je orožje.

»Tone Gorjanc — Tone Gorjanc — auf-gec!« je nekdo zaklical, še preden je bila ura vstajanja.

Tone se je poslovil od tovarišev in odšel z esesovcem. Prijatelji so žalostno gledali za njim, saj je šel v smrt...

Čez nekaj časa so ga spet poklicali.

»Tone Gorjanc!« se je drl esesovec. »Kje je?«

»Odpeljali so ga k raportführerju...«

»Ni res. Prav ta me je poslal ponj.«

»Pomota — poskusi — smrt... V taborišču je vse pomota. Smrt — pomota...?«

Toneta tisti večer ni bilo k tovarišem, tudi drugo jutro ne, ne naslednji večer...

»Nič več ga ne bo...« so govorili med seboj jetniki.

Že pozno ponoči pa je nekdo zaklical »Tone!«, da je bilo slišati po vsej baraki.

»Kopal sem bombe v Münchenu... Sto in sto ljudi so uničile, meni pa so rešile življenje. Pomotoma so me poslali na to delo...« je povedal Tone.

»Fantje, tiho, blokältester prihaja,« je nekdo opozoril.

»Tone Gorjanc — si živ?« je vprašal blokältester.

»Živ. A ni veliko manjkalo, pa bi me bilo ugonobilo. Oba moja pomagača je ubilo,« je rekel Tone.

»Tudi tistega Sepa, ki je preveč bese-dičil, ne bo več nazaj. Namesto tebe sem ga poslal na poskuse. Je že v mrtvašnici,« je hladno rekel blokältester.

Vse je utihnilo in sklonilo glave. Trenutki žalosti so bili posvečeni Sepu, veselemu Dunajčanu...

Blokältester je začutil sovraštvo jetnikov in zapustil barako.

»Prekleti!« je siknilo za njim.

Sepa res niso nikoli več videli...

S. G.

Ena izmed mnogih

V letu praznovanja 50-letnice 8. marca, mednarodnega praznika naprednih žena, se spomnimo ene izmed mnogih preprostih žena in mater, ki so se v letih preizkušnje pogumno postavile na stran osvobodilnega gibanja in kljub vsemu trpljenju zvesto in neomajno vztrajale na tej poti do konca. V usodi Mare Slavčeve se zrcali usoda neštetihi slovenskih žena med zadnjo vojno. Naj jim bodo te vrstice v tih spomin in skromno zahvalo.

Ko se je pod nacističnim škornjem rušil svet, si je mlada Mara vsemu nakljub pričela graditi svoj mali svet — svojo družinico. Maja se je poročila z Ivanom Slavcem, znanim pozneje pod ilegalnim imenom »Jokl«. Mladost, življenje zahtevata svoje. Morda se jima je zdelo, da bosta v

dvoje laže in uspešneje kljubovala hudim časom, ki so se obetali.

Preprosto in samo ob sebi umevno sta se vključila v osvobodilno gibanje. Podnevi sta delala v trgovini, ponoči pa so se pletle skrivne vezi med Struževim in prvimi partizanskimi skupinami v okolici Kranja. Prihajali so aktivisti Pesjak, Pogačnik, Kumerdaj. Medtem ko so se z Ivanom pogovarjali in kovali načrte, je bila Mara na preži, da bi jih kdo ne presenetil. Morali so biti previdni, kajti Nemci jim niso več zaupali in so budno pazili nanje.

Jeseni je Mara rodila sina. Pa vendar v svoji zorni materinski sreči ni pozabila na tiste, ki so se borili po gozdovih in trepli po okupatorskih ječah in taboriščih.

Bližala se je zima, partizanom je bilo treba preskrbeti toplo obleko in perilo, močne čevlje, smuči in še marsikaj drugega. Ivan in Mara sta vse to pridno zbirala. Kar sta zbrala sama in kar so nabrali drugi, je odnašal partizan Janko Konjšek. Ko je bil decembra ranjen, se je zatekel k Slavčevim, ki so ga negovali in skrivali, dokler ni januarja okreval.

Konec januarja leta 1942 je prvič treščilo v Marin domek in razpršilo srečno družnico na vse strani. Janko Konjšek je padel Nemcem v roke. Mara se je iz previdnosti umaknila z možem iz Struževega k svojim staršem v Kranj. Minil je teden in vse je kazalo, da je neposredna nevarnost minila. Ivan in Mara sta se vrnila domov. Že naslednjo noč pa je zaropotalo po vežnih vratih. Ivan je zaslutil, da je zdaj na vrsti on. Pa se ni hotel kar zlepa podati. Skočil je na podstrežje in se tam skrival.

Ko so si Nemci izsilili vstop v hišo, so vdrli najprej v sobico, kjer se je svoj čas skrival Konjšek. Bilo je očitno, da ga je kljub vsej previdnosti moral opaziti kak nemški podrepanik in javiti nemški policiji. Vse so preobrnili in razmetali. Mari je zastalo srce, ko so krenili na podstrežje. A bili so že prepozni. Ivan jih ni čakal. Skozi strešno lino je splezal na streho, skočil na tla in jim srečno ušel. Zatekel se je v Kranj k Juletu Tratniku, ki mu je dal začasno zavetje.

Zjutraj je prinesel Tratnik Mari moževo sporočilo, naj pride za njimi na Notranjsko. Javka bo pri njeni teti v Starem trgu pri Ložu. Mara je stala pred težko odločitvijo: ali z otrokom v nemške lagerje ali pa v ilegalno. Ni dolgo pomišljala. Odločila se je za drugo. Tako se je sredi trde zime s trimesečnim sinkom na rokah podala na težko pot ilegalke, tem težjo, ker jo je grudila skrb, kako bo te napore prenašalo neboljeno dete. A šlo je, ker je vsepovsod našla dobre ljudi, ki so ji pomagali. Do nemško-italijanske meje pri Št. Vidu jo je spremila Ažmanova Mici, aktivistka iz Struževega. Na skitem mestu je Mara zlezla skozi mrežo. Na oni strani jo je že čakala neka druga tovarišica, ki jo je spravila potem še čez italijanski blok v Dravljah v Ljubljano. Teden dni je ostala v Ljubljani pri dobrih ljudeh, potem pa jo

je kar z vlakom mahnila na Notranjsko. Ženska z dojenčkom se Italijanom ni zdelo sumljiva. Srečno je priromala do tete v Starem trgu. Čez mesec dni se je oglasil tudi mož, ki je potem delal kot politični aktivist na tem terenu.

Prišel je mesec maj, ki je prinesel osvoboditev Loške doline. Burno je zakipelo življenje na osvobojenem ozemlju. To so bili najlepši časi, kar jih je doživela Mara med vojno, vedri, vzneseni, polni neskončne vere v zmago, predvsem pa polni dela. Lepi časi, ki pa so vse prehitro minili!

Julija je zdijala preko Notranjske velika italijanska ofenziva. Aktivisti OF so se po nalogu Partije in Osvobodilne fronte umaknili v partizanske enote. Odšel je tudi Marin mož Ivan. Postal je komandir Notranjske čete in pozneje komandant I. bataljona Loškega odreda. Kdo ve, za koga so bili ti časi hujski, ali za partizana, ki je padal iz borbe v borbo, iz zasede v zasedo, lačen, premražen, brez potrebnih zvez in direktiv, trenutno tudi brez zaledja, ki je bilo življenjski živec partizanskega boja — ali pa morda za civilno prebivalstvo, ki je pričakalo doma podivjane fašistične horde, ki so v divjem besu mučile, ubijale in požigale. Morda pa je bilo le najhuje materi, ki se je z dojenčkom na rokah znašla v tej divji vihuri.

Ofenziva je Maro pregnala izpod varne strehe pri teti. Zatekla se je na Zgornje Poljane pri Racni gori. Tu so jo zajeli Italijani. Strah in skrb za otroka sta ji dala moč in pogum, da jih je prelisčila in se jim izmuznila. Bila je rešena, vendar doklejš? Nekaj časa se je sama skrivala po gozdu, potem pa se ji je pridružila neka ženska iz Prezida. Vendar, mar je mogoče ostati z dojenčkom in brez vsega dolgo v gozdu? Pa tudi varno ni bilo, kajti okupatorska vojska je natanko preiskala vsako drevo, vsak grm. Na dan, ko so požgali Italijani Zgornje Poljane, se je skrivala Mara z otročičkom blizu vasi. Zvečer, ko so požigalci odšli, se je splazila na pogorišče. Od vse vasi je ostala le cerkev in tja se je zatekla. Tu jo je zjutraj našel kurir in jo odpeljal v četo, kjer je ostala nekaj dni. A kaj bi mati z dojenčkom v partizanski enoti? Ivanova četa se je mo-

rala premakniti drugam, Mara pa je z malim Jankom spet ostala sama. Kako težko je bilo slovo od moža, kako huda je bila skrb, ki je trla oba? Pa biti je moralo. Mara se je spet podala na negotovo pot v dolino. Romala je skozi požgane vasi. Nekatera pogorišča so se še kadila. Potrkala je tu in tam, a nikjer ni našla zavetja zase in za otroka. Ljudje, kolikor jih niso Italijani odvlekli v internacijo, so bili silno zastrašeni in si je niso upali vzeti pod streho. Le neki dober človek ji je dal kos kruha in lonček mleka za malega. Ko je zaman obredla vse znane vasi, je eno noč in en dan tavela po gozdu. Potem se je spet znašla na Zgornjih Poljanah. Podala se je v svoje staro zatočišče — v cerkev. Semkaj ji je nosila mežnarjeva mati jesti in to ju je rešilo.

Pa so se časi spet zvedrili. Spet je dobila glas od moža, da je živ in zdrav. Vsaj skrb zanj se ji je zvalila s srca. Tudi sama z otrokom je bila kmalu rešena najhujših skrbi. Osnovalo se je civilno taborišče za prebivalce notranjskih vasi, ki so pred fašisti ušli v gozdove in se tako izognili Rabu ali še čemu hujšemu. V gozdu nad Čabrom so postavili partizani izgnancem leseno barako, v kateri so kuhali in se grel in v kateri je utripalo skupno življenje taborišča. Spali so v šotorih, raztresenih po gozdu okoli barake. Tik zraven je bilo tudi civilno taborišče Hrvatov. Slovenski in hrvaški begunci so bili v najboljših odnosih in so si med seboj pomagali, kolikor so mogli.

Tudi to življenje ni bilo rožnato. Ljudje so se borili z vlago, mrazom, s težavami pri preskrbovanju hrane, a bili so vsaj deloma varni pred italijanskimi in belimi nasilniki. Pa Mari in sinku niti to skromno zavetje ni bilo namenjeno dolgo uživati. Septembra je bil v boju z Italijani na Babni polici težko ranjen mož Ivan, takrat komandant I. bataljona Loškega odreda. Obležal je na bojišču, Italijani so ga imeli za mrtvega. Po končani bitki se je z muko sam privlekel v civilno taborišče. Ker tedaj ni bilo v bližini partizanske bolnišnice, je bilo sklenjeno, da ga spravijo v bolnišnico v Drežnici na hrvaškem osvobojenem ozemlju. Ivana so posadili na bosanskega konjiča in v spremstvu nekaj borcev

se je podal na pot. Mari srce ni dalo, da bi ga pustila samega in ranjenega na pot. Zdelo se ji je, da bi skoprnela v skrbi zanj. Spet je vzela zdaj že enajstmesečnega Janka v naročje in podali so se na dolgo pot, ki je trajala poldrugi mesec. Vodila jih je čez ceste, ki jih je kontroliral okupator, in mimo ustaških postojank, a vse so srečno prestali, posebno ker so jim hrvaški tovariši pomagali, kolikor so le mogli. Na nesrečo so se morali skoro pred ciljem vrniti, ker jim je dohod od Drežnice zaprla nemška in ustaška vojska. Vsa dolga in mučna pot je bila zaman. Pot nazaj je bila še težja. Noči so bile že mrzle, oni pa že skoro brez čevljev. Tudi zaloge hrane so jim pošle. Da bi bila mera polna, je ranjenec, ki je bil zaradi varnosti privezan na konja, v temni noči z živaljo vred zdrnil v skalovit hudournik in si zlomil nogo. Mali Janko je jokal od glada, mož pa je bil že pri koncu svojih moči. Mara je nabrala po gozdu nekaj suhega borovničevja in nekaj posušenih jagod in skuhala iz tega čaj, da so se vsaj malce pogreli, če se že niso mogli nasititi. Sreča v nesreči je bila, da so bili že blizu civilnega taborišča. Do kraja izčrpani so se privlekli tja. Njihova naslednja postaja je bila partizanska bolnišnica pod Snežnikom. Bili so rešeni naporov in skrbi. Mara je ostala s sinkom nekaj tednov tu, da sta si opomogla od prestanih naporov. Največja sreča za Maro in Ivana je bila, da je mali Janko tako dobro prenašal napore in pomanjkanje. Bil je izredno zdrav in odporen otrok, prava gorenjska grča. Kadar so počivali, je brezskrbno kobacal po gozdu in po svoje čeb-ljal, ko pa so potovali, je čepel tiho kot miška mami v naročju ali pa na hrbtu. Pa Mara sama, kaj ji je dalo moči, da je vzdržala vse napore težke poti z enim otrokom v naročju, z drugim pod srcem in v večni skrbi za vse svoje drage? Kaj drugega kot trdna vera, da pridejo tudi zanje kot za vse Slovence boljši časi in da je treba samo vzdržati, za vsako ceno vzdržati.

Mož Ivan naj bi se po okrevanju vrnil na politično delo na Gorenjsko, Mara pa naj bi z otrokom odšla že prej tja. Tako je bilo sklenjeno. Spet se je podala Mara na dolgo pot od ene kurirske postaje do

druge. Racna gora, Bloška planota, Krvava peč, Mokrec, Iški Vintgar, Borovnica, Vrhnika, Dolomitski odred, to so bili mejniki na dolgi poti proti rodni Gorenjski. Iz Dolomitskega odreda, ki je operiral v bližini italijansko-nemške meje, jo je odpeljal kurir Tarzan skozi žično pregrajo na Gorenjsko. Po vseh kurirskih postajah so sprejemali Maro z začudenjem, da celo s strahom. Bali so se, kako bo napoti z otrokom. A mali Janko je bil že izkušen popotnik na partizanskih stezah in ni delal nikomur preglavic. Nekje nad Škofjo Loko jima je zadnji partizanski kurir zaželel srečno pot. Naprej sta šla sama, seveda kar peš, kakor sta bila navajena.

Mara se ni mogla upreti skušnjavi, da pogleda najprej domov in mahnila sta jo naravnost proti Kranju. Na mostu je srečala mamo in očeta. Nasmehnili se jima je v pozdrav, a onadva sta se umaknila neznan, slabo oblečeni ženski izmučenega obraza z otrokom, pomodrelim od mraza v naročju. Šele, ko ju je poklicala, sta jo prepoznala...

Skrbi, kje bosta z Jankom spala in kaj bosta jedla, je bilo sicer konec, a prišle so druge, nič manjše. Kakšen odgovor bo dala Nemcem, ko jo vprašajo, kje je bila vse leto? Mara, ki je v tem letu skusila marsikaj hudega, je sklenila zgrabiti bika za roge. Spet je vzela Janka v naročje in šla na gestapo. Tu so jo seveda natanko spraševali, kod vse je hodila in kaj je počela, odkar je odšla od doma, a Mara jim je na kratko odbrusila, da je pač iskala moža, kakor so ji sami veleli. Naj so ji verjeli ali ne, spustili so jo domov.

Ni minil mesec, ko se je vrnil tudi Ivan. Postal je sekretar Mestnega komiteja KPS za Kranj. Spet se je pričelo delo, delo in spet delo. Tudi Mara je pomagala, kolikor ji je dopuščalo materinstvo. V maju je namreč rodila drugega otroka, hčerkico Metko. V rojstno knjigo so jo vpisali kot — nezakonsko.

Delo je teklo. Mara je zbirala material, prenašala pošto, obveščala in organizirala večkrat možu Ivanu sestanke s terenskimi aktivisti. Vrstili so se uspehi, organizacija se je širila.

Potem pa se je zgodilo ono najhujše. Nekega dne so ji prišle ženske s Pševoga

povedat, da sta padla v njihovi vasi dva partizana. Eden med njima je sekretar »Jokl«. Mara se je odpravila na najtežjo pot v svojem življenju. Spremljala jo je aktivistka Likarjeva iz Struževega. Najprej sta našli Vrečkovega Jožo, Ivana pa ni bilo nikjer. Iskali sta in iskali, spraševali ljudi, a zaman. Končno sta ga našli za Drajnerjevo gostilno — s prebito glavo in vsega oropanega. Mara je imela še toliko moči, da je v vasi naročila zanj krsto in pobrala prestreljeno kapo, da bi jo imela otroka za spomin na očeta. Kako je prišla domov, ne ve. Ve le to, da je vprašala mamo, čemu vendar joka. Otrpnila je v bolečini. Šele ko ji je mali Janko splezal v naročje, jo vprašal po očku in ji obljubil, da jo popelje s tankom na sprehod, se je v joku zrušila.

Mara je siloma premagala bolečino. Treba je bilo delati, da bi bilo otrokoma prihranjeno trpljenje staršev, pa tudi zato, da maščuje Ivana. Postala je sekretarka vaškega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze za Struževo in članica Pokrajinskega odbora SPZZ za Gorenjsko. Seveda njeno delo ni moglo ostati povsem skrito. Tudi okrog nje se je pričel zoževati obroč. Neke decembrske noči je grobo potrkalo na hišna vrata. Za silo oblečena je neopazno skočila skozi okno in ušla. Po visokem snegu se je prebila do Bukovščice, kjer se je takrat mudila Prešernova brigada. Po kratkem bivanju v brigadi je bila dodeljena Pokrajinskemu odboru OF za Gorenjsko, kjer je delala v odseku za gospodarstvo. Delala pa je seveda tudi politično. Njen najlepši spomin na te čase je udeležba na konferenci aktivistk OF za Gorenjsko koncem februarja 1945 v Cerknem. Tedaj je bila med nekaterimi drugimi najbolj požrtvovalnimi ženami odlikovana tudi Mara z redom za hrabrost. Spomin na ta dogodek ji je še danes drag.

Potem je prišla zadnja ofenziva, ki je zahtevala že na pragu svobode še marsikatero dragoceno življenje. Mari je bilo prizanešeno. Čez mesec dni jo srečamo na ulicah osvobojenega Kranja. Njena prva pot je bila k otrokoma. Tudi poslej je veljala vsa njena skrb sinu in hčeri, ki ju vzgaja v duhu idej, za katere so se borili najboljši ljudje, tudi sama.

1.

Senca je domača,
že pada pošev,
čreda se vrača
v večerni hlev.

Čebele so pokrile
tople končnice,
skušnjave so se skrile
v senene kopice.

Ležim pod jablano,
zgubljeni postopač,
srce mi je zavdano
od samih igrač.

V temi čutim vabo,
v vabi kruh in vino,
starodavno rabo
in zadnjo bližino.

2.

Klopotci pasejo trte,
strmina oblake lovi,
oči so mi v senco zazrte.

V sončnicah sapa pozvanja,
hrib po pobočju drsi,
na bučnicah mačka sanja.

Tele je butnilo v vime,
po gobčku se mu mleko cedi,
nekaj spominskega me prime,

da sem v hipu otožen ko sla,
na senu je že nekaj dni
udrto ležišče za dva.

3.

Skrivnostni splav plove
v zemeljski pristan
in nosi sadove
v dopolnjeno stran.
Glej, dan smo obrali,
spraznili večer,
v temo bomo dali
svoj zreli nemir.
Temina postaja
minevanja čar,
iz njega nam vzhaja
spominjanja dar:
zveličanje dela,

zvestoba zvezdam,
toplota pepela,
odrešeni hram.

4.

Jesenski čas,
sladka otava,
ljubezen na ruši.
Neznanski poraz
in nova stava
v otožni duši.

Selim se s hriba
v globoko rano
in v ajdov med.
Veter me nagiba
vedno bolj zbrano
v pijano klet.

5.

Tavam po rosi,
nemiren od pokoja,
vsi čuti so mi bosí,
prožna mi je hoja.
Vedno tišja je noč,
vedno globlja trava,
in varno kakor nekoč
mi bojazen plava.

Za vasjo zaropota voz
in iznenada zavije
na mehki kolovoz,
da tišina zasije
kot odprti cvet.
Pod mano zadiši oranje,
že sem v brazde ujet,
že legam vanje.

6.

Obzorje pokleka na zemljo,
poti legajo na križišča,
temina se zbira.

Hiša je starodavna votlina,
žerjavica tli pod pepelom,
bojazen zamira.

V hlevu rožljajo verige,
semena dišijo po prsti,
skrivnost se odpira.

Zibelka se je ustavila,
zadrhte so ljubezen,
upanje in vera.

Zlati vnučki

Ali je bilo to življenje vsaj malo še podobno pokoju, ki naj bi ga po več kakor tridesetih letih dela v rudniku užival zdaj rudar Janez Ožir? Ne, še malo ne!

Čeprav že dosti prileten, je bil še zdrav in gibkih kosti, sicer pa droben človek z dobrodušnimi očmi in sivkastimi brki. Stanoval je še naprej v stari rudniški hiši na Kalcah s svojo zgarano ženo Mico, ki so se ji pogosto odpirale bolne noge, tako da je morala mnogo dni preležati. Njuni dve hčeri in sin so bili že vsi odrasli in po dobrih službah v tem in onem kraju. Tako sta nazadnje ostala sama in bi s pokojnino mogla v miru preživeti leta, ki se jima še niso iztekla.

Lani pa se je zgodilo, da jima je hčerka Liza, tekstilna delavka v Mariboru, prinesla svoje komaj leto staro dete — dekletce. Morala sta otroka sprejeti, kaj bi drugega? Lizin mož, tiskarniški stavec, je čakal zdaj že tri leta, da mu v mestu dodele stanovanje, dotlej pa naj bi njuna hčerka počakala pri starih dveh, ko pa sta mlada oba čez dan bila v službi.

Malo pozneje se je nekaj podobnega primerilo z Ožirjevim sinom Ivanom, ki je bil zobni tehnik v Ljubljani in je takšno službo opravljala tudi njegova žena. Tudi ta dva nista še uspela s stanovanjem in sta prav tako staršem prepustila svojega enoletnega sinčka.

Vse to pa za upokojenega rudarja Janeza Ožirja nikakor ni bilo lahko. Dostikrat je namesto bolne žene moral kuhati sam in pripraviti v hiši vse, kar je še drugega bilo za življenje potrebnega. Resda sta njegova vnukinja in vnuk bila ljuba otročka, toda z njima je bilo vselej dosti truda, ki je zahteval časa in moči. Bilo ju je treba oblačiti, čistiti, prenašati, skrbeti za njuno hrano, igrati se z njima, ju učiti hoje in miriti, kadar sta sitnarila. In seveda sta popila dosti mleka, ki je bilo treba vsako jutro ponj hoditi. Pogosto je stari sam moral prati njune stvari, ko se je bil takšnega posla vendar že davno odvadil. Glede stroškov se ni mogel pritoževati, njuni starši

so mesečno pošiljali še kar dovolj denarja za otroške potrebe.

Tako je bilo podnevi le malo miru v hiši. Vselej je bilo treba misliti na oba otroka in ju imeti pred očmi. In komaj zvečer je Ožir, upehan in naveličan, mogel mirno sestiti k mizi in pogledati v časopis ali pa se kaj več pogovoriti z ženo. Potem pa je spet sredi noči bilo treba vstajati in krotiti otroški jok, ob boleznih pa otroku kuhati kamilični čaj. Vse to res ni bilo podobno pokoju, ki bi ga bil vreden star, utrujen človek.

To njuno stanovanje s kuhinjo in dvema izbama jima je zdaj še komaj zadostovalo, vendar je bilo pozimi dosti toplo. Treba pa je bilo neprestano gledati za obema otrokoma, ki sta najraje kobacala okoli železnega štedilnika in pa vročega gašperčka v sobi, kjer se je povsod na vrvciah kar naprej sušilo otroško perilo.

Poleti je bilo seveda laže, ko se je dalo hoditi tudi na dvorišče pred hišo. Tam je bilo nekaj prijetnega sonca ne le za starega človeka, ampak tudi za otroka, ki sta tu že zanesljivo stopala in se kdaj tudi veselo povaljala na ozki trati ob dveh kostonjih. Pri tem je Ožir na klopci sedel zadovoljno vlekkel svojo cigaro, ki se ji je bil v hiši moral odpovedati, da ne bi mladini in bolehnih ženi kvaril zraka.

Bilo je torej tudi lepo pri njih, ne da se tajiti. Rad je Ožir k sebi na kolena jemal črnookega Marka, da se je poskakujoč v zrak smejal na vse pretege. Z dobro voljo je ustregel Verici, ko jo je štiporamo prenašal po stanovanju sem in tja. In prijetno je bilo oba malčka gledati, kadar sta sladko spala vsak v svoji košari na tleh poleg dedkove postelje. O, to pa!

Nazadnje sta vendar oba bila otroka njunih otrok, kri njune krvi, ki ohranja Ožirjev rod, da bo mogel doživeti še vse lepše čase, ko bo na svetu tudi stanovanj dovolj za vse ljudi. Treba bi bilo samo, da bi se hiše zidale tako hitro, kakor se množijo ljudje. No, saj morda ni več daleč dan, ko se tale dva otroka vrneta k staršem, v družinski dom, in bo tedaj tudi starima Ožirjema odleglo . . .

Prav tedaj, bilo je v začetku še sončne jeseni, je Janez Ožir neko soboto dopolnil šestdeset let svojega življenja. Stari tovariši iz rudnika so mu prišli čestitat, tudi denar so mu prinesli v priboljšek, in potem je moral oditi z njimi in še po kosilu z njimi posedeti v gostilni ob dobrem vinu in tudi zapeli so. Že dolgo ni bil v tako številni in vedri družbi, saj je ves ta čas bil potreben doma pri ženi in vnučkih. Zdaj pa ga je razgovor z nekdanjimi tovariši iz rudnika, čeprav mlajšimi po letih, vsega razgrel.

Zvečer je prišel domov, k sreči je v teh dneh njegovi Mici bilo nekaj bolje. S prijazno voljo ga je sprejela, četudi je bil nekoliko vinski, toda njegova šestdesetletnica tudi ni bila tako malo važen dogodek, da je ne bi bilo treba posebej počastiti. Vnučka sta ta večer že trdno spala in preden je legel, je ženi še omenil, da so njuni trije otroci nemara pozabili na njegovo obletnico, ko mu niti karte z voščili niso poslali. Lahko pa da pride kdo izmed njih jutri, v nedeljo, ko bodo imeli čas za to. Saj bodo hoteli obiskati tudi svojo deco, shranjeno pri njima.

In tisto nedeljo so zares prišli vsi kar po vrsti. Pripeljala se je Liza z možem in sta starima prinesla zaklanega petelina ter za vsakega par toplih copat. Kmalu za njima je bil tu Ivan z ženo in sta obdarovala očeta s kilo teletine, s pletenim svitrom in škatlo cigar. No, lepo so se ga spomnili, samo Zofke, najmlajše, ni bilo domov. Ko pa so se gosti svojih dveh otrok dodobra nagledali in se naigrali z njima, so posedli k imenitnemu kosilu — pripravile so ga bile vse tri ženske, je prispela še Zofka. Seveda je tudi ta prinesla darilo, toda kakšno!

Šmentana Zofka! Kar lepo je bila oblečena in nekakšno nenavadno frizuro je imela. Služila je v nekem hotelu v Zagrebu in tam se je spoznala z nekim brivcem. Pri tem je pred več meseci dobila otroka in je ves ta čas preživela z njim v bolnišnici, kjer je tudi delala. Zdaj pa hoče nazaj v hotel, tja pa ne more z otrokom, zato ga je morala prinesiti staršem!

Široko je pogledal Janez Ožir, Mica pa je zmajevala z glavo. Tako torej! Kaj vse

pride mladim ljudem na pamet! Kako malo usmiljenja imajo do starih!

Pravzaprav je bil lep otročiček tale Zofkin fantek z rumenimi kodrčki in svetlimi očmi, ki mu je bilo Janko ime in ga je njegova mati že tako zgodaj hotela odstaviti od sebe. Stara dva naj bi si torej dobila na vrat še tretjega vnučka! Kako le bi kaj takega zmogla!

»Prosim vaju,« je moledovala Zofka, »saj si drugače ne morem pomagati.« In ko ji je oče nasvetoval, naj se še sama vrne domov, saj bo lahko tudi tukaj našla službo, se je branila. »Poročila se bom z Milanom takoj, ko bova mogla dobiti stanovanje. Če pa odidem iz Zagreba, me bo Milan pustil na cedilu. Ne morem drugače...«

Potem je Zofka z otrokom stopila v drugo izbo, da ga tam podoji. Sitega je položila spat v očetovo posteljo in nato je prisedla k mizi.

Okusna, izdatna jedila so tudi dovolj zalili z vinom in mladi so pozeleli staremu Ožirju še mnogo zdravih let in nič manj materi ob njem, ki se je danes v praznični obleki zdela vsem še kar čvrsta ob dobri volji, ki jo je ob takšni slovesnosti navdajala. Vsi pa so postali že precej glasni in ni bilo čudno, da se je prebudil Zofkin Janko in zagnal svoj tanki jok. Takoj se mu je pridružila še Verica in ne dolgo potem so zaslišali še Markov nevoljni glas. Bil je to pravi direndaj otroškega vika in krika. Ožir se je popraskal po glavi zaskrbljen: Ali jim bom kos, vsem trem? S strahom se je ozrl na svojo ženo Mico: Ali je ne bodo ugonobili z vsem tem? Kaj je bilo nesrečni Zofki tega treba? No, lepo ju je počastila s takšnim posebnim darilom!

Tudi o stanovanjski stiski so govorili, ki so prav tedaj časopisi dosti pisali o njej. Videti je bilo, da se je tudi ta reč pričela močno premikati naprej. Rasle da bodo nove hiše, stanovanj bo vsak dan več in potem si bosta tudi stara dva lahko odahnila. Najbolje pa bo, da se potem preselita z vsem k enemu izmed otrok...

»Ne, ne!« je ugovarjal Ožir. »Tu sem delal v jami, tu imam stare tovariše, kaj bi se torej midva zdaj selila v neznane kraje! Naj bi raje kdo izmed vas otrok s svojo službo prišel semkaj!« Na to pa, kakor je

bilo videti, nihče od mladih ni mislil. Mor-da pozneje kdaj, tako so se izmikali.

Medtem se je približal večer in gosti so se morali posloviti, da ne bi jutri zamudili svojih služb. Seveda sta Liza in Ivan pustila staršem nekaj tisočakov za mala dva. Le Zofka, ta neumna reva, ni mogla razen otroka in šopka ničesar dati. Imela je prav zdaj dosti stroškov, da pripravi vse potrebno za poroko, kakor je povedala, no, seveda je bilo tudi tako prav. Zdaj je še zadnjič, za slovo nahranila svojega sinka in se s poljubi težko ločila od njega.

Stara dva sta ostala spet sama, to se pravi sama s svojimi, zdaj že tremi vnučki. Podrobneje sta si ogledala tega zadnjega, najmlajšega in sta morala dognati, da je tale Janko kar čeden fantek. Res pa je bilo tudi, da ne bo malo dela z njim. Na kravje mleko iz steklenice ga bosta morala šele navaditi.

Sedla sta na posteljo in preudarjala, kako in kaj bi s tem nepričakovanim prirastkom. Pri tem se je Ožirka nekam kislo nasmehnila:

»Ali si videl?«

»Kaj neki?«

»Moški ste slepi za takšne reči! Liza bo vendar spet zibala!«

»Kaj?« se je ustrašil stari.

Seveda. In nekaj podobnega se mi zdi tudi pri Ivanovi ženi.«

»Strela! Za norca me imaš, Mica!« se je pognal kvišku.

»Prav malo bi mi bilo do takšnih šal, zares...«

»Nihče od njih pa ni zinil besede o tem!«

»Že niso marali, da bi te za tvoj praznik spravljali v nov strah.«

Stopal je gor in dol po izbi in si z roko trl čelo:

»Kaj? Še enega ali pa celo dva? Potem bi jih bilo že kar pet! Pet teh črvičkov! Ne, ne bom vzdržal! Imeti bi moral kar pet rok, da bi vsem hkrati tiščal cuclje v usta! Izkopali nama bodo grob! Kako pa je vendar s tem pri nas, da se ženijo ljudje, ki zanje ni stanovanj! Ali naj se zato midva zdaj izmučiva do kraja? Saj potem bo tu pri nas pravi dečji dom, jaz pa bom njegov direktor, zraven pa še pestunja, kuharica, pomivalka in še dojilja s teboj vred, moja uboga Mica! Pri tem pa sem jaz upo-

kojenec in bi moral uživati pokoj, to se pravi mir, ali ne? O ti šmentani cirkus!«

Tako se je razvnel, da bi bil na jezo gotovo odšel v gostilno pit, če se ne bi bil premagal ob pogledu na zaskrbljeno, revno ženo.

O, tile mladi ljudje, ki ničesar ne preudarijo! Kar na samo ljubezen se ženijo in imajo otroke. Na streho nad seboj ne pomislijo nič! Namesto da bi počakali, ko imajo še toliko časa pred seboj, pa tako neusmiljeno ravnajo s starimi ljudmi in jim pripravljajo smrt!

»Midva bova jutri zjutraj pila kar črno kavo,« je sklenila Mica, »sicer ne bo dovolj mleka za vse tri otroke. Potem ga boš moral nositi več, za vseh nas pet. In omisliti si bo treba še eno košaro, da bo tudi tale najmlajši, tale kodrolašček, lahko varno ležal.«

Spet so se razživelci vnučki in Ožir jih je moral po vrsti jemati v roke in se zabavati z njimi. Toda najnežnejši izmed njih, tale Zofkin Janko, se je dal za silo pomiriti le v Micinem naročju. Za njenimi prsmi je tipal, potem pa je razočaran pojokcal. Spremembi se bo že moral privaditi in tudi z dedkom bosta morda že jutri prijatelja. Bilo pa je videti, da mu bo pogosto treba menjavati plenice in tako bo tale mali Zagrebčan poskrbel, da bo stanovanje še bolj polno tistega zagatnega duha po nečednih cunjah... Zdaj je pil mleko in je zadovoljen kar krepko vlekkel iz steklenice, čeprav ni čutil ob sebi mamičine toplote.

Ta večer je Janez Ožir z ženo pozno legel k počitku. Še enkrat je prisluhnil mirno spečim vnukom in vzdihnil:

»Vse tole zdaj me bo počasi pričelo zdelovati še bolj kakor včasih v jami, dosti bolj. Ali bova vzdržala, Mica?«

»Bo že moralo biti kako,« je dahnila žena. »Lahko noč!«

Tako so odslej starima tekli dnevi v še večji, napeti brigi za vsa tri drobna življenja. Potem pa se je nenadoma pričelo vse spet obračati. Na boljše, bi lahko rekli, ali pa tudi ne, kajti niti Ožirja sama si v tem nista bila takoj na jasnem.

Liza z možem se je kar nepričakovano mogla vseliti v novo zgrajen stanovanjski blok tam v Mariboru in že sta prišla k sta-

rima po Verico. Dva meseca kasneje se je Ivan z ženo pripeljal po Marka, kajti tudi ta dva sta si že urejala nov, udoben dom.

Ob vsakem takem slovesu, tako od Verice kakor od Marka, sta si stara Ožirja obrisala po nekaj solz in tako sta ostajala vse bolj sama. Vse huje sta se pa pričela bati, da nekega dne pride še Zofka po svojega Janka... In res je kmalu pisala, da se je že poročila z Milanom, ki je zdaj šef neke brivnice in mu je zagotovljeno tudi že stanovanje kar poleg lokala. Čez kak mesec ju obiščeta in vzameta Janka s seboj v Zagreb... Vse to je bila bridka resnica...

»To imava zdaj! Vsi naju bodo zapustili in čisto sama ostaneva na stare dni,« sta si tožila obadva. »Kakšna puščoba bo potem tu doma! Ravno na tega Zagrebčana sva se najbolj navezala, ko pa je zares tako zelo čeden in bister fantiček. Kaj bova potem še lepega imela v življenju, ko prav nikomur ne bova več potrebna?«

Stara Ožirja sta zdaj sama. Vsak dan se pogovarjata o svojih otrocih, razkropljenih tam in tu, in še zlasti o svojih ljubih vnučkah, o prvih treh in še o naslednjih dveh, ki ju še nista videla.

Upokojenec Janez Ožir zdaj včasih stopi v gostilno, da poišče tam koga izmed svo-

jih starih tovarišev. Njegova dobra žena sama tako hoče, ko mu prigovarja, naj se malo razvedri in kaj novega poizve. Tam popije nekaj čaš vina in pokadi kakšno cigaro, potem pa ga včasih mehko zgrabi pri srcu in rad pove:

»Lepo je bilo. Trije so bili in z Mico sva zvesto skrbela zanje. Zdravi so bili in rasli so, hoditi sva jih učila in govoriti. Bile so to same sladke brige. Kar žvrgolelo je otroških glasov okoli mene. Čez dan sem vedno imel katerega na kolenih. Nikoli nama ni bilo dolgčas. Potem pa so se razleteli vsak na svoj dom. Seveda je moralo tako priti, ko pa so pri nas pozidali že toliko novih hiš! Vse preveč so pohiteli. Samo to naju z Mico tolaži, da bova še videla vnučke, ko naju obiščejo, pa tudi midva pojdeva kdaj k njim. Seveda bodo vsako leto večji, a še kar radi mi bodo silili v naročje. Takrat so bili samo še trije, zdaj pa jih je že pet in še več jih bo, prav gotovo. O ti moji zlati vnučki!«

In ko se Ožir pozno zvečer vrne domov, še Mici pove vse te svoje misli, da je ob njih še njej nekoliko hudo in nekoliko sladko pri srcu. Tako jima zdaj teče čas, ki je pravemu, pustemu pokoju že vse preveč podoben...

Fran Roš

Zvezde nad gorami

Drobne zvezde gorijo
v pozno noč nad gorami,
veter le včasih se vzdrami
v borih, ki v bregu stojijo.

To so še zvezde stare,
daljne vse in visoke,
ki v prepade globoke
lijejo tihe žare.

Nad in sanj brez števila,
v soju zvezda natkanih,
mrtvih je pokopanih,
noč jim je topla gomila.

Misel, pusti me spati
v miru noči brezdanje!
Naj bom dete, ki v sanjah
ga je zazibala mati!

Ludvik Zorzut

Obmejni koledniki

Koledniki — mi smo udarni,
povsod smo doma in nikjer,
za nami v Silvestrov večer,
že vetri bučijo viharni.

Ne pijemo mi skoz rešeto,
naj zdravo vam bo novo leto.

Koledniki — mi smo veseli,
čez mejo smo prišli še k vam,
odprite prijazno vaš hram
v živahni furlanski deželi.

Imamo namazano dreto,
zagodemo vam novo leto.

Koledniki — mi smo mejaši,
odprtih smo src v vsako stran,
le krepko si stisnimo v dlan
ob polni peneci se čaši.

V vesolje spustimo vzajemno raketo,
na dobro sosodstvo naprej v novo leto.

Orglice

Mihčevka je sedela za javorovo mizo. Z levico je podpirala težko glavo. Skozi naočnike, ki so ji viseli na koncu nosu, je mežikala v dolžniško knjižico in pre-mišljevala, kaj naj naroči, da ne bi preveč potrošili. Desnica, v kateri je držala kratek svinčnik, ji je trepetala; iz navade je oslinila konico in zapisala: 2 kg koruzne moke, 1 kg sladkorja, 1 liter olja. Nato je pogledala proti oknu, kjer je njen Nacek pisal nalogo in kot papiga ponavljal neko pesem v italijanskem jeziku.

»Nacek!« ga je poklicala, »pripravi košek, in malo sena deni na dno. V trgovino boš šel. Pa podvizaj se, da ne zamudiš šole!«

Nacek, ki je do tedaj klečal na klopi in se s komolci naslanjal na okensko polico, je zdrknil na tla, potisnil knjigo in zvezke v torbico iz blaga in stekel pod stopnice po košek. Tega mu je spletel oče iz bekovih viter, da je v njem nosil hrano v senožet in včasih prinesel iz trgovine, kar so potrebovali. Košek je imel usnjate obravnice, da ga ni tiščalo in rezalo v ramena. Ponosen je bil nanj, čeprav mu je bil nekoliko prevelik. »Preden ga strgaš, ti bo še premajhen,« je rekel oče, ko mu ga je izročil. Po lestvi je splezal na skedenj, zagrabil pest sena in napravil na dnu koška majhno gnezdo. Ko je prenašal steklenice, je zmeraj tako naredil. Mati je dobro vedela, da na poti v šolo obere vse steze, da pozabi, kaj nosi v košu in lahko nehote razbije steklenice z dragoceno tekočino, zato je hotela s senom preprečiti nesrečo.

Litrsko steklenico je mati zavila v vrečico za koruzno moko in jo položila v seno. Na vrh je poveznila še Nackovo torbico, v katero je vtaknila knjižico z dolgovi.

»Preden greš v šolo, pusti košek v trgovini in daj gospe Almi ali pa gospodični Mirici knjižico. Je že napisano, kaj moraš prinesiti. Prosi, naj ti pripravijo in reci, da boš vzela nazaj grede. Potem pa hitro pridi, da pojdeš v senožet.«

Nacek je pokimal in se previdno zmuznil skozi ozka vrata, da z oprtnikom ne bi

odrgnil rožancev. Dokler je čutil materin pogled, je stopal počasi, šele za vasjo je pohitel. Do trga je imel dvajset minut. Bil je ponosen, da mu zaupajo tako važne stvari. Vedno je skrbel, da je opravil vse pošteno.

V trgovino je rad zahajal. Če sam ni imel opravka, je šel z Matičkovim Jankom ali z Lukčevim Medkom. Kaj bi ne? Saj je tako lepo dišalo po pomarančah, dateljnih, ameriških lešnikih, rožičih in drugih dobrotah! Če ni mogel do vsega tega, se je vsaj z očmi napasel in si nasrkal polna pljuča prijetnega vonja, da je bil ves omamljen od tega bogastva in je pozabil na lakoto, ki mu je krulila po trebuhu.

Po šoli ni čakal sošolcev. Stekel je v trgovino, ker se je bal, da ne bi prej zaprl. Opoldne so zmeraj zastrli vrata s pločevinasto rebračo, po kateri so otroci drsali s prsti in palicami, da je ropotalo: trrr, pek-pek!

V trgovini ni bilo veliko ljudi. Nacek se je plaho prerinil do pulta, kjer je stala ob tehtnici gospodična Mirica. Z bradico se je naslonil na rob in z lačnimi očmi opazoval, kako je trgovska pomočnica natresala sladkor v papirnato vrečko. Nekaj časa je molčal, nato se je opogumil in vprašal: »Prosim, ali je že pripravljen moj košek?«

»Še ni, Nacek, nisem utegnila. Malce počakaj.«

Nacek je bil zadovoljen. Prav takega odgovora si je želel. Z bosimi nogami je podrsal po hladnem cementnem tlaku, vtaknil roke v žepe in švigal z očmi iz kota v kot. S pogledi je božal zdaj ta, zdaj drugi predmet. Vse ga je zanimalo. Ob pultu je slonela velika vreča rožičev. Bila je odvezana. Temnorjavi sadeži so kot zamorčki kukali iz nje. Kot bi kobacali drug čez drugega, so na vse strani stegovali svoja ploščata telesca, nekateri zakrivljena, drugi ravna in silili v Nacka: »Pobič, jej nas!«

Nacka je popadla skušnjava, da bi skrivši izmaknil vsaj enega. Ob tej misli

so se mu v usta pocedile sline in že je videl prelomljen rožič s svetlimi rjavimi pečkami. Kako bi zahrustalo!

Počasi se je smukal okrog vreče, zakrožil ustnice, kot bi žvižgal, pritisnil jezik na zobe in vlekel zrak skozi slino, da je sicalo kot skozi prazno cevko. Okrenil je glavo in izpod čela pokukal proti gospe Almi, ki je z velikim nožem rezala tanke ploščice sira in brezskrbno nekaj žvečila. V istem hipu je uprla vanj svoje velike oči, da je kar osupnil in se nehote odmaknil od vreče. Z levo nogo je podrsal po desnih mečih in zavil proti pultu s stekleno ploščo. Pod to so bili predali z najrazličnejšo drobnjarijo: nožki, ogledalca, verižice, nalivna peresa, svinčniki, ročniki, piščalke in podobno. Nacek je vedel za vsako reč, kje leži. Kadarkoli so prišli po kak pivnik ali peresce, je skrbno pregledal, če je vse na starem mestu. Večkrat je dahnil v steklo, da se je zasoplo in nato še s prstom narisal po njem svoje čačke. Tokrat je pa ostrmel. Vse je bilo predrugačeno, vse v neredu. Vsaj njemu se je tako zdelo. Predmeti so bili drugače porazdeljeni, v sredini pa so ležale tri škatlice, ki jih do tedaj še ni videl, dve zaprti in ena odprta. Na pokrovčkih zaprtih dveh je bil v živih barvah narisana vojak, ki igra na orglice, v odprti pa so počivale lepe, svetle orglice. Tako svetla je bila kovinasta ploščica na njih, da mu je jemalo vid in je moral zamižati. In to ne le zaradi svetlobe, marveč tudi zaradi vroče želje, da bi prišel do orglic. Tako rad je poslušal godbo, v cerkvi orgle, na semnju veselo godbo, najraje pa pri slepem muzikantu Tonetu iz Modreja, ker se je lahko popolnoma približal harmoniki. Ves srečen je bil, če mu je Tone dovolil pritisniti na gumb in je ob takem pritisku skrivnostno zapelo v mehu. Že večkrat je trdno sklenil, da si bo priskrbel najprej orglice, ko bo velik pa harmoniko. Do tega trenutka se je moral zadovoljiti le z vrbovo ali jesenovo piščalko, na katero je vrezal več luknjic, da je mogel zaigrati pesmico. Zdaj pa so ležale pred njim prave orglice, nove, svetle, v lepi škatlici... Spomnil se je na neke polomljene, ki jih je brat Stanko pobral v kupu smeti. Bile so podobne oskubljeni kokoši, škrbaste kot stara baba,

z jezički, ki so štrleli na vse strani. Naj sta jih še tako ravnala, nikoli niso dale od sebe pravega glasu. Samo neko piskanje in brenčanje je prihajalo iz njih, kot bi čebele rojile.

Kot okamenel je stal pred pultom in pozabil, po kaj je prišel v trgovino. Ko ga je poklicala Mirica, se je zdrzil, kot bi se prebudil iz globokega sna.

Gospa Alma je slonela na pultu. Z veliko zamaščeno roko je držala dolg svinčnik in z odločnimi kretnjami zapisovala ceno v dolžniško knjižico, da so ji ob vsaki potezi zabingljala debela lica kot petelinu roža. Pod račun je pritisnila pečat, nato se je obrnila k Nacku in mu s strogim obrazom rekla: »Ti pobič, povej mami, naj plačajo, sicer ne bomo več dajali na upanje!«

Nacek jo je pogledal s prestrašenimi očmi in pokimal. Rad bi bil rekel besedico o orglicah in se kar po domače zmenil z gospo, da bi po otroško zbarantala zanje, toda njene besede so ga zmedle. S težavo in v veliki zadregi je požrl slino, zadel košek na rame in odcepel iz trgovine.

Opoldansko sonce je pripekalo in žgalo, da je bila cesta topla kot peč pozimi. Razžarjen prah mu je jemal vid, da je skoraj miže stopal proti domu.

Sredi poti je počival v orehovi senci. Košek je naslonil na obcestni kamen in se zagledal v zeleno pobočje. Pod grmom je opazil jagode. Čeprav je bil žejen, ni skočil ponje. Z dlanmi je drsal po obramnicah in kot blisk ga je prešinila nova misel: Jagode bom nabral! Polno kanglico jagod in jih ponsem gospe Almi. Gotovo mi bo dala orglice!

S to mislijo je hitel domov. Pozabil je na vročino, ni se zmenil za pot, ki mu je curljal po čelu in se mu po vratu cedil v hrbtne žlebiček. Ves zasopel je planil v kuhinjo in se opravičeval mami, da je moral čakati, ker še niso imeli pripravljeno. Bil je neučakan za kosilo, ki se še ni hladilo na mizi kot po navadi. Strašansko se mu je mudilo v senožet, čeprav se je drugekrat zmeraj obotavljal. Danes je imel druge načrte. Kot na trnju je sedel na klopi in bingljal z nogama, pogledoval na uro in silil v mater: »Mama, hitite! Je že pol enih, kdaj bodo danes jedli! Oče se bo jezil.«

Mati se je potila okrog ognjišča in nakladala v lonec krompir v koščkih in budlje.

»Saj vidiš, da hitim,« se je opravičevala, »kam se ti pa tako mudi? Danes bodo že tako delali kopo pred kosilom, ne bo hudega, če malo zamudiš. Povej očetu, da sem žela ozimec.«

Nacek je bil vesel, da mu ne bo treba brodirati po suhem senu. Tega se je najbolj bal. Rad je trosil redi, grabil mrvo, nosil vodo, a suhega sena, ki je ležalo v kolaču in je nad njim kar migetala vročina, kot pri razbeljeni peči, se je ogibal kot modrasa.

Kakor nalašč, si je mislil, danes bom nanesel vode, potem bom prost vse popoldne, da lahko nabere jagod in jih še zvečer nesem gospe Almi.

Ko je mati postavila kosilo v košek, jo je prijazno pogledal in prosil, naj mu posodi aluminijasto kanglico s pokrovčkom.

»Kaj ti pa bo? Vodo boš nosil v plenkah, v kanglici se prehitro ogreje!«

»Saj ne bo za vodo,« je zategnjeno odvrnil.

»Kaj pa? Spet kake neumnosti!«

»Jagode bom nabiral.«

»Za jagode ne potrebuješ kanglice. V usta si jih naberi!«

»Saj ne za nas. Sem mislil za gospo Almo. Naročila mi je, naj vam povem, da morate plačati.«

»A!« se je začudila mati. »Tako je rekla? Potem pa le naberi jagod, da jih še danes neseš v trgovino.«

Materi se je zdela dobra fantkova misel, ker je upala, da bo gospa Alma s tem potolažena in bo vsaj za nekaj časa pozabila na njih dolg. Niti od daleč ni slutila, kakšne želje goji Nacek v svojem srcu. V kropu je splaknila kanglico, jo pokrila s pokrovčkom in jo postavila na mizo.

»Pazi, da je ne obtolčeš, sicer že veš, kaj te čaka.«

»Bom, bom!« je hitel zatrjevati Nacek. Oči so se mu iskriale. Mati mu je oprtala košek, iz katerega se je kadilo kot iz potujoče kuhinje in mu spet naročala, naj pazi, da se ne prekucne in ne raztrese kosila.

Kot v sanjah je šel od doma. Pol ure v hrib po razritem klancu in izpranih stezah. Druge dneve se mu je zdela ta pot neskonč-

na. Čutil je vsak utrip žile pod vratom in v sencih. Zdelo se mu je, da mu s kladihom udarjajo po glavi, tako burno je bilo srce, ko je stopal v breg. Včasih je jokal zaradi vročine. Danes je pozabil na vse to, mislil je samo na jagode in orglice.

Po navadi se je trikrat oddahnil v senci: prvič pod leskovim grmom, drugič pod divjo češnjo, tretjič pod jeseni, ki so rastle ob klancu.

Danes je stopal kot v omami. Nič ni vedel, kdaj je došel v senožet, niti domačih ni opazil, čeprav je seno šumelo okrog kope, na kateri je stal oče. Stresel se je, ko so ga poklicali. V zadregi se je nasmehnil in z rokavom obrisal pot s čela. Košek je odnesel v senco pod hrast, ki se je mogočno dvigal sredi senožeti. Tam je počakal, da so se zbrali h kosilu. Brat in sestra sta prišla prva, oče, ki se je po vrvi spustil s kope na tla, je prišel zadnji.

Molče so pojedli in legli k počitku. Nacek je bil ko na žerjavici. Presedal se je z enega stegna na drugo, zdaj je čepel, zdaj klečal. Po kolenih je začel drseti proti očetu. Rad bi ga nagovoril, a si ni upal. V zadregi je začel puliti travo iz grive.

Oče je ležal vznak. S slamnikom si je pokrnil obraz, a še ni spal.

Ko je Nacek pocuknil prve bilke, je oče udaril z dlanjo po tleh in zarohnel: »Sapramiš! Žlota, ali bo mir?!«

Nacek se je zlecnil, a se ni vdal. »Taata!« je začel milo, skoraj jokaje prositi.

»Kaj bi spet rad? Saj si komaj prišel, pa že sitnariš!«

Nacek se je hotel zavarovati in pokazati dobro voljo, zato je vprašal: »Ali grem po vodo?« Vodo je prinašal iz studenčka, ki je žuborel v deset minut oddaljenem gozdičku.

Oče je poznal Nackove muhe, zato je vedel, da za tem vprašanjem tiči nekaj drugega.

»In kaj bo potem?« ga je pobaral.

Nacek si je z jezikom slinil spodnjo ustnico, ker se je bal priti s prošnjo na dan.

»Po jagode pojdem,« je izjecljal.

»Po jagode? Kam?«

»V Godčevo senožet.«

»Seveda, travo teptat!«

»Bom pazil. Nabiral jih bom samo ob hosti in ob skalah.«

Oče se je dvignil na komolce, potisnil klobuk na čelo in z narejeno strogostjo rekel: »Najprej prinesi hladno vodo, potem pa se izgubi, kamor hočeš, danes tako ni posebnega dela zate. A le glej, da ne boš delal škode!«

Nacek je bil že na nogah. »Ne bom, ne!« Je obljubljal in odskakoval po senožeti z dvema pletenkama v rokah.

Kot blisk je bil pri studenčku. Navadno se je škropil in hladil, brodil in grebel po vodi, lovil pijavke, in si jih natikal po roki. Danes vsega tega ni utegnil. Steklenici je oplaknil z mrzlo studenčnico, počakal, da se je voda natekla, in odcepel proti senožeti. Dokler je čutil nad sabo zavest dolžnosti, ukaza, se mu je silno mudilo.

Danes so bile jagode zanj več vredne kot očetova senožet, ker so se v jagodah iskriale orglice.

Do jagod je že imel odprto pot: mati je privolila, oče prav tako. Vse je bilo odvisno od njegovega truda. Jagode bo nabral in z njimi omečil srce gospe Alme. Saj ni tako hudobna, kot je videti. Res ima velike, stroge oči, a včasih se zna tudi nasmejati. Če je dobre volje, seže s svojo debelo roko po rožičih in ameriških lešnikih in jih deli otrokom, ki prihajajo po šolske potrebščine. Tudi njemu je že dala dva rožiča in tri dateljne. In to zastoj. Še nobene usluge ji ni napravil. Danes pa ji bo prinesel jagode in ga bo gotovo vprašala, česa si želi. Za roko ga bo prijela in ga popeljala po trgovini od vreče do vreče, iz katerih bo jemala rožiče, orehe, dateljne, fige in druge sladkarije. Slednjič pojdeti še k pultu, kjer so orglice. »Tu si pa sam izberi, kar hočeš,« mu poreče. Prav prijazno se ji bo nasmehnil in ji brez obotavljanja pokazal odprto škatlico z orglicami.

Pod hrastom so vsi spali. Pletenki je natihoma položil k deblu, prijel z obema rokama kanglico, da ne bi zaropotala, in se po prstih odstranil.

Godčeva senožet ni bila daleč. Od Miheve jo je ločilo le gosto bukovje. V prvi svetovni vojni je bila razrita in prekopana od granat in vojaških krampov, zato je bilo treba zmeraj trebiti po njej. Na takih krajih so rade poganjale solzice in jagode.

Nacek je zavil v gozd, kjer ga je objel prijeten hlad. Staro listje je šušljalo pod nogami. Zdaj pa zdaj je hrestnila suha vejica, kot bi prasketalo v ognju. Za Nacka je bil gozd nekaj skrivnostnega. S tesnim srcem je stopal vanj, z bojaznijo in strahom, kot bi se odpiral pred njim pravljinski svet. Tu je bilo toliko bogastva za njegovo domišljijo. Tu so stanovali junaki njegovih pravljič: palčki, škrti, divji mož, vile, čarovnice in druga skrivnostna bitja, ki jih je srečaval v knjigah, katere mu je na skrivaj posojala stara učiteljica Anka. Na skrivaj, ker so bile slovenske knjige prepovedane.

Vsako drevo je imelo svojevrstne oblike. Nekatera drevesa so bila kot pošasti, zvita, skrivenčena, skrotovičena. Prestala so hude boje. V svojih deblih so hranila svinčenke in kose železa. Njih rane so se večale in širile. Nastajale so luknje, v katerih se je nabiralo rjavo žaganje, drobno kot prah, ker je skorja prhnela. Tu so imeli polhi svoja bivališča, včasih tudi sove. Druga drevesa so bila vitka in gladka kot mlade srne. V rahlem vetriču so se z vejicami in listjem božala in si šepetala vsako svoje skrivnosti. Po tleh so bile prepredene korenine, ki so se kot kače zvijale druga čez drugo, silile iz zemlje, kot bi jim bilo pretesno in bi si želele na sonce.

Nacek je samo ob sončnih dneh brezskrbno stopal skozi gozd. Če je bilo oblačno, se je nekoliko bal, ker je njegova bujna domišljija v vsakem štoru videla pošast in divjega moža.

Danes je bilo kar prijetno. Skozi gosto listje je pronicala zelenkasta svetloba in le tu pa tam, kjer je bilo videti skozi veje krpico neba, je pokukal žarek sonca in se kot okrogel cekin svetil na vlažnem listju ali mahu.

Nacek ni nameraval ustavljanja se pod drevesi, a je nehote zašel v mrežo, ki jo je spletel velik križavec. Ck, ck, se je potrgalo nekaj nitk, ko je zadel vanje z nosom in ustnicami. S hitro kretnjo si je posnel pajčevino z obraza in odskočil. Iz skrivališča pa je pritekel pajek, obstal na sredini in radovedno pogledoval, kje je žrtev. Nacek se ni mogel premagati. Odtrgal je praprotno vejico in počegetal velikana. Pajek je razkrečil široke klešče in ugriznil.

»Ti mrha, kako si hud,« ga je nagovoril Nacek. »Le grizi, le uščipni — ham! Kaj, če bi ti pomolil prst? Ali bi me? — Kaj se pa jeziš? Saj sem ti nehote potrgal nekaj nitk. Lahko bi ti vso mrežo razdril, pa je ne bom. Kar popravi si jo! Imaš dosti časa, jaz pa moram po jagode, da veš!«

Odvrgel je praprotno steblo, se ognil zamreženemu prehodu in po drugi strani nadaljeval pot.

Ko se je skozi gosto leščevje, ki je rastlo ob Godčevi senožeti, preril na prosto, je z bistrim očesom ošvignil vse grive, po katerih so rdele debele jagode. Trava je bila že nekoliko steptana, znamenje, da je nekdo že plnil tod. A je bilo kljub temu še dovolj bogastva.

Kanglico je položil na skalo, ki je štrlela iz grma, vzel v levo roko pokrovček in začel smukati s stebelc rdeče kroglice. Na vsakem steblo so visele po tri, štiri, drobne in debele, podolgovate in okrogle, rdeče ko kri, pisane, nekatere še zelene, ponekod pa so se na vršičkih smehljali tudi zapozneli beli cvetovi.

Spočetka se je premagoval in je le tu pa tam vtaknil katero v usta. Hotel je imeti čimprej polno kanglico. Pri drugem polnem pokrovčku ga je prevzel omamen vonj. Desno roko je imel rdečo, kot bi bila okrvavljena, in je lepo dišala. Z njo je zgrabil polno pest jagod in si jih stlačil v usta. Lica je imel napeta kot balonček, oči so se mu zaiskrile kot lačnemu otroku, ki se po dolgem času sme najesti dosita. Tu je bila zanj pogrnjena miza. Tu ni bilo treba le poželjivo gledati kot v trgovini na polne vreče in košare. Brez skrbi je smel jemati, kolikor je hotel. In ne le zase. Te jagode bodo odkupile največje bogastvo v trgovini: orglice. Tako je vsaj upal. Zdelo se mu je, da morajo biti dobrega srca tisti, ki imajo vsega dovolj. Zakaj pa ne? On bi vsakemu dal pest jagod, kdor koli bi stopil zdaj predenj.

Nabiral je tudi »pokalice«. To so debele, zelenkastordeče jagode, ki se ne smukajo s tako lahkoto kot navadne, ampak se upirajo in če jo utrgaš, naredi: pok! Utrgati jo moraš s pecljem vred.

V gozdni tihoti mu je postalo dolgčas. Ni se zadovoljil z mislimi. Začel se je pogovarjati sam s seboj: »Ko bom imel orgli-

ce, me bodo vsi radi imeli. Vsi bodo tekali za mano: Janko, Mihec, Jožko in tudi naš Stanko, čeprav je že velik. Vsak me bo prosil, naj mu jih posodim. Mihcu jih že ne bom, ker mi ni hotel posoditi nožka, ko smo delali piščali. Nalašč mu jih ne bom. Naj se cmiha! Bo vsaj videl, kako je hudo, če sam nimaš!«

»Ku-ku! Ku-ku!« se je oglasilo kakih petnajst metrov od njega. Potuhnil se je v travo, ker je vedel, da se kukavica zelo boji in poje le, ko misli, da je skrita. Napel je oči in čakal. Spet se je oglasila. Zagledal jo je na visoki bukvi. Pripogibala je rep in se sklanjala, kot bi hotela odleteti.

Nacek je položil vzbočene dlani drugo ob drugo, pustil ob palcih majhno odprtino in oponašal: Ku-ku, ku-ku!

Kukavica je še enkrat zakukala bolj tiho, kot bi slutila, da se nekdo norčuje iz nje, potem pa je sfrfotala proti vitki smreki, ki je rasla pod Godčevo senožeto.

»Uh! Kako se bojiš!« se je namrdnil Nacek. »Kdo ti pa kaj hoče? Saj sem te le poklical, ker bi te rad videl od blizu, pa že bežiš!«

Zanj je bila kukavica znanilka toplih dni. Ko jo je spomladi prvič slišal, je smel hoditi bos. Prej bi se prehladil, mu je zatrjeval oče. Zato je moral vedno nositi lesene coklice ali strgane copate. Njemu se je zdelo to neumno. Če sije sonce, lahko hodiš bos, da le snega ni. Bolezni sploh ni poznal.

Zaslišal je klepalo. Plenk, plenk! je odmevalo po pobočju. Oče je klepal koso. Zanj in za Stanka je bilo še veliko dela. Ko bo začelo sonce zahajati, bosta še kosa.

Nacek je hitel z nabiranjem. »Podvizaj se, podvizaj!« je nagovarjal samega sebe in oponašal očeta, ki ga je pri vsakem delu tako bodril.

Kanglica se je polnila. Jagode so rdele med sivkastim aluminijem, kot bi natočil vanjo kri. Zadnji pokrovček je bil tako obložen, da se mu je nekaj jagod streslo po skali, ko jih je prekladal v kanglico. A niti teh ni hotel pustiti. Pazljivo je odmaknil visoko travo, da bi jih ne zmečkal, in se sklonil ponje. V hipu je odskočil, kot bi bil zagledal modrasa. Ob skali na tleh je bil velik kleščar. Miroval je, kot bi spal.

»Gleej ga!« se je začudil Nacek in se opogumil. Skoraj sram ga je bilo, da se je prestrašil.

Spet je odmaknil travo, se mu previdno bližal z desnico in ga zgrabil s palcem in kazalcem za trdni oklep.

Kleščar je začel loviti z nogami po zraku, pripogibal je vrat in odpiral velike klešče.

»Ha-ha!« se je zasmejal Nacek. »Pa ušчени, če moreš. Le!« Gledal ga je z odprtimi usti in živimi očmi. Nobenega migljaja ni prezrl. Utrgal je travnato bilko in ga počegetal po trebuhu. Kleščar je zakrtilil z vsemi nožicami in iskal opore.

Nacku je šinila nova misel v glavo. Na bilko je nataknil debelo jagodo in mu jo pomolil med klešče: »Na, jej, če si lačen!« Kleščar je stisnil in zasadil konice svojih klešč v debelo jagodo.

Nacek je zaokrožil svoja usta v zategli: Ooo! in razširil svoje oči od začudenja.

Kleščar je dolgo tiščal nedolžno žrtev, kot bi ji hotel iztisniti ves sok.

»Neumen si, da veš!« mu je očital Nacek, »kaj pa stiskaš jagodo, saj ti nič noče. Jaz ti tudi ne bom nič naredil.«

Položil ga je na skalo in kleščar je takoj odprl svoje klešče. Jagoda pa ni hotela z njih. Moral mu jo je zbežati s slamico.

»Zdaj pa pojdi, kamor hočeš!«

Pobral je raztresene jagode, pokril kanglico in se spustil skozi gozd v domačo senošet.

Zahodna stran je bila že v senci. Oče in brat sta čistila okrog kope. Sestra je odšla že domov, ker je morala pomagati mami pri žetvi.

»No, si jih nabral?« je vprašal oče.

»Mhm!« je Nacek pokimal z glavo.

»In kaj boš z njimi?«

»Gospe Almi jih ponese.«

Očetu se je pomračilo čelo: »Zastonj jih ni treba nikamor nositi.«

»Saj jih ne poneseš zastonj... Orglice bom dobil,« je s težavo izdaval.

»Ho!« se je začudil oče. »Na tiste bom pa še jaz zagodel!«

Nacek ni vedel, ali se oče šali, ali misli resno. Nerodno mu je bilo, ker je povedal. Še materi ni zaupal svoje skrivnosti.

»Pod hrastom imaš košek. Le hitro hodi, da bova zvečer lahko zagodla!«

Nacku je bilo hudo. Nekaj težkega je leglo na njegovo dušo, a sam ni vedel, kaj bi to bilo. Ni razumel, kaj je dvom. Kot močerad se je tisto grdo prikobacalo iz očetovih besed. Ali oče ne verjame, da bo dobil orglice? Zakaj jih ne bi dobil? Saj jih ne bo zastonj! Jagode bo dal zanje! In če ne bo dovolj teh, jih bo še nabral, dvakrat, trikrat toliko. Saj jih je dovolj!

Zamišljen je bil vso pot do doma. Po klancu je previdno stopal od kamna do kamna, da bi mu ne spodrsnilo in bi ne raztresel jagod.

Mati ga je pohvalila, da jih je veliko nabral, da so lepe in lepo dišijo. Le njegovega obraza ni bila vesela.

»Kakšen pa si, pacek! Hitro se umij! Le pohiti, da ne bo prej noč. Lepo se obnašaj in reci, da bomo že plačali, ko dozorijo fižol. Prosi jo, naj potrpijo še malo.«

Nacek je šel h koritu, počofotal z rokami in nogami po vodi, zajel tri prgišča in jo pljusnil v obraz, da je pršilo na vse strani, kot bi deževalo, in so mu curljale kapljice od rokavov, od hlačnic, z nosa in z brade.

Mati mu je počesala skuštrane in razmršene lase, obrisala zunanji del kanglice, po kateri so bili rdeči madeži, in vprašala, če ga bo kaj strah, ker se je že mračilo.

»Me ne bo, ne!« se je odrezal prav junaško. Danes prav zares ni mislil na strahove.

Pot do Mosta je bila njegova dobra znanka. Že neštetokrat jo je prehodil. Vedel je za vse kamne, razpoke, luknje in vdrtine. Pot bi mu lahko spregovorila o šolskih skrbeh, pretepih, tatvinah in drugih nerodnostih.

Danes ga ni mučilo vprašanje šole, slabo opravljene naloge, nenaučene pesmice, niti strah pred učiteljevo palico. Nič se ni zmenil za avtomobil, ki je švignil mimo njega, niti za prah, ki ga je zagrnil kot oblak. Niti opazil ni vsega tega. Kamorkoli se je ozrl, povsod so ležale pisane škatlice s sliko vojaka-planinca, v njih pa orglice; orglice na cesti, v grmovju, v jarku, povsod. Samo roko bi iztegnil, pa bi bile njegove.

Medpotoma se je popolnoma otresel negotovosti in sveto veroval, da bo gospa Alma ugodila njegovi želji.

Zazvonilo je avemarijo, ko je došel do Mungarjeve hiše. Po klančku se je vzel do trga. Izložbe v trgovinah so bile razsvetljene. Srce mu je močno utripalo, korak pa mu je zastajal. Ustavil se je pred trgovino gospe Alme. Skozi steklena vrata je pokuhal, če je veliko ljudi. V hipu ga je obšla bojazen: kaj če je kdo medtem že kupil orglice?

Brez oklevanja je odprl vrata. Treenk! je zazvonil zvonček, ki je bil pritrjen nad vhodom. Z očmi je poiskal gospo, a je ni bilo. Le pomočnica Mirica je klepetala s postarno ženico in ji nalagala polne vrečke v pisane cekar. Ko je zagledala Nacka s kanglico, ga je prijazno vprašala: »Kaj boš pa ti, Nacek, ali si opoldne kaj pozabil?«

»Nisem. Jagode sem prinesel.«

»Jagode?!« se je začudila Mirica. »Kako si priden! Počakaj, kmalu pride gospa.«

Odvzela mu je kanglico in jo postavila na polico.

V trgovino so se usuli vojaki. Glasno so žlobudrali v tujem jeziku, nakupili časopise in cigarete ter se začeli šaliti z Mirico.

Nacek je ostal pozabljen. Kot nepoklican gost se je tiščal v kotu in gledal modrikaste kolobarčke dima, ki so se trgali od cigaret in se dvigali proti velikim obločnicam pod stropom.

Zelo ga je mikalo, da bi stopil k steklenemu pultu in pogledal, kako je z orglicami.

Tudi vojaki so si radovedno ogledovali pisano kramo. Izbirali so šaljive razglednice in rožnat pisemski papir, kričali so in dražili drug drugega, kot bi bili v gostilni. Eden se je pomaknil k predalčku, v katerem je bil zamaknjen Nacek. Pomahal je gospodični Mirici in po laško povedal: »Tisto škatlico z vajakom!«

Nacek je bolj uganil kot razumel. Zagomazelo mu je po životu, kot bi stopil na mravljišče, in neka skrivnostna sila ga je potegnila v tisto smer. »Joj, orglice! Kaj, če bodo še drugi vojaki planili po njih. Potem ne bodo ostale nobene zanj!« si je mislil na tihem.

Vojak jih je vzel v roko, jih ogledoval in položil na ustnice. Zaigral je vojaško pesem. Kakšen glas! Nacek je strmel v vojaka. Najraje bi skočil k njemu in mu jih iztrgal. Drugi vojaki so zaplesali in žvižgali melodijo.

Orglice so utihnile, vojak je z njimi potokel ob dlan in plačal. Nato so se porazgubili. Za njimi je ostal le duh po cigaret-nem dimu in vojaških oblekah. Nacku pa so še doneli v ušesih lepi zvoki.

Mirica je spet opazila Nacka. Tlesnila je z rokama in hitela proti njemu: »Oh, otrok, ali si še tu? Ali te ne bo strah?«

»Kanglico bi rad,« je izdaval Nacek. Šlo mu je že na jok.

»Saj res, pozabila sem. Takoj pride gospa.« Stekla je v kuhinjo.

Nacek se je dvignil na prste in pokuhal skozi steklo. Nožki so bili razmetani. V sredini pa je bilo še dvoje orglic.

Prišla je gospa. Smehljala se je. Za Nacka je bil ta smehljaj znamenje vsega dobrega. Obšel ga je blažen občutek sreče. »Zdaj se je začelo,« si je mislil. »Prišla me bo za roko in...«

»Kje pa si?« je vprašala gospa. »Aha, tamle se tišči. Ali se me bojiš? Danes si pa zares priden, ker si prinesel jagode. Pridi bliže.«

Nacek je kot omotičen stekel h gospe. Nič ga ni prišla za roko. Niti ponudila mu je ni. Ni ga pobožala, ne peljala k orglicam. Z zamaščeno roko je segla v vrečo, iz katere so kukali rožiči. Zgrabila jih je pol pesti ter jih ponudila Nacku.

Nacek je bolj tiščal vanjo z vprašujočimi očmi, kot bi hotel reči: Ali samo to? Ali ne dobim še orglic? — Obotavljal se je in ni iztegnil roke.

Nekaj trenutkov sta se gledala brez besed. Gospo Almo je zbadel ta otrokov pogled. Namrščila je obrvi in z zadirčnim glasom vprašala: »Kaj zijaš vame? Ali ni-maš dovolj? Če ti ni prav, pa še tega ne dobiš!«

Nacek se je ves stresel. Nerodno in s trepetajočimi rokami je vzel rožiče. Dva sta mu zdrknila na tla. Zameglilo se mu je pred očmi. »Torej je res, da ne bo dobil orglic?! Oče je vedel...«

Mirica mu je prinesla prazno kanglico. Sam ni vedel, kdaj se je znašel na trgu. Ko se je oddaljeval svetlobi, se je zavedel, da stopa proti domu. Obdala ga je tema. Povsod tema. Tudi v njegovem srcu. Začutil je, da tišči v roki rožiče. Zagnusili so se mu. Stisnil je zobe. Najraje bi jih kar v Sočo vrgel. Neizmerna tesnoba je objela

njegovo srce. Solze so mu silile v oči in se mu cedile v nosno votlino, da je začel smrkati.

Čeprav ga ni bilo strah, je bežal, kar so ga noge nesle, da bi se čimprej oddaljil od teh hudobnih ljudi.

Doma je postavil kanglico na mizo in se molče umaknil pred hišo, da bi ga nihče ne videl. Kot nalašč pa je prav tedaj prišel oče iz senožeti. Razkoračil se je pred njim in s posebnim poudarkom vprašal: »No, kje imaš orglice?«

Nacek, ki se je do tedaj premagoval, je planil v jok in zbežal v kuhinjo.

»Za božjo voljo, kaj pa je?« se je oglasila mati. »Ali se je zgodila kaka nesreča?«

»Nič hudega, nič!« jo je potolažil oče. »Nacek je mislil, da bo dobil orglice za jagode, a vidim, da je prišel praznih rok nazaj.«

Mati se je začudila. Zvedavo je pogledovala zdaj moža, zdaj otroka in koj razumela vso Nackovo vnemo današnjega dne. Solze so ji privrele v oči. Približala se je Nacku, ki se je stiskal za omaro in hlupal ter ga pobožala po laseh.

»Ubožec!« ga je tolažila. »Nič ne maraj! Ko boš velik, boš že zaslužil toliko, da si kupiš orglice in tudi harmoniko, če boš priden in varčen. Zdaj pa bodi vesel, če imaš jesenovo piščalko.«

Basni goj

Drobne zgodbe življenja

Predgovor

V drugi svetovni vojni se je rodila v glavi komandanta drzna misel: »Mi si moramo podvreči tudi sosednje zemlje. Tiste proti jugu do morja, potem še daleč na vzhod v Rusijo.« Vsi starejši poznamo ta Hitlerjev pohlep in z njim vred vse strahote, ki jih je rodila druga svetovna vojna. Res so se narodi uprli ali žrtvovali tudi stotisoče mladih mož, ki so kot žrtve tega pohlepa morali v prezgodnji grob. Razumljivo je, da se sedaj po vesoljnem svetu strinjajo narodi v tesnejše zveze k novi misli: »Nikdar več takega klanja človeka po človeku. Nikoli več ne rušenja dragocenih stavb, moritve krepkih ljudi, za delo pripravljenih. Zato je treba skrbeti silne milijone ljudi, zbranih in poučenih za vojake.« Ali se človeštvo zares ne more mirno in pravično med seboj pogovoriti brez litja krvi? Ali v človeštvu še vre Kajnovska kri in človeštvo zastrepnja? Le priznajmo, da se v svetu rahlo dani in da se bodo ljudstva pomirila brez preliivanja krvi. Mnogo vzgoje je za to potrebne, vzgoje srca in modrosti zlasti onim, ki so danes najmočnejši. Ob takem razmišljanju sem se živo spomnil zgodbe divjega Kajna, ki je brez vzroka zasovražil brata in ga ubil.

Zgodb o vretju jezne človeške krvi, drobnih, majhnih, pa je v svetu še veliko. Rad bi opozoril prav na taka drobna sovraštva, ki so še vedno sled kajnovstva in nepotrebnih bolečin, a lahko tudi vzrok velikih nesreč v sosedstvu.

Večkrat take nesreče prepreči pamet. žal, vselej pa jih ne more.

1.

Zapravdana njiva

Prav do ceste je segala lepa njiva posestnika Jurija. Na skrajnem vogalu te njive pa je stala lesena kočica dninarja Tevža. Pred davnimi leti si je to kočico stesal pridni praded sedanjega lastnika Tevža. Takale je bila zgodba te bajte. Praded njegov je hodil v dnino h gospodarju Juriju. Ko ga je ded nekoč prosil, naj mu dovoli, da si ob robu njive, tik občinske poti, steše revno kočico, ko nima kam z družino. Praded mu je rad dovolil češ za tisto krpo ni vredno pogovora, če boš tudi poslej vedno naš stalni dninar: v poletju za polje, na zimo v gozdu, da zame pripraviš drv. Dninar Tevž si je stesal kočico in bil vesel svoje strehe nad glavo, veliki kmet pa je imel izvrstnega in pridnega dninarja. Leta so tekla v prijateljstvu. Seveda Tevževi bajtarji so kdaj pa kdaj pripeljali voziček butar, malo krompirčka ali karkoli je pač družina potrebovala za čez zimo. Ko pa je prevzel lepo domačijo sin dedovega imena Jurij, že tretji gospodar, se je zglasil pri Tevževi bajti in mu trdo zapovedal: »S ceste pred svojo bajto mi ne boste zategovali voz. Do vaše stene je ves svet moj.« Tevž ga je za-

čuden poslusal in oporekal: »Moj oče in očetov oče smo res vedno zatezali pred hišo kak voziček. Vsi smo bili prepričani, da je ta ozki jezik sveta naša last.«

Toda Jurij se je uprl in trdil svojo: »Do hiše je svet vaš, pred njo pa niti eno ped ne več, ne pa celi seženj, ki ga ti zahtevaš.« Bajtar se mu je po pravici jezno uprl in trdil, da že tretji rod vozi z občinske ceste vse k hiši, torej je toliko zemlje od nekdanj moje.

Sosed Jurij se je uprl in takoj naperil tožbo zoper bajtarja, češ da mu hoče po krivici vzeti košček njegove zemlje. Tevžovi so se branili. Žena je šla jokati k Jurjevim, prosila na mile pretege, češ vedno smo bili prijatelji in vsi prepričani, da je tisti jezik zemlje tik pred vrati naše kočice res naša last.

Gospodar Jurij jo je surovo zapodil in ji oponesel, češ da ti beračoni hočejo kar celo njivo.

Žena je solzna odšla, Jurij je pa zares tožil pri sodniji. Sodnik seveda ni mogel ničesar določiti, poprosil pa je Jurija: »Pustite mu tisti jezik zemlje. Saj jo imate vi še na pretek.« Jurij se je raztogotil in vložil novo tožbo in najel odvetnika. Ker po mapi ni bilo mogoče določiti tisti košček sveta, so poklicali najstarejše priče iz vasi, da pridejo na kraj te pravde.

Vsi starčki vaščani so soglasno izrekli: »Bajtarji že od nekdanj vozijo po tistem svetu in vsi smo bili prepričani, da spada ta jezik sveta k bajti Tevževi. Taka je bila gotovo tudi misel pradedu, ki je Tevžu dovolil postaviti bajto.« Te rabsodbe Jurij ni priznal in vložil novo tožbo na višje sodišče. Jezičen starček iz vasi mu je poočital: »Sram te bodi, da ta jezik zemlje jemlješ revnemu bajtarju. Le bodi prepričan, da ti bodo po tvoji smrti nasuli toliko zemlje na usta, da je do sodnega dne ne boš pojedel.«

Jurij je tožil še njega za razžaljenje časti in vnovič vložil tožbo. Vsa vas se je zgrazala nad takim pohlepom in kar očitno so govorili: »Naj le zapravda še ta jezik zemlje, ko ima premalo velike druge njive. Ošabnost grda taka!«

Pravda je tekla, vnovič ogled in priče in državni papirji. Toda vse je potrdilo pričevanje starih ljudi, da je bajtar že od nekdanj lastnik tistega jezika pred svojo kočico. Iz

jeze se je posestnik Jurij lotil pijače. Vse je trdilo, da je vso njivo, lepo, veliko s to trdoglavo krivično trmo zapravdal. S tem si je odbil najboljšega dninarja, ko so se drugi kar spopadli zanj.

»Boljša je kratka sprava, kot dolga pravda,« mu je privoščila vsa vas stroške za dolgo pravdo, ki jo je Jurij začel in vodil iz zgolj samogoltnje jeze.

Po tožbi smrt

Po dokaj ozki dolini je raztresenih nekaj hiš, ki imajo skupno ime Žalin. Iz ozke doline vodi dobro strma pot, grudasta steza, do vrha. Na vrhu pa je razpotegnjena kar lepa ravan. Tam sta dve vasi, vsaka iz svoje fare, a toliko odmaknjeni, da je med njima nekaj njiv in lep, velik travnik. Ta travnik je od nekdanj deljen v dve polovici. Eno uživa posestnik iz fare Ž., drugo polovico posestnik iz vasi N. Res je travnik velik, na oko lep, a hudo plitve zemlje. Zato sta ga dedna lastnika porabljala le za trdo seno, otavo sta popasla vsak s svojo živino. Mejnika na travniku sta bila samo dva velika, z mahom obrasla kamna. Ker po sredi travnika ni bilo ne kamnov in ne kolov za mejo, je bilo zelo naravno tole: Sosed, ki je prvi kosil, je mahnil s koso za kak korak tudi še v nepokošeni sosedov travnik. Zaradi tega se nista nikoli sprla. Kdor je prej kosil, je odšknil kak red tudi v sosedovo. Dolga leta je bilo tako in zaradi enega klobuka trdega sena se nista mejaša nikoli sprla.

Ko pa se je priženil v vas nov posestnik iz tuje fare, je takoj vzrožil in trdo oštel mejaša, češ da sega v njegovo senože. »Saj rad priznam, da sem nekajkrat s koso predaleč mahnil, drugič boš pa ti v moje vkosil. Za ta klobuk slabega sena se ne smeva gristi.« Novi sosed iz sosednje fare ni odnehal. Takoj je naročil iz Ljubljane merjevca in sodnika. Predelili so travnik na spol. Posestnik iz fare Ž. je bil takoj voljan, da plača polovico stroškov komisije. Novi sosed se je uprl. »Ti si vzrok, zato boš vse plačal ti.« Vložil je tožbo. Zaradi ljubega miru se je ta sosed vdal in rekel: »Naj bo. Plačam, pol stroškov, da bo mir.« »Nočem!« ga je jezno odbil sosed in ga šel tožiti, češ da mora on vse plačati. Vsak ve, kaj so

take nesmiselne in trmaste tožbe. Na to se je uprl tudi ta sosed in vložil tožbo.

Sovraštvo je raslo. Konec je bil nesreča. Miroljubni sosed se je prehladil, dobil pljučnico in umrl.

Sosedje so zasovražili novega prišleka, zaradi očitkov in zmerjanja so se rodile še nove tožbe — za prazen nič. Miroljubni sosed je počival v grobu, tuji prišlek pa je bil obsovražen, da so po njegovi nenavadno hitri smrti s težavo dobili štiri sosede, ki so ga odnesli k pogrebu.

Star možak, ki je bil tudi pri pogrebu, je mrmraje pol tiho omenil svojemu paru: »Taka požrešna trma je bil pokojni, da se mu bo celo trava, če je kaj požene na grobu, posušila.«

Razdrta sosesčina

V starih časih, ko k vasem zlepa niso prizidali novih hiš tujih prišlekov, je bila povezanost med sosedi zares trdna. Drug drugemu so posojali konje, pomagali pri spravitvi drv iz gozdov, priskočili na pomoč pri žetvi in pri drugem poljskem delu. Že to je pomagalo, da so se ženili in možili večinoma v sosedstvu. Kar pregovor je bil za mlade in prihodnje gospodarje: »Neveste ne hodi iskat dlje, kot se sliši farni zvon.« Taka soseda sta si bila tudi posestnika Janez in Marko. Vselej in za vse drug drugemu v pomoč. Ni čuda, da so se lepe oči in rdeče lice Markove hčerke tako prijele Janezovega sina Fronca, da jih ni mogel pozabiti. Vsako nedeljo zvečer je bil dolgo v noč v vasi pri Markovih. Njegove oči so se tako prijele Markove Lenice, da je težko prebil ves teden, ne da bi jo videl. Sosedne ženske, ki imajo za poglede in ogleda takih oči posebno bistro umevanje, so po prvem letu tega dognanja hitro sklenile: »Ta dva pa bosta zares lep par.«

Po tretjem letu sosesčine pa je Froncovo obiskovanje ob nedeljah zvečer kar usahnilo. Froncovi obiski pri Markovih so kar nehali. Lenica je to bridko občutila. A tudi njeni starši, ki so bolj na skrivaj že marsikaj pripravljali z mislijo na poroko, so se tiho čudili. Mati ni mogla še dlje prenašati tega skrivanja in je zato vprašala Lenico: »Kaj pa je med tabo in Froncom?« »Nič,« je nabrskano kratko odgovorila Lenica.

»Ali nista bila nič dogovorjena?« »Nič,« je Lenica svojeglavila. Pa je mati dobro čutila boleči trn v takem odgovoru hčere.

Preteklo je nekaj kratkih mesecev in se je vse razodelo. Fronc si je nevesto prebral in vsa soseska je že vedela, da snubi drugo.

»Tri leta se je motovilil pri Markovih, in sedaj? Sram naj ga bo. Tista, ki si jo je sedaj izbral, ni niti senca Lenice, ne po lepoti in ne po pridni roki. Nekaj stotakov več, ki jih bo priženil pri tistem mešetarju konec vasi, se bo naglo omelo.« Taka je bila sodba vaških žena, ki vse vedo. Nič niso bile v zmoti. Fronca so res mikali denarji.

Svatovščina je prišla. Prejšnja Lenica, nevesta, se je tisti dan umaknila na romanje prav na Sveto goro. Vse ženske so jo sedaj občudovale, kako more prenašati tako grdoto in ne črhne besedice zoper nezvestega. Da so bili vsi domači lepe in pridne Lenice živo užaljeni, je jasno. Ko ga je mladi gospodar Fronc rahlo vprašal, češ, saj bomo še vnaprej skupno delali, mu je Leničen oče dosti trdo odgovoril: »Menda boste poslej vse brez nas opravili,« in mu obrnil hrbet.

Za Lenico pa se je oglasilo več novih snubcev. Toda Lenica je bila ponosna in izbirčna. Nazadnje se je šele oprijela lepega in imovitega fanta iz sosednje vasi. »Prav nalašč tega,« je rekla materi, da pridem izpod nog tej novi sosesčini. Pa ni bilo samo to vzrok. Novi ženin je bil zares vreden zakonskega prstana.

Življenje je teklo dalje. Tesna vez med sodedoma je bila pretrgana.

Prišla pa je v Leničinega očeta trda skušnjava. Drvošča teh sosedov sta bila tudi soseda. Očeta je jeza in zamera premotila, da je tik roba svoje parcele posekal dve lepi smreki iz sosedovega. To naj bo, si je mislil, za petrolej, ki smo ga žgali, ko je hodil za Lenico k nam, in še za rjuhe, ki jih je bržkone hodil trgat k naši hčeri.

Smreki je podrl in hlode spravil v dolino, toda molčal ko zid o tem. Nekaj mesecev je preteklo, ko je tudi mladi sosed sklenil, da podere vrh svoje parcele nekaj doraslih smrek za deske. Tedaj je našel dva štora nedavno odsekanih debel. Ker pa je oče Lenice prav tam posekal v svojem nekaj dreves, je mladi gospodar takoj cikal nanj,

češ ta je podrl tudi ti moji dve. Šel je k njemu in mu to poočital. Marko je priznal, a trdil, da sta ti dve smreki stali že na njegovem svetu.

Sosed je tožil. Komisija je dognala, da sta ti dve smreki stali res čisto ob meji. Naj torej Marko to zmoto popravi in nekaj plača za smreki. Komisija jih je nizko ocenila, Marko je plačal, pa v krčmi se je hvalil, da jih je zelo poceni kupil. Prijateljstvo teh dveh sosedov pa je bilo ubito za zmeraj.

Izgubljena lopata

Kmet Jernač se je napotil v trg, kjer je bila davkarija, da odbrenka doteklo davščino. V trgu je bil semanji dan. Razni prodajalci so razpostavili po zasilnih stojnicah na prodaj svoje blago. Tudi star ročni kovač je položil na dva tesarska stola tri deske in nanje razstavil kovaške izdelke: sekire, motike, lopate. Kmetjè so se zbrali krog kovača in se trdo pogajali za železno blago. Jernaču so se prijele oči posebno lepih lopat. Izbral si je veliko, lepo kovano železno lopato — seveda po dolgem barantanju s kovačem, ki je bil trd za cene kot njegovo železno blago. Doma je Jernač lopati dodal lep, gladek ročaj. Potem jo je postavil v shrambo, kamor so shranjevali vse domače gospodarsko orodje.

Po preteku tedna je Jernač sklenil, da gre na svoj veliki travnik razbrskat krtine. Pri košnji so mu bile v napoto. Odprl je orodjarno, a nove lopate nikjer. Vse svoje je klical na odgovor in terjal: »Kdo je vzel novo lopato? Kam jo je dejal?« Vsi domači so povedali, da so jo videli, ko ji je nasažal ročaj, pa je potem nič več niso ne videli in je tudi ne rabili. Jernač je še godrnjal in vsej družini očital, da jo je nekdo vendarle moral rabiti in jo je potem kdove kje popustil. Nazadnje se je oglasila žena: »Ljubi mož, ne jezi se! Saj sem ti omenila že davno, da na vrata orodjarne preskrbi dobro ključavnico in naj bo ključ tule v hiši shranjen.« Mož ji ni nič odgovoril, vzel staro lopato in mrk odšel na travnik nad krtine. Tisti dan je bila pri obedu in večerji še vselej na vrsti lepa, nekam zavlečena lopata, ali pa ukradena.

Seveda, čas je kovač pozabe. In tako je bila pozabljena tudi Jernačeva nova lopata. V jeseni pa pridrobenclja sosedov Janezek k Jernačevim. Na rami nosi lopato, stopi na dvorišču h gospodarju in pove: »Tole lopato sem nazaj prinesel! Pa boglonaj, ki ste jo posodili.« Jernač vzame lopato in jo ogleduje. Vsi robovi so bili zmlinčeni. Pogledal je tudi ročnik. Na njegovem koncu pa je bilo še dobro vdeleno domače znamenje, ki ga je vanj vrezal Jernač. Taka je bila njegova navada, da je k vsakemu orodju vrezal svoje hišno znamenje.

»Kdo ti je dal to lopato?« je dečka trdo vprašal Jernač.

»Ata,« je povedal fantič.

»Tak tako? Kar nazaj jo nesi in povej, da je nočem.«

Fantič se je branil, slednjič jo zadel na ramo in odšel. Na dvorišču so se zbrali vsi domači in zvedeli povest o lopati.

»To je že od sile,« se je jezil Jernač. »Tožil ga bom. To je tatvina.«

»Ne, ne tako, ljubi mož. Lej, že leta in leta živimo v miru s sosedi. Sama stopim k njemu, da mi razodene zgodbo o tej nesrečni lopati.«

In kar obrnila se je in hitela k sosedu. Skoraj dobro uro je ni bilo nazaj. Potem pa se je vrnila s sosedom vred. Ta je potolažil Jernača, ko mu je razodel: »Saj veš, da sem moral narediti vozno pot do novega kozolca. Eden izmed delavcev je šinil k vam iskat na posodo eno lopato. Vas ni bilo doma, pa si jo je sam izposodil. Dokler ni bila dovozna pot narejena, se mi o tvoji lopati niti sanjalo ni. Potem jo je delavec tako, kakor si jo videl, šele vrnil in razodel, da ni njegova, ampak vaša. Sedaj veš zgodbo. Prav tako, novo ti kupim in ti jo za ono vrnem. Bodiva si prijatelja,« mu je ponudil roko. Jernač je bil potolažen, žena pa ju je povabila v hišo, postavila na mizo steklenico vina, natočila obema in vsa srečna še sebi kozarec.

Taka navidezna tatvina je bila z vinom poplajnena, v tednu pa je bila v orodjarni pri Jernačevih prav taka nova lopata, toda v vratih ključ. Modra žena je preprečila jezo in še nepotrebno tožbo, povrh, ki bi zarodila med sosedoma jezo in spor in še stroške ob tožbi.

Koliko podobnih tožb med sosedi bi ne bilo, ko bi bile vselej za pomoč modre žene!

Balantov Anže

Balantova hiša je bila za streljaj odmaknjena od drugih vaških hiš. Stari Balant si jo je sezidal — ta je bil ded sedanjega gospodarja — ko je po sorodniku podedoval kar lepo četrt zemljaka. Po smrti deda Balanta je nečak Gregor prevzel gospodarstvo. Ker mu je stric zapustil kar lep znesek gotovine, je Gregor z njo dokupil še nekaj zemljišča. V zakonu je dobil najprej sina, ki so ga krstili za Anžeta. Potem je bil presledek rojstev dolgih deset let. Tedaj se je Gregorju rodila deklica, ki so ji dali ime Reza in bili vsi prevzeti od sreče, da so dobili še hčerko. Bolj ljube in pridne družine kar ni bilo v vasi, kot je bila Balantova. Vsi vaščani so jih spoštovali in radi imeli. Vselej in vsakemu so Balantovi radi postregli ob delu, zlasti velikim kmetijam, ko so domači bili težko kos delu ob največji zadregi.

Sin Anže je bil spreten delavec in tudi hčerka Reza je kmalu dorasla, da je bila pri delu kos vsaki dekli. Tudi Anže, njen brat, je bil delavec za na polje, da mu ni bilo zlepa para. Toda Anžetovo srce se ni moglo prav vrasti za kmeta. Vse veselje mu je bila planina. Rajši kot koso je imel pastirsko palico. Zato se je po svojem tridesetem letu ponudil vaščanom za ovčarja v planini Belščici. Njegovemu očetu to ni bilo kaj prida všeč, a branil mu ni. Saj je bil sam še krepak in kmetje so mu radi priskočili na pomoč za oranje in košnjo. Ko jim je tudi sam bil ob vsaki potrebi na voljo. Tako so tekla leta v lepem zadovoljstvu, dasi sina Anžeta v poletju ni bilo doma. Trdo je prirasel na planino in vsa vas ni in ni hotela drugega ovčarja razen Anžeta.

Seveda se je krepki Anžetov oče vendarle postaral in ni zmogel vsega dela kakor nekdanj. Zato je poskusil pri sinu Anžetu. Resno mu je svetoval, naj opusti ovčarsko službo in se tesno oprime doma. Toda temu se je sin Anže ustrašil in trdo očetu povedal: »Dokler bom tak v nogah, ovčarstva ne pustim!«

Vendar oče z nauki in pregovarjanjem ni odnehal. Pa je tako nanese, da je oče resno obolel in tedaj poklical sina in še može za priče, da mu izroči posestvo. Toda Anže je bil kakor skala. Vpričo mož je izrekel trdo besedo: »Oče, saj imate hčer Rezo. Njej izročite posestvo, meni pa do smrti kot in potrebno hrano.«

Možje, priče so se začudili in skušali pomagati očetu. Nič ni zaleglo. Sin Anže se je vsesal v planino in je bilo vse prigovarjanje mož brez uspeha. Možje so ga še pregovarjali in mu trdili, da je res neumnost, kamor se je zatreskal z njegovo ovčjo pašo. Možje niso zmagali. Anže je gonil svojo, ter odšel od mož iz hiše. Oče pa svoje oporoke ni spreminjal. Še je povabil može za priče in izročil posestvo sinu, hčerki pa lepo doto. Tako je ostalo. Oče je umrl, Anže je postal postavni posestnik. Toda doma ni ostal. Sestro je prosil, da sta šla v mesto in pri sodnji je sestri izročil domačijo.

Ko je sestra bila lastnik lepo urejene kmetije, so se začeli oglašati snubci. Poročila se je s pridnim kmečkim fantom, Anže pa je brez skrbi leto za letom pasel ovce. Ljudje so ga tako cenili, da so še iz drugih vasi izročali ovce na planinsko pašo tja, kjer je pasel Anže.

Seveda leta teko svojo pot in na tej poti za starost so tudi Anžetu noge opešale. Nič več ni mogel v visoko, strmo planino. Vaščani so bili ob najboljšega ovčarja in vsi so ga zelo pogrešali. Anže je gledal planino zdaleč, a domu ni bil v napotje. Vse orodje je bilo v redu. Sekire nabrušene, v grabljah novi zobje. Živino v hlevu je sam najbolje vardeval, trije otroci hiše so se ga držali vedno za žep in prosili vnovič in vnovič za nove igrače. Ni pa minulo jutro, da bi Anže ne skočil v cerkev. »Dovolj maš sem v planini zamudil, moram jih sedaj dodajati,« je pravil mladima, ki sta mu v snegu in dežju prigovarjala, naj rajši ostane doma, namesto da bi bil hodil v ranem jutru k maši. »Oj, dolgove imam, dolgove,« se je izgovarjal Anže. »Treba mi jih je odplačati.« Če je pri fari zazvonilo k obhajilu bolniku, si je Anže kljub starim nogam zelo podvizal, da bi ujel blagoslov.

V rani pomladi, ko je na sončnih brežičih že pokazala prve rogovilice zelena

trava, je domače ovce vendarle gonil v Reber ščipat prvo travico. Ovce so mu bile še vedno ljube, kot bi mu bili njegovi otroci. Po vseh žepih je imel suhe skorje, ki jim sam, brezzobi starček, ni bil več kos. Ovce so dobro poznale te žepe in se usule krog njega in iztikale v njegovih žepih suhe drobljance. Med ovcami je bil seveda za zvončarja, če je bil v planini, tudi star mrkač. Ta navihanec mu je s pašnika uhajal čez vrtno ograjo, kjer je zelenela že boljša trava. Anže tega ni trpel. Vselej je zlezal čez planke v ograji in mrkača pregnal z vrtov. Hud je bil na njegovo tatovsko poželenje. Ko ga je že tretjič gonil izza ograjenega vrta, mu je napovedal trdni sklep: »Mrkač, tako si hudoben, da ti trdo obljubim. Za veliko noč te bodo zaklali, a jaz se ne bom taknil ne drobca tvojega mesa. Da veš, zato, ker si tako hudoben.«

To svojo obljubo je Anže natančno izpolnil — toda na poseben način. On je skrbel, da je vselej hitel po blagoslov, ko je zazvonilo, da gre župnik z najsvetejšim obhajal bolnika. Če so mu branili, je rekel: »Po moji veri in pameti je blagoslov boljši kot kosilo.«

Ko je v trdi zimi tik pred poldnem zapel zvon za obhajilo, so ljudje sklepali: nekoga je moralo nenadoma napasti. In so molili za zboljšanje in za srečno zadnjo uro bolniku. Anže je kar tekkel s starimi nogami po snegu, da bi ujel blagoslov in pomolil za bolnika. Res se je podvihal, a srečal župnika že na cerkvenem pragu, ko je hitel k bolniku. Ves zasopel je Anže pokleknil in s sklenjenimi rokami molil polglasno za bolnika. Truden je sedel na cerkveni prag, razoglav, s kučmo v žepu in molil, dokler je slišal zvonček cerkvnika, ki je spremljal duhovnika. Ko je zvonček utihnil, je onemel tudi Anže. Na cerkvenem pragu so ga našli sedečega, s sklenjenimi rokami v rokah z rožnim vencem — mrtvega. To je bilo tik pred veliko nočjo in Anže res ni okusil mesa nagajivega koštruna. Povabljen je bil na večno in boljše kosilo v nebesa.

Pirhi

Čas teče — in nič ne reče. — Čas je tista ura večnosti, ki niti sekunde ne zamudi. V tej uri, ki se ji pravi čas, vse človeštvo

živi, se rodi, raste, se razvija in odмира. Za uro, kdaj se novi človek prikaže na svet kot zelo še ne bogljeno drobno bitje, vemo. Kdaj pa bo temu rojencu življenje poteklo, ne vemo. Morda prav kmalu, morda kasneje, morda zelo pozno. Vemo samo to, da bo ura življenja temu novorojencu gotovo potekla. Nad človeštvom pa hiti ura časa, ki ne zamudi nobene sekunde. Vse drugo na svetu je od danes do jutri. Prav vse se spreminja. Staro tone v pozabo, novo se poraja in z novim novi človek, nova odkritja umnosti, nova žalost in novo veselje. Tak je tok človeštva. Ni zgolj trpljenje. Tudi veselja je veliko, ki ga človek hoče in res potrebuje, da ne okori in prezgodaj ne omaga v trudih in naporih. Bog sam je odločil sedmi dan za oddih od dela. Po prvi knjigi sv. pisma je že določeno: »Sedmi dan je Bog počival od vsega svojega dela in blagoslovil sedmi dan.« Zato po naravni postavi ta sedmi dan praznujejo vsa verstva. Kristjani so se tega takoj oprijeli in imamo ukazano počitek ob nedeljah, ki je božja in naravna zapoved. Cerkev je kasneje še dodala: »Praznovanje in počitek naj kristjani porabijo tudi za nedeljsko sv. daritev, če jim ni pretežko in predaleč.« Dobro poznam staro prvo cerkev, kamor so imeli po več ur daleč do nje nekdanji verniki.

Nedeljski počitek so poskušali, zlasti ponekod v Ameriki, že davno prestaviti na petek. Ni šlo. Človeška narava se je uprla taki novosti in je po božji naredbi še danes po vesoljnem svetu nedelja za oddih, počitek in praznik, ki je za vse vernike dolžnost, da se udeležijo tudi sv. daritve v cerkvi.

Mladina si je po svojem privoščila praznovanje nedelj najrajši tudi z igrami. Posebna igra in veselje sta bila na veliko noč s pirhi. Danes tega že ni več. Nekdaj je bil začetek na cvetno nedeljo. Kjer niso imeli pri hiši dečka, ki bi bil sposoben, da nese beganico-butaro k blagoslovu, so se hitro ponudili sosedni dečki. Te butare so bile zelo lepe. Šop je bil okrašen z bršlinom, krog njega navezana rdeča jabolka, tudi oranže. Vsak deček, ki je nesel beganico v cerkev k blagoslovu, je dobil za nošnjo vsaj štiri pirhe. Ti so bili zanj zaklad, da bo mogel na veliko noč z njimi štrucati.

Ta igra s pirhi je bila vseobča navada. Glavna igra je bila pred cerkvijo, kjer so se zbrali pred mašo dečki in že večji fantje. Glasno so se vabili na štrucanje in klicali. Celec! Petna! Špična. S pirhi so trkali. Prvi je potrkal s petno na nastavljeni pirh. Kogar petna se je udrobila, je nastavlil špično. Če se mu je tudi ta udrobila, je pirh zaigral in ga dal onemu, ki je imel trši pirh. Če sta se pirha skončnila, to se pravi, če je eden ubil petno, drugi pa špično, sta pirhe obdržala in vnovič vabila. Petna! Špična! Odzvali so se takoj tisti, ki so imeli ali petne ali špične in igra štrucarjev — se je ponovila. Kdor je zmagal s svojim pirhom, je dobil ubitca za zmago v last. Ta tekma je trajala zelo dolgo in tudi živahno. Ubitce so dajali sekati s krajcarji starejšim fantom. Tak je ali zadel pirh, da je denar obtičal v njem, in tako je zmagal. Kdor je pogrešil, je bil ob denar.

Ta igra je bila tako vsesplošna — vsaj po Gorenjskem, da so hodili v ponedeljek po veliki noči — tedaj so ta dan vsesplošno praznovali — fantje celo v sosedne fare

štrucat. Redka izjema je bila, da je kdo imel goljufivi pirh. Tega si je naredil tako, da je previdno pri koncu odluščil košček lupine — navadno pri petni — in izbezel beljak in kroglico iz pirha, potem vlil v prazno lupino topljene smole in to previdno zakril z beljakom. Takemu pirhu so rekli smolec. Kdor je to znal zelo previdno napraviti, ni tega smolca nihče na videz prepoznal. Trden pa je bil, da mu nobena petna ni bila kos. Tak fant si je priigral mnogo ubitih pirhov. Če se je zgodilo, da je kdo to prevaro vendarle odkril, gorje se ga tistemu goljufivcu! »Goljuf,« mu je zakričal in mu izbil smolca iz roke. Na mah se je zgrnilo krog njega vse polno fantov. Napadli so ga in pognali iz družbe. Nikdar več se ni smel prikazati mednje. Držal se ga je pečat sleparije tako trdo, da dve, tri leta ni smel v fantovsko družbo. Čut za poštenost je bil tedaj tako še zrasel v ljudeh, da so takega goljufa stari obsojali. Zato je tak večkrat kar izginil in šel drugam služiti ali se učiti kakega rokodelstva.

Kmetovalčev koledar

JANUAR

Skrben kmet ima že v januarju dosti dela doma, pa tudi na polju in travniku, na vrtu in v sadovnjaku, v vinogradu in v gozdu, v hlevu in kleti. Naročimo semena in gnojila za spomladansko setev. Kolikor dopušča vreme, vozimo na polje gnoj in ga kompostiramo, trosimo umetna gnojila in apno. Če je kopno, lahko tudi orjemo. Italijanske sorte pšenice pognojimo z apnenim solitrom. Kjer se je nad žitom napravila ledena skorja, jo stremo z brano. Prekopljimo kompostni kup. Očistimo in prekopljimo oziroma poglobimo jarke. Preglejmo drenaže in njihove odtoke. Preglejmo zaloge krmil in stelje. Ne pozabimo, da je treba živini čistega zraka, zato zračimo hlev in puščajmo živino tudi na prosto, kolikor je pač mogoče. Preglejmo vsako žival v hlevu, kakšno je njeno zdravstveno stanje. Negujmo živini kožo in kopita. Za breje svinje, ki bodo v krat-

kem povrgle, pripravimo suh in topel prostor ter primerno krmo.

Preglejmo sadovnjake, odstranimo suhe veje, goseničja gnezda, mah in lišaj, suhe skorje in plodove. Narežemo cepiče češpelj in češenj. Glede škropljenja sadnega drevja v zimskem času se ravnajmo po navodilih, ki jih daje Kmetijski inštitut Slovenije. Če nam drevje v sadovnjaku ogroža zajec, ga zavarujemo z žičnimi mrežami, z ovoji in s premazi. V kleti odbiramo nagnito sadje, pregledamo vzimljeno zelenjavo in zračimo shrambe. Pretakamo vino, če je potrebno, to se pravi: pred pretakanjem preskusimo njegovo stanovitnost. Če se vino skali v kozarcu in ne spremeni okusa in barve, ga pretočimo. V vinogradu nadaljujmo z rigolanjem. Doma čistimo prostore, popravljamo kmetijske stroje in orodje, sadne škropilnice, prašilce ter druge stroje, krpamo vreče, pletemo košare, luščimo bučnice in sončnice za olje.

Poglejmo še v gozd in na vrt! Za spomladansko pogozdovanje naročimo sadike ali si priskrbimo gozdno semenje. Nabirajmo smrekove in borove storže. Zima je pravi čas za sekanje lesa zlasti v nižjih legah. Če je toplo vreme, prekopljimo gredice v vrtu, če jih že prej nismo. Premislimo, kaj bomo sadili in pridelovali letos na vrtu.

FEBRUAR

Če smo v januarju opravili vse, kar je bilo treba, napravimo načrt za delo v tem mesecu. Predvsem preglejmo žitne posevke in od mraza poškodovane pognojimo z dušičnimi gnojili. Hudo poškodovane posevke podorjemo. Če je mraz rastline dvignil iz zemlje, jih z valjarjem pritisnemo nazaj. Vnovič preglejmo jarke in jih po potrebi očistimo, da se ob južnem vremenu lahko voda hitro odteče. Kolikor nam dopušča vreme, razvozimo in zaorjemo gnoj tam, kjer tega nismo storili že jeseni. Če je le mogoče, posejmo že zdaj oves. Konec februarja tudi že sejemo jaro žito, korenje in črno deteljo. Ob ugodnem vremenu še nadalje čistimo sadno drevje, mu odstranjujemo lišaj in mah in predvsem goseničja gnezda. Zdaj je tudi čas, da narežemo cepiče jabolk in hrušk. Čistimo in razkužimo seme za spomladansko setev, kolikor glede tega nismo že dogovorjeni z zadrugo. Zdaj je tudi čas nakupa vrtnega semena. Če ni hude zime, že konec februarja začnemo s trsno rezjo. Kar je obolelega trsja in rožja, po rezi sežgemo. Po rezi izvršimo tudi zimsko škropljenje vinske trte in s tem uničimo zalego različnih škodljivcev, kot so pršice, rdeči pajek, grozdni sukači, trtne uši in druge. Branamo travnike. Konec meseca ob suhem, bolj toplen vremenu obrežemo lepotično grmovje, pripravljamo kompost in gnoj za tople grede. Če se je zemlja v vrtu že odtajala, lahko sejemo korenje, špinačo, peteršilj in celo berivko. Ob koncu meseca ali v začetku marca pripravimo tople grede za siljenje solate, mesečne redkvice, za prve setve paradižnika, paprike, cvetače. Tudi v gozdu je ta mesec dosti dela, saj je februar mesec, ko največ sekamo. Iz gozda trebimo nič vredno, polomljeno ali

od mrčesa napadeno drevje. Les odvažamo, preden skopni sneg. Zdaj je tudi najugodnejši čas za sekanje poganjkov ob potih. Zatiramo poljske miši z zastrupljenimi zrni in razkužujemo zemljo proti ogrcem in drugim škodljivcem. V skladiščih, shrambah in kletih glejmo, da bo ustrezna temperatura in se ne razmnože žitni žužki in drugi škodljivci. Preglejmo zaloge sadja in krompirja. Pripravimo orodje za spomladansko delo. Odbiramo nesnice, od katerih bomo jemali jajca za valjenje. Priskrbimo si dobro kokljo. Začenjajo se kotitve svinj, kobil in, kjer imajo razpored telitev, tudi pomladanske telitve krav. Doječe živali dobro krmimo, da ne bodo preveč shujšale. Če se pa živali ta mesec še ne kotijo, so visoko breje in zato potrebne še pozornejše oskrbe.

MAREC

V jeseni preorano zemljo branamo in po potrebi valjamo ozimna žita, če jih je zmrzal vzdignila. Preden branamo, potrosimo kalijeva in fosforova gnojila. Nadaljujemo s setvijo jarih žit in začnemo s setvijo krmnih mešanic. Podsejemo deteljo in korenje, sadimo bob, sejemo grašico in lan. Kolikor še nismo v februarju, vlačimo v tem mesecu travnike s travniško brano. Nadaljujemo s čiščenjem in škropljenjem sadnega drevja. Sredi marca škropimo proti jabolčnemu cvetožeru, breskve škropimo proti kodravosti in luknjičavosti še preden brstje nabrekne. Koščičastemu sadnemu drevju gnojimo z apnom. Zdaj je tudi čas precepljanja sadnega drevja. V vinogradu dokončujemo trsno rez in takoj po rezi škropimo vinsko trto, če tega nismo storili že v februarju. Prvič okopljemo vinograd. V kletih in shrambah prebiramo sadje in krompir in vse, kar je gnilega, izločimo. Zatiramo miši in podgane, na polju in v vrtu pa poljske miši in voluharje. Očistimo, prebelimo in razkužimo hleve. Pognojimo travnike in pašnike z ustreznimi umetnimi gnojili in morda z gnojnico. Pripravimo rani semenski krompir, ga prenesemo na toplejši prostor (10 do 15° C), ga zložimo na police, po tleh ali v plitve zabožčke, da požene kratke in močne klice. Tako seme hitro vzkali in dá večji

pridelek. Tudi na vrtu je zdaj dosti dela, zlasti, če je bilo v februarju neugodno vreme in nismo mogli opraviti prve setve na prostem in v zaprtih gredah. Sadimo čebulček, česen, zgodnji grah, zadnje dni v mesecu pa v zavetnih legah tudi zelje, ohrovt, zeleno, kolerabico itd. Sadimo jagodičje in razne grmovnice, presajamo in delimo trajnice. Presadimo sobne rastline, na vrtu pa jagodne sadike. Vso skrb vzreji pomladanskega zaroda žrebet, telet, pujskov in piščancev! Popravimo stavbe in zlasti strehe, ki so morda pozimi trpele.

APRIL

Pšenico pobranajmo, ko zemlja ni pre-suha, a tudi ne premokra. V jeseni pre-orane in pognojene njive sedaj samo rah-ljamo z grebači. Sadimo krompir, fižol in buče, sejemo peso, koruzo, nemško deteljo in krmske rastline. Uporabljajmo najboljše seme! Zlasti uporabljajmo le zdravo seme rajoniranih sort krompirja. Semenskega krompirja ne režemo več kot nekoč, tem-več sadimo celega. Za setev koruze vzamemo ustrezno hibridno koruzo, ki se je pri nas dobro obnesla. Ne sejmo in sadimo pa prezgodaj, da mraz in vlaga ne bosta škodovala. Oplevemo žitna polja in lan, či-stimo semensko ajdo, na travnikih pulimo ob vlažnem vremenu plevel, ki ima debele korenine, zlasti jesenski podlesek. Na vrtu in v sadovnjaku še obrezujemo, precep-ljamo in gnojimo sadno drevje. Jablane in hruške še lahko škropimo z zimskimi škropivi vse do odpiranja brstov, vendar pa bodimo previdni, posebno pri koščičarjih. Škropimo z 1% bordojsko brozgo ali z 1% bakrenim apnom ali z 2% žvepleno-apneno brozgo ali z drugimi škropivi, na katera opozarja ob tem času sproti Kme-tijski inštitut Slovenije po dnevnem tisku in radiu. Zdaj se začne za posevke in sadje nevaren čas in je zato prav, da se kolikor mogoče natanko držimo navodil, ki jih da-jeta tisk in radio vsak dan sproti. Cela vr-sta živalskih zajedavcev, kot so razne go-senice, jablanov molj, listni sukači, listne ušice kaparja, rdeči pajek, voluhar, bram-orji, plevel v žitih itd. ogrožajo pridelek že v začetni rasti in ga je treba zavarovati

pred njimi. V vinogradu dokončamo koli-čenje in prvo kop. V zaprtih gredah pre-sajamo paradižnike in papriko, na prostem sejemo solato, špinačo, grah, rdečo peso, cvetačo, zelje. V zaprte grede ali zaboječke sejemo kumare in buče. Raszadimo jagode. Presajamo sadike solate, pora, ohrovta, ze-lja, cvetače, kolerabe. Osipamo zgodnji grah. Odkrijemo in obrežemo vrtnice, zad-nje dni že sadimo dalije in gladiole. Iz ple-vela in drugih odpadkov začnemo naprav-ljati nov kompost. Vino drugič pretočimo in dolijemo sode. Čistimo, belimo in zra-čimo izpraznjene shrambe in kleti. Vreme je v tem času že dovolj ugodno, da živino lahko puščamo na prosto, če že ne na pašo, pa vsaj na tekališče. Za mlado živino je še posebno važno, da je na zraku in soncu in da se razgiblje na prostem. Hleve medtem čistimo in belimo. Z zeleno krmo bodimo še previdni. Odberemo živino za pleme in za pitanje. V aprilu je čas za pripušcanje kobil. Ostrižemo ovce, preden jih odže-nemo na čredinske pašnike. Prašiče damo zaščitno cepiti. Piščance dobro negujmo; koklja naj jih vodi na pašo. Preglejmo za-logo krme in če smo se ob lanski zalogi užteli, da nam je je primanjkovalo in smo morali živino prodati, napravimo načrt, ka-ko bomo v tekočem letu povečali količino ter zboljšali kakovost krme letošnje letine. April je mesec pogozdovanja.

MAJ

Sadimo ali sejemo še krompir, buče, fi-žol, proso, lucerno, travna semena in ko-ruzo za krmo. Pred vzkalitvijo in po njej pobranamo posevke koruze in krompirja z lahko mrežnato brano. Tako uničimo ple-vel in zrahljamo zemljo. Po brananju okop-ljemo koruzo plitvo, krompir pa globlje. Po košnji prezimnih krmnih mešanic str-nišče takoj preorjemo, zagnojimo in po-sejemo s krmnimi rastlinami za kisanje. Napravimo načrt za setev strniščnih po-sevkov. Izdelamo načrt za košnjo, žetev in mlačev. Zatiramo plevel v žitih, zati-ramo koloradskega hrošča, majskega hro-šča in druge škodljivce. Zavarujemo ras-tline proti slani in pezebam. Če nismo mo-gli zaradi kasnega cvetenja škropiti v

aprilu, škropimo sedaj z enakimi sredstvi kakor pri prvem škropljenju. Vendar pazimo, da med cvetenjem sadnega drevja ne škropimo, da ne zastrupimo čebel. Če pa bi bila nevarnost okužb po škrlupu in rdečem pajku, tedaj škropimo s sredstvi, ki čebelam niso nevarna, ali z gotovimi sredstvi (n. pr. s tedionom) le v večernih urah, ko čebel ni na paši. Konec maja začnemo škropiti vinsko trto proti peronospori po napovedih in navodilih protiperonosporne službe. Tu ne pomaga drugega, kot da redno poslušamo navodila po radiu in v časopisih in smo lahko veseli, da nam pomagajo reševati pridelek. Pohitimo s košnjo; bolje prej, ko pozneje. Seno sušimo čimveč na sušilih, da bo krma boljša. Mandlamo in vežemo vinsko trto. Na vrtu je v tem času poglavitno opravilo presajanje, pletev, okopavanje in zalivanje. Zaradi pogostega sušnega vremena okopavajmo plitvo, da s tem zadržimo vlago v zemlji, hkrati pa uničimo plevel. Na prostem sadimo buče in kumare, fižol in grah, presajamo paradiznik, papriko, zelje, cvetačo in zeleno, sejemo popčar, kodrasti kapus, kolerabo in endivijo. Zatiramo uši. Presajamo poletne cvetlice, odcvetele trajnice, sadimo gladiole, dalije, begonije in podobno. V kleti dolivamo sode, urejamo, čistimo in popravljamo izpraznjene shrambe, pripravljamo senike in kozolce za novo krmo, naročimo semena in umetna gnojila za jesen. Plemenice, ki so kotile spomladi, zopet pripuščamo. Pazimo na prehod s suhega na zeleno krmljenje. Tudi pitna voda naj ne bo premrzla, živino očistimo zajedavcev, ji spodrežemo parklje in pristrižemo repe. V visokih legah končamo s pogozdovanjem.

JUNIJ

Junij je mesec zorenja, čas okopavanja in osipavanja koruze, pese in krompirja. Zlasti pri krompirju je treba paziti, da izločimo vse virusno bolne rastline, zlasti tiste, pri katerih opazimo zvijanje listov, črtavost in kodravost. Krompirjeve nasade moramo večkrat pregledati in po potrebi večkrat odstraniti bolne rastline. Krompir in koruzo dognojimo z lahko topljivimi dušičnimi gnojili (s čilskim solitrom). Pazljivo

spremljamo zorenje oljne repice, da se seme ne osuje. Pripravimo žitna skladišča, očistimo in razkužimo jih. Travo in vse krmske rastline kosimo, ko so v cvetju. Pustimo primeren del detelje za seme. Junij je čas žetve ozimnega ječmena. Na travnike po prvi košnji lahko že razvažamo gnojnico ali kompost. Pokosimo vse meje in robove ob njivah in travnikih, da se ne bo razmnožil plevel. V sadovnjaku izvršimo drugo škropljenje po cvetenju, če pa je bilo vreme preveč deževno, je skoro potrebno še tretje škropljenje. Škropljenje je važno za zatiranje ameriškega kaparja, jabolčnega zavijača in drugih škodljivcev. Za škropljenje v vinogradu upoštevajmo navodila protiperonosporne službe v radiu in dnevnem tisku. Običajno škropimo proti peronospori z 1-odstotno bordojsko brozgo. Trsnice in mlade nasade škropimo vsak teden enkrat. Za zatiranje živalskih zajedavcev na vinski trti uporabljamo ista sredstva kakor v maju in kot jih priporoča dnevna služba. Pri zatiranju koloradskega hrošča je važno, da zatiramo predvsem mlade ličinke, ki so najmanj odporne proti kemičnim sredstvom. V vinogradu končamo cepljenje na zeleno, drugič škropimo in prvič žveplamo. Tudi pri delu na vrtu nam v tem času plevel, suša in razni škodljivci delajo največ preglavic. Podobno delo kot na polju nas čaka tudi v vrtu: pletev, okopavanje, rahljanje in v suši pridno zalivanje. Paradizniku obrtgamo zalistnike. Presajamo sadike cvetlic, ohrovtva, popčarja, rdeče pese, pora, solate. V drugo sadimo kumare, fižol in grah, sejemo endivijo, kolerabe, redkev za jesen. Osipamo in gnojimo kapusnice (gnojnica ali dušična gnojila). Presajamo trajnice, sejemo dvoletne cvetlice, ki bodo spomladi cvetele (mačehe, spominčice, marjetice). Uši zatiramo z lindanom in pantakanom. V kleti dolivamo sode in pazimo, da nam zaradi toplote vino ne zavre. Pokošene travnike pognojimo z dušičnatimi umetnimi gnojili ali jih polijemo z gnojnico, če vreme ni preveč suho. Pripravimo semensko ajdo, repo in proso! Ali je vse pripravljeno za žetev? Pri spravilu sena pazimo na to, da je hranilna vrednost pozno košene krme manjša od one, ki smo jo pokosili že v maju. Pravilno bi bilo, da je krma v skla-

dišču sortirana po kakovosti. Živino, zlasti vprežno, zavarujemo pred muhami in nadležnimi komarji. Konjem in tudi drugi živini privoščimo v vročih dneh večkrat vode in po možnosti tudi kopeli. Tudi na delo v gozdu v tem času ne pozabimo. Čistimo mlade nasade, da jih ne zatre trava. Trebimo nekoristno drevje in grmičevje, Med tem delom tudi najlaže nabiramo zdravilna zelišča. Poletna sečnja v visokih in odročnih krajih. Zatirajmo gozdni mrčes!

JULIJ

Preglejmo krompirjeve nasade ter izkopljimo vse, kar je bolnega. Spet škropimo zoper krompirjevo plesen in koloradskega hrošča. Žanjemo žita: ječmen, rž, pšenico. Zlasti je treba pohiteti z žetvijo tistih italijanskih pšenic, ki se rade osipajo. Vlažno žitno zrnje moramo dobro posušiti, sicer se rado pokvari. Žitna strnišča takoj preorjemo in posejemo s strniščnimi rastlinami: pitnik, krmna ogrščica, krmni ohrovt dajejo boljši pridelek od strniščne repe. Sejemo ajdo, repo in koruzo za kisanje. Korenje je treba opleti. Za ajdo gnojimo s superfosfatom, za repo in krmske rastline pa s hlevskim gnojem. Kopljemo rani krompir. Konec julija opravimo četrto škropljenje hrušk in jablan — tretje škropljenje smo opravili konec junija. V vinogradu po potrebi še škropimo proti peronospori, vežemo in tretjič okopavamo. Na vrtu na izpraznjene grede sadimo endivijo, kapusnice in nizki fižol. Sejemo špinačo, motovilec, radič, kolerabo. Pinciramo paradižnik. Obranemu ribezu porežemo starejše poganjke. Proti rji in plesni na paradižniku, fižolu, kumarah, zeleni in vrtnicah škropimo z ditanom ali bakrenimi pripravki. Premečemo kompost. Presajamo in delimo trajnice. Vrtnicam sproti režemo odcveto cvetje in jih cepimo na speče oko. Doma pregledamo vse priprave za mlačev, za shrambo žita, za sortiranje semenskega zrnja, urejamo shrambe, jih čistimo in belimo. V hlevu živino zavarujemo pred vročino in mrčesom. Očistimo silose in preračunamo pridelek krme (sena), da vemo, ali naj zasejemo več strnišč s krmilnimi rastlinami. V vročih dneh pazimo, da bo molža

čista in da bo mleko dobro ohlajeno. V gozdu trebimo plevel, sekamo suho in polomljeno drevje, redčimo pregost mlad gozd in napravljamo drva.

AVGUST

Spravljamo oves in ponekod tudi še druga žita. Žitna skladišča in shrambe temeljito očistimo in po potrebi razkužimo. Semenska žita očistimo in razkužimo. Še zadnjič pregledamo krompirjeva polja in zatiramo zadnji zarod koloradskega hrošča. Orjemo strnišča in dokončujemo setev strniščnih posevkov. Sejemo ozimno oljno repico in inkarnatko. Kopljemo krompir. Kosimo semensko deteljo in otavo. Obiramo zgodnje sadje. Škropimo in žveplamo vinsko trto, vršičkamo in prikrajšujemo zalistnike. V sadovnjaku opravimo četrto škropljenje po cvetenju jabolk in hrušk — če tega nismo storili že konec julija, ki je posebno važno za zatiranje drugega zaroda ameriškega kaparja, jabolčnega zavijača, rdečega pajka, hruševega cvetožera ter poznega škrupla. Na vrtu okopavamo, plevemo, zalivamo, pripravljamo prazne gredice za novo setev. Pospravimo čebulo in česen, ju posušimo in povežemo v vence. Za njimi sejemo še endivijo, špinačo, motovilec in zimsko solato. Povežemo endivijo, da se obeli. Malinam izrežemo stare rozge. Zastavimo nov nasad jagod, presadimo kolerabo. Okuliramo vrtnice, okrasne češnje, jablane, glog. Razmnožujemo s potaknjenci vrtnice in razne zimzelene listavce. Odbiramo in spravljamo seme zelenjadi in cvetic. V kleti dolivamo vino in oskrbujemo posodo. Ali je pripravljena klet za krompir, čista, opremljena z lesenim odrom in opažem? Preglejmo načrt jesenske setve in gnojenja, pripravimo in preglejmo potrebno orodje, da ne bo zadrege. Ne prenehajmo z molžno kontrolo. Zatirajmo muhe, živino puščajmo na prosto, če le mogoče na pašo. Kokoši dobro krmimo, ker se skubijo. Koder hočemo, da bi se gozd sam zasejal, zrahljamo zemljo, da seme (jelovo, hrastovo in drugo) laže doseže podlago.

SEPTEMBER

Ponekod še kopljemo krompir. Semenski krompir že odbiramo sedaj. Če imamo več vrst krompirja, ga ne mešajmo. Da preprečimo kaljenje spravljenega krompirja, ga potrosimo ob spravljanju s pripravki, kot so abriken, belvitan-k ali tuberite — 250 do 400 gramov na 100 kg krompirja. Pospravljamo dalje fižol, koruzo, proso, ajdo in semensko deteljo; sejemo rdečo deteljo. Čistimo in razkužujemo semena. Sejemo ozimni ječmen, nato rž in pšenico. Če je le mogoče, sejmo s strojem v vrste, ker porabimo manj semena in se rastline bolje razvijajo. Zaključimo košnjo otave. Na travnikih se je začela jesenska paša. Pred vskladiščenjem pridelkov očistimo shrambe in jih pobelimo z apnenim beležem, ki smo mu dodali nekaj modre galice. Obiramo in sušimo sadje. Stiskamo sadjevec in kuhamo žganje. Pripravimo se za trgatve in podbiramo gnilo grozdje. V sadovnjaku konec septembra ali v začetku oktobra škropimo proti tretjemu zarodu ameriškega kaparja, da preprečimo okužbe plodov pri poznih sortah jablan in hrušk. Sestavimo načrt za jesensko in zimsko krmljenje živine. V kislavnice spravljamo pitnik in druge krmne rastline. Izrabimo jesensko pašo po travnikih in deteljiščih, a bodimo previdni zaradi napenjanja. Pripravimo vse za pitanje prašičev. V tem mesecu dozorijo pomladanski prašiči za prodajo, prav tako spomladanska pitana teleta. Dobre jarčice odbiramo za pleme, odvečne peteline prodamo, triletne kokoši zakoljemo. V kleti pripravimo za trgatve: očistimo klet, namočimo suho posodo in jo dobro operemo. Pred trgatvijo pretočimo vse vino in naročimo potrebne kvasnice za vrenje moštov. Na vrtu opravimo zadnje setve, zlasti radiča, peteršilja, korenčka, motovilca in solate. Paradižnikom potrgamo vršičke. Privezujemo doraslo endivijo. Presajamo in delimo trajnice. Sadimo čebulice tulipanov, narcis, hijacint, krogusov. Hkrati posadimo čebulice za siljenje v lonce, ki jih zakopljemo v zemljo in čez 2—3 mesece prenesemo v sobo. Krizanteme z gred sadimo v lonce, prav tako pelargonije, nageljne itd. Začnemo z novim kompostnim kupom. Zadržimo poljske miši in voluharje. V gozdu

dozorevata hrast in javor. Konec meseca obiramo jelove storže, iz katerih seme hitro odpada. Pripravljamo tla za jesensko pogozdovanje in si nabavimo potrebno semenje in sadike. Pripravljamo drva.

OKTOBER

Končamo s setvijo ozimin, predvsem italijanske sorte pšenice. Spravljamo peso, korenje, repo in pozno zelje. Izbiramo semenice pese, korenja in repe. Gnojimo njive s hlevskim gnojem, pripravljamo kompost. Obiramo zimsko sadje in trgamo grozdje. Shranjujemo le popolnoma zdrave plodove v čiste shrambe. Sadjje spravimo v shrambi, da se spoti in po desetih dneh ga odberemo. Stiskamo in sušimo sadje. Kolikor je mogoče, posušimo sadje za prehrano pozimi in spomladi. Sadimo sadno drevje. Zavarujemo sadno drevje pred zajcem. Na debla navežimo lepljive pasove proti zimskemu pedicu. Pripravimo zasipnice za vzmiljenje repe, pese in endivije. Zasipnice sprva pokrijemo le malo, bolje šele, ko pritisne mraz. Kisamo krmo, polnimo silose. Izkoristimo še pašo na travnikih in polagoma preidimo na suho krmo. Hleve očistimo, prebelimo in pripravimo za zimsko bivanje živine. Če je krme premalo, nekaj živine prodamo, če pa je krme dovolj, dokupimo živino za pleme ali za pitanje. Začnimo s pitanjem prašičev. Strižemo ovce. Če so lepi, sončni dnevi, ne hitimo preveč s trgatvijo. Ob trgatvi sproti odstranimo gnilo in suho grozdje in ga sežgemo. Proti koncu meseca začnemo z rigolanjem novih nasadov, v starih vinogradih globoka zimska kop. Naročimo cepljenke za novi vinograd. Očistimo stroje in orodje, ki ga letos ne bomo več rabili, ga namažimo, popravimo in spravimo pod streho. Tudi na vrtu imamo v oktobru še zmerom dosti dela. Spravljamo zelenjavo, toda le v suhem vremenu. Sadimo zimski česen. Peteršilj in zeleno spravljamo v zabojčke za zimo. Popčarju ali brstnatemu kapusu odrežemo vrh, da se mu zdebelijo glavice in ga nekoliko prisujemo, da bolje prezimi. Ohrovt in zelje naj ostaneta še nekaj časa na vrtu, bosta trpežnejša. Zdrave rastlinske ostanke spravimo na kompost, bolne sežgimo. Očiščene gredice glo-

boko obdelamo. Sadimo čebulice narcis in tulipanov, drevje in grmovnice. Izkopljemo gomolje dalij in kan ter čebulice gladiol, jih posušimo in shranimo. Sobne rastline pripravimo za prezimovanje. V gozdu nabiramo želod, bukvice, kostanj in drugo zrelo semenje. Pogozdovanje s semenjem (posebno jelovim) opravimo takoj. Čistimo gozd suhega in slabega drevja, grabimo listje, steljarimo pa tako, da pride isti del gozda na vrsto le vsako četrto leto, ker bi sicer vzeli gozdu za rast potrebno gnojilo.

NOVEMBER

Preoravamo in gnojimo zemljišča. Spravljamo pozne vrtnine in jih vzimujemo v kletih ali zasipnicah. Pospravimo in uničimo oziroma sežgemo vse ostanke vrtnin, da ne raznašamo bolezni in zajedavcev. Na prostem ostanejo še popčar, por, peteršilj, črni koren, kodrasti ohrovt. Občutljivejše trajnice in grmovnice zavarujemo. Če še nismo, je zdaj zadnji čas, da vso zemljo v vrtu globoko prekopljemo in pognojimo. Uredimo kompost. Pognojimo in obdelamo gredice, da mraz zrahlja zemljo čez zimo. V vinogradu dokončamo trgatve, opravimo zimsko kop, če je že nismo v oktobru, in rigolamo. Če je le mogoče, pognojimo vinograd že v jeseni, ker se gnoj čez zimo razkroji in ima trta spomladi redilne snovi že na razpolago. Nakupimo trse za obnovo matičnjakov in vinogradov. Ob lepem vremenu še puščamo živino na pašo. Pridno pitamo prašiče. Hlev zračimo, a brez prepaha. Kokoši, zlati jarčice, skrbno pripravljamo za čimboljšo nesnost v zimskih mesecih. Urejamo jarke za odtok vode ob njivah. Sadovnjak očistimo in pripravimo za zimsko škropljenje. Odstranimo staro, suho drevje in veje, preredčimo in pomladimo pregoste krošnje, čistimo mah in lišaje. Ali smo zavarovali vse sadno drevje pred zajci in navezali na debela lepljive pasove proti zimskemu predicu? Doma preglejmo vse prostore in orodje. Začno se razna zimska dela, popraviljanje ograj in plotov, orodja in strojev, vozov itd. Če tla v gozdu ne zmrzujejo, še lahko sejemo listavce. Zračenja se zimska sečnja, odvoz lesa in drv.

DECEMBER

V decembru dela kmet zaključni račun svojih uspehov in neuspehov, snuje načrte za prihodnje leto, počiva in bere, ima več časa, da se posveti domu in družini. Preglejmo, če so vsa zavarovanja v redu. Dokler ni zemlja zmrznjena, lahko še orjemo. Pregledujemo zaloge hrane, krme in semen. Krompir in druge okopavine zavarujemo pred zimo. Travnike in pašnike gnojimo s komposti in gnojili. Prav tako pognojimo italijansko pšenico z lahko topljivim dušičnatim gnojilom. Zavarujemo vodovode in vodnjake pred mrazom, pokrijemo zasipnice, če jih še nismo. V novembru gotovo še nismo popravili vseh strojev, pregledali vsega orodja, očistili sadnega drevja, opravili zimskega škropljenja. Zamujeno popravimo. Zimska škropljenja so zelo važna za zatiranje nevarnih bolezni in škodljivcev, ki prezimujejo na sadnem drevju, zato jih moramo opraviti redno vsako leto. Če še ni zapadel sneg, je zdaj zelo primeren čas za zatiranje voluharja, posebno s plinom cianovodikom («Cymag») ali s samostreli, pastmi in strupenimi vabami. V shrabah pregledamo sadje in zelenjavo, prezračimo žito, prebiramo krompir, pretakamo sadjevec. Preglejmo kleti in druge prostore, če so dobro zavarovani pred mrazom. Ne pozabimo na redno zračenje in snago v hlevu in svinjaku, na pravilno krmiljenje. Kadar ne zmrzuje, obdelujemo grede in premečemo kompost. Proti koncu leta že lahko izkopljemo lonce s čebulicami in jih prenesemo v sobo, da zacveto. V kleti dolivamo sode, proti koncu meseca izvršimo prvo pretakanje vina, ako ni preкисло. Pripravljamo drva, luščimo bučnice, pregledamo gomolje in čebule cvetic, ki so v shrabah, ter zelenjavo, popravljamo okna za tople grede. Pripravimo si gospodarsko knjigo za prihodnje leto itd. V gozdu nadaljujemo z zimsko sečnjo. Drva napravljamo iz vejevja pri redčenju ter pri trebljenju najmanj za pol leta naprej.

Konec leta ne pomeni samo obračun letnega gospodarjenja, ampak tudi sodelovanja z zadrugo, izmenjave izkušenj in priprave načrtov za organizirano in uspešnejše delo v prihodnjem letu.

POŠTNE, BRZOJAVNE IN TELEFONSKE PRISTOJBINE

PISMA		ČEKOVNE POLOŽNICE		POŠTNE NAKAZNICE		BLAGOVNI VZORCI				PAKETI					
tuzemstvo		inozemstvo		vplačila in taksa		do taksa din		tuzemstvo		inozemstvo		teža			
do g din		do g din		do din		do taksa din		do g		do g		do 200 km do 400 km nad 400 km			
20	20	20	40	100	5	500	20	do 100 g	15	do 50 g	15	a) Poština po teži			
50	35	40	60	500	10	1.000	30	do 500 g	40			do 3 kg	120	140	160
250	60	60	80	1.000	15	3.000	50					do 5 kg	140	160	220
500	80	80	100	3.000	25	5.000	70					do 10 kg	180	220	250
750	100	100	120	5.000	30	10.000	100					do 15 kg	220	250	300
1000	120	Za vsakih nadaljnjih ali začetnih 20 g še 20 din.		10.000	35	20.000	130	Blagovni vzorci smejo biti težki največ 500 g.		Za vsakih nadaljnjih 50 g ali del te teže še 8 din. Najmanjša poština 40 din.		do 20 kg	250	300	350
1500	150			30.000	55	30.000	160					do 25 kg	300	350	400
2000	180			50.000	70	40.000	180					do 30 kg	350	400	450
krajevni promet		Države: Madžarska, Albanija, Bolgarija, Grčija, Turčija, Rumunija imajo naslednjo tarifo.		100.000	100	50.000	200					Teža od 20—30 kg velja samo za pakete s filmi.			
do g din				Za vsakih nadaljnjih polnih ali začetnih 100 000 še po 10 din.		Za brzojavno nakaznico še pristojbina za telegram.		MEDKRAJEVNI TELEFONSKI POGOVORI POZIVNICA IN OBVESTNICA				b) Po vrednosti, ki je ista za denarna pisma			
20	15	g din		TISKOVINE								do 1.000 20 Za vsakih nadaljnjih polnih ali začetnih 1.000.000 vrednosti še 200 din.			
50	20	20 50		tuzemstvo		inozemstvo		pas km od 7—19 od 19—7 ure				2.000 30			
250	35	40 45		kraj. medkr. do g prom. prom. din din		do g din		od 10.000 80				5.000 60			
500	50	60 60						od 50.000 100				10.000 80			
750	60	80 75						od 100.000 90				50.000 100			
1000	70	100 90						od 100.000 90				100.000 200			
1500	90	Za vsakih nadaljnjih polnih ali začetnih 20 g 15 din.						od 100.000 90				500.000 400			
2000	110	Največja teža 2 kg						od 100.000 90				1.000.000 600			
								B* do 10 40 20 20				BRZOJAVKE			
								I. 10—25 80 40 30				Brzojavke za kraj. promet 3 din			
								II. 25—50 120 60 40				Navadna brzojavka: beseda 10 din.			
								III. 50—100 160 80 50				najmanj 100 din.			
								IV. 100—200 220 110 60				Nujna brzojavka: beseda 20 din.			
								V. 200—400 280 140 70				najmanj 200 din.			
								VI. 400—600 320 160 80				XLT, čestitke in izrazi sožalja: beseda 5 din;			
								VII. nad 600 380 190 90				Brzojavke s plačanim odgovorom, za odgovor še najmanj 100 din.			
								Najni pogovori dvojna pristojbina. Zelo nujni pogovori petkratna pristojbina.				Posredovanje brzojavk po telefonu za vsakih 10 besed ali del 10 besed, 5 din.			
								Nujna pozivnica dvojna pristojbina.				Dostava brzojavk po posebnem sluz za vsak km 40 din.			
								Krajevni pogovori 10 din.							
								* Bližnja cona.							

CENIK KNJIG

	Cena za ude		Cena za neude	
	broš.	vez.	broš.	vez.
MOHORJEVA KNJIŽNICA:				
128. Finžgar Fr. S.: Triglav	—	60	—	80
130. Sever Sonja: Kamenček sreče	—	60	—	80
131. Dickens Ch.: Cvrček na ognjišču	20	60	28	80
132. Avsenik L.: Iz starega piskra	40	—	60	—
133. Fabjančič Avgust: V izgnanstvo	80	240	120	320
134. Kesten Hermann: Otroci Gernike	—	450	—	600
SLOVENSKE VEČERNICE:				
103. Finžgar Fr. S.: Mirna pota	40	80	60	120
105. Finžgar Fr. S.: Gostač Matevž	50	—	70	—
106. Cajnkar dr. Stanko: Sloven iz Petovije	40	80	60	120
109. Jalen Janez: Ovčar Marko	120	280	160	360
110. Jalen Janez: Tri zaobljube	120	280	160	360
111. Jalen Janez: Izpodkopana cesta	120	280	160	360
IZBRANA DELA SLOVENSКИH PISATELJEV:				
Finžgar Fr. S.: Izbrana dela, I. knjiga (pl.)	—	900	—	1.200
(polusnje)	—	1.100	—	1.460
Finžgar Fr. S.: Izbrana dela, II. knjiga (pl.)	—	900	—	1.200
(polusnje)	—	1.100	—	1.460
Finžgar Fr. S.: Izbrana dela, III. knjiga (pl.)	—	900	—	1.200
(polusnje)	—	1.100	—	1.460
Meško Ksaver: Izbrani spisi, I. knjiga	200	300	300	400
Meško Ksaver: Izbrani spisi, II. knjiga	200	300	300	400
Meško Ksaver: Izbrani spisi, III. knjiga	360	500	500	700
Meško Ksaver: Izbrani spisi, IV. knjiga	600	735	800	980
Meško Ksaver: Izbrani spisi, V. knjiga	600	735	800	980
Meško Ksaver: Poljančev Cencek in druge zgodbe za mladino	130	200	200	300
RAZNO:				
Brecelj dr. A.: Čuda in tajne življenja	15	—	20	—
Finžgar Fr. S.: Makalonca	40	90	60	120
Gregorič J.: Venček ljudskih pesmi	30	—	40	—
Janežič, Repanšek, Simonič: Za boljši pridelek	10	40	15	60
Kuhelj dr. inž. Anton: Tehnika v vsakdanjem življenju	120	280	160	360
Lavtižar Josip: Naši zasluzni možje	80	—	120	—
Lavtižar Josip: Razgled po domovini	80	—	120	—
Mušič inž. M.: Obnova slovenske vasi	10	—	15	—
Mal dr. J.: Zgodovina slov. naroda				
12., 13., 14., 15., 16. zvezek po	30	—	40	—
Moder Janko: Iz zdravih korenin močno drevo				
I. del, 1. in 2. snopič po	10	—	15	—
Moder Janko: Mohorska bibliografija	200	300	300	400
Puntar Hedvika: Na ženi dom stoji	150	310	200	420
Trstenjak dr. Anton: Pota do človeka	20	—	25	—
Trstenjak dr. Anton: Človek v stiski	150	310	200	420
Vodnik Anton: Glas tišine, pesmi	—	400	—	600
Zore: Življenje svetnikov, 14. zvezek	10	—	20	—
Zager Pavla: Naša kuharica	—	600	—	800
Slovensko berilo	30	—	40	—
Koledar Mohorjeve družbe				
za leto 1947, 1952, 1953, 1956, 1957 po	20	—	30	—
Kramolc Luka: Lesičjakove pesmi (part.)	40	—	60	—
V naši knjigarni dobite tudi knjige tujih založb:				
SLOVARJI:				
Bradač Fran: Slovensko-latinski slovar	—	640	—	—
Bradač Fran: Latinsko-slovenski slovar	—	800	—	—
Jurančič Janko: Srbohrvatsko-slovenski slovar	—	800	—	—
Pretnar dr. J. — Kotnik dr. Janko: Francosko-slovenski slovar	—	1.000	—	—
Kotnik dr. Janko: Slovensko-angleški slovar	—	900	—	—
Kotnik dr. Janko: Slovensko-francoski slovar	—	800	—	—
Tomšič Franc: Nemško-slovenski slovar	—	1.500	—	—

Oddelek za studij

II 1825/1961

059.2-863

1219602924

OSREDNJA KNUJ. CELJE

COBISS *

